

alecu russo

cîntarea româniei

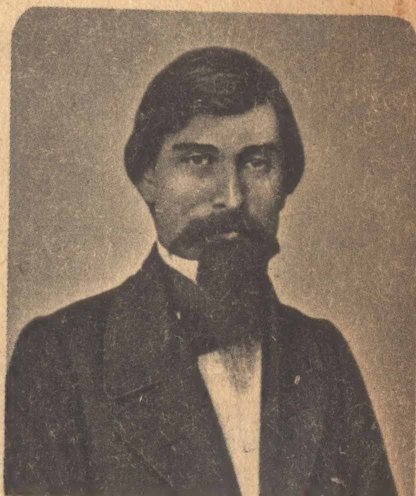
172 *Alecu Russo* – **Piatra-Teiului**; scrieri alese; ediţie îngrijită şi tabel cornologic de Geo Şerban, prefaţă de Dimitrie Păcurariu; XXVII + 348 pp.; E.P.L., 1963.

Ed. II: adăugită; ediţie îngrijită, prefaţă şi tabel cronologic de Geo Şerban; XXXIII + 358 pp.; E.P.L., 1967.

Ed. III; revăzută şi adăugită, cu titlul **Cîntarea României**; ediţie de Geo Şerban; prefaţă şi tabel cronologic de Cornel Regman; XLVII + 320 pp.; Minerva, 1985.

alecu russo

172

«„Versetele" **Cîntării României** (în număr de 65) sînt în marea lor majoritate începînd cu cel de al treisprezecelea, ample tablouri, veritabile secvenţe de sine stătătoare realizînd efectiv ceea ce Perpessicius numea o suită, nu foarte departe de nişte „tablouri dintr-o expoziţie", o expoziţie totuşi tematică, avînd ca idee conducătoare istoria alegorică a poporului român.»

CORNEL REGMAN

Lei 8

editura minerva

alecu russo

Ilustrația copertei : *Doina Botez*

alecu russo

cîntarea româniei

EDIȚIE DE GEO ȘERBAN
PREFAȚĂ ȘI TABEL CRONOLOGIC
DE CORNEL REGMAN

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1985
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

EDIŢIA A III-A, REVĂZUTĂ ŞI ADĂUGITĂ

Textele din volumul acesta sînt reproduse după ediţia : Alecu Russo, *Scrieri alese*, E.S.P.L.A., 1959. Notele au fost adaptate la specificul colecţiei de faţă. Comentariile şi explicaţiile autorului sînt urmate de specificaţia : (n. a.).

PREFAŢĂ

Situaţia lui Alecu Russo în literele româneşti e dintre cele mai paradoxale. „Descoperit" tîrziu, editat şi mai tîrziu, în 1908, la o jumătate de secol după moarte, scriitorul trăieşte, persistă să dureze în actualitate mai cu seamă prin dubiile şi întrebările pe care opera lui, o anumită operă, le trezeşte în contemporanii noştri, o anumită categorie de contemporani — amatorii de enigme atraşi ca de un magnet de „găurile negre" ale istoriei literare. Preocuparea de Russo, devenită un fel de probă de virtuozitate, după ce a animat o pleiadă de sursierişti şi comparatişti, animă în continuare mai ales pe filologii de diverse potenţe, de la statisticienii stitului pînă la filozofii lui ; discuţiile cu privire la paternitatea *Cîntării României* s-au ţinut lanţ, forţele în luptă n-au slăbit o clipă, între timp taberele s-au chiar înmulţit prn apariţia unei a treia care se ingeniază să atribuie lui Bălcescu şi lui Russo în egală măsură meritul compunerii poemului.

Şi toate acestea pe un fond de dezinteres al criticii de gust pentru sus-zisa operă, căreia îi sînt net preferate altele, cum şi alte laturi ale înzestrării şi personalităţii scriitorului. Pentru Lucian Blaga, care a îngrijit şi prefaţat cîndva o ediţie a *Cîntării României*, poemul „nu mai prezintă decît un interes istoric. Numai în perspectiva trecutului poţi să mai ceteşti poemul, fără să te supere sentimentalismul exclamativ din care purcede ritmul întregului". E drept, prefaţatorul-gînditor pune şi o mică frînă acestui elan de depreciere, dar gestul de retractare şi scuză mai mult acuză :

„Dacă e adevărat însă că individul trece și trebuie să treacă prin stadiile principale ale istoriei neamului său, dacă e adevărat că viața individului e o scurtă recapitulare a istoriei naționale, *Cîntarea României* rămîne o carte totdeauna bună și actuală pentru tineret“.[1] La rîndul său, G. Călinescu socotește că „Poemul în întregul lui, cu toate bunele intenții, rămîne fals“.[2] Iar Șerban Cioculescu, la capătul a cinci ample pagini consacrate scriitorului, abia găsește loc pentru mult comentata operă în nici cinci rînduri din final: „Prin aceste din urmă calități Russo este un spirit înrudit cu N. Bălcescu și nu e de mirare că paternitatea «Cîntării României», scriere artificială în formă, dar trecută prin focul pasiunii, a putut fi atribuită amîndurora“.[3] Manifestată mult mai devreme, atitudinea „depreciativă“ a lui G. Ibrăileanu e de alt ordin. În cele optzeci de pagini cîte consacră scriitorului în cursul său de literatură din 1910, beletristicii îi revin abia opt, din care trei *Cîntării României*. Despre o apreciere în termenii dezbaterii specific estetice nici nu poate fi vorba. Critica noastră nu-și separase încă la acea dată strict teritoriile din apele ideologiei și ale reflecției duios-devălmașe: „E o bucată lirică chiar; e foarte frumoasă, și poate e unică în literatura noastră. [...] Cu toate că această poemă e retorică — ceea ce era fatal pentru o astfel de operă — simțim marea sinceritate a autorului“.[4] Nu e oare semnificativ că atît pentru Ibrăileanu, cît și pentru Bogdan-Duică (acesta din urmă un neobosit vînător de surse și influențe în linia celui mai ortodox pozitivism), Alecu Russo e „cel mai simpatic scriitor român“ [5], sau, în tot cazul, „una din cele mai simpatice figuri ale ei“ [1] — ale literaturii române moderne? Adjectivul, cu largă utilizare în epocă, în critica de pînă la E. Lovinescu, exprimă cît se poate de sugestiv bonomia acelei critici paternaliste ce confunda judecățile de valoare cu simțirile de diverse ordine produse de băieții aceștia bravi care îi sînt literaturii scriitorii.

---

[1] Lucian Blaga, *Alecu Russo*, în vol. *Ceasornicul de nisip*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1973, p. 244.

[2] G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*, E.P.L., București, 1968, p. 79.

[3] Șerban Cioculescu, *Istoria literaturii române moderne* (în colaborare), Editura didactică și pedagogică, București, 1971, p. 68.

[4] G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. 8, Editura Minerva, București, 1979, p. 219.

[5] G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. 4, Editura Minerva, București, 1977, p. 387.

Revenind însă la etalarea contrastului dintre zelul cercetării detectivistice și, într-un fel, blazarea criticii propriu-zise în privința *Cîntării României*, nu pot să nu observ că în atitudinea comentatorilor mai noi s-a petrecut totuși o semnificativă schimbare. Mai întîi, a dispărut aproape total tipul de investigație cu anasîna care, făcînd abstracție de argumente decisive ale istoriei literare, se preocupa să-și impună versiunea proprie. O atitudine, în plus, și lipsită de decență de vreme ce la temelia ei stătea desconsiderarea, eludarea unei mărturii formale și autorizate, abuz pe care orice justiție cît de evazivă cu probele se ferește să-l comită. Într-adevăr, *nu o dată* Alecsandri a intervenit în clarificarea confuziilor vremii, indicîndu-l pe Alecu Russo ca autor sigur și unic al *Cîntării României*. La aceasta se adaugă circumstanța că Russo și-a semnat (în felul său), atribuindu-și-o, versiunea din *România literară* din 1855 și cu acest prilej a și îndreptat o serie de omisiuni și chiar a operat unele modificări de ultim moment. În schimb, versiunea lui Bălcescu din *România viitoare* din 1850, pe care acesta *nu și-o dădea ca a sa*, nu e nici măcar o altă traducere a textului francez (presupus a fi existat), ci doar varianta rezultînd din intervențiile proprii pe unul și același text românesc preexistent, cel al lui Russo, intervenții efectuate după un sistem pe care astăzi obișnuim să-l numim „stilizare“, eventual „prelucrare“, și care în anumite împrejurări, nu din voința autorului, poate merge pînă la „colaborarea“ cu el. Datorăm cîtorva expertize și elucidări competente, începînd cu acelea din monografia pe care Al. Dima o consacră scriitorului [2] și sfîrșind cu cele mai

---

[1] G. Bogdan-Duică, *Studii și articole*, Editura Minerva, 1975, p. 168.

[2] Al. Dima, *Alecu Russo*, E.S.P.L.A., București, 1957.

recente, ale lui Geo Şerban între altele, dintr-un volum de „investigaţii, precizări şi demersuri metodologice" [1], situarea mai comprehensivă a scrierii în contextul operei lui Alecu Russo. Rezultatul ? Încep să fie luate în seamă — alături de motivele, temele şi ideile vehiculate de autor în scrierile sale — în tot mai mare măsură procedeele specifice aplicate ; cu alte cuvinte, la mărturiile istorice, greu de răsturnat, se adaugă acum cîştigurile datorate unui fel de analiză spectrală la care e supus textul, operaţie care e departe de a-şi fi epuizat resursele. Concomitent, se lucrează pe baze noi şi în tabăra căutătorilor de „izvoare" şi „influenţe". S-a extins şi s-a diversificat aria surselor, care îmbrăţişează (cum probează tot Geo Şerban) şi teritoriul românesc. S-a ajuns mai ales să se răstoarne optica impusă de un Bogdan-Duică, prizonierul unui determinism îngust, demonstrîndu-se că *primitorul*, în acţiunea de asimilare şi prelucrare a datului, e departe de a deveni automat un satelit al modelului, fatalmente înfeudat lui, fără nici o perspectivă de a i se sustrage, necum de a-l egala sau întrece. Materialul exemplificativ îl oferă chiar *Cîntarea României* re-privită în relaţia ei cu *Paroles d'un croyant*, scrierea lui Lamennais, iar demonstraţia o întreprinde criticul şi stilisticianul Mihai Zamfir în capitolul consacrat lui Russo din cartea sa *Poemul românesc în proză* (1981). Ajutîndu-se de mijloacele investigaţiei moderne a textului, cum şi de unele sugestii ale criticii valorificatoare, posesor el însuşi al unui fin gust disociativ, Mihai Zamfir distinge între „stratul neologic" al operei şi cel „autohton", ceea ce-i permite să prefacă relaţia de dependenţă dintre model şi opera nouă într-o relaţie — ce nu exclude surpriza, inovaţia — ca de la catalizator la procesul pe această cale favorizat. Două citate vor lumina mai bine cît de departe ne situăm cu această cercetare, şi minuţioasă şi degajată, de juxtele servile şi brute ale vechii şcoli comparatiste : „Fenomenul stilistic prezentat de *Cîntarea României* este extrem de curios : paradoxul acestei opere constă în îmbinarea a două serii de arhaisme, a două registre de contrafaceri. Prima serie, cea neologic-franceză, este o arhaizare arti-

[1] Geo Şerban, *Ispita istoriei*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980.

ficială, de coloratură biblică, inspirată de *Paroles d'un croyant* ; a doua serie, de sugestie autohtonă, se adînceşte în fondul naţional de arhaitate, în cronici, cărţile bisericeşti şi folclor. [...] Nici unul din registrele «biblice» nu există în stare pură în operele confluente : Lamennais stilizează artificios, acceptă în egală măsură cadenţa preromantică şi oratoria religioasă de tipul secolului al XVIII-lea ; cărţile vechi la care face apel Russo... coexistă cu locuri comune paşoptiste, cu romantisme de ultimă oră. Totuşi, surprindem cîteva cazuri pe parcursul *Cîntării României* cînd cele două serii stilistice înrudite ajung la o sinteză convenabilă, de armonie superioară : sînt rarele puncte ale textului cînd, după expresia lui Malraux, «arta începe», iar «formele devin stil»." (p. 142—143) ; „În plină epocă romantică, Lamennais încă nu a descoperit cuvîntul concret şi pitorescul termenilor. La Alecu Russo există, din contră, o remarcabilă varietate a lexicului, provenită din abundenţa arhaismelor şi regionalismelor, grupate aici într-o veritabilă «colecţie romantic-naţională»." (p. 144).

Cu ultimele judecăţi ne-am şi întors însă pe teritoriile criticii, la demersurile specifice ei, şi implicit la acele modificări de atitudine pe care anunţam a le fi sesizat în modul de abordare a subiectului de către o seamă de comentatori. Un argument e chiar criticul din care am citat, care, trecînd la demonstrarea acelor puncte în care „formele devin stil" în *Cîntarea României*, întreprinde o necesară şi foarte interesantă operaţie critică : smulgerea operei dintr-o serie şi plasarea ei în altă serie. Considerată în ansamblu, *Cîntarea României* rămîne, nici vorbă, ceea ce a fost din totdeauna (şi aici critica mai veche nu e în defect) : o compoziţie academistă, un produs de şcoală literară, cu tot ce acesta are databil. Fragmentar însă, prin nucleele de substanţă vie pe care le conţine, ea nu este mai puţin raportabilă la un alt *întreg* decît cel al fascicolului de reflexe, şi acesta e chiar personalitatea autorului, întregul operei lui, ici-colo maniera lui particulară de a aşeza culoarea, de a folosi cuvîntul, o vibraţie aparte răzbătînd de sub suprafaţa linsă a retoricii. Pe acest teren însă Mihai Zamfir nu e singur, el se situează într-o constelaţie de exegeţi care manifestă o mai vie preocupare de recuperare, nemîngîiaţi de a

lăsa pe seama belferilor să măsoare şi să cîntărească după metrologia lor. Unele intuiţii şi semnalări sînt chiar anterioare intervenţiei sale. Fragmentaristă, recuperarea lui G. Călinescu nu putea să nu promoveze cîteva pasaje expresive ale poemului, la nivelul celor mai bune ale autorului, mai ales pe latura „hermetismului conspirativ" şi a viziunilor apocaliptice. Perpessicius nu s-a ocupat special de Alecu Russo, dar referiri la opera lui (călătorul, memorialistul) există la tot pasul. Una din acestea evocă „inspiratul opuscul al lui Alecu Russo, această suită de poeme în proză, atent stilizată şi care-şi păstrează mireasma biblică..."[1] *Cîntarea României* văzută ca o *suită de poeme în proză*, iată un detaliu de tehnică literară nu lipsit de semnificaţie cînd e vorba de un scriitor ca Alecu Russo care a folosit efectiv ca mod de construcţie preferat, în *Amintiri* ca şi în *Cugetări*, ba şi în bucăţi mai mici (*Studie moldovană, Poezia poporală*), tehnica „suitei". Genul acesta de construcţie are însă legile lui şi una din ele e asigurarea unităţii împotriva ispitelor dispersiei, realizarea unor legături, a unui minimum de simetrie, a unei rotiri complete, închiderea ciclului. Şi ca din întîmplare, o observaţie a lui Tudor Vianu vine să confirme într-un fel faptul prin semnalarea acelui „procedeu magic şi incantatoriu" constînd în folosirea vechiului „*şi*" biblic ce operează în *Cîntarea României* ca un «legato» muzical[2]. La rîndul său, Al. Dima subliniază „tehnica reluării" aplicată motivului principal, dar şi unora secundare revenind simetric de cîteva ori în cuprinsul poemului, căruia îi accentuează caracterul incantatoriu[3]. De o simetrie vorbise şi D. Popovici, şi anume de o simetrie de idei, dar şi „una de pauze, a căror orchestrare scriitorul o mînuieşte cu un talent excepţional"[4]. În continuarea acestor sugestii şi observaţii, pe unele preluîndu-le, dar adîncind mult studiul operei pînă

[1] Perpessicius, *Opere*, vol. 10, Editura Minerva, Bucureşti, 1979, p. 323.

[2] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, în *Opere*, vol. 5, Editura Minerva Bucureşti, 1975, p. 33.

[3] Al. Dima, *Alecu Russo*, în *Istoria literaturii române*, II (tratatul Academiei R.S.R.), Bucureşti, 1968, p. 499.

[4] D. Popovici, *Romantismul românesc*, Editura tineretului, Bucureşti, 1969, p. 440.

în substructură, Mihai Zamfir va investiga, la rîndu-i, ceea ce el numeşte „un continuum tematico-figurativ", în care pasajele identice... joacă rolul unei puternice reveniri melodice a motivului principal" (p. 152—153). Să fie toate aceste trăsături doar consecinţa faptului că scriitorul aborda o modalitate de expresie (lamentaţia sau cîntarea biblică) ce-şi conţinea şi soluţiile structuratoare ? Pînă la un punct, desigur, dispunerea în versete invită la melopee, la desenul estompat şi implicit la un tip de organizare (unde identificăm şi „continuum" şi „legato") căreia romanticul nostru şi chiar modelele sale (Lamennais, Mickiewicz) greu i se puteau sustrage. Dar, pe de altă parte, tehnica laitmotivului apare acolo şi atunci cînd materia e suficient de dispersă, de fragmentată, încît se impune o „chemare la ordine", şi cînd subiectul îmbrăţişează o mare întindere de timp şi o diversitate de tablouri şi e susţinut — cum stau lucrurile cu *Cîntarea României* — printr-o felurime de tonuri alternate (de la efuziunile lirice în genul *Cîntării Cîntărilor*, la ieremiadele profetului, tot lirice, şi pînă la viziunile apocaliptice sau radios paradisiace cu care se încheie *Noul Testament*. Or, se întîmplă că „versetele" *Cîntării României* (în număr de 65) sînt în marea lor majoritate, începînd cu cel de al treisprezecelea, ample tablouri, veritabile secvenţe de sine stătătoare realizînd efectiv ceea ce Perpessicius numea o „suită", nu foarte departe de nişte „tablouri dintr-o expoziţie", o expoziţie totuşi tematică, avînd ca idee conducătoare istoria alegorică a poporului român.

Dar, dacă nu ne înşelăm, tocmai această cvasi-independenţă a tablourilor, rotunditatea de performanţă a părţii în cadrul ansamblului, apoi caracterul lor predominant vizionar-fantasmatic în ambianţa de glăsuire lirică, şi nu în ultimul rînd minuţia de miniaturist cu care sînt lucrate, migălite, ca şi preocuparea aranjării şi dispunerii componentelor în cadrul tabloului reprezintă tot atîtea dovezi care pledează eclatant că aici a fost o singură mînă, şi anume aceea care a clădit fragment cu fragment şi *Cugetările* şi *Amintirile*, operele necontestate ale lui Alecu Russo, care-l reprezintă cel mai fidel.

Unele din aceste părţi sînt mici naraţiuni care conservă ceva din gestica şi ceremonia rapsodică, dar care, prin esenţializare şi stilizare (nu departe de exploatarea oratoriei evanescentului, specialitatea de mai tîrziu a lui Delavrancea), sînt ridicate la puterea la puterea poematicului şi a emblematicului. Iată, bunăoară, vremea primelor bejenii în ţinuturile dintre munţi mai aproape de scutul natural. Punctul de plecare e, se-nţelege, *Biblia*, cu corturile ei de pribegi visînd Canaanul, dar istorisirile bătrînilor şi reacţia auditoriului se constituie repede într-o „figură" a locului, într-o „situaţie" „neaoşă" ce s-a dovedit productivă în poezia românească de vreme ce o regăsim, cu alte accente, şi în cîntecele de jale ale lui Octavian Goga : „Şi subt cortul pribegiei, bătrînii ziceau copiilor :... colo... în vale... colo... departe... mai departe... unde soarele se vede aşa de frumos... unde cîmpiile sînt strălucite şi pîraiele răcoroase... unde ceriul e dulce, unde pămîntul e roditor şi giuncele sînt albe... copii, acolo e ţara !... şi la aceste cuvinte, voinicii prindeau armele... pruncii tresăreau în leagăn... femeile cîntau patria depărtată şi durerea pribegiei... cei slabi se îmbărbătau." (28).

Alte părţi sînt predominant descriptive, precum „versetul" 41 înfăţişînd un cîmp de bătălie, dar şi aici potenţarea şi distribuţia proprie poemului care rînduieşte conform cu scopurile sale transfigurează întregul, poetul se dovedeşte apt de a prelungi în fantastic şi terifiant ceea ce istoricului nu-i stă nici în fire şi nici în putinţă să exprime. Ciudăţenia face ca tocmai istoricul să nu lipsească din peisaj, sub forma celor „doi inşi", „doi oameni" enigmatici convocaţi de autor să viziteze glorioasa cîmpie, o cîmpie-sinteză aşa-zicînd, ca şi excursul final rezumînd oratoric, prin glasul celor doi, un întreg capitol de rezistenţă naţională ; aceştia neputînd fi probabil alţii, în gîndul omagial al autorului, decît amicii săi, Bălcescu şi Kogălniceanu, inauguratorii ştiinţei istorice la români : „...nici o lăcuinţă nu se zărea în acea vale a morţii... ici colo, movile semănate fără rînd încreţeau ca nişte valuri luciul cîmpiei... şi pe fiecare din acele movili era cîte un semn deosebit... pe una, o cruce roşie plecată... pe alta, un turban sîngerat cu semiluna înfiptă pe dînsul... mai departe, o suliţă tătărească sfarmată... şi acolo stau mormane grămădite, după seminţii şi lege, oasele neamurilor care se întîmpinară pe acest cîmp de bătaie... fiecare la un loc, ca un semn de izbîndă pomenitoare... La marginea cîmpiei era o pădure, iar din fundul pădurii se auzea o fişiire neînţăleasă... o plîngere ce semăna cu vaietele sufletelor chinuite... copacii erau împestriţaţi de frunze feliurite, pline de o rouă roşie... şi în vîrful unui stejar bătrîn, un vultur alb fîlfîia şi scutura din aripi... şi la fiecare din acele mormane, cei doi oameni îngenunchea şi ziceau împreună : «Falã şi mărire, ţara noastră, binecuvîntată şi cuvîntătoare de Dumnezeu...»" *etc.*

Simptomatic e că acestui proces de esenţializare şi stilizare şi chiar de estetizare prin cuvînt îi sînt supuse nu numai părţile ce intră natural sub jurisdicţia poematicului, cum sînt naraţiunea şi descripţia, ci şi cele considerative, vederile doctrinare, numeroase în *Cîntarea României*, avînd ca subiect problemele „slobozeniei", ale celei dinăuntru şi ale celei din afară, apoi munca, din care izvorăşte bogăţia şi progresul, domnia legii, cu apusul ei, asuprirea şi abuzul care legitimează, la rîndu-le, revoltele, un întreg corpus de credinţe laice ale militantului paşoptist. Cînd, ca în cazul „versetului" 17, expunerea apare descărnată (rar înviorată de cîte o metaforă patetic-aforistică precum : „bătăliile cele vestite, scrise cu movile şi mănăstiri"), aducînd cu o succesiune de silogisme sau, cum spune un critic, cu un *„pensum"*, cu o temă şcolară, *Cîntarea*, pierde apreciabil. Din fericire teoreticianul politic se iveşte mai rar în „stare pură", iar meditaţia — cînd există — îşi alege materii mai potrivite cu — după acelaşi critic — „sensibilitatea stilistică filozofic cuprinzătoare" proprie autorului. În atare situaţii ia naştere *eseul poematic* — corespondentul eseului său ideatic-polemic din *Studie moldovană*, *Cugetări* şi *Amintiri* — o combinaţie nu atît de hibridă, pe cît s-ar crede şi care se acordă de minune cu tonalitatea biblică a cîntării, rămînînd nu mai puţin act reflexiv. „Versetul" 50 „Doina şi iar doina"..., e o astfel de „studie" despre rădăcinile sociale ale doinei, un studiu ce totodată nu-şi trădează stilul de bază poematic-biblic, prin dramaticitate, prin montarea unui veritabil blestem ontologic sub aparenţa profeţiei : „...şi într-o zi ni s-a zis : «Munceşte, române, de dimineaţă

pînă în seară... și rodul muncii nu va fi al tău !... tatăl tău ți-a lăsat de moștenire o țarină și arme... și nu te vei bucura de dînsele... și tu vei trăi vecinic robind... trupul și sufletul tău vor fi străini pe pămîntul înrodit de tine... vei plăti aerul ce răsufli... vei plăti soarele ce te încălzește și locul unde zac oasele mamei tale, vei plăti dreptul să crești vaca ce hrănește pe copiii tăi, și boul ce-ți agiută la muncă... trupul tău se va gîrbovi subt bătaie, și partea ta în lume va fi ocara !» [...] Doina și iar doina ! ...Sîntem pribegi în coliba părintească... și străini în pămîntul răscumpărat cu sîngele nostru !"

În fine, dacă mai era nevoie de o probă care să ateste drepturile „părintești" ale lui Alecu Russo asupra scrierii sale, ea e oferită copios de ceea ce se consideră în genere a fi un defect, dar care se transformă prin acțiune repetitivă într-o particularitate tehnică și chiar stilistică. Vom porni tot de la „expoziția de tablouri", de la cvasi-independența de care beneficiază *partea* în ansamblul scrierilor lui Russo, în așa fel că și cea mai unitară dintre ele, *Cîntarea României*, nu depășește tiparele unei *suite*. Nu numai că acest scriitor vede „compus" ca prin ochii anumitor viețuitoare, dar el vede și parțial, simțind nevoia să întregească, să rotunjească prin reveniri, repriviri, reluări imaginea obținută despre obiectul contemplat. Se poate vorbi în aceste condiții de un gen de înaintare prin *reformulare*, prin *reluare îmbogățită* a ceea ce a mai fost spus, autorul părînd de fiecare dată nu atît nemulțumit de versiunea avansată anterior, cît dornic de a-și oferi prilejul unei noi perspective asupra temei sale. Această procedare e foarte vizibilă în *Cugetări*, în *Amintiri*, unde revenirile se justifică în parte prin caracterul de foileton de idei al capitolelor ; în plus, argumentarea sporește pe parcurs și prin intervenția unor stimuli din afară care întețesc polemica. În *Cîntarea României* aspectul acesta e mai voalat, și nu trebuie confundat cu laitmotivul, prezent și el, dar cerut de alte scopuri și operînd în alte sectoare ale poemului, preponderent în cel liric. Concret spus, există în poemul lui Russo două forțe captatoare ale interesului artistului de a da corp năzuinței spre formă, spre expresie, setei nedomolite de *remodelare*, de polisaj : una e sinonimă cu

infernul, alta cu paradisul, de unde, ca o consecință, *o serie infernală* și alta *paradisiacă* a dioramei sale, așezate fie în alternanță, fie în opoziție directă, uneori luînd forma visului și fantasmei, alteori înfățișate ca situații aievea. Criticii noastre nu i-au scăpat din vedere în vremea din urmă anticipări eminesciano-sadoveniene în descrierea „romanticei vîrste de aur a Daciei", care amintesc de *Memento mori* și de *Creanga de aur*, la Russo — ce-i drept — viziunea de frăgezimi paradisiace mai conservînd unele reminiscențe de pastorală postclasică : „În vremea veche... de demult, demult, ceriul era limpede... soarele strălucea ca un fecior tînăr... cîmpii frumoase, împrejurate de munți verzi, se întindeau mai mult decît putea prinde ochiul... păduri tinere umbreau dealurile... turmele s-auzeau mugind de departe... și armăsarii nechezau jucîndu-se prin rariște... pe o pajiște verde, slobozenia, copilă bălăioară cu cosițe lungi și aurite, se giuca cu un arc destins. Ferice de oamenii din cîmpie, ferice de cei de la munte !..." *(13)*. Nevoia organică de *reformulare* nu întîrzie să se manifeste, căci după furtuna războaielor dacice, văzută de astă dată ca o probă necesară de purgatoriu, diorama lui Russo prezintă o sinteză de *„Dacia felix"*, un rai aducînd mai degrabă cu un produs de utopie politică, în care abstractele neaoșizate predomină : „volnicia domnește ca mai înainte, dar nu acea volnicie pruncă, floare plăpîndă a pustietății, ci slobozenia cea bărbată și luminoasă, sau puternică și cu rădăcină țeapănă și adînc înfiptă în pămînt... sabia, acum nefolositoare, a războinicului stă în coliba sa spînzurată... femeile zîmbesc dulce la pruncii lor... chipul zbîrcit a bătrînilor se întinde de bucurie... pacea aduce legea care chizășuiește, iar nu asuprește, legea, rod al slobozeniei..." *(14)*. Din aceeași serie „paradisiacă" face parte și „definiția" analogic-încorporată a Patriei : „Patria e aducerea-aminte de zilele copilăriei... coliba părintească cu copaciul cel mare din pragul ușii, dragostea mamei... plăsmuirile inimei noastre... locul unde am iubit și am fost iubiți... cîinele care se giuca cu noi, sunetul clopotului bisericei satului ce ne vestește zilele frumoase de sărbătoare... zbierătul turmelor cînd se întorceau în amurgul sării de la pășune... fumul vetrii ce ne-a încălzit în leagăn, înălțîndu-se în aer... barza de pe streșină,

ce caută duios pe cîmpie... și aerul, care nicăierea nu este mai dulce !..." *(28)*. Epoca mușatină a întemeierii („versetul" 21) este o altă intuiție preeminesciană, dar idila și mitologicul cedează locul elogiului brațului înarmat, raiul lui Russo se înconjoară de zidul de apărare al piepturilor de voinici. Accente din *„Deșteaptă-te, române"* („versetul" 36) se fac simțite, dimpreună cu ecouri din *Muma lui Ștefan cel Mare*, legenda istorică a lui Bolintineanu, și una și alta cu puțin timp înainte apărute : „...și mumele ziceau la ficiorii lor : cel ce fuge dinaintea dușmanului este mișel... și mișeii nu sînt de sîngele nostru... duceți-vă de muriți mai bine slobozi decît să trăiți în robie și ocară".

Prin contrast, seria infernal-apocaliptică, la fel de productivă, se va hrăni de predilecție din spectacolul războaielor, năvălirilor, al lungilor bejenii, dar și din realitatea inegalității sociale, a înrobirii omului de către om. Fragmentele reproduse au luminat indirect și acest aspect, dar tonalități de apocalipsă are mai ales „versetul" 22 care înfățișează cavalcada popoarelor frămîntînd în picioare popoare : „Vîntul de la miazănoapte bate cu furie... ceriul se întunecă... pămîntul se cutremură... În patru unghiuri ale lumii se văd înălțîndu-se stîlpi de flacără învăluită în nouri de fum... se aud armasarii nechezînd, turmele mugind, zgomote de cară și o larmă îngrozitoare de glasuri de tot feliul ; limbele se amestecă și oamenii nu se mai pot înțălege... popoarele se grămădesc și se îndeasă unele peste altele... d-abia urma unora după pămînt s-a șters, altele au năvălit în locul lor... pare că ziua d-apoi a lumii ar fi sosit..."

Dar poate cel mai spectaculos efect al *reformulărilor* sînt chiar *formulările*, o seamă de găsiri aforistice cu sau fără oratorie, cele mai multe grupate tematic în jurul ideii de sacrificiu sîngeros („aforisme și sentințe terifiante", le califica G. Călinescu). Conviețuind cu multele reminiscențe biblice (*Biblia* fiind un izvor nesecat de paremiologie), cîteva din florile reflecției scriitorului nu par a fi de împrumut : „Norodul are un ceas numai, un ceas în care își izbîndește, și cu acest ceas răscumpără veacuri de chinuri..." *(19)* ; „și sabia atunci mănîncă carne și nu cruță pe nimine de la sugător pînă la cel desăvîrșit bătrîn" *(19)* ; „sîngele îmbată

mintea ca spirtul și ca vinul" (19) ; „Carnea tocește fierul" (59) ; „sîngele părinților în vinele strîmte a strănepoților a secat !" (60).

*

Caracterul „sincretic" al scrisului lui Alecu Russo nu e trădat nici de restul operei sale, ba s-ar putea spune că mixtura apare aici și mai pronunțată. Nu și mai bătătoare la ochi, pentru bunul motiv că narațiunea, cel puțin în formula de început a pașoptiștilor noștri, își conținea în chip natural rația de reflecție și generalizare, în timp ce, la rîndul lor, fructele meditației nu se concepeau nici ele fără intervenția, într-o formă sau alta, a anecdoticului și divertisantului. În fond, ce reprezintă „fiziologiile" atît de mult gustate de contemporanii scriitorului dacă nu chiar măritișul observației morale și de moravuri cu umorul. Voga lor, la începuturile prozei românești, l-a cîștigat și pe Alecu Russo, cum i-a cîștigat pe Kogălniceanu, Alecsandri, Negruzzi, Ghica... *Iassy et ses habitants en 1840*, cunoscută în tălmăcirea de mai tîrziu a lui Mihail Sadoveanu, este o astfel de „fiziologie", așa cum înțelegea totuși s-o practice Alecu Russo, adică punînd accentul pe *studiu*, dar neferindu-se nici de exploatarea pitorescului. Dealtfel, se întîmplă că *pitorescul* este aici chiar obiectul studiului. (Înțelegem din aceasta totodată că *Iașii și locuitorii lui în 1840* nu este o veritabilă fiziologie și că tipul uzual era cel abordat de confrații săi, modalitate pe care scriitorul însuși o vedea sporită — sugestia o face în narațiunea *Soveja* — cu o *Fiziologie a surugiului*.)

Mai aproape de narațiune sînt alte trei compuneri în limba franceză ale autorului : *Piatra-Teiului (Legendă)*, *Stînca Corbului (Legendă culeasă de la Bicaz)* și îndeosebi mai sus citata *Soveja (Ziarul unui exilat politic la 1846)*, sub formă de jurnal, cum o arată și titlul, scrieri cărora le-am adăoga scurta bucată în românește *Holera*. Aparținînd cu toatele epocii dinainte de *Cîntarea României*, ele se împărtășesc din *indistinctul* prozei noastre de început, amestec de „fiziologii", jurnale de călătorie, amintiri, agrementate din destul cu episoade aventuroase trăite de autor sau cu „istorii" senzaționale auzite, și unele și altele mai mult sau mai

puțin (de regulă, mai puțin) iscusit introduse în trama narativă. *Soveja*, cu deosebire, are tot ce-i trebuie spre a atrage pe cititor, dar, firește, formula e cea curentă, folosită și de Alecsandri în, la acea dată, apărutele *O primblare la munți* și *Balta Albă*, iar mai tîrziu în *Călătorie în Africa*. Chiar umorul e aici de un soi care indică un *stil* al generației, un tip specific de reacție, șaga moldovenească spontană grefată pe flegmatismul de esență intelectuală, un fel de teribilism bonjurist deprins din lecturile franțuzești, dar și din contactul direct cu o lume mai subțire, mai degajată. Printre acești șăguitori de școală nouă, Alecu Russo face oarecum figură de lider, el care prețuia atît de mult spiritul, ironia, vorba de duh, încît pricinile de binedispunere beoțiană ale vechii generații îi produc în cel mai bun caz mirare : „prietenia în acè vreme era multă și șaga lungă, astăzi prieteșugul îi rar, dar șaga e mai bună" ; și : „gluma groasă era duhul de atuncea ; galanteria lor nu s-ar primi nici măcar într-un bal public din Păcurari sau în vestitul și raposatul Șusterbal de la Pîrlita..." (*Studie moldovană*, IV). Că, la nevoie, știa să fie și „șagalnic", după codul local, ne-o confirmă Alecsandri, care-și amintește că la Mînjina într-un an, la marea petrecere de ziua lui Costache Negri, Alecu Russo (prezentat altminteri ca „spirit viu și cam sceptic", „caracter original") „ațîța glumele romàncelor cu spiritul său șagalnic". Adevăratul, nerețînutul Russo pare a fi totuși cel din textele sale în limba franceză, libere de conotațiile regionalismului ; ele dau mai exact măsura acestui umor de neconformist ce se manifesta în situațiile cele mai neașteptate. De pildă, tonul fin persiflant al corespondenței sale cu autoritățile maghiare revoluționare care l-au arestat în Transilvania, în vara lui 1848, și amenințau să-l judece și condamne, ca și numeroasele ireverențe hazlii la adresa organelor care, cu doi ani înainte, îl expediaseră în surghiun la mănăstire arată un Russo nu numai subtil-dezinvolt, dar și dispus la temerități. G. Călinescu vedea în acestea dovada frecventării unor modele, trimițînd la polemistul francez Paul-Louis Courier, al cărui nume dealtfel însuși Russo îl pomenește în scrierile sale.

Cîteva probe desprinse din *Soveja*[1] vor lămuri mai exact natura specială a acestei dispoziții : „Cerui să mă întorc pentru cinci minute acasă ; dar nu-mi învoiră ; și domnia-lor și eu eram în dreptuțile noastre, eu de a cere, domnia-lor de a-mi refuza" ; „Nu mai țin minte glumele ce făcurăm împreună : eu rîdeam mai tare — și aveam și pentru ce — iar ceilalți din cînd în cînd stau de mă jăleau" ; „Cît ținu acea seară pînă la întîia poștă, numai o dată îmi veni în gînd o glumă ; una e cam puțin în împrejurări așa de glumețe" ; „E o noapte numai bună pentru fapte rele, pentru comploturi de romanț, pentru mari măsuri de stat" ; „N-am nimica de spus despre aceste două tîrguri ; mi se părură așa murdare, așa despuiate, încît nu plătesc nici vorba" ; „Din slavonește, știu numai două vorbe rusești și alte două leșești, și acelea sînt pentru trebuințele mele particulare" etc. Dar iată, tot în traducere, și un pasaj din scrisoarea adresată membrilor consiliului de război maghiar ce se pregătea să-l judece : „Nu am o preferînță deosebită nici pentru țeapă, nici pentru spînzurătoare și, făcîndu-vă această declarație, cu toată franchețea care mă caracterizează, mă flatez, domnilor, cu speranța că-mi împărtășiți întru totul repulsia față de ele". Împrejurarea i-a inspirat și o reflecție de aceeași factură teribilistă : „Dacă ai scăpat ca prin urechile acului de lațul spînzurătorii, a doua zi te simți încă pe jumătate spînzurat. Este oare un efect al fricii ? Nu. Este o senzație a gîtlejului. Ah ! dacă n-am avea gît, cum ne-am mai bate joc de spînzurătoare !... Ce e drept, rămîne țeapa !".

---

[1] Se cunosc împrejurările care au dus la compunerea acestei narațiuni. *Soveja* este și ea *O primblare la munți*, dar o „primblare" silită, încheiată cu o depunere sub pază la mănăstire, clasica pedeapsă folosită de vodă Sturza pentru a potoli pe „răzvrătitori". Asemenea tulburători ai ordinei au fost considerați, la finele lui februarie 1846, Alecu Russo, în calitate de autor al piesei *Jignicerul Vadră*, jucată pe scena teatrului ieșean și actorii care au interpretat-o. În prag de a fi ridicat de acasă, autorul, „vesel ca o ciocîrlie", primește povața unui prieten : „fii țeapăn și nu zvăpăiat". În ciuda neajunsurilor pricinuite lui Russo de abuziva măsură care l-a ținut în recluziune mai bine de o lună, bucata în care povestește toate acestea a ieșit mai degrabă „zvăpăiată".

Pe alt plan judecată, *Soveja* e şi semnul unei indubitabile maturizări a mijloacelor de care dispunea Alecu Russo, dar — ca peste tot în scrisul său — spre sfîrşit se simte un fel de sastiseală, o precipitare. Ultima parte a jurnalului — petrecerea zilelor la mănăstire — fără să fie neinteresantă, e totuşi expediată. Ceea ce numim prozatorul Russo nu reprezintă, fireşte, o excepţie : Alecsandri, un pasionat al scrisului, se îndupleca totuşi greu să-şi ducă la bun sfîrşit proiectele epice, povestirile începute. De fapt, cu excepţia lui Costache Negruzzi, el însuşi îndeajuns de neproductiv, animatorii vieţii literare moldovene nu depăşeau, cînd era vorba de proză şi chiar teatru (aici excepţia se numea Vasile Alecsandri), un agreabil diletantism. Se înţelege, ei sînt cu trup şi suflet alături de Kogălniceanu care chemase pe literatori să caute „sujeturi de scris" în realitatea românească. Cel puţin Russo, folosind începutul primei sale scrieri, *Piatra-Teiului*, ca platformă pentru convingeri, se arată din prima clipă un vajnic propagandist al programului *Daciei literare*, dar vai, în... franţuzeşte, singura limbă de idei pe care la acea dată o vorbea bine. În numele noului crez, dar cu o autoritate aşa de şubred întemeiată, el îşi permite chiar o uşoară mustrare (printre destinatarii căreia se implică) la adresa celor care, „întorşi la căminul părintesc", se hrănesc în preocupările lor tot din nostalgii şi amintiri străine. Să fi vizat autorul, printre altele, *Buchetiera din Florenţa* a proaspătului debutant Alecsandri, apărută chiar în *Dacia literară*? Ar fi putut să-l vizeze, dacă ar fi ştiut, şi pe C. Negri care scrisese tot atunci *Veneţia*, încercarea sa de proză publicată patru ani mai tîrziu în *Propăşirea* : „Foarte mulţi dintre tinerii noştri, întorşi la căminul părintesc, vorbesc despre întîmplările pe care Italia le-a sămănat în calea lor ; şi amintirile acestea sînt ca o palidă răsfrîngere a parfumului frumosului ei soare. Care dintre noi n-are la îndămînă o anecdotă auzită la Paris, o aventură la Viena, o lovitură de stilet la Veneţia, un ceas de dragoste la Florenţa şi o plimbare în golful Neapolului...?" Urmează îndemnul, adresat cu precădere prozatorilor şi autorilor dramatici (după cum o sugerează chiar oferta de teme, sfere şi subiecte) : „zugrăviţi-mi mai curînd, o icoană din ţară, povestiţi-mi o scenă de la noi, pipărată ori plină de poezie,

o mică scenă improvizată, căci bunul şi răul, simplul şi emfaticul, adevărul şi ridicolul se întîlnesc la fiecare pas. O să găsiţi în nevinovatele credinţi populare oricîtă fantezie voiţi, iar în năravurile amestecate ale claselor de sus, stofă destulă."

Îi era uşor lui Russo să avanseze din foişorul său teoretic atare îndemnuri, el care foloseşte pretextul epic ce i se oferă cel mult ca pe o platformă de lansat idei, ca pe un fel de nadă, exploatînd serviciile unui gen la modă, cu mare priză la cititori. Pe de altă parte însă, acest fel de aservire a prozei de către un alt domeniu al creaţiei nu i-l vom imputa niciodată lui Russo, iar împrejurarea nu ne va împinge la regrete ; dat fiind că pe cîmpul pe care ne conduce, cel al „cugetării" literare, autorul făcea nu mai puţin figură de pionier.

Alecu Russo este la noi descoperitorul, multă vreme ignorat, al unei modalităţi de expresie a spiritului, a gîndirii vii, plastice, senzuale pe care azi ne-am obişnuit s-o numim eseu de idei şi care nu o dată îşi adjudecă printre mijloace critica şi chiar polemica. Principalul adversar al eseului e *sistemul*, orice fel de sistem, fără ca aceasta să însemne abhorarea disciplinei, ci cel mult circumscrierea gîndirii la o sferă mai restrînsă, care poate fi şi mai bine controlată. Eseul e totdeauna parţial, parţial cu voinţă, din oroarea de generalităţi. Iar din oroarea de risipire, el e concentrat asupra lui însuşi, trimiţînd spre un centru al său bine configurat, organizîndu-se centripetal. Domeniul său specific pare a fi creaţia umană, cultura, fenomenele spirituale şi stilistice, modelarea morfologică în feluritele ei manifestări, care solicită de predilecţie genul de observaţie aplicată îmbinat cu meditaţia pasionată de concret. Un anumit impresionism ce îi este reproşat vine mai puţin din metodă, cît din multitudinea de intuiţii vii ce se îmbie. Dar eseul nu are pretenţia de a rezolva odată pentru totdeauna lucrurile, ci de a oferi o versiune, un reper posibil, de a lumina o porţiune oricît de restrînsă dintr-un cuprins. Trădarea eseului vine de obicei dinlăuntrul taberei, din partea celor care, uitînd să rămînă credincioşi relativului, încearcă să construiască din parţialităţile reunite... sistemul. Etapa pe care o ilustrează Russo e însă ferită de atare apetituri, eseul românesc însuşi abia

se constituia. Forma de început o reprezintă la Russo o seamă de fulgurații ideatice din primele sale narațiuni, *Piatra-Teiului* și *Iașii și locuitorii lui în 1840*; ele nu se înscriu încă într-un tipar propriu, specific. O astfel de intuiție — prozaic provocată de apelul la cunoașterea frumuseților propriei țări — e cea cu privire la particularitățile peisajului moldovean. Observațiile nu construiesc deocamdată ceva anume, asistăm mai degrabă la tălmăcirea prin cuvînt a unui *„état d'âme"* și ca atare mai potrivită cu structura poemului în proză. (După cum se poate vedea, genul de reflexivitate patetică din *Cîntarea României* e de pe acum prefigurat !) Sînt evocate „vocile interioare" ale marelui poet, dar — decît de Victor Hugo —, moldoveanul care e Russo e infinit mai aproape de celălalt moldovean de peste decenii, Dimitrie Anghel, cu a sa cantilenă amintind bocetul : „Mai are apoi Moldova un caracter nelămurit de suavă melancolie, ca parfumul unei flori delicate. Are un nu știu ce primitiv în prietenia colinelor ei, care te fac să-ți uiți viața cu necazurile-i de fiecare clipă și te adorm într-o blîndă și mută admirare. [...] Stăruiește în natura aceasta singuratică o simțire adîncă de descurajare, o veșnică vorbire cu sine însăși a unei păreri de rău, a unei dureri, apoi o privire sfioasă, în ceața zării, către viitor ! Simțești parcă în bocetul înăbușit și fără contenire zvîcniri de nădejde, prăpăstii de îndoială, melodioase cînturi de slavă, o poezie fără nume, care te pătrunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n-ar putea fi tălmăcită în nici o limbă omenească." În materie de munți, Alecu Russo știa destule din Elveția adolescenței sale ca să poată întreprinde o comparație competentă între Alpi și Carpații noștri. Privirea e aici mai iscoditoare și avertizată, totuși încheierea nu iese nici acum din sfera poematicului : „Este și măreție și sublim în culmile care se înalță încununate de brazi întunecoși cu coastele mîncate de șuvoaie, care acoperă văile de stînci și ruine, dar nu-i măreția Alpilor. În fața acestora ochiul rămîne uimit, judecata neputincioasă. În fața munților noștri sufletul se lasă dus de visare ; ca într-o elegie fără sfîrșit. Parc-ai vedea măriri căzute, ori suflete rănite de atingerea lumii, care au încercat dezamăgirile vieții." Sîntem propriu-zis la confluența poemului în proză cu rudimentele gîndirii eseistice,

căci e vizibil efortul apropierii de anumite semnificații morfologice, în cazul dat : descifrarea unor posibili factori modelatori acționînd asupra psihicului.

Reflecția de tip eseistic pătrunde în scrisul lui Russo odată cu studiul și critica mentalităților, la început încă sub pulpana protectoare a „fiziologiei" și a „primblării pitorești", un fel de tablouri monografice socio-culturale și de moravuri, cum este în largă măsură și *Iașii și locuitorii lui în 1840*, pentru a se desprinde treptat de ele și a-și găsi — odată cu *Studie moldovană* (1851) — cadrul și forma proprie de manifestare. O comparație cu scrierea similară a lui Alecsandri, *Iașii în 1844*, va lămuri pe cititor repede că are în față doi autori cu structuri sensibil deosebite : unul înclinat spre cozerie și divertisment, cum o cerea dealtfel și natura publicației pentru care scrisese bucata : un calendar, celălalt (fără a-și ascunde binedispunerea și umorul cu totul firești la un tînăr care nu peste mult se va încerca și în comedie), aplecat mai mult spre studiu, spre reflecție, întemeiată pe observație stăruitoare și ageră, din exercitarea cărora scoate și cele mai bune pagini. E uimitor cît de viu (și de lucid !) știe să prindă tînărul de abia 21 de ani fizionomia și comportamentul diverselor clase, trepte, ocupații, neamuri, vîrste, cît de pertinent și la obiect judecă suficiența, limitarea claselor avute, mentalitatea de castă, intoleranța bătrînilor vizibilă și în relațiile de familie și nu în ultimul rînd, se-nțelege, starea de spirit a tinerilor întorși de la studii, cărora orizontul îngust le retează elanurile, făcîndu-i, în schimb, să-și regăsească intacte prejudecățile lăsate acasă : „...iar noi, fii ai unei epoci de civilizație, care ne-am încălzit la focarele Europei, nu ne-am eliberat încă de prejudecățile noastre de rang, de drepturi, de interese, de mică vanitate, uitate în străinătate, pe care însă cu plăcere le găsim la întoarcere [...]. Și toți cîți sîntem, parizieni pretențioși, republicani, svițereni, cumpliți studenți de la Heidelberg și Stuttgart, toți sîntem mari reformatori cu gura, pînă ce vor veni și faptele să răspundă."

Așa cum am anticipat, nu e deloc exclus ca poemul *Cîntarea României* să fi inspirat lui Alecu Russo cadrul și modalitatea specifică de comunicare, care vor fi de acum înainte cele ale *suitei* :

suită de *Amintiri* sau de *Cugetări*, începînd cu *Studie moldovană* care conține și din unele și din altele. În toate cazurile, niște sisifice asedii ale unor probleme care l-au obsedat și cărora prin *reformulare* (ceea ce presupune și găsirea unor unghiuri inedite, a unor laturi necercetate) încearcă să le găsească cea mai potrivită expresie, fără ca aceasta să îndepărteze riscul repetării : îl chiar mărește. De fapt, lipsa de arhitectură aparține ansamblului. Dimpotrivă, *partea* e lucrată cu o migală în care vedem adevărata vocație de foiletonist-eseist cu propensiune spre poematic a lui Russo. Înainte de a exista la noi „impresionismul gazetăresc" (E. Lovinescu), autorul *Cugetărilor* a descoperit *cursivul* publicistic cu valențe literare, axat pe o idee, epuizînd în spațiul ce-și acordă clarificarea unui concept. Russo e un miniaturist al reflecției, asamblarea îl interesează mai puțin ; atît de puțin, că poate suspenda, cum o și face, firul succesivelor părți lăsînd întreprinderea de izbeliște. Se știe că atît *Studie moldovană*, cît și *Amintiri* și *Cugetări* sînt scrieri neterminate. Dar nu numai atît : de-a lungul demonstrației pot interveni întreruperi, părăsirea ideii principale pentru a introduce un incident, abaterea chiar a cursului ideilor spre obiective care s-au ivit între timp, de obicei nevoia de a răspunde polemic la o interpelare, sau de a folosi, comentîndu-l, sprijinul unui aliat neașteptat. Cu aplicație, autorul acceptă toate aceste meandre, căci ele nu-l împiedică de a gîndi ca pe adevăratul întreg partea, de a o strunji, dîndu-i înfățișarea cea mai potrivită și de a o lansa și integra în circuit. S-a întîmplat chiar că ideea ansamblului s-a precizat abia pe parcurs, că ea nu i-a fost limpede din primul moment. *Cugetările* au pornit la drum ca o continuare a *Studiei moldovană*. Primul capitol este chiar reluarea, reformularea mai strînsă a unor teze susținute acolo (critica părăsirii trecutului, a vechilor obiceiuri, nevoia de a „culege viața părințească privată" ca pe „odoare", însemnătatea tradițiilor pentru configurarea fizionomiei unui popor etc.). Abia o dată cu finalul capitolului și cu debutul celui de-al doilea începe a se preciza obiectul propriu al noii scrieri, anume obstacolele care stau în calea dezvoltării literaturii naționale, identificate în nefastele experiențe ale reformatorilor limbii. Nici acum însă cîmpul nu

este perfect delimitat și clarificat : autorul găsește de cuviință să enunțe oricît de în treacăt problema originalității literaturii române, să vestejească imitația și, ca și Titu Maiorescu mai tîrziu, mai nu găsește operă originală care să-l rețină. Cu al treilea alineat, în fine, se ajunge la precizarea adevăratului obiectiv : efectele pedantismului lingvistic. În *Amintiri*, în schimb, obiectivul pare la început bine clarificat, chiar dacă părțile componente aparțin tot altor sfere și mai ales se supun unor tratări care diferă de la capitol la capitol. Astfel, primul capitol, cîntînd farmecele satului copilăriei, e mai aproape de poemul în proză, cu pasaje de mare finețe în care senzațiile copilului de odinioară de o prospețime pe care i-ar fi invidiat-o Agârbiceanu, se întrepătrund subtil cu închipuirile și fantasmele prefirate narcotic de basmul ascultat : „Într-amurgul se apropia, cîrdurile, aducînd mioarele cîmpurilor cu ele, turmele de oi zbierînd cu ciobanii fluierînd ; focurile se aprindea dinaintea caselor ; fumul stuhului se împrăștia în văzduh cu mirosul teilor ce venea de la pădure ; moșnegii spunea de turci și de tatari, de moșul Adam cu barba pînă în brîu, ce ținea plăghiile pe genunchi, de Ileana Cosinzana, de frații din lună, de lupte și de năvăliri : vedeam în lună chip de om rănit, culcat pe un pat frumos de scoarțe și de lăicere, și sîngele bolborăsind îi pica alături într-un ciubăr spart ; iar pe fratele ucigaș, osîndit din porunca lui Dumnezeu, pînă se va umplea ciubărul, a bè sîngele nevinovat ce nu încetează a curge de la începutul lumei... Auzeam picătura sîngelui ; zăream frații amîndoi, unul lungit, al doilè cu capul plecat și cu părul zburlit. De atuncea nu m-am uitat la lună vreodată fără a-i vedè." Al doilea capitol, evocarea unui „zi-întîi mai" (scena a mai fost exploatată o dată în *Studie moldovană*, dar reluarea e din toate punctele de vedere superioară) e tipica descriere animată a „icoanelor trecutului" în care au excelat memorialiștii moldoveni, pe lîngă ei și Ion Ghica, și din care Russo vedea constituindu-se un soi de arhivă națională de „obiceiuri casnice". Neajunsul evocării, din care face parte și citatul ce urmează, e de a fi stingheră și fragmentară, de a ne face să regretăm ce mare artist s-a pierdut în persoana lui Alecu Russo, dintr-un exces de modestie poate,

par délicatesse: „Benchetul începe cu glume late; pelinul curge prin pahare, după pelin, vutca, fala gospodăriilor! Vutca se taie cu cuțitul! Vutca se schimbă cu vișinapul: vinul și lăutarii întart boierii, paharele se umplu des; fesurile zbor în văzduh. Sînt manèle dulci, sînt manèle mîngîioase, sînt manèle dureroase ce rup inimile: bătrînii înclin, tinerętul bea în papucii cucoanelor și se sărută cu lăutarii, iar cucoanele, cu ochii înecați în amor cîntă versuri frumoase, de se răsun codrii și se trezesc păunașii." Tot de amintirile copilăriei ține și al treilea capitol, cu unele inflexiuni lirice-elegiace, fiind vorba de transpunerea în starea sufletească a celui care, odinioară, la o vîrstă de tot fragedă, odată cu începutul anilor de școală, a cunoscut dureroasa rupere de casă, de țară și de limbă. Motivul alimentează și capitolul următor, al patrulea, dar firul amintirilor se rupsese deja, iar locul îl iau considerațiile teoretice, problemele de istorie socială. Se vorbește de rolul școlilor Apusului în emanciparea pe toate planurile a românilor, și se pornește de foarte departe, de la cronicari: „De la Costinești, crescuți în Țara Leșească, și pînă la noi, tot drumurile Apusului sînt bătute de pruncii români". Pentru ca în capitolele următoare, ce părăsesc definitiv și literatura și eseul, istoria politică și socială să se instaleze de-a binelea, în formele ei cele mai uscate, odată cu înșirarea diverselor proiecte de reformă de după instalarea domniilor pămîntene, în 1821. Cercetarea literară poate reține cel mult referirile la comisul Ionică Tăutu, pamfletarul moldav apropiat prin structură — crede Russo — de contemporanul său celebru P. L. Courier.

Ca să întîlnim la Russo cristalizări ce țin cu adevărat de esența eseului trebuie să ne întoarcem la *Cugetări*, în special la capitolele mediane, și — în parte — la *Studie moldovană*. În ambele scrieri, niște idei-obsesii, care în orice altă împrejurare ar fi dus la monotonie, reușesc — datorită virtuozității instrumentistului de a modula — să-și dezvăluie cu fiecare nou capitol (cu fiecare nou foileton, propriu-zis) o față neașteptată. Ea era cuprinsă, fără îndoială ca potențialitate în datul primar, dar fără ceremonia ideilor în care Alecu Russo s-a dovedit maestru, nu numai noutatea, dar nici forța ei de seducție și nici calitatea mai simplă dar esențială

de a se constitui în *evidență de neocolit* nu s-ar fi impus. Russo — s-a tot accentuat — aparține prin convingerile sale programului *Daciei literare*, el ar fi apoi, printr-o sumă de vederi, prejunimist și chiar premaiorescian: un premaiorescian mai ales în acele îndrumări prin care urmașul devenea un vajnic apărător al literaturii inspirate din „viața specific națională", adică el însuși, vrînd-nevrînd, un continuator al direcției literare moldovene. Am avea așadar în persoana lui Russo un rezonator și totodată un transmițător care a totalizat la un moment dat ideile și credințele unei întregi generații. Din punctul de vedere al fidelității față de ideile primite, lucrul poate să fie adevărat. Ceea ce nu se accentuează suficient este faptul că prin Russo acele idei care se constituiseră în crezul și programul unei mișcări, un program îndeajuns de laconic, pot fi citite pentru întîia oară la scara unei hărți care restituie privitorului fiecare cută a terenului, sînt *corporalizate* și chiar, fiind vorba de o luptă ce s-a încins în jurul lor, *dramatizate*. Or, Alecu Russo, care a scris incidental literatură (o bună parte în limba franceză), care nu s-a impus prin lucrări de istorie, nici prin cercetări aplicate de filologie, e prezent totuși cu vivacitate în istoria literaturii tocmai prin talentul de a fi dat viață și relief ideilor care au însuflețit pe căuzașii moldoveni în creația lor. Fără el, ne-ar lipsi interpretul participativ al stărilor de spirit împinse pînă la nuanță ce-au animat o generație întreagă.

Prima idee-obsesie pune în scenă, dacă se poate spune astfel, problema întemeierii pe tradiții și avertizează asupra riscului de a le vedea dispărînd de pe o zi pe alta și odată cu ele identitatea națională, „fizionomia poporală". Russo nu e un utopist și nici reacționar nu este, el știe că prefacerea e necesară și inevitabilă, dar ca *om deplin* el nu poate să nu deplîngă efectele pustiitoare ale „toporului" civilizatoriu „care a tăiet iute, fără a avè vreme de a curăți locul", nimicind și ceea ce merita să fie menținut. „În stîrpirea codrului, de care am zis mai sus, nu doresc nici caftanul, nici condițiile țivile, morale, politice sau sociale a vremii de atuncea, ce numai fizionomia casnică, viorelile și toporașii îngropați în răsipa codrului."

Numai că dacă ideile lui Russo sînt clare și decise, nostalgiile lui par adesea confuze, derutante, lunecoase. Căci tradițiile pe care le vede el dispărînd și cu care copilăria sa e strîns împletită sînt ele însele adesea de împrumut și n-ar putea pretinde să fie regretate sub cuvînt că reprezintă „naționalitatea". Dar e aici totuși o logică de scriitor care știe că nimic nu se poate întemeia în literatură pe un teren golit de viață (oricare ar fi ea), de sentimente, de „clironomia părintească", adică de ceea ce se transmite din tată în fiu ; cel mult, o literatură „pedantă în silogism, pedantă în condei, pedantă în idei" ar putea face aceasta. Căci — se întreabă Russo — „Cu ce vom fabrica oda, drama, vodvilul sau elegia trecutului ? Cu ce vom tălmăci istoria, dacă nu vom cunoaște sufletul mortului ? Ce va- putè fi propășirea dacă nu vom ști de unde a pornit ? Ce mîngîieri putem simți noi ostașii propășirei, dacă nu știm mărimea luptei ? Ce soi de părinți vom fi, dacă lepădăm clironomia părintească : cîntecele mancilor, stahiile nopților, poveștile chelarilor, prieteșugul țiganașilor, ocara și zaharul giupîneselor, greceasca dascalului și cîte și cîte obiceiuri și credinți, care s-au dus și n-or mai veni..." Să convenim însă că pe o astfel de bază rezultată din contopirea dintre vederile „ostașului propășirii" și rezistențele vieții sale afective nu se pot obține eseuri de puritatea cristalului ! Pentru ca echilibrul deplin să se instaleze, e nevoie ca locul regimului liric-poematic al amintirii să fie luat de acela mai detașat al reflecției. Al unei reflecții care nu refuză la o adică ajutorul unor însușiri native ale scriitorului : umorul, ironia. Lucrul acesta se întîmplă o singură dată în *Studie moldovană*, în capitolul al III-lea, închinat revoluției produse în principate de ivirea ...pantalonilor. E pagina de umor cea mai strălucită a lui Russo, prin care el rivalizează cu soții săi de condei într-o demonstrație devenită clasică, atacată de aceștia mai ales cu mijloacele anecdotei și „fiziologiei", iar de autorul nostru prin mijlocirea eseului. Mai exact spus : prin parodierea subtilă a eseului, cerută pe semne de chiar natura operetistică a subiectului și... obiectului, ce nu s-ar putea ridica la demnitatea tratării serioase. În tot acest timp, autorul nu se poate abține de la o strașnică baie de rîs, el e ca de obicei în asemenea situații

un „zvăpăiat". Iată enunțată tema, în acea manieră captatoare a eseului ce-și propune să prindă pe cititor chiar de la început : „ideea nouă a năvăiit în țară odată cu pantalonii, și mai strașnici decît năvălirile tătărești ; în cît ai scăpăra, au pîrjolit șacșîri, șlicuri, mestii, giubele și toată garderoba strămoșească". Nu lipsește comparația amplă, care angajează neapărat zbuciumul naturii : „Precum primăvara rupe gheața, umflă pîrîiele și pornește pohoaiele, așa schimbarea costiumului fu sămnul pornirei duhului de deșteptare. Ideea și progresul au ieșit din coada fracului și din buzunarul jeletcii". Și tot ca într-un eseu ce se respectă, sînt descifrate consecințele pe multiple planuri : educațional, moral, social, în comportament etc., produse de schimbarea portului. Se pleacă de la detalii vestimentare care interesează mai degrabă anatomia și se ajunge foarte departe, tocmai la... orizontul stilistic : „Straiul oriental, moale, larg, se pleca la tot soiul de îndoială... straiul de astăzi, prins în curăle, supiele, gîtul dezgrumat de legături, împiedecă îndoiturile de șăle și de cap ; de voie de nevoie, oamenii sînt siliți a nu se pleca pe cît poate ar vra..." Încă o dată, metoda e a foiletonului eseistic, aici strămutată în plan parodic-burlesc. Unii meșteri de mai tîrziu ai genului ca Dimitrie Anghel sau Tudor Arghezi nu vor găsi căi mult mai ingenioase în foiletoanele lor satirice.

A doua idee-obsesie a eseisticii lui Alecu Russo este lupta lui împotriva sistemelor lingvistice care urmăreau să normeze limba după niște canoane puriste și intolerante, mai precis, lupta cu acele curente care, de la heliadism pînă la pumnism, trecînd prin școala lauriano-ciparienilor, erau pe cale de a impune la noi, într-un moment de vitală și delicată articulare a tradiției cu nevoia de înnoire, *exagerația* și chiar mai mult : *aberația*. Alecu Russo nu e un specialist în materie, iar acțiunea lui nu constă într-o înfruntare cu adversarii în termenii și cu mijloacele științei limbii. El face parte din tabăra lui Negruzzi, Alecsandri, mai tîrziu Odobescu și Hasdeu care duceau lupta pe terenul cîștigării opiniei publice, urmărind sustragerea ei de sub influența nocivă a refor-

matorilor pedanți, lipsirea acestora de ecou. Fără a micșora din meritele lui Russo și ale comilitonilor, trebuie spus că războiul în acel moment se purta pe singurul teren ce-i avantaja, acela al lexicului, asigurîndu-le o largă audiență în rîndul celor pe care urmăreau să-i cîștige. Peste exact zece ani, odată cu abandonarea alfabetului chirilic și introducerea oficială a celui latin, centrul luptei se va muta angajînd pe etimologiști și pe adversarii lor, adepții principiului fonetic moderat în ortografie ; e de imaginat că incisivitatea și verva susținătorilor poziției sănătoase greu s-ar mai fi putut impune avînd a opera cu chițibușurile aride ale sunetelor și literelor. E epoca în care intră în acțiune Titu Maiorescu și va fi meritul importantei sale luări de poziție din *Despre scrierea limbii române* de a fi pus ordine în haosul ce amenința să se instaleze. În schimb, lexicologia a fost totdeauna, și nu numai la noi, ramura privilegiată a lingvisticii cu mare priză la public, ceea ce și explică răsunetul larg al opiniei scriitorilor. E de înțeles totodată că problemele lexicului și pozițiile luate față de el nu-i puteau lăsa indiferenți în primul rînd pe aceștia, fiind vorba de chiar materia primă pe care literatura o prelucrează: cuvîntul. Un sfert de veac mai tîrziu, același Maiorescu va interveni cu autoritate și în această problemă, în luarea sa de poziție din 1881, *Neologismele.*

Aria de aspecte îmbrățișate de Alecu Russo în *Cugetările* sale e totuși mai largă : ea cuprinde și lupta lui cu puriștii de toate nuanțele (latiniști, italieniști) și reacția împotriva împrumuturilor abuzive din franceză, practicate fără discernămînt în presă și în terminologia unor discipline, și mai ales poziția luată de el în apărarea eufoniei limbii, ceea ce-l va duce la necesitatea de a stabili fără echivoc împotriva pedanților orgolioși din Transilvania, că singură limba vorbită în cele două principate și mlădiată de scriitori poate constitui baza sigură pentru orice lucrare de îmbunătățire, căci aici „încailea gîndul, ținta și șirul scriitorilor este de a rămîne în elementele române, pentru că aceste elemente sînt carnea și sîngele, trecutul și viitorul neamului" (I, 8).

Mijlocul predilect de demonstrație — foiletonul eseistic — atinge cu acest prilej forme de virtuozitate pe care nici un alt subiect atacat de Russo nu le-a favorizat. Accentuez : foiletonul eseistic, împlinit în el însuși, perfect sferic și nu doar „cugetarea" mai mult sau mai puțin fragmentară, dispusă în ansambluri mai mult sau mai puțin dezlînate. Desigur, și o asemenea formă putea exprima ceea ce D. Caracostea găsește a fi specific lui Russo, „frămîntarea adîncă în fața unei vaste probleme", „care-și caută expresia în revărsări și reveniri continue, înfățișînd fațete multiple ale problemei și lărgindu-și orizontul".[1] Modelul acesta formal îi amintește lui D. Caracostea de Pascal și de *Fragmentele* lui Herder, divizate tot așa, într-un număr de cugetări. Învățatul stilistician are dreptate să observe că „Tipul formal reprezentat de Russo este acela al orchestrației, în care temele revin". Cu singura condiție ca accentul să cadă nu pe orchestrație, ci pe reușita părții binedefinite în cadrul unei orchestrații ce se dovedește destul de puțin riguroasă.[2] Chiar și revenirile (ceea ce am numit reformulările) sînt deplin justificate numai în măsura în care asigură — iar acest lucru se întîmplă de cîteva ori — descoperirea unui unghi cu adevărat revelator pentru o nouă cristalizare, mai totdeauna polemică. Desigur, „formule fericite", cum spune Nicolae Iorga, se vor găsi peste tot în scrisul lui Russo, chiar și acolo unde ideea — a cîta oară reluată ? — se întîmplă să bată pasul pe loc. Sînt însă, mai ales în prima parte a *Cugetărilor*, cîteva întreguri perfect articulate care asigură ideii nu numai spațiul de desfășurare exact trebuitor, dar și — ceea ce e mai important — surpriza unei abordări deschizătoare de perspective nebănuite, adesea neliniștitoare. Ceva din caracteristica

[1] D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române*, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1942, p. 332.

[2] Observația o face și Ibrăileanu (*Opere*, 8, p. 189) : „Ca compoziție, ca logică a compoziției, *Cugetările* lui Russo lasă de dorit, deși cîștigă mult prin acest caracter de *causerie*, fiind lipsit prin urmare de acea arhitectonică didactică, caracteristică operelor cu plan".

unei astfel de abordări a surprins Şerban Cioculescu remarcînd că „Russo e singurul din generaţia sa care ia în tragic cealaltă revoluţie contemporană, din lingvistică". [1] La care ar fi de adăugat doar faptul că „luarea în tragic" se materializează la Russo în tablouri deopotrivă ingenioase şi elocvente care conving că lucrurile au ajuns atît de departe încît trebuia agitat un semnal de alarmă. Unul din aceste tablouri e cel cuprins în capitolul al III-lea din partea I şi pare exact proiecţia în imagine a celebrului avertisment maiorescian privitor la limba folosită în Ardeal : „uşor s-ar putea întîmpla ca, în rezultatul final, cîştigul dobîndit în polemică să fie cumpănit prin pierderea suferită în limbă" (*Limba română în jurnalele din Austria*), cu precizarea că Maiorescu viza abuzul de germanisme în stilul presei, în timp ce Russo incrimina limba latinizantă a *Inteligenţiei* care a răsunat în 1848 pe cîmpul de la Blaj, neînţeleasă de poporul adunat ; situaţie cu atît mai dureroasă şi incomprehensibilă cu cît aceeaşi adunare oferea ochilor uimiţi ai fiului de boier „spectacolul frăţiei curate între surtuce şi sucmane". Un alt eseu împlinit, care dă măsura întregii înţelepciuni a lui Russo, la care pornirea polemică nu tulbură un desăvîrşit tact, îl furnizează capitolul al X-lea, poate cel mai pătrunzător, sigur cel mai echilibrat. Şi aici e vorba de excesele filologilor ardeleni, iar ideea care-l frămîntă pe Russo este întemeierea unei „istorii critice a limbei de la formarea poporului român, spre a putè reduce la drepte proporţii propoveduirea de restauraţie ardelenească". Şi din nou Russo se întîlneşte cu Maiorescu în grija de a distinge între eroare (care trebuie combătută) şi purtătorii ei, adesea oameni de mare merit. Zice Russo : „Ştim că gîndul a fost bun, [...] că oamenii ce au pornit pe calea latinirei au fost şi sînt pătrunşi de mizeria neamului nostru, de viitorul ce ne este păstrat ; ştim că din ei mulţi ar muri şi mulţi au suferit pentru mărirea şi mărturisirea româniei, ştim încă şi vedem că oricînd scriitorii vor a pătrunde la

[1] Şerban Cioculescu, *op. cit.*, p. 66.

inimă, la auzul şi la văzutul românului, uită sistemele..." Judecata lui Maiorescu, mai tranşantă, este şi ceva mai laconică şi mai seacă în manifestarea aceluiaşi *fair-play* : „În contra persoanelor însă în valoarea lor privată nu s-a îndreptat niciodată critica noastră. Fiecare din noi simte şi este gata să afirme că Petru Maior, Şincai, Cipariu, Pumnul sînt bărbaţi de valoare personală, care şi-au jertfit viaţa lor la binele public aşa precum l-au înţeles, şi anume şi-au jertfit-o fără a căuta interese personale, precum face marea mulţime a urmaşilor." (*Observări polemice.*)

Nota eseistică o dă, fireşte, nu numai structurarea în părţi cvasiautonome de aspect foiletonistic, ci şi stilul care cristalizează la tot pasul, încît pot fi detaşate din mai fiecare alineat uimitoare concreţiuni apoftegmatice. Impresia trezită nu e însă de tablou finit, de geologie mirifică glacială, ca la cei mai mulţi compunători de stil la rece, căci de fapt asistăm, cu această oratorie pasionată semănînd cu o furtună electrică, la chiar procesul transformării cuvintelor şi argumentelor bine simţite în stane de materie cristalizată. E o rostire care nu speculează efectele, dar efectele o răsplătesc aşa-zicînd pentru tăria de luptător cu care sînt trăite şi apărate convingerile. De aceea fiecare din aceste aforisme şi sentinţe sau, mai bine, „formule fericite" conţine un miez de foc, o tensiune, urma unei lupte ce nu s-a încheiat. Polemistul de rasă, cu deosebire, e copleşit cu daruri pe această cale, dar nici „doctrinarul liric" (formula e a lui O. Densusianu) nu iese păgubit. A încheia cu cîteva din peceţile acestea ce încă mai sfîrîie este, mi se pare, drumul cel mai drept şi mai ataşant care duce de la scriitor la cititor : „Cuvîntul e bogăţia celor săraci, fără de învăţătură" (I, 2) ; „Din nimică Dumnezeu a zidit lumea ; cu cevaşi, gramaticii români au agiuns la haos, călărind pe gramaticile latine" — imagine parodic-apocaliptică ! (I, 6) ; „Poate că în treacăt critica vatămă vreo iubire de sine mai tare decît dreapta giudecată; dar cine scrie, cine se pune în fruntea naţiilor, cu adevărată sau închipuită misie, acela se face proprietatea publicului ; pentru acela fiinţa i se şterge ; din om rămîne numai numele" (I, 8) ; „Multe lucruri şi multe cuvinte sînt încă în lume ce românii nu înţeleg : porneala limbei şi norma criticei sînt două

3 — Cîntarea României 5

din aceste lucruri încă neînțelese" (I, 8) ; „Care-i limba neamului român ? Limba lui Ciceron și a lui Traian sau limba soldaților lui Traian ?" (I, 10) ; limba română s-a consolidat la începuturile ei și „din neobicinuința pe atuncea a crăiilor de a amesteca neamurile și a constitua omogenitatea țărilor" (I, 11) ; „Pretutindenea unde se află suflare românească limba slavonă părăsește altarele și oficialitatea ; revoluția se face într-o clipeală și fără contestație pentru că era în inima neamului de a viețui din puterile totale ale lui..." (I, 12) ; „o samă de învățați a Ardealului apără limba născută din sisteme, ca limba ardelenească. Poate să fie ardelenească, dar nu este românească" (II, 2) ; „Tulburare în limbi, cum a fost revoluția noastră [lingvistică], pică în baltă, dar nu pică pînă a nu aduce confuzie în idei, desfrînare în condei, cacofonie și stavilă în inspirație" (II, 2) ; „Codul limbei nu poate fi mai aspru decît cele politicești" (II, 5) ; „Nimică nu omoară pedantismul ca o carte frumoasă, simplă, de gust și de idei (II, 5) ; „țara se sfîșie între liniele plîngătoare a hronicarilor și cînticele dureroase a poporului, că numai neamurile necăjite au cîntice triste ca a noastre, de rupe inima" (*Amintiri*, 6).

CORNEL REGMAN

TABEL CRONOLOGIC

1819 17 martie Se naște Alecu Russo la Chișinău sau într-un sat din preajma orașului, pe malul Bîcului, probabil Strășeni, unde tatăl său, Iancu Rusu, avea moșie. Acesta, proprietar și arendaș, cu proprietăți de o parte și de alta a Prutului, angajat și în comerțul de cereale, aparținea unei vechi familii de boieri mijlocii și deținea titlul de cavaler ; era om umblat și se pare îndeajuns de instruit, vorbea mai multe limbi, printre care franceza și italiana. Mama copilului, o Donici, a murit de tînără, nu se știe dacă de tuberculoză sau în epidemia de holeră despre care amintește mai tîrziu scriitorul.

Copilăria și-o petrece mai mult la țară, evocată în *Amintiri*, care rețin foarte viu atmosfera casei, a satului, a vieții patriarhale. Deprinde primele elemente de învățătură de la un dascăl grec.

29 iunie Se naște Nicolae Bălcescu.

1821 21 iulie Se naște Vasile Alecsandri.

1829—1835 Este trimis în Elveția, la Institutul „François Naville" din Vernier, lîngă Geneva. Educația primită timp de șase ani (în tot acest timp nu-și vede țara și familia) într-una din școlile cele mai prestigioase

ale vremii, orientează pozitiv şi durabil sistemul de gîndire, preocupările, concepţiile social-politice şi chiar gusturile tînărului. „Ţara libertăţii", „al cărei lapte l-a supt" va inculca lui Alecu Russo un consecvent republicanism şi vederi liberale. Tot educaţiei primite datorează în bună măsură pasiunea pentru natură.

1835—1836 În toamna anului 1835 se încheia pentru tînărul moldovean un ciclu şcolar, echivalentul şcolii secundare. Cu paşaportul eliberat la 26 octombrie pleacă la Viena. Despărţirea de Vernier şi de colegi e consemnată în două poezii dintr-un album, primele versuri păstrate ale începătorului. Una din poezii se chema *Adieux*. În *Amintiri* şi în alte scrieri şi scrisori ale sale Russo va evoca adesea peisajul şi realităţile elveţiene.

În completarea pregătirii, după dorinţa tatălui să petrece un an şi mai bine la Viena, pentru inţiere şi practică la o casă de comerţ turcească. Se dădea însă „student particular". Sosise la Viena la 26 noiembrie 1835. Aici va lua legătura cu tinerii români şi chiar va locui împreună cu Constantin Hurmuzachi, unul din cei patru fii ai lui Eudoxiu Hurmuzachi din Bucovina. Autorităţile, care-l ţineau sub supraveghere pe bucovinean, decid o percheziţie la domiciliul celor doi, extinsă şi asupra lucrurilor lui Russo, şi cu această ocazie poliţia confiscă, împreună cu alte hîrtii, două poezii ale acestuia, datate 27 iulie 1836: *Mort d'Alibaud* şi *Epitaphe d'Alibaud*. Versurile dădeau expresie sentimentelor sale antimonarhice şi admiraţiei pentru tînărul republican francez care, pentru încercarea de a-l asasina pe regele Louis Philippe al Franţei, fusese executat cu puţin timp înainte, la 11 iulie 1836. La

interogatoriul luat la poliţie la 5 septembrie 1836, Russo motivează ideile şi simpatiile sale republicane prin educaţia primită într-o ţară eminamente liberală. „Deoarece am fost educat în Elveţia, vederile mele sînt înclinate mai mult spre republicanism decît spre monarhie." Autorităţile hotărăsc expulzarea. Urmează un lung schimb de corespondenţă avînd ca scop de a determina ambasada rusă să elibereze un paşaport pentru ca tînărul indezirabil să poată fi trimis acasă. Russo obţine paşaportul în cursul lunii mai 1837.

1837 La sfîrşitul aceleiaşi luni, Alecu Russo soseşte la Iaşi, unde tatăl său îşi mutase între timp centrul activităţii şi îşi întemeiase o nouă familie; căsătorit încă din 1833 cu văduva Maria Rosolimo, va avea cu ea trei copii. Soţia aducea o fată din prima căsătorie cu consulul francez la Constantinopol, Lapierre. Trăind o parte din timp la Iaşi, Alecu Russo ajută vreme de trei ani tatălui său în administrarea moşiilor, făcînd dese deplsări în ţinutul Neamţului, la moşia Negrişoara şi mai sus spre Dorna şi Suceava.

Se întoarce în ţară, de la studii, Mihail Kogălniceanu.

1839 septembrie Lungă excursie pe valea Bistriţei şi Bistricioarei şi în munţii Neamţului, urmînd traseul Piatra-Viişoara-Scăricica-Pîngăraţi-Hangu-Răpciuni-Călugăreni, pînă la Piatra Teiului. Relatarea momentelor acestui periplu, presărată cu evocarea unor legende şi cîntece bătrîneşti auzite şi a unor obiceiuri, o va face autorul un an mai tîrziu în naraţiunea *Piatra-Teiului*, scrisă în limba franceză.

Spre finele anului se întoarce de la studii Vasile Alecsandri.

1840 Alte două scrieri, *Iaşii şi locuitorii lui în 1840* şi *Studii naţionale* (evocarea unor figuri de haiduci), tot în franţuzeşte, se alătură bucăţii pomenite. Russo va fi fost îndemnat la scris şi de emulaţia stîrnită printre tinerii moldoveni de apariţia *Daciei literare*.

Apar în revistă nuvela lui C. Negruzzi *Alexandru Lăpuşneanu*, *Buchetiera din Florenţa* de Vasile Alecsandri, şi „fiziologia" *Nou chip de a face curte* de M. Kogălniceanu. În acelaşi an, C. Negruzzi publică în *Albina românească* schiţa *Provinţialul*, devenită mai tîrziu „scrisoarea IX" *Fiziologia provinţialului*.

Tot *Dacia literară* anunţa ca iminentă apariţia unui volum de scrieri ale lui Alecu Russo, şi se pare că s-a lansat şi o listă de subscripţie pentru volumul *Moeurs moldaves*, care însă n-a mai apărut, scrierile rămînînd „îngropate în portofoliul lui", al autorului, lăsate pe seama „sorţii". (Soarta a vrut ca, tîrziu, în 1915, două dintre scrieri, *Piatra-Teiului* şi *Iaşii şi locuitorii lui în 1840*, să beneficieze de excelente tălmăciri în româneşte prin pana lui Mihail Sadoveanu.) Numeroase atingeri cu programul *Daciei literare*, enunţat de Kogălniceanu, pot fi, de asemenea, detectate încă de pe acum în scrisul lui Alecu Russo.

1841 Conflictul latent între tată şi fiu izbucneşte şi Russo e silit să se despartă de familie şi să-şi caute un mijloc de existenţă. În două scrisori adresate domnitorului Mihail Sturza el solicită o slujbă, invocînd „poziţia critică" în care se găseşte. La 17 septembrie iese decretul de numire ca asesor la judecătoria din Piatra-Neamţ, iar în 4 octombrie îşi ia în primire postul. Din această epocă datează creşterea interesului pentru mişcarea liberă în natură şi pentru cunoaşterea vieţii poporului şi a producţiilor folclorice.

Desele deplasări ţinutale ale asesorului vor fi favorizat şi ele, în parte, această pasiune.

1842 Datată *mai 1842*, epistola adresată lui V. Alecsandri şi cunoscută sub titlul *Palatul lui Duca-vodă*, va fi publicată de acesta, după moartea autorului, în revista lui Hasdeu *Columna lui Traian* din 1874. Alecsandri va mai încredinţa tiparului şi alte scrieri ale lui Russo aflate în păstrarea sa. Pe unele, precum *Stînca corbului* şi *Studii naţionale*, le va şi traduce, publicîndu-le mai întîi în *Foaia Soţietăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina* (1868), apoi în *Convorbiri literare* (1873). Anterior, *Le rocher du corbeau* apăruse, în original, în *La voix de la Roumanie* din 1863.

1843 Ultima bucată e reflexul unei sau mai multor excursii, care vor inspira încă două producţii : *O primblare la munţi* de V. Alecsandri, publicată în *Propăşirea*, în 1844 şi *Piatra corbului* de Mihai Cuciureanu, în aceeaşi revistă.

În relatarea sa de călătorie, Alecsandri vorbeşte de doi tineri poeţi ieşeni care-l însoţeau şi de un „giudecător" din Piatra, nu altul decît Alecu Russo. Traseul e în parte identic cu cel al călătoriei din *Piatra-Teiului* : valea Bistriţei pînă la Pîngăraţi, după care tinerii înfruntă Grohotişul şi poposesc la schitul Hangului, cu o prelungire aventuroasă pînă la schitul Durău, de la care „giudecătorul" se sustrage. Şi tot ca în *Piatra-Teiului*, naraţiunea lui Alecsandri e presărată cu numeroase referiri la viaţa muntenilor şi cu legende şi producţii populare, indiciu al preocupării comune pentru folclor a celor doi autori. Cuciureanu, la rîndu-i, vorbeşte de amicii săi V.A. şi A.R. împreună cu care într-o „frumoasă zi de toamnă" vizitează „romantica vale" a

Bicazului, prilej cu care atît Russo cît și Cuciureanu înregistrează legenda *Pietrii corbului.*

1844 *iunie* Este destituit din funcția de asesor judecătoresc ca urmare a repetatelor absențe. Se înapoiază la Iași, unde încă de la începutul anului apărea *Propășirea* condusă de Kogălniceanu și Alecsandri, cu colaborări din toate ținuturile românești. Se îmbolnăvește tatăl său. Russo îl însoțește în călătoria spre Constantinopol, în căutarea sănătății. Boala se agravează însă, încît cei doi sînt siliți să rămînă la Galați, unde, după două luni (5 octombrie), Iancu Rusu moare. În testamentul încheiat în preziua morții, Alecu nu figurează ca moștenitor.

1845 *21 mai* De ziua lui Constantin Negri, la tradiționala întîlnire a prietenilor la conacul de la Mînjina, Alecu Russo face cunoștința lui Nicolae Bălcescu și a altor munteni întîlniți aici, împreună cu care tinerii moldoveni întocmesc „proiecte mărețe pentru renașterea patriei comune“ (Alecsandri). În amintirile sale despre Bălcescu, tot Alecsandri consemnează prezența lui Alecu Russo, înfățișat într-o postură mai puțin așteptată : „A. Russo ațița glumele româncelor cu spiritul său șagalnic“.

1846 *11 ianuarie* Se reprezintă pe scena teatrului ieșean piesa într-un act *Băcălia ambițioasă,* „comedie-vodevil“ de Alecu Russo. Spectacolul e completat cu alte două piese într-un act de V. Alecsandri. Textul nu s-a păstrat, dar cuprinsul și problematica piesei pot fi reconstituite din polemica Dimitrie Gusti-Alecu Russo ce a urmat spectacolului. Cel dintîi a judecat cu asprime piesa într-o cronică dramatică publicată la 17 ianuarie în *Albina românească,* căreia autorul i-a dat replica, nimicitoare prin ironie, în articolul *Critica criticii* ce apare în 14 februarie în aceeași gazetă. Este prima scriere a lui Russo ce vede lumina tiparului și totodată una din primele intervenții teoretice, la noi, în problemele specifice (rolul criticii, generalizarea artistică, stilul în comedie etc.).
25 februarie Se reprezintă a doua piesă a lui Russo, „drama-farsă într-un act“ *Jignicerul Vadră sau Provincialul la teatrul Național,* alături de piesa într-un act a lui Alecsandri, *Un rămășag.* „Subiectul, dacă voiți să-l știți, era numai o scenă de haiduci moldoveni, cu îmbrăcămintea și graiul lor, cu cînțece de ale lor, care la sfîrșit se ucideau toți. Autorul voia să facă o epigramă în contra dramelor ce au copleșit scena.“ *(Soveja)*
26 februarie Spectacolul a stîrnit iritarea autorităților din pricina unor aluzii care loveau în „orînduiala publică și întocmirea țării“. Autorul și actorii sînt „aristuiți“ și trimiși în surghiun pe la mănăstiri din porunca lui Mihail Sturza. Lui Alecu Russo i se fixează ca loc de recluziune mănăstirea Soveja din ținutul Vrancei.
5 aprilie Russo părăsește locul de surghiun, în temeiul unei aprobări a lui Sturza. Jurnalul întîmplărilor din momentul reținerii pînă la punerea în libertate l-a dat autorul în scrierea *Soveja,* redactată în franțuzește, tradusă probabil și publicată de Al. Odobescu, după moartea autorului, în *Revista română* din 1863, sub titlul *Soveja — Ziarul unui exilat politic la 1846.* Șederea la Soveja s-a soldat și cu unele urmări benefice : aici ascultă și înregistrează Russo — după mărturia lui Alecsandri — balada *Miorița,* dimpreună cu alte producții populare. Perioadei de după punerea în libertate i se datorează după toate probabilitățile elaborarea „studiului literar“ *Poezia poporală,* tradus și publicat de Alecsandri, după moartea lui Russo, în *Foaia Soțietății...,*

în trei numere din 1868 și reprodus în *Albina Pindului* din același an. De asemenea, poate fi fixată în această perioadă de după Soveja scrierea „studiului istoric“ *Decebal și Ștefan cel Mare*, publicat postum tot de Alecsandri în aceleași periodice și în același an, apoi în *Convorbiri literare* din 1873. *Mai* O nouă excursie în grup, de astă dată la mănăstirile moldovene : Neamț, Văratic și Agapia. Participanți : frații Alecsandri, C. Negri, Al. Russo, frații Rosetti etc. Niște pagini de jurnal în limba franceză ale lui Alecsandri din 1846 consemnează evenimentul.

1848 Începutul anului prilejuiește lui Russo apariția în postura de actor amator, alături de Alecsandri și alți amici interpretînd roluri în spectacolele de binefacere pe scena Teatrului Național din Iași, cu piese de Matei Millo și Alecsandri. *Martie* Izbucnește mișcarea revoluționară din Iași prin lansarea petiției cuprinzînd revendicările de adus la cunoștința lui Vodă Sturza. Alecu Russo nu face parte dintre semnatari, dar va împărtăși soarta celorlalți revoluționari care, după înăbușirea mișcării, sînt siliți să se exileze. Russo și alții se refugiază, mai întîi, în Bucovina, găsind ospitalitate la moșia lui Eudoxiu Hurmuzachi. După puțin timp. Russo pleacă la Viena, unde se găsește la 16 aprilie. Aici întîlnește grupul de tineri moldoveni și munteni, printre ei Bălcescu, C. Negri și Iancu Alecsandri, care luaseră parte la mișcarea din 24 februarie din Paris, încheiată cu alungarea regelui și proclamarea republicii. Împreună cu aceștia coboară pe Dunăre pînă la Giurgiu, oprindu-se la București. Fiindcă nu poate intra în Moldova, Russo e silit să facă calea întoarsă, cu intenția de a se îndrepta spre Paris. De la Orșova se îndreaptă însă spre Lugoj, iar de aici la Sibiu unde se găsește la 1 mai. Asistă la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai de pe Cîmpul Libertății. Impresiile de la această măreață manifestare le va nota în mai multe rînduri în *Cugetări*. Dintre vorbitori îl impresionase mai ales Avram Iancu și Buteanu, care au vorbit pe înțelesul miilor de țărani, cum și unitatea strînsă dintre țărani și surtucari. La Brașov reîntîlnește pe Alecsandri și semnează cele două documente ale emigrației moldovene radicalizate : *Prințipiile noastre pentru refacerea patriei* și *Proclamația partidului național din Moldova către români*. În iunie se găsește printre participanții la cea de a doua adunare de la Lugoj a românilor bănățeni (15/27 iunie), iar de la Sibiu, într-o scrisoare către Bălcescu, salută revoluția din Muntenia. În drum spre Bucovina, unde se găsea majoritatea emigrației moldovene, Russo este arestat la 9 iulie, la Dej, de poliția maghiară, care găsise la el exemplare din *Deșteptarea României*. Expediat la Cluj, este ținut închis pînă la începutul lui septembrie. Protestele sale scrise, dar mai ales intervenția prietenilor adunați în Bucovina duc la eliberarea lui. În închisoare redactează o seamă de *Cugetări*, traduse și publicate de Alecsandri, în 1868, în *Foaia Soțietății...*, apoi în *Convorbiri literare*, în 1873. Tot Alecsandri va stărui, în cele două medalioane consacrate lui Alecu Russo, asupra împrejurărilor detenției sale, reproducînd copios din schimbul de scrisori. În septembrie, Russo se afla în Bucovina, unde își regăsește vechii prieteni, Alecsandri, Kogălniceanu, C. Negri etc.

1849 *ianuarie* După o scurtă ședere la Viena, Russo se îndreaptă spre Paris, unde reîntîlnește pe Bălcescu, Alecsandri și pe ceilalți exilați din Moldova și Muntenia.

Aici se publică prima versiune românească a *Cîntării României* (cunoscută ca versiunea Bălcescu), precedată de o *Precuvîntare* a aceluiași, datată Paris, 8 august 1850, în care, potrivit unei stratageme romantice, poemul este atribuit unui „călugăr hrănit în singurătate de cetirea *Bibliei* și a *Psalmilor lui David*". Ideea acestei atribuiri aparține lui Alecsandri, după propria sa mărturisire de mai tîrziu.

1850 noiembrie Apare la Paris revista *România viitoare*, număr unic, sub redacția lui Bălcescu.

1851 *mai* E atestată prezența în țară a lui Russo care, în 3 mai, cum anunță *Gazeta de Moldova*, apare interpretînd un rol într-un spectacol de binefacere. Noul domn Grigore Alexandru Ghica permisese exilaților să se întoarcă. Este numit „candidat în divanul apelativ" din Iași, iar după cîteva luni înaintat la „îndatorirea de cilen", membru plin al aceleiași instanțe. Își reia activitatea literară prelucrînd două vodeviluri franțuzești.

Iulie În trei numere din gazeta ieșeană *Zimbrul*, Alecu Russo publică, semnînd cu pseudonimul Terenție Hora, *Studie moldovană*, lucrare neterminată, ale cărei idei le va relua peste cîțiva ani în *Cugetări* și *Amintiri*.

1852 *aprilie* Apare la Iași prima fascicolă din colecția de poezii populare a lui Alecsandri sub titlul *Poezii poporale. Balade (cîntece bătrînești) adunate și îndreptate de V. Alecsandri*. În prefața volumului Alecsandri încheie prin a arăta rolul lui Alecu Russo la îmbogățirea colecției sale: *„Ajutat de cîteva persoane, iar mai cu seamă de d. A. Russo, am adunat, în deosebite călătorii prin munții și prin cîmpiile înflorite ale țării noastre, o mare parte din poeziile poporale și acum, săvîrșind coordonarea lor, le închin patriei mele, ca cea mai dreaptă avere a ei."* Un rol va fi avut Russo și la „coordonarea" poeziilor, căci Alecsandri aplică multe din vederile acestuia (enunțate în articolul *Poezia poporală)* în privința clasificării producțiilor. Și în alte locuri Alecsandri va face mențiune cu privire la contribuția lui Russo la sporirea colecției de poezii populare.

Noiembrie Printr-un decret din 2 noiembrie Alecu Russo este autorizat să practice avocatura, trecînd în categoria „vechililor", cum se numeau atunci avocații, profesie pe care o va avea pînă aproape de moarte. Prin 1853 are un conflict cu autoritățile, care-i suspendă pentru scurt timp dreptul de a practica. În calitate de avocat i se încredințează în 1854 epitropia copiilor minori, de fapt frații săi vitregi, după moartea Mariei Rusu-Rosolimo. În 1857 devine procuristul unei bănci. În același an, vrînd să-și reglementeze situația, i se refuză atestarea ca avocat autorizat de guvernămînt, ceea ce, se pare, nu-l împiedecă să profeseze mai departe.

1853 Publică în *Calendarul* pe 1853 mica narațiune *Holera*, de un conținut compozit, în care se face referire la epidemia din copilărie care a secerat în jurul copilului patruzeci de persoane, printre care se găsea probabil și mama sa.

1855 Apare la începutul anului *România literară*, sub conducerea lui V. Alecsandri. Revista strînge colaborări prețioase din cele două țări: C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, Gr. Alecsandrescu, D. Bolintineanu, Al. Donici, C. Negri, G. Sion, Al. Odobescu etc.

Printre cei mai asidui colaboratori ai revistei se numără Alecu Russo, prezent (în mai mult de jumătate din numerele revistei) cu *Cugetări*, *Amintiri*,

Cîntarea României (în versiunea sa), precum și cu o recenzie despre poetul D. Dăscălescu și cu „necrologul" *Mihai Cuciureanu*. Revista este suspendată de cenzură după numărul 47 din 3 decembrie 1855, curmînd publicarea atît a *Cugetărilor* (întrerupte după capitolul al V-lea al părții a doua), cît și a *Amintirilor* (întrerupte după capitolul al IX-lea). O parte din *Cugetări* (parțial capitolul al V-lea și capitolele al XIII-XV-lea) le va publica, în *Revista română* din 1863, Al. Odobescu. Nu s-au găsit șapte capitole (al VI—XII-lea) din partea a doua a *Cugetărilor*.

Însemnătatea *Cugetărilor*, care întreprind prima campanie polemică amplă și organizată împotriva pedantismului lingvistic (termen sub care autorul înțelegea toate tendințele de a impune limbii o dezvoltare artificială : curentul latinist, italienismul lui Eliade, școala lui Pumnul etc.) n-a scăpat epocii. *Telegraful român* din Sibiu reproduce cele 13 capitole ale părții întîi, iar G. Barițiu reproduce în trei numere din *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, primele cinci capitole din *Cugetări*, cu o introducere și o încheiere, sub titlul *Războiul limbilor*. G. Barițiu caută aici să explice și să justifice unele greșeli ale ardelenilor în folosirea limbii, dar nu răspunde la obiect criticii lui Russo împotriva autorilor de sisteme lingvistice, unii dintre ei aflători în principate.

1855—1856 Colaborare la *Steaua Dunării*, jurnalul lui Kogălniceanu. Aici publică Russo articolul *Dezrobirea țiganilor* (1855) și o polemică cu latinizanții ardeleni ca răspuns la o notă din *Gazeta de Transilvania* ce ataca pozițiile bunului simț apărate de *România literară*, *Steaua Dunării* și *Zimbrul*. Într-un alt articol, sub formă de epistolă adresată redactorului, Russo recomandă folosirea unei limbi ferită de „frumusețile stilului și a cuvîntologiei", altfel spus a frazeologiei și abuzului de neologisme, a stilului „poliglot" anevoie înțeles de cititori.

1856—1857 Se angajează activ, alături de amicii săi, în lupta pentru Unire. Numele său figurează pe numeroase apeluri și memorii ieșite din tabăra unioniștilor, cum ar fi, la 6 aprilie 1857, *Protestația unioniștilor din Iași adresată către consulii puterilor garante*, împotriva abuzurilor caimacamului Vogoride. Pe plan profesional în afară de avocatură, Russo va deține cu intermitențe și unele funcții administrative. În 1856 este director în Departamentul lucrărilor publice și devine membru al Sfatului Administrativ. Paralel, se va îndeletnici, asemeni tatălui său, și cu arendășia (timp de doi ani va fi arendașul moșiei Mircești a prietenului său Alecsandri), devenind, în 1856, chiar proprietar de moșie (Teţcani-Roman), ba intră și în combinații bănești (împrumuturi cu dobîndă și amanet). Șansa nu-l favorizează în toate aceste întreprinderi care se soldează cu ipoteci și mari datorii. Aceasta va fi cauza pentru care, în 1857, nu este inclus pe lista persoanelor cu drept de vot pentru alegerea deputaților în divanurile ad-hoc.

1858 Apare la București *„Cîntarea României" de N. Bălcescu tradusă în versuri de Dimitrie Bolintineanu.* La acea dată poetul muntean considera pe Bălcescu autorul poemului.

1859 *5 februarie* La patruzeci de ani neîmpliniți și la cîteva zile după înfăptuirea Unirii, Alecu Russo moare de tuberculoză. Boala îl silise să se retragă ceva mai înainte din viața publică și să abandoneze

proiectele literare. A fost înmormîntat în incinta bisericii Bărboi din Iaşi. În amintirile sale despre prietenul dispărut atît de repede, Alecsandri, care-l va evoca în mai multe rînduri şi-i va consacra două medalioane, atribuie lui Alecu Russo, ca fiind ultimele sale cuvinte către prieteni, îndemnul : „*Courage, mes amis ! réveillez la Patrie, si vous voulez que je m'endorme content*". *

C. R.

* „Curaj, prieteni ! Deşteptaţi patria, dacă vreţi să adorm liniştit."

SCRIERI APĂRUTE ÎN TIMPUL VIEŢII

CRITICA CRITICII

Publicul a cetit în foiletonul *Albinei* din 17 ianuarie nişte luări-aminte a domnului D. G. [1] asupra piesilor date la Teatrul Naţional la prilejul benefisului d-lui Necolau.

Iscălitul se socoteşte în numărul acelora care gîndesc cum că critica nu ar prinde loc în epoha de astăzi, căci, fără a vătăma vro iubire de sine, încă nu avem, nici putem avè o literatură pînă mai tîrziu. Tălmăciri, imitaţii, cercări, deşi vrednice de laudă, nu alcătuieşte o literatură, ş-ar fi păzit tăcere, dacă oareşcare socotinţi judecătoreşti a d-lui D. G. nu l-ar sili o dată pentru totdeauna a-şi da opinia sa asupra criticei de faţă, precum ş-asupra celor ce critică, spre învăţătură, pe viitorime.

Pe aicea, pe acole sînt oameni carii se socot singuri în dreptate de a găsi un lucru bun sau rău, care se mînie cînd rîde publicul şi socot cu totul abătută de bunăvoinţă însuşirea ce-şi ia parterul de a bate în palme la o piesă, fără mai întîi să treacă acele piese la ţenzura dumilor-sale domnilor, ţenzuri mai dehai decît a postelniciei. Odată cu binele s-a născut şi răul, odată cu lumina s-a ivit întunericul, adecă critica ; de aceea, de cînd lumea, critica a fost şchioapă şi oarbă, cînd s-a iscălit D. G.

---

[1] *Dimitrie Gusti* (1818—1887), profesor şi om politic. Sporadic s-a ocupat şi de literatură, colaborînd la *Albina românească* şi *Foaie pentru minte*.

De laudă este publicul[ui] că a înțeles că, bun, rău, locul său este la piese naționale ; dă aplausuri nu numai pentru că piesile sînt bune, dar pentru că a înțăles, fără însuși a-și da socoteală de ce, că este mai de folos a se juca pe sțena națională obiceiurile, năravurile știute în limba noastră, decît traduceri de obiceiuri streine, de multe ori tălmăcite într-o limbă zisă românească, care n-o înțelege nici publicul, nici actorul, nici tălmaciul, obiceiuri și năravuri care n-au nici o asemănare cu a noastre, și prin urmare nici pot aduce vreun folos scopului unui teatru, adecă îmbunătățirea năravurilor și educația obștească.

Acia carii s-au alunecat pe calea teatrului național, niciodată n-au avut gînd să scrie pentru a-și face un nume sau pentru a se da publicului drept autori, ei sînt simpli iubitori de falä românească, socotindu-se ca nişte salahori chemați a rădica o zidire... arhitecții vor veni mai tîrziu, dacă criticii nu-i vor spăriè cumva... silindu-se a da o mică direcție deșteptărei publicului și acelora care au gînd, talent și vreme de a scri... Scopul lor este de a întroduce pe sțena națională naționalitate, dramă și comedii îmbrăcate în caracterul pămîntului, vorbind cum vorbim cu toții cînd sîntem între noi, *fieștecare după treapta lui*, iară nu nemți, franțuji îmbrăcați în haine moldovinești și mîrîind o limbă care nu-i nici a lor, nici a noastră.

Critica rareori este cumpenită în lecții sau în laudă, dreaptă în judecată și învățată... nu-i destul de a ști carte și a scri, pentru a fi critică... mai trebuie neapărat giudecata nepărtinitoare, cunoștința lucrurilor, a lumii și a oamenilor... cunosc mulți critici, oameni învățați și belè profesori, cari la școala inimei omenești ar fi la a.b.c. Sfătuiești, domnule, publicul a învățat toate cîte nu știu și toate cîte zic că știu... și apoi să fie critice. Acum altă gîscă... să vorbim de critica de față... începutul de la sfîrșit.

Domnul D. G. laudă talentul benefițientului și are cuvînt... Domnul D. G. laudă tot benefițientul de *gustoasa* alegere a pieselor și domnul D.G. se încurcă, sau uită cum a început articolul... pentru un critic aceasta este o mare greșală, începutul și sfîrșitul nu trebuie să se bată în capete... critica, bună, ră, trebuie să fie logică. Domnul D. G. n-a făcut despicarea cuvenită, domnul D. G. a vătămat logica.

Suindu-ne în sus, găsim lauda domnului Alecsandri ; nu știu cum ar fi făcut să nu-l laude... Dar pot încredința că nu l-a înțăles... căci, vorbind de un personaj a piesei, și anume de cc. [cuconașul] Nicu : „prostia unui cuconaș de astăzi era caracterizată în el, ca în cel mai desăvîrșit model, pe lîngă care întrunește încă și patima amorului". Nimică de asemenea nu se vede... Domnul A., care a învățat la alt dascal decît la dumnealui D. G. istoria lumei, cînd a pus pe sțenă pe cuconu Nicu, nici i-a trecut prin minte să caracterizeze pe cc. de astăzi, dar să ne arăte cum am fost cu toții în vîrsta zisă a nevinovăției, care nu-i nici copilăria, nici holteiia coaptă, prin care tot omul, care a ajuns macar la 24 ani, a trecut, ori de ce treaptă a fost sau este : boieri, țigani, feciori de bacal [1]... am rîs cu toții, pentru că fiecare din noi s-a văzut în cc. Nicu, în vreme cînd n-avè mustăți încă și iubè *o femeie slăvită, cerească*, precum sînt toate femeile pentru ibovnicii cei de 18 ani... ai rîs; domnule D. G., fără să știi de ce rîzi : pentru un critic îi mare mîngîiere... și cc. de astăzi mulțămesc că-i socoți prea proști ca să rîdă cu d-ta... de d-ta... nu zic.

Domnul D. G. să pare a-și fi adunat toate puterile învățăturilor gramaticale, toată experiența filologică, pentru a critica în tot felul biata *Băcălie ambițioasă* și a o îngropa subt un nămol de cuvinte sunătoare de științe dramatice. Din nenorocirea publicului și acelora cari au cetit articolul, domnul D. G., precum a înțeles piesa domnului A., asemene a înțeles și *Băcălia* d-lui R. ; nu este de mirare, căci

[1] *Bacal* — băcan.

nici unul din cari au văzut reprezentația nu era mai în stare de a o înțelege și a critica cu știință ! *Băcălia* este scrisă moldovinește, încît fieștecare o înțăles-o pînă la o iotă, și tocmai un critic să-și astupe urechile sau să-și închidă ochii într-o epohă în care duhul ominesc se dizvălește, precum știm, pînă și la băcali !

S-a zis *Băcălia ambițioasă,* și nu, *O băcălie* sau *O băcăliță*, pentru că ideea autorului este și a fost a generaliza și nicicum a privi la o singură *băcălie.* Domnu D. G. ar fi trebuit să înțeleagă că *băcălia* s-a luat drept nume colectiv, care cuprinde toată tagma, precum cînd zice ciubotare se înțăleg și cel care face ciubote sau papuci sau care le cîrpește.

S-a zis *ambițioasă :* asta nu s-a pus în bobot [1], cum ar crede criticul, și cere o explicație care va sluji domnului D. G. pentru alte articule.

De la Adam Babadam pînă acum și cît va fi lumea, omul, cît de mic și mai cu samă cel mic, are în cap o sămînță de ambiție. Acè ambiție se îmbracă cu haina favorită a omului, supus, fără să simtă, unei pravili [2] nestrămutate de sporire, de înaintire, lăsat de la Dumnezeu, ca omul să nu zacă în statu-co (statu-quo) letargic ca dobitoacele. Între oameni învățați, acele pravili se îndeletnicesc cu descoperiri, iscoade, cărți, zidiri și altele. La mulți, pravila aceasta de deșteptare, mai bine zicînd instinctul, scrisă cu inima ominească (cu care inimi domnul D. G. n-a citit niciodată) nu-i înțeles deopotrivă, nici poate a fi, de vreme ce unii sînt crescuți cu mai puține mijloace intelectuale, alții n-au creștere bună, alții pe giumătate învățați, alți cîțiva, deși învățați, înfășurați însă în pelinjele [3] naravurilor pămîntului sau a casnicilor obiceie, alții în sfîrșit după croiala duhului lor. De aice izvorăsc strîmbăturile, grimasele, ridicurile, criticile și toate cusururile

[1] *Bobot,* în ~ — fără rost, la întîmplare.
[2] *Pravilă* — lege, regulă.
[3] *Pelincă* — fașă, fișie de pînză cu care se înfașă copiii mici.

care îndeamnă pe oameni să rîdă unii de alții, a se deosăbi ; cei învățați, înțălepți se însamnă prin faptele care rămîn. De aceea un sătean vra să se facă vornic în satul lui, de aceea vornicul a face, dacă poate, băietul său dascal de biserică, de aceea un cojocar nu-și dă fata după un sacagiu, de aceea orișice fată de băcal are ambiție de a fi mai mult decît o băcăliță sadè sau o băcăliță de frunte, de aceea un băcal își dă învățătură copilului, de aceea fieștecare ficior de bacal vrea să-și schimbe bernivicii [1] pe un pantalon, pestelca [2] pe o păreche de mănuși, contășelul [3] pe un surtuc, cuțitul sau cumpenile pe un condei și să-și zică domn, în loc de Neculai ficiorul. Este de mirare că un om învățat ca domnul D. G., care vorbește de gramatică, să nu știe aceste toate. Ambiția este în orice om, în ceea ce atîrnă de dînsul, să încuibează în toată tagma, s-ascunde și se preface în fel de fel de patimi. Domnul D. G. n-a înțeles titlul piesei, pentru că nu înțelege oamenii.

De zice domnul D. G. în trei rînduri că *Băcălia* nu învrednicește numele de piesă și că este numai un tablou de naravuri, sau că cursul piesei nu dezvălește sfîrșitul ei, sau că acel sfîrșit îi adus fără oareșicare preparații dramatice ce se cer neapărat într-o piesă, sau că o intitulație de asemenea în mîna d-lui D. G., sau în mîna unui om cu talent, ar fi produs o comedie în 4—5 acte, m-aș închina și aș zice : „foarte mulțămesc, ai cuvînt și m-oi îndrepta, dacă voi putè" ; dar cînd zice că Zoița rămîne înfruntată și Sărmală, fără nici o răsplătire, în numele dreptei judecăți răspund : domnul D. G., precum n-a înțăles pe A., precum n-a înțeles titlul *Băcăliei,* asemenea n-a înțeles nici pe Zoița, nici noima piesei care o critică. Zoița, în gîndul autorului, este o ființă care s-a aruncat afară din sfera ei, prin ambiția ce are de a fi cc. [cucoană], fără a-ș

[1] *Bernevici* — pantaloni țărănești largi și groși.
[2] *Pestelcă* — șorț.
[3] *Contăș* — haină bărbătească, de obicei îmblănită, scurtă la țărani ; la vechii boieri, lungă și luxoasă.

cumpeni acè ambiţie cu tactul ce este de trebuinţă oricărui om spre a nu fi un obiect de rîs, cînd aleargă după un ţăl. Scoposul scriitorului a fost de a arăta ridiculi, precum şi este, încheindu-se morala piesei în ruşinarea Zoiţei ca o matimă [1] pentru toate fetile (nu numai de bacal, căci noima [2] *Băcălia* se poate înţălege orice trepte a soţietăţii), care se urcă mai sus decît se cuvine după împrejurările educaţiei şi a prejudeţilor pămîntului : tonul face cîntecul.

Domnul Sărmală nu-i un cuconaş pospăit numai, care umblă după averi, precum critica îl vede. Sărmală este domnul D. G., autorul, toţi cîţi sîntem ; în sfîrşit lumea, publicul, care rîde şi se joacă cu cusururile Zoiţei, precum eu cu critica domnului D. G. Sărmală înfiinţază în el judecata obştiei, rîzînd şi folosindu-se de ridicurile Zoiţei ; el s-a pus în piesă numai şi numai pentru ca lecţia să sale în ochii fiştecăruia. Sărmală o rîs cît o rîs şi, neputîndu-se folosi, şi-a luat pălăria şi s-a dus : ,,aşa-i lumea".

Cînd se scrie o critică sau o piesă, trebuie cunoştinţa omului de cînd se naşte şi pîn' ce moare. De aceea autorul a pus în sţenă pe Matasar, care, afară de slăbiciunea părintească, face morală croită după meseria lui, educaţia lui şi judecata firească de care în ţara Moldovei cei mai mulţi au cite o fărmătură, afară de critici, cari socot că cu gugoaşe de fată mare se face ou roşu. Sărmală îi critica Zoiţei, Mătăsarul îi critica Zoiţei şi a lui Sărmală.

Domnul D. G., carele judecă lucrurile şi critică precum se vede, se face ţenzor stilului zicînd că eşti familiar ! Învăţat, literat şi scoborît cu hîrzobul din ceriu, domnul D. G. socoate că băcalii vorbesc ca profesorii de Academie şi cinovnicii [3] în stilul pieselor tălmăcite.

Sinonimitate de cuvinte cam groase este iertat, dişi în acest prilej există numai în închipuirea domnului critic ;

[1] *Matimă* — lecţie, învăţătură.
[2] *Noimă* — înţeles.
[3] *Cinovnic* — funcţionar de stat.

cînd e vorba de bacale şi vorbeşti cu baçali... după ţigan şi ciocan...

Încă un ponct al criticii nu înţăleg... răsplătirea ce cere domnul D. G. pentru Sărmală... care fuje pe uşi fără a-şi lua ziua bună... Domnul D. G. poate să aibă cuvînt... şi să fie mai competent în răsplătiri băcăleşti decît în critică.. dar noi n-am socotit iertat să-l ţinem pe sţenă, ca Paraschiva, soţia bacalului, să-l ocărască, precum se va fi obicinuind pe la bacal... sau să-i arunci în cap vreo strachină de icri moi.

Să venim la personalitatea cu totul nerespectată. Domnule D. G., cînd un om, precum se înţălege acest cuvînt, şi-a însuşit dreptate a găsi personalităţi într-o producere literară, este dator a-şi sprijini zicerea cu dovezi ; căci la dimpotrivă îşi dă numele de un aţîţător de foc şi de neadevăruri. Numai şi numai pentru acest cuvînt [nu trebuie] a răspunde la critica d-lui D. G. ; şi dacă dumnealui a văzut o personalitate în *Băcălia*, îmi cer iertăciune şi mă jur pe cinste că, cînd s-a făcut această piesă, n-avèm cinste a cunoaşte pe domnul critic ; nici am prevăzut că domnul D. G. va cinsti cu fiinţa dumisale *Băcălia ambiţioasă.*

Domnule D. G., cînd am avè vreme să stăm la vorbă, ţi-aş spune că n-ai idee de construcţia unei piese, că nu înţălegi nici autorul, nici piesa, nici lucrurile, nici noima celor care se arată pe sţenă, nici ştiinţa oamenilor, a lumei şi alte multe, dar sînt încredinţat că nu m-ai înţelege, precum nu înţelegi nici ce citeşti acum. Ştiu că la vîrsta d-tale îi greu de a învăţa ; îi mai lesne de a desface decît a face, a discoasă decît a coasă, a critica decît a scri : de aceea te las în pace, sfătuindu-te ca pe viitorime să înţăleji ce critici, să nu dai iar peste ruşine.

STUDIE MOLDOVANĂ

I

Oamenii care să învîrtesc astăzi în frumoasa noastră patrie sînt acia oameni cari cu 15 ani mai devreme era cunoscuţi subt generala denumire de nemţi, adică, într-un cuvînt mai lung, de *stropşiţi* [1].

Bătrînii, stavile neurcătoare, au părăsit încet cîte încet lumea, unii prin neputinţa vrîstei, alţii şi-au trăit traiul şi şi-au mîncat zilele, adică moldovineşte mălaiul...

Curioasă socoteală ! sînt oameni mulţi, cea mai mare parte din generaţia de faţă, copilaşii cu musteaţă, barbă şi plete lungi de la 1835, cari şi astăzi tot tineri să numesc ; pentru dînşii, vremea a stat locului ; şi să îngîmfesc în denumirea de *bonjurişti*, poreclă ce rămăşiţa bătrînilor ne-a lăsat la 1848 drept moştenire, împreună cu datoriile lor, în ziua călătoriei vecinică.

Vai de tinerimea aceea şi de tinereţile aceeaşi tinerime ! Veacul n-a stat locului pentru dînsa ! Între 1836 şi 1852 sînt şesesprezece ani. Astăzi nemţii, franţuzii de la 1836, bonjuriştii de la 1848 — sînt albi, suri, cei mai tineri sînt obosiţi, care cu 40, care cu 37, cei mai gios cu 32 ani în spinare, tocmai vrîsta celor bătrîni de la 1835.

[1] ***Stropşit* — zăpăcit, smintit.**

Bez [1] socoteala aritmeticească a anilor, aş pune un rămăşag pe o chestie psicologică. Tînărul cel mai tînăr din oamenii de la 1835 este mai bătrîn decît cel mai bătrîn din bătrîni, fie acel bătrîn din vremea celor întîi moscali. În 16 ani, de la 1835 pînă la 1851, mai mult a trăit Moldova decît în cele cinci sute ani istorice, de la descălecarea lui Dragoş la 1359, pînă în zilele părinţilor noştri. Viaţa părinţilor a trecut ca şi viaţa strămoşilor lor, adică lină ca un rîu ce cură prin livezi şi grădini şi să perde fără huiet în Siret. Întîmplările lumei deprinpregiur murea la graniţă, vălmăşagul veacului îi găsea şi-i lasa liniştiţi. Viaţa noastră nu are legătură cu a lor, am putè să zicem mai că nu sîntem fiii lor. Părinţii noştri au dischis ochii în leagănul strămoşesc, oamenii de la 1835, cari inaugurează generaţia de faţă, au răsărit în larma ideilor nouă. Ochii şi gîndul părinţilor să învîrtea la Răsărit, a noştri sînt ţintiţi spre Apus, deosăbire de la cer pînă la pămînt. Este o vorbă ţărănească, ce samănă a fi în Moldova de cînd Papură-vodă : *„sireacu Ştefan vodă, undè-i să vadă ?“* Această vorbă mult m-a muncit cu gîndul, care n-am vreme să le spui toate, decît unul. Îmi închipuiesc cîteodată că a ieşit din mormînt un strămoş de ai noştri, un vornic de Ţara de Sus, un boer de Orhei, un hatman, un capitan de tîrg, sau macar cel mai ascuns postelnicel din Adunarea ţării, carile a iscălit dezrobirea vecinilor la 1772, în biserica Trei-Sînţilor. Oare hatmanul acela ar putè să-şi cunoască urmaşii în oamenii de astăzi ?... Hainile, naravurile, pămîntul au luat prefacire... pînă şi numele. Astăzi nu mai sîntem fiii hatmanului Baltag sau a capitanului Dragomir, dară domnul de Baltag, domnul de Dragomir, domnul de Lozonschi. Cît despre Ştefan vodă, îi mai uşoară treaba. Lozonscheştii, Dragomireştii s-ar miera, Ştefan vodă s-ar crede în ţară străină.

Întîi şi-ntîi, de-ar mai putè veni un Ştefan vodă pe calul lui cel voinic de la Valea Albă, de la tîrgul Băii, din

[1] ***Bez* — fără, afară de.**

codrii Bîrladului, de la Dumbrava Roşie, sînt încredinţat că nu l-am înţălege... vorba lui n-ar fi vorba noastră !... Văd parcă în foiletonul *Zimbrului* imnul următor : „Erou ilustru, trompeta gloriei tale penetră animile bravilor romani de admirăciune grandioasă şi indifinisabilă pentru meritul neinninvincinibilităciunei tale !..." I[1] alte cauze şi mai frumoasă, la care bietul Ştefan ar holba ochii lui cei înfricoşaţi... tare mi-i teamă că în ziua de pe urmă, cînd trîmbiţa cerească ne va chema la giudecata cea mare, nu ne vom putè înţălege cu strămoşii noştri, nici în limbă, nici în idee — Moldova s-a schimbat în 16 ani din talpă pînă în vîrv : limbă, haine, obiceiuri, pînă şi numele... nu mai sîntem moldoveni, ce romani.

II

Să spui drept, răsîpirea cea iute a trecutului mă pătrunde de jale ; lupta interesilor, nevoile vieţei nouă, iuţala sîngelui au năruit răsîpă piste răsîpă in societatea moldovinească casnică, fără să ne uităm înapoi, fără să ne simţîm ! dar sînt ceasuri cînd inima să întoarce în urmă şi s-aduce aminte de cîteva fizionomii, de cîteva obiceiuri ce plutesc pe nămolul răsîpilor. Răpegiunea cu care să stînge trecutul dintre noi este cea mai straşnică giudecată a acelui trecut ; ceea ce este vrednic de viaţă nu moare niciodată ; nevrednicia să şterge din aducirea-aminte a oamenilor într-o clipală ! unde sînt faptile de la 1772 pînă la 1835, care vor rămînè drept falǎ şi folos în hronicile ţării ! unde sînt numile neuitate de poporul moldovan ?... trecutul dar îi mort şi de tot mort. Pînă a nu arunca ţărîna vecinică pe săcriul lui, să ne mai uităm la dînsul ; nu se întîmplă adeseori în lume într-o casă un mort, carele, în viaţă fiind, nu-l iubea casnicii ? însă copiii, rudile, megieşii se strîng, se uită încă o dată la dînsul, îşi aduc

[1] *I* — şi.

aminte numai de bunile însuşiri a raposatului şi, spre vecinica ziua bună, cuvîntează un frumos şi creştinesc : *Dumnezeu să-l ierte !*

Aşa zicem şi noi : Dumnezeu să ierte trecutul. întîi pentru că a murit, şi al doile pentru că sîntem ca megieşii cei buni şi am scociorît în viaţa lui ce-o fost mai bun.

Sîntem de ieri, putem încă să ne rememorim cîteva din obiceiurile copilăriei noastre... adivărat că am fost copii amfibii (în doi peri), ne-am născut în Moldova şi am supt străinătatea, capul ni-i cap de neamţ, de franţuz, dar inima ne-a rămas tot de moldovan ; avem o datorie fiească de a arunca cîteva flori pe pămîntul grabnic a părintelui nostru trecut ; va veni vremea, dacă n-a şi sosit, în care şi noi, tinerii de la 1835, tinerii şi bonjuriştii suri de astăzi, vom fi chemaţi bărbărie, vom fi giudecaţi nu după ceea ce am făcut, dar după ceea ce ar fi trebuit să facem vom fi osîndiţi nu după greutatea vremilor, dar după patima nădejdiilor partizilor şi a opiniei mulţîmii, opiniei, armă nouă ca şi cuvîntul cu care am îngropat părinţii noştri, şi care la rîndul nostru are să ne dizgrume... ! Noi, încale, ne măgulim că am prefăcut Moldova în 16 ani... aşa... încît mii de ani n-a prefaci-o.

Rămăşiţa trecutului, ce întunecă cînd şi cînd o parte din viaţa noastră zilnică, să răreşte, Moldova vechi mi să înfăţoşază ca o pădure deasă şi mare, unde toporul a tăiet iute, fără a avè vreme de a curăţi locul. Plugul, adică civilizaţia, stîrpeşte zi pe zi rădăcinile şi preface codrul în curătură[1], curătura în lan frumos, iar lanul în cîmpii roditoare.

Dar strămoşii noştri, săracii, cu ce să-i mîngîiem ?

Florile care aş vra s-arunc pe ţărîna proaspătă a trecutului sînt culeasă nu în viaţa lui politică sau morală, dară în cele multe obiceiuri casnice, care ne-au legănat în faşură. Multe s-au dus, multe au rămas, dar, sarmanele, vai de ele ! fricoasă, ruşinoasă, ele se ascund şi să pierd de

[1] *Curătură* — loc despădurit.

frica bontonului. În stîrpirea codrului, de care am zis mai sus, nu doresc nici caftanul[1], nici condiţiile ţivile, morale, politice sau sociale a vremii de atuncea, ce numai fizionomia casnică, viorelile şi toporaşii îngropaţi în răsîpa codrului. Nu numai le doresc, dar îi le găsesc de neapărată nevoie. Nimică nu ne mai leagă cu trecutul, şi fără trecut o societate este şchioapă. Naţiile care au pierdut *afiliaţia* naravurilor părinteşti îs naţii nestatornice sau, precum zice, vorba cea proastă, nici turc, nici turlac[2].

Obiceiurile părinteşti au părăsit clasile boiereşti ; să mărturisim un adevăr adînc, ele s-au depărtat de fizionomia poporală, pre cît s-au depărtat de tradiţiile boiereşti ; în vreme ce în zilele părinţilor noştri obiceiurile acoperè supt o singură mantie toate treptile poporului moldovan. Credinţa, vorba era una la boieri şi la plugari ; acea legătură s-a întrerupt, o prăpastie adîncă desparte boieriul de astăzi de popor ; acè prăpastie să cheamă ştiinţa ; pe cît boieriul creşte în idei şi în învăţături, pe atîta poporul rămîne în urmă. Pe vremea trecută, boieriul vorbea, trăiè cu ţăranul, precum ar fi vorbit cu alt boier, se înţălegea amîndoi în limbă şi în idei, astăzi înţălegim poporul cu inima numai, el nu mai este alta pentru noi decît o studie curioază, morală sau pitorească. Pentru părinţii noştri, studia pitorească nu era pe lume.

Avem dar o datorie sfîntă, firească şi naţională a culege viaţa părinţască privată ; nenorocirea literaturei, pedantă în silogism, pedantă în condei. pedantă în idei. care ne îneacă şi omoară în ţările române închipuirea subt o *ridiculă ingeniozitate* a cuvintelor, nu vine din altă pricină decît din neştiinţa tradiţiilor vieţei strămoşeşti. De abie născuţi la lumină. nu ne uităm la leagănul copilăriei noastre, am agiuns în halul poeţilor, învăţaţilor i teologilor imperiei răsăritene ; sau pentru înţălegirea versificatorilor,

[1] *Caftan* — rang de boierie.
[2] *Turlac* — cherchelit, năuc, zăpăcit.

gramaticilor i neologilor moldoveni, ardileni, bucovineni i bucureşteni sîntem Trisotinii şi Vadiuşii veacului al 19-le.

Pentru cei ce nu ar înţelege ideea mea, i-aş întreba cine oare ceteşte nămolul de poezii, ce se nasc ca muştele vara pe toată ziua ?... şi cui nu-i place un cîntec poporal editat de prietinul meu A [1]... ?

Adivărat, *filomela* îi cuvînt poetic, *azura* îi frumos, *orizonul* nu-i slut şi *elementile* fac bine în paginile *poeziilor lor văduve de cetitori*. Dar ce folos ! *limbajul, geniul, inspiraţia şi filomela cu suavele ei modulaţii plîngeferi* nu ne încîntă sau pentru că sînt streine, iar nu române, sau pentru că sîntem încă pre barbari şi îndemni de lirile acestor *armonioşi,* deşi *neintèlegebili* orfei [2].

Ne învîrtim într-o dilemă grè ; sau sînt poeţii de astăzi pre sublimi pentru noi sau sîntem pre proşti pentru *acţentele divei armoniei* nouă şi dar în tot chipul poeţii scriu în dişărt ; însă nu aşa, poezia adivărată este şi a fost răsuflarea naţiilor, inima popoarălor ; fiiştecare naţie are organizaţia sa ; în acè organizaţie întră limbă, haine, tradiţii istorici sau casnice, obiceiurile care dizvoltesc plecările bune sau răle, înfibce tăria lor pe un pămînt şi cu înrîurirele sufleteşti şi soţiale să numeşte naţionalitate. Cei care cîntă latineşte, franţuzeşte, italieneşte, inglizeşte sau macar chinezeşte pot plăcè pedanţilor, dar nu-s poeţi români : *Mioara, Naframa, Mihul* (balada), *Bujor, Toma lui Moşu, Codreanul* vor trăi cît va fi un român pe lume, iar poeziile D. D... D. D... D. D... D. D... vor trăi vremea cerşută ca să putrezască un conţ[3] de hîrtie, sau cu mare greutate şi cu cheltuială să treacă de la librăria d-lui Nica la cofetăria lui Vasîle.

[1] Alecsandri.
[2] De la legendarul Orfeu, erou din mitologia greacă ; fiu al lui Apollo ; cîntăreţ care ştia să îmblînzească pînă şi fiarele cu arta sa ; cu cîntecele sale i-a ajutat pe argonauţi să înfrîngă greutăţile expediţiei.
[3] *Conţ* — teanc de 24 de coli de hîrtie.

Închierea mea este în puţine vorbe, ceea ce să face pentru balade, trebuie să se facă şi pentru toate tradiţiile noastre ; cîntice şi tradiţii fac una, ele se tălmăcesc şi se întregesc.

Izvorul adevăratei literature este aice ; dacă aş fi poet şi mai ales poet mitologic, aş edita întîi mitologia română, care-i frumoasă ca şi acea latină sau greacă, şi care nu-i bătrînă şi purtată ca o rufă lepădată, şi ar fi înţeleasă de tot omul ce ştie numai româneşte.

Am agiuns departe-departe şi nu pre departe, cum zice cîntecul. Sîntem în minutul *vajnic*, unde trebuie să facem chipul trecutului, precum să face la ceasul morţii portretul unei rude. Cincisprezeci ani încă, şi hainele, limba şi obiceiurile societăţii moldovene de ieri se vor acufunda în uitare ; cu ce vom fabrica oda, drama, vod'vilul sau elegia trecutului ? Cu ce vom tălmăci istoria, dacă nu vom cunoaşte sufletul mortului ? Ce va putè fi propăşirea dacă nu vom şti de unde a pornit ? Ce mîngîieri putem simţi noi ostaşii propăşirei, dacă nu ştim mărimea luptei ? Ce soi de părinţi vom fi, dacă lepădăm clironomia[1] părintească : cîntecele mancilor[2], stahiile nopţilor, poveştile chelarilor[3], prieteşugul ţigănaşilor, ocara şi zaharul giupîneselor, greceasca dascalului şi cîte şi cîte obiceiuri şi credinţi, care s-au dus şi n-or mai veni, sînt legate cu viaţa politică şi morala obştească, istoria filozofică a vremilor trecute.

III

Arma întîi şi cè mai grozavă care a bătut cetatea trecutului a fost schimbarea portului vechi. Straiul făcea omul ; feliul hainei modelează trupul şi mintea, şi întipăreşte din părinţi în fii tradiţiile şi obiceiurile. Precuvîntarea istoriei moderne a ţărilor române este neapărat schimbul portului ; ţivilizaţia de astăzi este fapta logică a părăsirei hainilor vechi ; ideea nouă a năvălit în ţară odată cu pantalonii, şi mai straşnici decît năvălirile tătăreşti, în cît ai scăpăra, au pîrjolit şacşîri [1], şlicuri [2], mestii [3], giubele [4] şi toată garderoba strămoşască.

Ivirea pantalonului în Prinţipate, ca tot lucrul menit de a preface societăţile, fu întîi ruşinoasă, rîsă, hulită şi bagiocorită. Cel întîi român care şi-a schimbat hainile pe un frac şi o pălărie a fost multă vreme pentru curţile boiereşti din Iaşi şi din Bucureşti un soi de caraghioz, sau, după limba nouă, un bufon : vatavii de pin ogrăzi rîdea, rîndaşii şi ţiganii s-ar fi ruşinat să-şi ie căciula înaintea unui frac, iar boierii, netezindu-şi barbile mari şi tufoase după rang şi cin, striga : „Măi neamţule !..." cu un haz nespus. Iarna ştrengarii alunga surtucile pe uliţă... „cald... cald... domnule ?..." şi alte multe frumoase iscodiri a duhului de pe acea vreme. Boierii şi cucoanele leşina de rîs ; un boier mare din capitalie, în ziua care, mai mult de glumă decît denadins, se şfăbişă, ieşi pe uliţile leşului ; i se păru lumea cu totul alta, pînă în acea zi soarele şi lumina nu avusă putere să răzbată prin tacliituri [5], scurteice ; boieriul, deşi deprins în hainele egalităţei, cum le numesc autorii de astăzi, sufla însă mai slobod şi mai voios. Ce gîndea boieriul în hainele egalităţei nu se ştie, el singur a uitat impresiile momentului, căci în mijlocul vioşălei sale o mînă neagră şi vînoasă îl apucă de mîneca surtucului, şi un glas îi striga în ureche : „A ! ce dracul !... Dom-

[1] *Clironomie* — moştenire.

[2] *Manca* — doică.

[3] *Chelar* — cel însărcinat cu aprovizionarea şi supravegherea cămăfilor şi pivniţelor boiereşti.

[1] *Şacşiri* — şalvari.

[2] *Şlic (işlic)* — căciulă de postav sau de blană, a cărei formă şi mărime varia după rangurile boiereşti.

[3] *Meş* — un fel de cizmuliţe de piele subţire, fără toc, purtate altădată sub încălţăminte.

[4] *Giubea* — haină largă şi lungă purtată de boieri.

[5] *Taclit* — fîşie lungă de stofă sau mătase vărgată cu care boierii îşi înfăşurau capul ori mijlocul, după moda turcească.

nule... parcă eşti surd... de cînd te strig !... hai degrabă să dregi trăsura, că aşteaptă boieriul să iasă la Copou !...". Boierul se întoarsără cu o vorbă lată şi curată moldovinească... iar vezeteul, înspăimîntat, se dipărta mîrîind în dinţi : „Pas de cunoaşte acum care-i boier şi care nu-i, dacă s-a nemţit şi stăpînul meu !..."

Vezeteul luasă pe boier sadè de cărătaş !

O, egalitate ! iată faptele tale... !

Nu trecea prin cugetul epohii că în ziua aceea un vînt mare trecea peste Moldova şi-i schimba faţa... astăzi hainele vechi au rămas un suvenir de care ne mierăm cînd se mai iveşte pe teatru.

Precum primăvara rupe gheaţa, umflă pîrîile şi porneşte pohoaiele, aşa schimbarea costiumului fu sămnul pornirei duhului de deşteptare. Ideea şi progresul au ieşit din coada fracului şi din buzunariul jeletcii ; repegiunea revoluţiei fu măreaţă, furioasă, dărmînd în dreapta şi-n stînga bunul şi răul, clătinînd toate obiceiurile şi toate credinţile oamenilor vechi ; şalvarii încurca slobozenia mişcărei, calpacile [1] şi şlicile îngreuia capul, de aceea rămăsărăm în urma civilizaţiei ; am trîntit tot la pămînt, să alergăm mai iute, prifacirea hainilor a prefăcut de îndată condiţiile sociale a lumei noastre, precum şi relaţiile familiei. Imancipaţia copiilor de supt frica şi palmile pedagogului să trage de la pantaloni... Înrîurirea morală a pantalonului a fost nemărginită... În vremea veche, un copil pînă la 25 ani nu avè voie, nici îndrăzneală să şadă gios fără poronca tatului ; cît a fi fost de bătrîn, burlac sau însurat, ieşit sau neieşit din casa părintească, tot copil era ; un boier cu barba albă istorisi într-o zi că, fiind odată la drum cu nevasta lui, doi copii şi părintele lui, s-a ascuns în dosul trăsurei să tragă un ciubuc de chief... şi găsindu-l tata-boier, i-a rupt ciubucul de spate... ! De cînd

[1] *Calpac* — căciulă din piele neagră, tivită cu blană, purtată de domn şi marii boieri.

pantalonii, sistema educaţiei s-a schimbat ! frica, varga şi cibucu au lipsit.

În relaţiile sociale, schimbarea a fost mai mare, mai simţitoare, fracul a întrodus dignitatea, pantalonul a silit oamenii a-şi măsura coloveranţiile ce le făcea celor de la care aştepta vrun folos.

Straiul oriental, moale, larg, se pleca la tot soiul de îndoială... straiul de astăzi, prins în curăle, supiele, gîtul dezgrumat de legături, împiedică îndoiturile de şăle şi de cap ; de voie, de nevoie, oamenii sînt siliţi a nu se pleca pe cît poate ar vra... între doi oameni cu fraci, pantaloni şi pălărie, pas de cunoaşte care îi de viţă, care îi om nou ; educaţia şi pantalonul au astupat şanţurile ce despărţă clasele boiereşti. În vremea de mai înainte, haina era ravaşul de drum a omului, care-ţi spunea de departe măsura închinăciunei, sau te silè să dai dreapta sau stînga pe drumuri. După barbă rasă de tot, mai mult sau mai puţină rătunzită, sau după soiul căciulei ştiei cu cine ai a face ; cu cît căciula era mai mare, cu atîta omul era mai însemnat ; pe cît şlicul se urca în lăţime şi în lungime, cu atîta capul aflat dedesubt era tare şi mare şi straşnic la viaţă.

Un om pe vremea aceea putè fără ruşine să nu ştie carte, dar pentru un şlic, mai ales să fi fost acel şlic nalt ca obeliscul din grădina publică, s-ar fi dat în vînt.

Costiumul însamnat aice va părea urmaşilor noştri o poveste din halimale [1] !... poate că străbunii noştri ne-ar fi strîns de gît, să fi gîndit ei că vom fi cu capitile pletoasă, nerasă şi nevrednice de şlic şi de calpac ! Halima va părea viitorului slava lăutarilor, precum ni să pare halima astăzi, cînd povestesc babile şi moşnegii de taiefetul bătrînilor : un boieranaş avè 20 slugi, un boier şlicar de la 20 în sus, calpacile se urma peste sută ! Deşi mamele noastre strîngea oalile cu unt şi smîntînă supt divanuri, iconomia era cuvînt şi lucru necunoscut, pitrecirile era urieşe, viaţa de la ţară o veselie îndelungată ! ospitalita-

[1] *Halima* — întîmplare extraordinară, cu multe peripeţii.

tea de care ne fălim astăzi, ca o dreaptă, sfîntă şi nemuritoare moştenire a sîngelui român... este umbra numai a ospitalităţii părinteşti... hanurile, tractirurile [1], otelurile au întrat în ţară în frac şi în pantaloni.

IV

Aceste sînt suvenirurile care le jălesc, parte s-au dus, parte se duc... cu cît vremea trece mai iute şi le acopere de uitare, cu atîta par mai frumoase. Nu mai înţălegem viaţa de la ţară ; părinţii noştri singuri o cunoştea. Vara şi iarna, porţile curţilor scîrţîiè, orzul şi ovăzul nu agiungè la musafiri, pivniţa era plină pînă în gît de vin vechi, de Odobeşti şi de Cotnari, iar pelinul voios se scotea cu mare ţerimonie la zi-întîi mai. Boierii de primpregiur în chiutele surugiilor, în pocnitile harapnicilor, în împuşcăturile ficiorilor boiereşti se aduna cînd la unul, cînd la altul. Ţiganii trăgea la manèle [2] de se omora, cucoanile sulimenite ofta, iar boierii aşazaţi pe covoare bea vutcă în papucii amorezelor ; îşi zvîrlea în sus fesurile şi se săruta cu lăutarii ; cînd nu era nici musafiri, nici lăutari, nici amor, rămînea frica talharilor. Gătirea unei familii boiereşti de ţară era un eveniment serioz, la care cucoana gîndea cu cinci luni mai nainte ; pornirea era o bejenie întreagă. Astăzi ducerea la ţară samănă o preumblare la Copou ; cel mai ahotnic [3] şade două sau trei luni între gazete, reviste şi publicaţiile nouă a Parisului şi a Iaşului ; poarta îi încuietă, boierul cască pe un divan, cucoana pe celalalt, cînd şi cînd cîte o rară vizită întrieşte mai mult decît împrăştie urîtul ; boierii nu mai au pin sat nici cumătri, nici hini, nici hinişoare ; nici că se mai învîrteşte prin ogradă hora sătească, de-abie s-a zărit boierului cînd

---

[1] *Tractir* — birt, ospătărie.
[2] *Manea* — cîntec oriental duios.
[3] *Ahotnic* — lacom, pasionat.

agiung şi cînd pornesc... Verdeaţa cîmpului se cuprinde în iarba din ogradă... umbra copacilor... în doi salcîmi din grădină. După trei luni de zile, boierul şi cucoana se întorc în colbul Iaşilor, şi nouă luni suspin iarăşi după petrecirea şi frumuseţa de la ţară.

Cînd îmi aduc aminte de vremile acelea, de veselia familiilor, de credinţele casnice, de obiceiurile traiului, mi se pare că moldovanul era vioi, vesăl, cu inima deschisă, ca şi casa ; fracul ne-a deşteptat mintea, dar ne-a strîns inimile, ca şi piepturile ; veselia noastră îi păcătoasă, rîsul nostru îi giumătate de rîs ; fudulia părinţească era măreaţă, pompoasă şi boierească, a noastră îi oţărîtă ; veselia cuprindè ştiuţii, cunoscuţii şi necunoscuţii ; se videa şi era prietini ; noi sîntem răci şi cît s-ar putè mai străini unii de alţii ; şlic şi şlic să iubea, noi nu ştim dacă supt oricare frac este un om ; de aceea prietenia în acè vreme era multă şi şaga lungă, astăzi prieteşugul îi rar, dar şaga îi mai bună ; cu şaga, veselia şi traiul de atunce numai ţara putea să placă părinţilor noştri, salonul îi nou ca şi noi. Cu cît era slobozi şi şagalnici cu femeile în adunările lor, începute şi sfîrşite cu mese mari şi lăutari, cu atîta sîntem politicoşi şi rezervaţi cu damile, gluma, şi gluma groasă era duhul de atuncea ; galanteria lor nu s-ar primi nici macar într-un bal public din Păcurari sau în vestitul şi raposatul Şuster-bal de la Pîrlita... cîte şi cîte alte obiceiuri care nu le ştiu, nu vorbesc de vremile încă mai vechi unde echipajurile giupînesilor era un car în doi sau în patru boi, trăsurile boierilor un cal umblător, cofetăriile o rachierie-crîcimă, unde boierii cinsteau un pahar de rachiu şi luau un covrig pînă a nu merge la Divan ; aceste vremi sînt timpurile eroice, adică fabuloase, a societăţii moldovene.

Socotesc în opinia mè că mult aş face pentru luminarea istoriei, pentru dizvoltirea adevăratei literaturi naţionale, de aş putea culege, zi pe zi, ceas pe ceas, impresiile,

hainile, traiul strămoșesc, sau macar de aș putea ținti gîndul oaminilor de talent a o face.

Nu numai că nu-s bătrîn... dar încă sînt tînăr de la 1835... și tot îmi aduc aminte de cîteva lucruri. Una din cele mai vii întipăriri a trecutului îmi este sărbarea a zilei-întîi mai. Dacă aș fi cît de puțin pedant, nu mi-ar fi greu să leg astă sărbare națională cu sărbătoarea unei dumnezoaie a cîmpiilor latine de pe vremea strămoșului nostru Traian și suitorii lui pînă la bunul Evandru ; de nu mai jărtfim pe oltar un miel, fruntea turmei, și o giuncă albă, fudulia imașilor, de nu mai dăm zînei colivi făcute de miere și fructe de făină în ziua aceasta, dar obiceiul tot a păstrat florile și veselia. Fie această zi serbarea Maiei, sau, precum îmi place a gîndi, a [zeiței] Floris, cîți flăcăi și cîte fete mari sau codane în țările românești, toți și toate se împodobesc cu flori, cari la pălării, cari la codiță, cari la sîn ; Moldova, Ardealul, Țara Muntenească în acea zi sînt flori mișcătoare ; de cu sară fetele se lau, flăcăii se piaptănă și în zori de ziuă cînd Flora, vreau să zic zi-întîi mai, surîde (mă rog de iertare), văile clocotesc de chiute, pocnite de frunze, de rîsuri, de fluieri și de cimpoaie ; fetele alerg pin pădure după flori, băieții după fete ; mesele se întind pe supt copaci, doinile răsună, pe coastele dealurilor, nevestele șăd la vorbă, iar sara o horă neobosită se învîrtește la scrînciob în preajma crîșmei.

Deși boierii, părinții noștri, erau moldoveni, viața cîmpeană fiind adevărata lor viață, sărbătorile avea tot aceeași primire în curtea boierească și în bordeiul sătesc, epohile mari a anului, adecă sărbătorile bisericei și serbările obiceiului, erau bucuria boierului și bucuria țăranului, precum umbra, urletul cînilor noaptea, stahiile și strigoii (nu de la Teatrul Național, dar strigoii de la sf. Andrei) îi umplè de spăriet pe amîndoi.

La zi-întîi mai era huiet mare în curțile boierești ; țiganii, pînă și bucătarul, se fuduleau în cămeșe din întîmplare curate, chelarul, chelărița, lăptărița, surugiii, oamenii

ogradași, albi ca omătul și rași ; ograda se mătura, țigancile de pin casă n-avea încă vreme să rupă rochiile roșie și tulpanele galbine de la Paști.

În sfîrșit, toată casa era plină de mișcare, toate fețile pline de bucurie ; în asămine zi, giupînesile de la cămară țipau și nu pre bătè, cucoana da două palme în loc de trei ; după mult învalmașag și amețală a nenumăratelor slugi, trăsurile cu cai împovărați trăgea la scară : în una să suia cucoana, cuconul și arnăutul cu ciubucul, în alta giupîneasa cu vutca și dulcețile, în alta sofragiul cu talgerile, cuțitile, tacîmurile și țiganașul clasic, în alta stolnicul cu vinul, cafeaua și pînea, în alta bucătariul, în alta proviziile, și în sfîrșit slugile, fimeile și cuconașii. De se întîmpla musafiri, precum și era obiceiul, adunarea nu se mai numără, drumul se acoperè de trăsuri, strînsura cu răcnitile, chiutul ei semăna a o nuntă de cele huioasă, precum numai părinții noștri știau a le face ; călăreții, baloanele [1], brașovencile [2] și căruțile agiungeau într-o poiană mare și frumoasă în mijlocul codrului, unde iarba [e] frumoasă ca mătasa și în vîrv se găitănește [3], nu departe de un izvor răce, în care steclesc fedeleșile [4] cu vin. Mesele se întind după o dulceață, masa boierească, masa giupînesii, a ficiorilor, masa oamenilor și masa țiganilor ; supt poalele codrului verde se vede un foc urieș, și împregiurul focului bucătarii asudați muncesc cît pot : mieii întregi se întorc în frigări de lemn, iar pîrpălacul umple pădurea de miros. Lăutarii cîntă, lăutarii, bucuria inimilor, veselia urechilor părintești, tot soiul lăutarilor de astăzi, care numai la videre ne umplea pe noi de spaimă și frică, ca buhaiul urător în agiunul Anului Nou.

---

[1] *Balon* — trăsură mare cu patru locuri așezate față în față.

[2] *Brașoveancă* — trăsură sau căruță cu coviltir.

[3] *Găităni* — a se răsuci la vînt.

[4] *Fedeleș* — mic butoi, de formă variată, pentru transportat apa sau vinul.

Boierii se puneau la benchetuit şi-i trăgè o veselie mai omerică decît cele din *Iliada,* boierii cei tineri cu arnăuţii dà din puşte, cucoanele cîntau un viers frumos cu ahturi nesfîrşite şi cu ochii înecaţi în amor, slugile huiau şi se băteau în capite, surugiii se îmbătau ; porneala era un zgomot şi o amestecare nespusă.

La întoarcere, popasurile se îndesè, închinarea paharelor era un act serioz şi beţia o faptă măreaţă.

Generaţia noastră îi posomorîtă, lumea era zgomotoasă şi cerul neguros, cînd ne-am născut... O zi îi ca şi alta ; nici una nu se aşteaptă cu nerăbdare, nici una nu trece cu mulţămire deosăbită ; ar veni sau nu, tot atîta ne-ar fi. Bucuriile şi necazurile oamenilor trecuţi, nu le înţălegem ; Anul Nou sau anul trecut, zi-întîi mai, au altă zi, tot acelaşi urît ne aduce, tot acelaşi sacalîc [1] ne lasă ; petrecerea noastră nu-i veselia, caii, vinul, ţiganii, femeile şi huietul, petrecerea noastră e gîndul posomorît ; balurile, care ţin de adunările cele vechi, samănă pe lîngă ele o îngropare. Dacă culegem cîte o floare, dacă vrem cîteodată să iubim, facem... o esperienţă... o studie a inimei... ! Sînt douăzeci ani de cînd n-am mai văzut o zi-întîi mai cumsecade... Şi nici voi mai vidè. De-abie se simte în ziua aceea o mişcare moale ; sărbătorile au zburat. Societatea educată a Moldovei samănă a fi o colonie ingleză într-o ţară a căria nici limbă, nici obiceiuri, nici costume nu ar cunoaşte ; streinătatea se oploşeşte între noi ; doi oameni se măsură astăzi de două ori din cap pînă în piciore pînă a nu rosti un cuvînt. Cu cît cîştigăm în propăşiri, cu atîta pierdem în relaţiile private.

---

[1] *Sacalîc* — grijă, necaz.

HOLERA

De o bucată de vreme încoace o ameninţare înfricoşată se leagănă pe populaţiile Evropei. Ca şi ciuma în timpurile trecute, ie, şi mai mult decît ciuma, holera îşi întinde stăpînirea pe toate ţărmurile, înfruntă toate climele şi se gioacă de toate pregătirile. Paza sau nepaza, răceala sau căldura, dieta sau năvala n-o cheamă, dar nici o alungă. Vine, se duce cu pricină şi fără pricină, se întoarce neaşteptat, zboară sau cloceşte... cînd ie [î] şi alege prada... cînd o ie de-a valma.

Moldova a văzut holera de două ori şi n-o mai uită... ea care a uitat ciuma, ea a avut-o veacuri... căci holera este legată cu hronicile timpului nou.

Iar începe a se vorbi de grozavul rău prin preajma noastră ; holera a bătut ţara leahului, Galiţia, se presupune pe une locuri în ţara neamţului. Teama a fost mare mai dăunăzi şi mult se lungiseră ; holera a slujit de vorbă prin salonurile Ieşului. La acest prilej am auzit multă aducere-aminte a amîndoror holere din Moldova. Din două sute de oameni, boieri şi ficiori de boieri, nici unul nu s-a găsit să nu fie voinicul unui epizod, însă eu, care am avut nenorocire de a rămîne singur viu din patruzeci persoane ce locuia într-o casă, să spui drept că nu crez epizodelor nouă de la 1848. Dar frica trezită în voinicii noştri cetăţeni mi-a adus aminte de o baladă şi de un om... cinstit...

La întîmplări mari se arată fizionomia popoarelor și se poate măsura puterea sufletească a omenirii. Atuncea se dizvălește dacă un popor îi dobitoc sau om. Așadară, pe cînd treptele rădicate ale soțietăței fug, se vaiet, se înflanelesc, pe cît doftorii lipsesc și spitalurile se închid, fizionomia obștei rămîne tot serioasă și neschimbată... ca fatalitatea... zeul cel mare al strămoșilor noștri... Dogma zisă a Orientului, nu știu de ce, este religia popoarelor... „De este să fie, tot a fi..." și cu vorba aceasta românul horăiește liniștit, macar să peie lumea...

Însă cu toată această stoică liniște, inima se moaie. Relațiile zilnice se prefac mai iubitoare, mai duioase. Cît de mare este nebăgarea în samă esternă a naravurilor, la întîmplări care covîrșesc închipuirea omenească și o țintuiesc într-o nemărginită neputință, un ce nespus și neputincios a spune aruncă o măreață și jalnică apropiere. Doi prietini întîlnindu-să se strîng mai tare de mînă, și de intră în vro cîrciumă nu numai închin paharele cu seriosul cunoscut al românilor, dară fac o adevărată libație morții : „Să ne întîlnim pe ceea lume, măi frate".

Balada care ne dovidește aceste două fețe grave și simțite ale medalii numită românul, ca toate baladele populare, începe cu espunerea cea măreață în două linii a sugetului, de care numai zicătorii satelor și Omerii știu taina...

> Sus pe malul Oltului
> La casele Vîlcului
> Vîlcu bea și veselește,
> De holeră nici gîndește.

Vîlcu „bea și veselește", Vîlcu, românul care nu-și schimbă nici fața, nici obiceiurile în ființa primejdiei ce amenința curtea și bordeiul, se gătește de dus în cîmpie la agonisit pentru copii după mustrarea maicei sale bătrîne, care-i zice :

> — Tu bei și te veselești
> Și de holeră nu gîndești.

Dar balada urmează :

> Iată holera că sosea...

La espresia aceasta nu-ți aduci aminte cum ne închipuiam în fragida noastră copilărie ființa ciumei ?... o femeie mititică la stat, îmbrăcată de sus pînă în picioare întru-o pînză albă feștelită, înfășurată pînă supt gîtiță într-o cîrpă iarăși albă, încît nici obrazul, nici ochii, nici gura nu se vedea, o închipuire poporală, ca să tălmăcească că boalele sînt oarbe și săceră tot, bunul și răul, cîteodată mai mult pe bunul, bătrînul și tinereța, și pe cel nevoieș, și cel carele nu cere altă de la Dumnezeu decît viață îndelungată. De multe ori am visat chipul ciumei și pe țiganca cea naltă-naltă ca copacii, care se primblă prin poiene cu desaga de-a umere de-amiază și se uită în țarină peste garduri...

Holera sosi... Aicea începe duelul între epidemie și puterea sufletească. Aice obrazul cel de bronz al românului se topește și rămîne omul cu simțirile lui... Orbul sau cerșitorul care a cîntat întîi cîntecul Holerei, prin o tranziție minunată, să rădică de la metamorfoza ovidică și mărimea epică a micului poem, la ceea ce inima unui om are mai simțit și mai dureros. Românul cel nepăsător, românul care, deși se veselește cînd lumea se sfarmă, Vîlcu întreabă cu șaga cea vicleană care o cunoaștem toți : — „He, Holeră, ce cauți pe la noi ?" — „Am venit, răspunde baba încîrpuită, am venit să-ți iau copilele." Vîlcu știe că poate să moară și nu-i pasă :

> Dar de copile nu gîndea...

Românul piere, omul și părintele se ivește, balada nu se încurcă în analiză, trece repede la țelul ei, căci știe marele poet că omul se mișcă întîi la întîmplări și apoi vin reflecțiile. Gîndu, adică reflecția, nu este în obiceiurile românului, balada ne-a spus-o din capul locului. Vîlcu intră în tocmală cu Holera... o trăsătură foarte repede, dară foarte caracteristică a neamului nostru. Vîlcu plînge și

întră în tocmală... vra să deie ruşfert[1] răului... şi ce ruşfert... ruşfert părintesc.

Lasă copilile,
Că mi-s dragi ca soarele,
Şi-mi ie zilele.

Părintele şi românul au vorbit, căci la român, după copil, ce este în rîndul dragostei decît natura, cîmpul, codru şi soarele !...

Holera cea puternică nu se îndură de lacrimile românului... Vîlcu, omul carele a gîndit că nemic nu este mai scump decît bucuriile sufletului, de la ruşfertul moral pică la ruşfertul cunoscut... el vra să deie carul... boii... oile... tot... numai să scape copilele... care-i sînt dragi ca soarele...

Dialogul cu Holera se mîntuie în repetiţia acestei comparaţii, şi un rînd mai gios, după ce ne arată Holera făcînd semne cu mîna la portiţă unei copiliţe bălăioară, balada adaoge fără altă zicere : că „sus pe malul Oltului" a rămas pustie : „casa Vîlcului" !...

Aţi văzut canavaua baladei, să vorbim şi de omul cinstit, aista-i un epižod... dară adevărat.

Pe la anul 1838 sau 1839 mă întîmplasem într-o dupămasă la polcovnicul M., unde o numeroasă adunare de militari şi particulari se îndeletnicea a bè ciubuce pe nişte lungi divanuri în odaia cea mare, care pe atuncea încă nu se chema, peste tot locul, salon. Fumul întuneca odaia şi vorba felurită se curmezeşea. În mijlocul vuietului, uşa se deschide şi d. Maior B... intră. Un ura îl primi şi vorbile îşi luară iar cursul lor. Iaşul la 1839, ca şi astăzi, nu se deosebea prin vreun entuziasm straşnic pentru nici o individualitate sau pentru vro pricină. Primirea d-lui B. mă miera... şi este de mierare, căci omul nu avea nimică, de cele ce împune o persoană soţietăţii Iaşului. Nici înrîurire... nici bogăţie... nici linguşire... nici tinereţe, nici scandaluri politice sau amoreză, hronica Iaşului, aşa de bogată pe acea

[1] *Ruşfert* — mită.

vreme, nu-l ştia. Nesimţitoriu nu era maiorul, căci îşi întorcea capul cînd întîlnea o femeie bătrînă sau slută, iar cu cele frumoase vorbea multă vreme şi altele... Ce era dară domnul B., să însufle o aşa dragoste... Era pentru mulţi un original şi pentru toţi... lucru rar... un om cinstit !... Domnul B. era de mijloc la făptură, dară aşa de ţigărit[1] şi de slab, că se videa printr-însul, şi să părea un urieş ; o păreche de pantaloni largi peste toată măsura lui putea ascunde fusele ce-i slujeau de picioare. Cînd se primbla, mînile mergeau într-o parte, picioarele în altă, iar capul se legăna în toate părţile ; întîlnindu-l pe uliţă, dînd peste trăsuri, încurcîndu-se în pavelele şi butucii cu care era podit Iaşul, se părea o stahie... Capul era dizbracat de păr şi numai în vîrf viţe surii şi strălucitoare se clătina, fruntea înaintită, galbenă ca ceara, sfîrşită cu o păreche de sprîncene tufoase ca sacara de la Sînta Elena, se lega cu un nas coroietic. Ochii mititei şi scînteietori şi musteaţa sa neagră ca pana corbului şi dreaptă ca părul ariciului zburlit, doi favoriţi puternici cuprinzînd ovalul obrazului, arat de vine albastre, făcea din d. B. o fizionomie neuitată. Pe lîngă aceste era plin de distracţii, moale în mişcări, glasul întunecat şi slab, şi îşi mînca nesfîrşit musteţele. Sufleteşte d. B. era bun, de treabă, harnic şi cinstit, de plesneai de ciudă.

Mi se pare că îl văd încă. Cum şidèm trîntiţi pe divanuri, în toată dizinvoltura moldovinească, maiorul se ţinea în picioare în apropierea unei mese, pe care îşi sprijinè o mînă lungă şi dispoietă, pufăind nemţeşte dintr-un ciubuc. La şăgile noastre de taifetul său tiutiungeresc, introlocate[2] de reflecţii filozofice asupra fumului şi a măririlor, căci eram tineri toţi pe atuncea, maiorul zicea cu zîmbetul lui : „Totu-i fum în lume, fum pentru fum, mai bine îmi place a trage cătinel şi multă vreme din pipa asta, decît iute şi să se scurgă repede. Cei care se suie vîrtos pe o roată se scoboară aşijderea." O rază de soare se giuca pe fizionomia

[1] *Ţigărit* — jigărit, pipernicit.
[2] *Introlocat* — însoţit.

maiorului și se asemăna, aș zice dacă le-ați cunoaște, cu zugrăvelele lui Rembrandt, iar fiindcă mulți nu cunosc acele zugrăvele, el se asemăna cu un chip din altă lume. Fiecare din noi făcea monografia tiutiunului, spunea ziua, ceasul și prilejul cînd începuse a deprinde puturosul narav.

— Eu, zicea maiorul, nici gustul, nici pilda, nici îndemnul vreunei femei nu m-au adus la aceasta... căci sînt femei care s-ar socoti necinstite să iubească un om carile nu giucă biliard și cărți și nu trăgea tiutiun... Dar nevoia holerei m-a silit. Chemat de slujba mè de a vidè și a trăi cu moartea în toate zilile în acea vreme, a rădica strejele ce picau, a îngroapa fără deosebire soldații și țivilii, rugasem pe doftorul ștabului [1] să-mi deie vreun leac, socotind și cu că ar putea fi vreun leac. Așa-i omul !... cînd zidirea lumii se sfarmă, omul cel mai tare seamănă [a] copil, necredinciosul aleargă la doftori, pe care înainte și în urma primejdiei îi chemăm șarlatani. Cîtu-i viața înflorită, o cheltuim nebunește ; cînd moartea bate la ușă, stăruind la leacul hotărît ca un creditor îndărătnic, ne rugăm să mai aștepte o minută. Doftorul îmi dădu rîzînd un șipușor [2] și-mi prescri să beu tiutiun : „Holera zice el, e boala văzduhului, fumul îl curăță ; fumă și nu te teme... căci dacă e pe moarte, apoi holera nimerește și în curțele aerisite și curate și te uită și lîngă un bolnav ; în mîna lui Dumnezeu e taina și leacul..." Întărit aseminea de facultate mă dădui îndatoririlor mele, fără a mai gîndi la primejdie. Pipa în dinți, în buzunări leacuri și flanele, doftoream și încurajam soldații, care de multe ori mureau în brațele mele. Într-o zi însă am crezut că rîndul meu sosi...

Un soldat adusese holeră în Iași, într-o clipală moartea își întinsesă aripele asupra marelui oraș. De multe ori slobozind unui soldat foaia la spital, se ducea la groapă. La început ocîrmuirea, spre liniștea poporului, ascundea răul, dară răul îndoindu-se, însutindu-se în puține zile,

---

[1] *Ștab* — statul-major.
[2] *Șip* — flacon.

spaima apucă orășenii ; începură oamenii a fugi ca în bejăniile tătărăști, cei care rămînea se înarma și se strejuiau prin casele lor. Norodul rămaseră singur. Miliția, încă tînără, fu scoasă la Holboca ; și ca să nu rămîie tîrgul fără pază, se rînduisă din cincisprezece în cincisprezece zile cîte o roată de grenadiri. Dar roata cea întîi rînduită, surpată de boală, nu întîrzie a-și cere schimbători... Generalul M. se făcu Dunăre... „De ce, striga ofițerul cu raportul, de ce ai îmbrăcat uniforma... nu știi că datoria către patrie se arată nu numai pe cîmpul bătăliei, dară orșiunde se cere jertfa vieței ?... Soldați de-o zi, trebuie să vă botezați uniforma în orice primejdie." Iar ochii generalului fugeau cînd pe raport, cînd pe uliță... Ulițile erau ceva de spăriet, Iașul, cu cinci zile mai înainte strălucitor de trăsuri, livrele, toalete, uniforme aurite, Iașul în care se plimba sările pe toate ulițele cu ghitara și muzicile regimenturilor, cu rîs, cu șagă și amoruri, acum se zbuciuma în ceasurile cele de pe urmă. Se auzea numai un vuiet înădușit, pe care glasul clopotelor de moarte [il] covîrșea înfiorător. În toate părțile se întindeau bolnavii cerînd agiutor, mame displetite strîngînd copiii lor morți, sțene de deznădăjduire, chihote drăcești prin crîcime și birturi, mulți arși de sete să tîrîiau pe la fîntîni, se culca în glod, mulți murea, cîțiva se ducea sănătoși. Înfricoșat lucru e boala prin orașe ! Pe toate ulițele, cară plină de trupuri, cu picioarele, mînile și capitile în toate părțile bălăbănind după umbletul nepotrivit. În zilele liniștite, auzirea morței de-abie îți lasă o impresie tristă, dară să vezi cum duce la groapă sute de mii, să vezi oameni tăvălindu-se în glod, să simți că per familii întregi, și uitîndu-te împrejuru-ți să nu mai întîlnești un prietin macar sau o cunoștință, este peste închipuire de a spune, și, ce e mai de jale, poate că astăzi nici nu ni mai aducem aminte de aceste jertfe.

La cea vreme vinisă și rîndul meu, deși răul contenisă. Eram leitenant ; într-o zi, ducîndu-mă în tîrgul de gios la o spițerie, întîlnisem un subofițer, care se sculasă de pe

boală ; era slab, ostenit, cu fața galbenă și mai mult mort. Împrotiva prescripției doftorului, și în primejdie de a-l întoarce boala, subofițerul se tîrîisă pînă la spițerie, unde avè un prietin. „Cum, îi zisei văzîndu-l, îndrăznești să ieși ?... Hirurgul te-a oprit." — „Dar !" — „Bine, nu te temi ?" — „Pe viața mè, domnul leitenant, așa mi-e de scîrbă să trăiesc singur, că mai bine moartea. Nu mai pot."

Așa de slab, așa de mîncat era de holeră bietul om, că vedèm că fără agiutor nu s-ar fi mai putut întoarce acasă. Îl sui în trăsură lîngă mine, țiindu-l strîns de mînă, căci cel mai mic hop îl oboră [1], de-abia pornisem și văzui pe tînărul unterofițer gălbenind ca ceara și învîrtindu-și ochii... — „Ce ai ?" strigai. — „Nimic, răspunsă un glas muribund, o amețeală..."

Dară nu sfîrși, că capul îi giuca în dreapta și în stînga și apoi pică pe piept, și în sfîrșit trupul, ca un sac nesprijinit, se lăsă pe perinile de dinainte ; fără a mai gîndi mai departe cu mînile mele îi făceam un brîu și strigai vezetiului să fugă la polcovnicul L..., care ședè în apropiere.

În minutul acela o frică nespusă mă luă în spate. Un ce rece îmi trecu prin vine și o tremură mă cuprinsă, dar, domnilor, o frică grozavă, sîngele se oprisă în mine și simțeam cîrcei în picioare, muream...

Maiorul se opri în spunerea lui, sau pentru a se mai răsufla, sau pentru a depărta vreo impresie puțin veselă, căci își trecu de vro trei ori degitile lui ascuțite, prin rarele viți, tuși pînă din fundul pieptului.

— Vedeți, urmă maiorul rîzînd de un rîs, care numai maiorul îl avea, vedeți gălbăciunea mè... nu-i nimică pe lîngă gălbăciunea ce aveam după spusa celor ce mă cotorăsiră de subofițerul meu... întors acasă mă apucam la frecat și la învălit cu toate flanelele ce puteam găsi, dară ideea că aveam holeră mă urmări și după ce

[1] *A obori* — a ucide, a dobori.

trecură holera... începui a fi fricos ; numai gîndeam la bietul subofițer, și mi se încrețea carnea pe mine.

Unterofițerul se însănătoșă de al doilè și în curînd ; cu o mare bucurie mă dusei la Holboca.

— Într-o zi după-masă, adăogi maiorul, fusăsem trimis în tîrg cu un raport către generalul M. Nu sînt în stare, domnilor, să vă descriu tăcerea și mîhniciunea ce înfățoșa Iașul. De-abia de la margine pînă la cvartirul generalului întîlneam cînd și cînd cîte un chip de om. Era ceva în aer și pe ulițe din pustietățile de care vorbesc scripturile ; în locul mulțimei de trăsuri, negutitori, de miimile de jidovi, domnea tăcerea grozavă a unui oraș de șeptezeci mii de oamini, ce se rumpe numai de cîrîiturile cioarelor, de urletul turmelor de cîni sălbătăciți și de călcătura calului meu.

Vă scutesc, domnilor, de reflecțiile mele... dară mare jale este pe vremi nenorocite, cînd un tîrg sau o țară se topește într-o clipală. Vă doresc să nu agiungeți aseminea zile... atuncea se cunoaște cît e de scumpă o vorbă, ce este o strînsură de mînă și cîtă puțină deosebire este în oamini mari și mici... „Nenorocirea ne rebotează iarăși pe toți frați..."

Narația maiorului ne cam atristă și conversația rămasă mai liniștită.

CUGETĂRI

[PARTEA ÎNTÎIA]

I

Oamenii care au ieşit la rînd astăzi, literaţi, oameni politici, artişti şi alţii, în ţara Moldovei, sînt acei tineri care cu vro douăzeci de ani mai înainte era cunoscuţi sub nume de nemţi, sau capete stropşite, şi cu denumirea de franţuzi, întrodusă mai tîrziu. Nici o limbă în lume nu are un cuvînt destul de puternic, ca să esprime dispreţuitoarea semnificare a numelui de franţuz, cu care unii bătrîni din Moldova poreclisără tinerii de pe la 1835, oamenii de astăzi.

Acei bătrîni, ce se născusără în giubele şi caftane, încet cîte încet au părăsit lumea, şi cîmpul a rămas nemţilor şi franţuzilor.

Curioază nălucire omenească !... Deşi un patrar de veac aproape a trecut de atuncea, totuşi urmăm a ne chema *tineri*, şi ni se pare că sîntem copilaşii cu plete lungi de pe la 1835 ; tot ne îngîmfăm cu denumirea de *bonjurişti*, poreclă iscodită la 1848. Dar vai de tinerimea aceasta şi de tinereţile acelei tinerimi ! Franţuzii şi nemţii de la 1835, bonjuriştii de la 1848 sînt albi, suri, şi cei mai mulţi în vîrsta celor ce era bătrîni pe cînd am răsărit noi.

Oamenii de astăzi uit că nu au avut tinereţă ! În ziua răsărirei lor, pe la 1835, cel mai tînăr din ei era mai bătrîn încă decît cel mai bătrîn din bătrîni, fie acel bătrîn din vremea celor întîi nemţi !... şi de la 1838 pînă la 1855,

adică într-un curs de 20 de ani, mai mult a trăit Moldova decît în cele de pe urmă două veacuri. Viaţa părinţilor a trecut lină ca un rîu ce cură prin livezi şi grădini şi se poate fără vuiet în Siret. Pe cît era ei departe şi străini de voinicii ce dorm la Valea Albă, pe atîta ne-am născut şi noi străini şi departe de dînşii. Întîmplările lumei de pe-mpregiur murea la graniţa ţărei ; vălmăşagul veacului îi găsea şi-i lăsa liniştiţi.

Ei au deschis ochii într-un leagăn moale de obiceiuri orientale ; noi am răsărit în larma ideilor nouă ; ochii şi gîndul părinţilor se îndrepta la Răsărit, a noştri ochi stau ţintiţi spre Apus !

Este o vorbă ţărănească : *Săracu Ştefan-vodă, unde-i să vadă !*... Îmi închipuiesc cîteodată că a ieşit din mormînt un strămoş, un vornic de Ţara de Sus, un boer de Orhei, un hatman adevărat, un căpitan de tîrg, sau macar cel mai ascuns postelnic din Adunarea ţărei, care a iscălit dezrobirea vecinilor la 1772, în biserica Trei Ierarhilor. Oare hatmanul acela ar putè să-şi cunoască urmaşii în moldovenii de astăzi ? Hainele, naravurile, pămîntul au luat prefacere, pînă şi limba, pînă şi numele ! Ştefan-vodă s-ar crede în altă ţară. Pentru odihna sufletului său n-aş dori să mai vie Ştefan-vodă, chiar şi de ar fi cu putinţă. Ce ar face el pe un pămînt unde n-a mai rămas urme de umbra lui măcar ?... Vorba lui nu mai este limbagiul nostru... Strănepoţii Ureheştilor, Dragomireştilor, Movileştilor i-ar zice în versuri, în ode şi în proză : *„Eroule ilustru ! trompeta gloriei tale penetră animile bravilor romani de admirăciune grandioasă şi neindefinisabilă pentru meritul neîninvincibilităciunei tale ! !..."* — la care lucruri frumoase, deşi *neintelijibile* pentru dînsul, Ştefan-vodă, bietul ! ar holba ochii lui cei înfricoşitori... şi s-ar culca iarăşi în mormînt !... Mi-e teamă că în ziua de pe urmă, cînd trîmbiţa cerească ne va chema la giudecata cè mare, nu ne vom putè înţelege cu strămoşii noştri, nici în limbă, nici în idei.

Unde-i Ştefan-vodă să ne audă !

Să spun drept, răsipirea cea iute a trecutului mă pătrunde de jale !... lupta dogmelor nouă a năruit răsipă peste răsipă în societatea moldovenească aşa de grabnic şi de temelnic, că ni se pare că nu au putut fi alte lucruri şi alte obiceiuri decît aceste de astăzi. Jalea mea nu este însă că au trecut, dar că au trecut fără a-şi lăsa testamentul ; răpegiunea cu care s-a stins trecutul dintre noi este giudecata cea mai înfricoşată al acelui trecut ! *Ce este vrednic de trăit nu moare !...* Unde sînt faptele de la 1772 pînă la 1835, care vor rămînea drept falà şi folos în hronicile ţărei ?... Unde sînt numele neuitate de popor ?... Trecutul e mort şi de tot mort ! Dar mai înainte de a arunca ţărîna vecinică pe săcriul lui, să-l mai privim puţin... Nu se întîmplă adeseori într-o casă un mort pe care în viaţa lui nu-l iubea casnicii ?... Copiii, însă, rudele, vecinii se strîng, privesc încă o dată la el, îşi aduc aminte de bunele răposatului şi îl petrec la groapă cu un frumos şi creştinesc : *„Dumnezeu să-l ierte"*.

Să zicem şi noi, *Dumnezeu să ierte trecutul !* Însă, ca vecinii şi rudele, să luăm aminte ce a avut bun răposatul.

Sîntem de ieri ; putem încă să ne amintim cîteva din obiceiurile copilăriei noastre, obiceiuri ce nu vor trece la copiii noştri... Adevărat, avem inimă moldovenească, dar am fost copii în doi peri : ne-am născut în Moldova bătrînă, am supt străinătatea ; deşi capul ne este de neamţ sau de franţuz, avem o datorie fiească de a arunca cîteva flori pe mormîntul trecutului. Va veni vremea, dacă n-a şi sosit, în care şi noi, tinerii de pe la 1835, tinerii şi bonjuriştii suri de astăzi vom fi chemaţi bătrîni ; vom fi giudecaţi, nu după ceea ce am făcut, dar după ceea ce minţile strechiete or socoti că a trebuit să facem ; vom fi osîndiţi, nu după greutatea luptei şi a vremei de atuncea, ci după patima partizilor şi după placul opiniei mulţimei. Umbra trecutului, ce întunecă cînd şi cînd o parte din viaţa noastră zilnică, se împrăştie. Moldova veche mi se înfăţişază

ca o pădure deasă şi mare, unde toporul a tăiet iute în dreapta şi în stînga, fără a fi încăput vremea de a curăţi locul. Plugul, adică civilizaţia,, stîrpeşte pe fiecare zi rădăcinele şi preface codrul în curătură, curătura în lan frumos, iar lanul în cîmpii roditoare... La ziua judecăţei, noi ne vom măguli că am fost toporaşii muncăi, iar strămoşii noştri, cu ce să se mîngîie, sărmanii ! florile care aş vrè să arunc, le-aş culege nu numai în viaţa politică a trecutului, dar în cele multe obiceiuri casnice, din care unele ne-au legănat în faşă, şi de care părinţii noştri se rezăma în ziua luptei !... Multe din ele au rămas, dar, sărmanele ! ruşinoase şi ascunse.

Franţuzii zic că oamenii cei mari nu au nici părinţi, nici urmaşi !... Poate am putè să zicem şi noi ca dînşii, deşi nu sîntem mari. Nimică nu mai leagă Moldova de astăzi cu trecutul, şi, fără trecut, societăţile sînt şchioape. Naţiile care au pierdut şirul obiceiurilor părinteşti sînt naţii fără rădăcină, nestatornice, sau, cum zice vorba cè proastă, nici turc, nici moldovan ; limba lor şi literatura nu au temelie, şi naţionalitatea atunce este numai o închipuire politică.

Obiceiurile părinteşti au părăsit clasele cultivate ; aceste clase s-au depărtat de fizionomia poporală precît s-au depărtat de tradiţiile boiereşti... Să nu ne înşelăm : în Moldova, astăzi, există *cinuri*[1], dar boieri nu mai sînt !... avem proprietari, amploiaţi, bogaţi, speculanţi, poeţi, advocaţi, profesori, alegători, oameni mai bine sau mai rău crescuţi... Cine ş-ar mai zice astăzi om de casa cuiva ? Credinţele, vorba era una la boier şi la plugar ; acea legătură s-a întrerupt ! o prăpastie adîncă desparte astăzi omul nou, poreclit *boier*, de popor, şi prăpastia aceea se cheamă *ştiinţa*. Pe cît boierul creşte în idei şi în învăţătură, pe atîta poporul rămîne în urmă. În vremea trecută, boierul vorbea, trăia cu ţăranul, precum ar fi vorbit

[1] *Cin* — rang.

cu alt al său *necăftănit ;* se înțelegea amîndoi în limbă și în idei ; astăzi îl înțelegem cu inima numai, și trebuie să învățăm limba lui. El nu mai este pentru noi decît un capital sau o studie morală sau pitorească. Părinții nu cunoștea studia pitorească... Avem dar o datorie sfîntă, fiească și națională a culege odoarele vieței părintești. Nenorocirea literaturei, pedantă în condei, pedantă în forme, pedantă în idei, care îneacă și omoară în țările românești dezvoltarea spiritului și a închipuirei, vine din pricina neștiinței limbei și a tradițiilor părintești ; literatura aceasta nu are rădăcină, nici dă roadă.

Cînd Dragoșii și Răduleștii a literaturei au descălecat pe țărmurile române, nu au întins urechile să audă de unde bate vîntul, ce limbă vorbea și ce vorbe spunea românii nu au auzit răsunînd cimpoiul prin văi ; nu au ascultat nici jalea, nici bucuria *cînticelor ;* nu au apipăit inima lăutei... Rădeștii și Drăgoșeștii, fugari de la Turnul Babilonului, vorbea latinește, unii italienește, alții nu știa nici o limbă, unii galicește... cum putea ei să înțeleagă româneasca, adică : o limbă plămădită două mii de ani în lacrimi, în sînge, în căutătura stelelor și a naturei? [...]

Dumnezeu își[1] va face milă cu noi și va trimite vreun Champollion [2] ca să tălmăcească urmașilor noștri operele și limbile ce ne-au adus Drăgoșeștii și Rădeștii aceștii.

Dacă este ca neamul român să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se va îndrepta la izvorul adevărat : la tradițiile și obiceiurile pămîntului, unde stau ascunse încă și formele, și stilul ; și de aș fi poet, aș culege mitologia română, care-i frumoasă ca și aceea latină sau greacă ; de aș fi istoric, aș străbate prin toate bordeiele, să descopăr o amintire sau o rugină de armă ; de aș fi gramatic, aș călători pe toate malurile românești și aș culege limba.

---

[1] În *România literară :* se.

[2] Cel care a descifrat inscripțiile vechi egiptene, scrise cu hieroglife (1790—1832).

Am agiuns departe-departe și nu prea departe, cum zice cînticul. Sîntem în minutul vajnic unde trebuie să facem chipul trecutului...

Cîți[va] ani să mai treacă, și hainele, limba, obiceiurile societății vechi de ieri se vor cufunda. Cum vom fabrica atunce drama sau elegia trecutului ? Cu ce vom tălmăci istoria dacă nu cunoaștem sufletul mortului ?... Ce va putea fi propășirea dacă nu vom ști de unde a pornit ? Ce mîngîiere putem simți noi, ostașii propășirei, dacă nu știm mărirea luptei ?... Ce soi de părinți vom fi dacă lepădăm toată moștenirea părințească ?...

Cînticele mancelor, stahiile nopților, poveștile chelariului, prieteșugul țiganașilor, ocara și zaharul giupînesei, greceasca dascalului, și cîte alte obiceiuri și credințe, care s-au dus și n-or mai veni, sînt legate c-o viață politică și morală obștească, istoria filozofică a vremilor trecute și introducția vremei nouă.

II

Cînd își aruncă cineva ochii pe ceea ce să cheamă literatura română, puține și rari producții pot a-i opri cu plăcere ; puține îndestulează mintea și inima : cele multe sînt copilării, cercări fără formă, a cărora preț stă numai în costul tipografiei și în încrederea ce au autorii lor că nu se pot găsi lucruri mai frumoase în lume. Pentru a înțelege pe alții, trebuie gramaticele și lexicoanele a feluritelor limbi neolatine de astăzi, sau de nu, ești silit a gîci, că cimiliturele d-lui R.[1], înțelesul cuvintelor schimosite de sistemele geniilor noi.

Cînd mă aștept la vreo idee nouă, lămurită, izvorîtă din mintea română și scoasă [2] la lumină în limba română,

---

[1] Dimitrie Ralet publica în *România literară* tot atunci o suită de *Maxime și întrebări.*

[2] În *România literară :* scoase.

îmi aduc aminte că ideea am cetit-o în autori franţezi sau nemţi, cu deosebirea însă că aceştii o esprimaseră lină, frumoasă, fără silă, şi ai noştri o prefac în logogrif [1]. Unul preface toată limba în *iune*, altul în *ţie*, altul în *iu*, altul în *int*... de nu ştii cum să te întorci între aceste patru puncturi cardinale a gramaticilor.

Nu mai este iertat românilor a grăi româneşte, sub osîndă de *ignoranţă ;* o mare parte din acei ce se încerc a scrie şi-au dat cuvîntul a schimosi ce este, şi mulţi vroiesc a face o limbă nouă : cei *procopsiţi*, sub cuvînt că sînt *procopsiţi* şi au idei, cei neînvăţaţi pentru că doresc să pară învăţaţi ; nici unul nu gîndeşte că limbele se fac prin vreme, prin scrieri bune, după rîndul şi spiritul naţionalităţilor ! Adevărat, nevoile nouă cer mijloace nouă, şi ideile nouă au trebuinţă de cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le deie la ivală, să le creeze şi să le împămîntenească. Să fim siguri că unde ne-a trebui un cuvînt, nevoia îl va iscodi, nu după sistema cutăruia sau a cutăruia, dar după logica limbei, pe care nu o fac nici învăţaţii, nici lexicoanele.

În veacul al XVI-lea, cînd Europa era la punctul unde sîntem noi de vreo douăzeci de ani, la renaşterea ştiinţelor ş-a artelor, pedantismul amerinţa limbele de o soartă ce are multă asemănare cu soarta limbei noastre. Latinismul îneca spiritele ; neologismul ţinea loc de talent ; iscodirea de cuvinte era *geniul !* Cu cît o carte era plină de sisteme, cu cît era mai neînţeleasă, cu atîta se părea mai frumoasă şi mai *sublimă !* Pedanţii se felicita unii pe alţii... era epoha lor ! ! Pe acea vreme trăia Rabelais, un om care ştia latineşte, dar vorbea curat franţuzeşte ; cum s-ar zice astăzi la noi, un om ce ar şti franţuzeşte, dar ar vorbi, cu toate aceste, româneşte. Acest Rabelais rîdea de pedanţi, carii dispoia mereu latineasca vrînd a schimosi franţuzeasca. De s-ar ivi pe ţermurile Dunărei un Rabelais,

[1] *Logogrif* — şaradă în care trebuie ghicit un cuvînt după indicaţii de conţinut.

nu s-ar ruşina să zică şi de noi că despoiem franţuzeasca, ca să schimosim româneasca.

Nu este din cale-afară a înmîna autorii ardelo-românomoldoveni la limba franţeză din veacul al XVI-lea ; mulţi din d-lor vor socoti că-i o furătură sau o împrumutare din sistemele şi scrierile vestite de astăzi ; de pildă :

— „Mon ami, d'ond viens-tu à ceste heure ?

L'escholier lui repondit : De l'alme, inclyte et célèbre accademie que l'on vocite Lutèce.

— Qu'est-ce à dire ? dict Pantagruel à un de ses gents.

— C'est, repondit-il, de Paris.

— Tu viens donc de Paris ? dict-il. Et à quoi passez vous le temps, vous aultres, messieurs estudiants au dict Paris ?

Repondit l'escholier : Nous transfretons a sequane au dilucule et crépuscule ; nous déamboulons par les compites et quadriviés de l'urbe ; nous despumons la verbocination latiale, et, comme verisimiles amorabonds, captons, la bénévolence de l'omnijuge, omniforme et omnigène sèxe féminin." [1]

Au trebuit limbei franţeze două veacuri pentru a se descurca de barbarismul pedantismului ! I-au trebuit un şir de oameni ca Rabelais, Pascal şi autorii al XVII-lea şi al XVIII-lea veac, pentru a se curăţi de latinism şi de italianism, şi a se pune pe calea ei.

Ce este literatura de nu chiar expresia vieţii unei naţii ? Înrîurirea literaturilor, ca să fie dreaptă şi legiuită, trebuie să iasă din gradul civilizaţiei, din aplecarea naţională, din înrîurirea stărei morale, soţiale şi politice ; toate aceste elemente trebuie să se înşire delaolaltă. Cînd un popor moare, puterea literaturei lui este moartă ; rămîne numai o rezervă de idei, care nu sînt a nici unui popor îndeosebi, ci a omenirei întregi, fără deosebire de timpuri ; iar forma veche întrebuinţată la lucrul nou nu-i alta decît

[1] *Pantagruel*, liv. II, chap. 6 (n. a.).

o giucărie. Cine întrebuinţează forma literaturilor vechi învie poporul acel mort cu gîndul şi cu năravurile lui, căci literatura nu poate fi decît haina unei fiinţi.

Dar ce este pentru naţiile ce se rătăcesc în întreitul pedantism a formei, a cuvintelor şi a momiţeriei [1] străinilor ?

De mirare este că românii au început cu pedantismul, cînd pilda naţiilor putea să le fie de învăţătură. Italienii, spaniolii, franţuzii s-au dezbătut veacuri întregi în faşele pedantismului de tot feliul, pînă ce, în sfîrşit, şi-au luat de seamă că al XIX-lea veac după Hristos nu seamănă cu al XIX-lea veac înainte de Hristos ; că credinţele au luat prefacere şi întindere, că amestecarea noroadelor a amestecat ideile şi a alcătuit o dată cu noi naţii şi limbi noi, după întîmplările noi ale omenirei. Veacul al XVI-lea, zis al Renaşterii, nu-i alta decît reacţia lumei în limbi, ştiinţi şi credinţi, şi răscoala spiritului popoarelor în contra pedantismului. Ce ni s-ar părea oare să întîlnim pe uliţi o manină [2] cu mestii turceşti, cu frac, şi pe cap cu coif roman ? Pe teatru aseminea îmbrăcăminte se cheamă anahronism, în literatură pedantism.

Pedantismul are multe ramuri, dar nici unul nu-i mai aprig ca pedantismul cuvintelor, pentru că-i cel mai uşor... Cuvîntul e bogăţia celor săraci, fără de învăţătură. Iată cîteva rînduri dintr-o broşură franţuzească scrisă de un român vestit, după o tălmăcire şi o comparaţie a două limbi, în chipul următor :

italieneşte	*româneşte*
Campidoglio	Capitoliu
Nazione	Naţio
Ragione	Raţio

[1] *Momiţărie* — maimuţăreală, imitaţie servilă.
[2] *Manină* — namilă.

Urmează broşura astfel : „*Quelques citations mettront à même de comparer et d'apprécier les ressources de la langue roumaine*" [1] ; de pildă :

Italien

Chiama gli abitator delle ombre eterne
Il rauco suon della tartarea tromba !

Româneşte

Cheamă locuitorii eternelor umbre
Răucul sunet tartareei trombe !

Altă pildă :

„*Lorsque du créateur la parole féconde*
Dans une heure fatale eut enfanté le monde
Des germes du haos..." (Lamartine — *Le Désespoir*)

Româneşte

„Cînd vorba mundiferă c-o ură creatoare
A zis să fie lumea într-o fatală oare
Din germinii lui Haos..." (Eliad — traducţie)

„*En faisant inversion littérale de la traduction roumaine, nous laissons M-r de la Lamartine juger la quelle de ces deux langues était la plus capable d'exprimer sa pensée, lorsqu'il entonna le chant du Désespoir...*" [2] etc. (sic.)

Cred că cea mai înţeleaptă limbă este limba care agiută pe om a-şi tălmăci gîndul într-un chip ca toţi ascultătorii

[1] Cîteva citate ne vor pune în situaţia de a compara şi a aprecia resursele limbii române (fr.).
[2] Şi făcînd o inversiune literară a traducerii româneşti, lăsăm pe domnul de Lamartine să judece care din cele două limbi era mai capabilă să exprime gîndul său cînd intona cîntecul *Disperării...* (fr.).

să-l poată înțelege. Nu știu dacă d-l Lamartine s-a pătruns de frumusețea tălmăcirei, dar mulți din noi, care sîntem români, mărturisim în cuget curat și în frica lui Dumnezeu, că nu înțelegem nimica. Autorul limbelor transcrise aice este autorul și născocitorul unei limbi scoasă la lumină din *germinii* lui *Haos*, întemeiată pe o gramatică în *io* și un lexicon de asemine... Alte nații au lexicoane ca arhive a limbelor ; nouă, românilor, ne trebuie lexicon ca să putem înțelege ce se tipărește în românește, și cînd zic lexicon mă înșel : avem limba, gramatica, operile și lexiconul d-lui E.[1] ; avem limba, gramatica, operile și lexiconul d-lui L.[2] ; avem gramatica și limba d-lui B.[3] ; avem gramatica și operile d-lui S.[4] și alte multe limbi, toate sprijinite pe gramatice, opere și lexicoane...

Rătăcirea d-lui Lamartine prin literatura română îmi aduce aminte de o producție care a făcut oarecare senzație în vreme : istoria unei călătorii prin sălbăticimele Ceahlăului. Autorul[5] spune cu o mirare naivă că a găsit, sub un munte, o fîntînă frumoasă, cu apă limpede ca cristalul, în care se giuca *naiadele ;* care fîntînă o cheamă păstorii cu *pietate, fîntîna Lamartină.* Noi, cu mai mare *pietate* încă, am călătorit pe urmele călătoriei și ne-am încredințat că autorul, plimbîndu-se pe Ceahlău, l-a prefăcut în Parnas, și că pe Martin, un urs vestit în munți, l-a luat drept d-l Lamartine. Limba și pilda d-lui I. R., fîntîna lui Martin etc. nu sînt lucruri nici trainice, nici serioase. Una se cheamă o voinică iubire de faptele sale, cu o nemărginită dragoste pentru copiii sistemului ce a născut *cu o ură creatoare ;* epizodul lui Martin este o fantezie poetică, cu miroasă[6] de departe a mitologie.

[1, 2, 3, 4] Eliade Rădulescu, A. T. Laurian, G. Barițiu, G. Săulescu.

[5] Este vorba de Vaillant și de cartea sa *La Romanie* (Paris, 1844). Vezi vol. III, pp. 262—265, 272.

[6] În *România literară : miresă.*

III

Într-un ținut a Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un cîmp întins, unde patruzeci mii de români sta să asculte, sub aripele unui steag în trei colori, cuvîntul, *Inteligenției* ardelene. Moldoveni și munteni, pribegi a tulburărilor din Țări, privea cu bataie de inimă adunarea, oștită grămadă cîte grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg, de același port și aceeași limbă ca și a poporului nostru, sta măreț în lumina soarelui, și printre sucmane se videa amestecate multe surtuce ; aceste surtuce acoperea piepturile tineritului de frunte ieșit din Blagiu și din școalele Ardealului, tinerit cu mare curagiu și mare iubire de neamul românesc ! Multă mirare însufla pribejilor spectacolul frăției curate între surtuce și sucmane ; frăție nu numai de sînge, dar frăție în trai și în obiceiuri, și în toate relațiile. Societatea în Principate, ca toate societățile vechi, este întemeiată pe nepotriviri, pe interesuri ce se prigonesc și pe ierarhii ; ardelenii, tolerați numai pe pămîntul ce-l ocupa pînă la 1848, și privind cu duioșie de peste munți la Țări, adică la Moldova și Valahia, alcătuea numai o familie, și o familie patriarhală. Noi, moldovenii, treptați de întîmplările istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate, boieri și feciori de boieri, vițe prăpădite în întunericul descălecării, nu putem forma o familie patriarhală ca aceea ardeleană de la 1848. Pribejii dar, înfățișătorii luptei în Principate, a egalității drepturilor, iar nu a oamenilor, urmară cu ochii plini de mirare uimitoare frăția aceasta, și mai că, într-un minut de înfocare, ar fi dorit să nu se fi născut feciori de boieri.

În ziua aceea frumoasă un lucru însă lipsea pe cîmpul Blajului... limba !... *Inteligenții,* frați și fii ai miilor de români adunați, de pe tribunele Cîmpului *Libertății,* nu vorbea românește, și vîntul învietor al acelei zile mărețe

purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropşite şi smulse din latineşte [1] pe care bieţii români nu le înţelegea nicidecum, deşi le priimea ca semne de mîntuire zicînd : „o fi, dar... aşa o fi !“

Într-o sută sau două de inteligenţi ce se afla atunci la Blaj, numai pe doi bărbaţi i-am auzit grăind româneşte cu românii, şi aceştii, cînd îi asculta vorbind, striga : „aşa ! aşa e !“ iar nu „o fi... aşa o fi !“ [...]

Fraţii ardeleni se fălesc că au fost deşteptătorii româniei şi restauratorii limbei ; adevărat este că sistemele limbistice s-au născut în şcoalele latine din Ardeal ; de acolo, peste munţi, ca un puhoi, s-au revărsat în şesurile noastre şi au dat mînă cu pedantismul moldo-român. Pedantismul moldo-român, mult mai superfiţial, au produs o literatură fără viaţă, espusă criticei, şi care niciodată nu va cîştiga dreptul de împămîntenire în sînul unui neam ce a improvizat minunatele balade (cîntice bătrîneşti), culese şi scoase la lumină de V. Alecsandri. Gramaticii ardeleni socoţesc că scăparea şi fericirea româniei stau numai în sistemele limbistice ; de aceea ardelenii s-au osîndit a se împărţi desăvîrşit în două naţii : una, latinească, al doilea, românească ; de aceea nici o carte nu să tipăreşte în Ardeal care să poată fi cetită şi înţeleasă de toată românimea.

Priveliştea adunărei de la Blaj, auzirea cuvintelor româno-latin ce s-au rostit pe Cîmpul Libertăţii şi cetirea scrierei d-lui A. Papiu *(Istoria românilor din Dacia superioară)* ne-au întemeiat în ideea că sistemele limbistice au ameţit capetele a multor români cu cap, încît aceştii par a nu mai şti nici scrie, nici grăi.

Istoria d-lui Ilariu e personificaţia unui sistem ; această istorie nu poate sluji de învăţătură românilor, căci sistemul limbei îneacă sujetul. Dacă şefii nu vorbesc limba soldaţilor, dacă învăţaţii şi autorii nu scriu pentru popor,

[1] Vezi *Organul luminării* din Blaj (n.a.).

apoi de ce mai pierd vremea în vorbe şi în scrieri neînţelese ?

Nu zic nimică despre spiritul duşmănos a *Istoriei românilor...*, socot însă că e vreme ca să ne oprim pe această cale de partide ; de mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, românii vor socoti că sînt buni şi mari din născare, şi se vor acufunda iarăşi în somnul lor adînc.

IV

De mult caut a-mi da seamă de haosul limbistic din Ardeal, şi nu izbutesc decît a mă perde într-un haos de gîndiri. Asemine anomalie nu ar fi de mirare în Prinţipate, unde treptarea poporului, întemeiată de îndelungată vreme, şi împregiurările politice au putut aduce instituţii şi elemente feliurite din toate părţile, unde educarea cu totul franţeză, de treizeci ani încoace, a putut aduce în rătăcire forma şi stilul scriitorilor, precum educaţia grecească a veacului trecut a lăsat urme vederate. Dar Ardealul nu ne poate da tălmăcirea istorică a rătăcirei sale, şi este greu de înţeles cum o familie patriarhală, unită într-un singur gînd, sentimentul nenorocirei sale, a agiuns la comedia limbistică de pe cîmpul Blajului ! Cu durere o mai spunem o dată, Blajul a fost o tribună unde multe din căpetenii părea a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic decît pentru drepturile neamului românesc.

Cînd şi cum au răsărit sistemele ?... Veacul al XVIII-lea a dat ardelenilor doi autori româneşti : Şincai şi Petru Maior. Şincai, deşi pe ici-cole se încearcă cu limba, însă, dedat cu hronicarii români, este român în limbă, în idei, pînă şi în formă ; cevaşi din măreaţa simplitate a hronicilor noastre se revarsă în *Hronica românilor* a sa.

Petru Maior, ce trece în opinia ardelenilor înaintea lui Şincai, deşi încă român, dar se uită cu dragoste la limba

latină și lucrează la deschiderea erei aste nouă care nu a produs nici o carte românească. Pildele vor arăta mai bine ceea ce vroim a spune decît cuvintele ; iată cum scrie Miron Costin în *Letopisițul Moldovei :* „Începutul țărilor acestora și a neamului moldovenesc și muntenesc și în țările ungurești cu acest nume de români, pînă astăzi, de unde sînt veniți întru aceste părți de pămînt, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru. Să încep osteneala aceasta după atîtea veacuri de la descălecatul țărilor dintîi, de la Traian împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani preste mie trecute, se sparie gîndul. A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimei durere.

După multe solii ce trimisese Bogdan-vodă la craiul leșesc pentru soră-sa Emsafta, pre care o au cerșut, și văzînd că nu vrea să i-o deie, au socotit că are vreme să-și răscumpere rușinea sa despre craiul leșesc cu sînge nevinovat, și au început a strînge oaste. Ce văzînd craiul unguresc vrajba ce întrase între dînșii, și simțind că Bogdan-vodă face oaste asupra leșilor, au trimis sol pre Ștefan Teleki ca să-i poată împăca..." [1]

Asta e limba moldovenească din al XVII-lea veac. Între limba aceasta și limba lui Petru Maior și a lui Șincai deosebirea este neînsemnată !

Urmașii lui Șincai și ai lui Petru Maior zic : „În contra lui Ștefan din Moldavia se *persecută* plan *perfid* din partea lui Albert și Vladislav ; acela se *prepara* neîncetat sub *pretext* de a purcede în contra turcilor. Prefectul Transilvaniei, Dragfi, și comitele Temișoarei, Ioza, căpătară ordine de la Vladislav să steie *parați* spre a întra în părțile trasalpine. Începutul anului R. 2250 (Hr. 1497), Albert provoacă pre Ștefan să-și strîngă oștile spre a lucra în

[1] De fapt, numai primul paragraf aparține lui Miron Costin : cel de al doilea este din cronica lui Grigore Ureche, — aceeași ediție (vezi M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, ed. a II-a, vol. I, pp. 3 și 182).

comune în contra turcilor, ca să-și recapete Chilia și Cetatea Albă. Acesta *se dechieră* a fi *parat* la toate." Mai departe : „Sultanul, mulțemit cu *deputăciunea* ce adusese diverse daruri cu *onoare,* restitui darurile, *promițînd* țărei pace și moldovenilor *amiciție.* În anul R. 2258 (Hr. 1505), Bogdan *peți* de la Alexandru, regele Poloniei, pre soră-sa Eliza de soție, însă muma-regină precum și prințipesa *recuzară* căsătoria, fiindcă Bogdan era *lusc !* dar regina *nu mai trăi mult și muri* [1]. Atunci Bogdan, care știa că aceasta fusă cauza *prințipală de i se recuzară* mîna prințipesei, reînnoi *pețiciunea* în anul al doile, însă căpătînd răspuns negativ, *irrupse* în Pocuția și ocupă cetățile."

Trei tomuri de asemine ! ! ! Iată cum se scrie istoria, adică o carte de învățătură pentru cei lipsiți de învățătură, pentru cei ce au nevoie de a înțelege faptele strămoșilor ! Cît pentru românii cei învățați avem încă ceva mai frumos :

„Definițiunea e substituțiunea certor desemnăciunii caracteristice în locul simplei denumiri a unui obiect sau a unui fapt. Attenciunea e actul prin care aplicăm cu voință și cu adăpărăciune una din facultățile noastre cele intelectuale spre un obiect determinat. Dacă applicăciunea e internă, atunce vorbei attențiune se substituie vorba reflexiune. Attenciunea rezultă din o intervențiune energică a voinței în lucrarea inteligenței."

Ne-aducem aminte că un om cu spirit își cerceta pe un al său nepot, de curînd sosit din străinătate : „Hei...

[1] Vezi cînticul franțez a domnului de la Palisse :

„Monsieur de la Pallise est mort,
Mort de maladie.
Un quart d'heure avant sa mort
Il était encore en vie !"
[„Domnul de la Pallise a murit,
Mort de boală !
Un sfert de oră înaintea morții
Trăia încă !" (fr.).]

fătul meu, spune-mi : învîrtita cum se cheamă franțuzește ?... — „Învîrtision“, răspunse nepotul. Românește, învîrtita se cheamă astăzi *învîrtăciune*.

Petru Maior zice : „Cine vra să cerce începutul limbei românești îi este de lipsă mai înainte să aibă cunoscute întîmplările limbei latinești“ [1]. Ucenicii lui Petru Maior au răstălmăcit cuvintele dascălului ; afundați în cărțile latine, colbul gimnaziilor le-a ascuns lumea ; ei s-au uimit și s-au împietrit în fantastice teorii, s-au uitat la materialul zidirei în loc de a îmbrățișa armonia liniilor, au învățat limba într-o închipuire retrospectivă, în loc de a o învăța la izvorul ei adevărat, la școala trebilor, a nevoilor și a istoriei neamului. În Prințipate, sistemele, în luptă cu lumina, cu mișcarea publică, cu grijile politicii, cu critica, cu desprețuirea a unor din scriitorii cetiți, supuse a fi giudecate pe teatru, s-au desfăcut și să desfac din zi în zi, rămîind din ele numai o înlesnire pentru împămîntenirea cuvintelor de lipsă. Adevăratul spirit a deșteptărei românismului a avut și are cuibul său în Prințipate, unde elementele străine s-au ros și au slujit a ne întări. Generația trecută, deși legănată în îndoita înrîurire grecească și a literaturei franțeze din al XVIII-lea veac, ne-a lăsat însă pagine frumoase românești ; generația de față se luptă încă în haosul sistemelor, dar haosul va fi învins pînă în sfîrșit. Afară de cărți grele de disertații și de argumente, Ardealul nu a dat româniei pînă acum o singură carte de închipuire și care să răzbată inimele.

De aceea socotim că literatura română se împarte astăzi în două școli : una ce își are cuibul în București, unde se cultivă cu entuziasm toate sistemele, în orice țipet discordant se sfîrșesc, în *iune, io, înt* etc., al doilea, ce s-ar putè numi eclectică, are mai mulți partizani în Moldova, aceasta este școala celor ce doresc mai înainte de toate a scrie pentru români și românește, și a face o literatură

[1] *Istoria pentru începutul românilor*, P[etru] M[aior], Buda, 1834 (n.a.).

numai din vițele noastre, iar nu din limba franțezilor, a italienilor și a jargonului neînțeles din Ardeal.

Neputînd crede că acest jargon va putè învinge vreodată vestita dreaptă giudecată a românului, neputînd crede că copiii românilor vor agiunge a nu se înțelege cu părinții lor, neputînd închipui că gramaticele vor fi mai tari decît veacurile, că sistemele vor putè dovedi natura, putem să nu ne îngrijim de a vedea întronarea a unor din sistemele ardelene în școalele noastre. Va trece și ardelenismul, cum au trecut multe alte sisteme încîlcite, și va rămînè numai românismul ! căci limbele care se înțeleg numai prin tipar sînt limbele moarte, și românii sînt încă plini de viață !

V

„Cine vrea să cerce începutul limbei românești îi este de lipsă mai înainte să aibă cunoscute întîmplările limbei latinești.“ Să fi înțeles pe Petru Maior, frații ardeleni nu ne da prubele văzute mai sus și nu ne punea în cumpănă a socoti că pedantismul și învățătura sînt sinonime cu studia serioasă a vechimei romană, ci dinprotivă. Acea studie este lipsă, cum a zis Petru Maior, decît, în împrumutarea ei, să luăm ceea ce este partea veacurilor ; împrumutarea acea plămădită cu duhul epohei, cu schimbarea naravurilor, cu prefacerea credințelor, cu istoria și viețuirea, alcătuiește aceea ce franțezii numesc... *le jugement et le goût* ; tocmai giudecata dreaptă, simțul firesc și gustul au lipsit din început în scrierile române. Orbirea unora în sisteme și neînvățătura multora au aruncat și pe unii, și pe alții în frazeologie fără mărginire, fără alegere, cu care stric publicul. Moldo-românii avea la început sau a urma tradițiilor pămîntenești, sau a oțeli literatura în prefacerile politicești întîmplate la 1821 ; dar legislatorii Parnasului, ca să vorbim limbagiul clasic, ne-

înțelegînd că viața nouă se tălmăcește prin literatură nouă, au apucat unii pe calea veche a pedantismului, alții au picat în pedantismul cuvintelor ; din nenorocire au rătăcit cu ei o mulțime de tinerit. Luat-ați seama la iarmaroace ?... Puteți pune rămășag că din două rochii, una frumoasă, dar simplă, alta urîtă, dar stacojie, țărancele vor cumpăra aceea care bate la ochi. Asemine și legislatorii noștri au ales în iarmarocul literaturilor ce au socotit mai strălucitor.

Pentru noi românii, studia antichității este o studie de neapărată nevoie ; însă nu vra să zică să luăm romanilor limba și literatura ca s-o schimonosim într-un *jargon* fără originalitate. În antichitatea romană stau arhivele noastre : arhiva nașterei a instituțiilor fondamentale a societății, și arhiva limbei... dar într-o măsură istorică. Să studiem, iar nu să prifacem, pentru că-i un lucru peste fire ; lumea merge înainte și nu se poate întoarce ; fiul nu poate fi tată sau frate părintelui său ; de aceea trebuie să rămînem români, iar [nu] romani. Antichitatea romană merge pentru noi pînă la punctul acela care leagă lumea veche cu lumea nouă ; o mai departe pășire se cheamă împresurare, și ar fi tocmai ca cînd am lega un om viu de un trup mort. Mai cu cale și mai logic ar fi dar, în dragostea noastră de latinism, să lepădăm limba română și să luăm limba latină, și prin urmare să schimbăm pantalonul și surtucul pe togă, să ne chemăm *Cincinatus* și *Brutus*, în loc de Costachi și Dimitrachi, și să cerem înapoi stăpînirea lumei de odinioară.

Răul n-ar fi fost mare dacă oamenilor cu sisteme limbistice le-ar fi plăcut a produce numai gramatice și sisteme ; răul este că au scris multe și de toate după visurile gramaticale, și au deschis era literaturei cu *patosul*. De se mărginea în sintaxe, în ortografie, limba putea să scape la largul ei, să-și plămădească, după nevoie și sporul ideilor, cuvintele și vorbele, fără a trece prin patimele de față... Dar gramerianii, pe lîngă fiecare sintaxă,

au alăturat, cum s-a zis, producțiile lor și cîte un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de astăzi o amestecare foarte curioază la auzire și mai curioază la analis. Cum sare peste un șanț toată turma cînd a sărit o oaie, asemine o turmă de copii, aprinși de focul lui Apolon și însuflați de flacăra muzelor, s-au aruncat după producători spre a *conchera* (tot stil român) templul gloriei și a imortalității ! Ne este milă de cetitori, altmintirea am încărca cîteva coale de cuvinte culese în potopul cuvintelor străine ce îneacă literatura, cuvinte care n-au nici noimă, nici rudire cu ideea care autorii vor să deie la lumină. Mulți din scriitorii de astăzi, autori sau poeți, și-au pus gloria nu a traduce o idee oarecare într-o limbă înțelegătoare, ci a înăduși, a spărie și a cîștiga mirarea păcătoșilor români cu cuvinte cît mai strălucite și mai sturluibatice [1].

Iert copiii care au călcat pe urme rele și au rădicat astă literatură țigărită și șonțită [2], fără noimă, fără cap și rădăcină ; îi iert și-i putem jăli, căci strădania lor, talentul, pentru cei care ar fi putut avea talent, se acufundă de pe-acum în uitare... Puține file, puține linii și puține glorii contimpurane vor rămînè. Cei mai nenorociți se vor ascunde în colbul bibliotecelor, și din cînd în cînd vreun anticar sau vreun bibliofil a da la ivală, peste vro 50 de ani, cîte o filă ca o hinezărie ; dar pe gramerianí nu-i iert ; sistemele lor toate au început cu vînarea cuvintelor străine și au ajuns a pune alte cuvinte străine în loc, sub cuvînt că limba română, fiind izvorîtă din cea latină, este de nevoie ca cuvintele să fie latine. Giudecata pare a fi dreaptă la întîie videre, însă îi mai mult o părere decît un adevăr. Dac-ar fi ca limbele să urmeze după acest princip, apoi, cum am zis dinioare, să ne întoarcem la limba mamă ; toate limbele din lume, vechi sau nouă, se cobor dintr-o singură limbă primitivă. Sau filologii români nu cred *Bibliei* și științei filologice, care au străbătut și strecurat

[1] ***Șturlubatic*** **— neastîmpărat, zvăpăiat.**
[2] ***Șonțit*** **— strîmb, deformat.**

toate limbile globului, sau, în ipoteza rezonementului dumilor-sale, ar trebui ca lumea întreagă să aibă numai o limbă şi feliuritele limbi a Europii, a Asiei etc. să se înece, din purism în purism, în limba primordială a omenirei.

Limba grecească, limba latină, limba germană se rudesc ; cum să tălmăcim aceasta ? Împrumutările ce-şi fac limbile nu pot alcătui o rudire aşa de aproape ; sîntem siliţi dar a crede că au un împreun izvor ; însă cum se face că limba latină nu seamănă cu limba germană ? şi cum se face că un grec nu înţelege pe un german sau pe un latin ?... Istoria ne-o tălmăceşte.

Cînd sosi ziua în care familia omenească înmulţită se împrăştè prin lumea pustie, acea familie s-a desfăcut în ramuri, care ramuri apucară, după nevoie, la apus, la răsărit, în dreapta şi în stînga, cu turmele şi cu limba lor. Acele ramuri, agiungînd la locuri de hrană îndemînatice, cîmpii, munţi, codri, ape s-au aşezat şi, cu vreme, s-au prefăcut din familie în neamuri, şi din neamuri în noroade. După întîmplările vieţuirei pacinice sau tulburate, după înlesnirile hranei, după condiţiile topografice, noroadele şi-au mărit nevoile, şi-au sporit gîndurile şi au dezvoltat limba lor mărginită în ziua împrăştierei.

În climele frumoase, ca a Greciei şi a Italiei, limbile se îndulcesc, se modifică şi cresc odată cu activitatea. Tot acea influenţă dinafară a climei şi a hranei dete măsura şi gradul civilizaţiei, care consacră statornicia şi prefacerea limbilor de acum înfiinţate. În Asia, leagănul omenirei, se naşte civilizaţia, adică : ocîrmuirea politică, limba, religia, artele şi ştiinţele ; din Asia, civilizaţia se revarsă în Egipet, şi Egipetul prin colonii o trimite Europei. Grecii şi latinii dezbracă acea civilizaţie de făşurile copilăriei, o prefac după spiritul lor, şi aşa omenirea, legănată de un şir de împrumutări prefăcute după locuri şi epohe, constituiază unitatea ei şi moştenirea propăşirei. Ceea ce înţelegerea dreaptă a istoriei ne spune despre despicarea întîi

a familiei omeneşti şi naşterea limbilor vechi urmează a ne lumina asupra limbilor din ziua de astăzi. Studia istoriei neamului român ne va spune de unde vine limba noastră şi ce trebuie să fie după logică acea limbă ; şi aşa numai vom rămînè în înţelesul cuvintelor lui Petru Maior.

VI

Să ne oprim puţin în calea grunzuroasă a limbei, simţind nevoia de a tăia deocamdată şirul ideilor din urmă, pentru a ne uita la urieşii care clădesc temelia ei. Cînd în *România literară* ce au luat drept steag „limba înţăleasă de la Tisa la ţermurile mărei“, a picat cuvîntul pe pedant, mulţi s-au întristat de războinica ameninţare, mulţi nu au înţeles cuvîntul iar mulţi au gîndit sau gîndesc la răzbunare. Vremile însă de răzbunare au trecut ; este nevoie de a intemeiè critica şi de a cumpăni de acum înainte bunătăţile scrierilor şi tăria sistemelor. De douăzeci ani încoace, de la zilele de cînd strigam cu toţii : „Scrieţi, scrieţi, bine sau rău, dar scrieţi“, de pe cînd românii, însetaţi de cărţi, privea o carte ca jidovii mana în pustietate şi, în bucuria lor, primea bunul şi răul fără osebire, cărţile au plouat, scriitorii au răsărit ca ciupercile, şi *scrierea* care începuse cu limba românească, s-a prifăcut în meserie, intrată în concurs cu toate meseriile hrănitoare ale vieţei, precupind astăzi o limbă străină. Pe atuncea critica putea fi o personalitate ; acum critica e dritul obştesc de a adeveri bunătatea mărfei.

Nu de astăzi a simţit neamul român alunecarea limbei din matca ei ; de pe la 1834, urechile pedantismului se arata cu vînarea cuvintelor. Un om ce scrie frumos româneşte în proză şi în versuri, adăpat în inspiraţiile sale de izvoarele şi obiceiurile limbei, deşi deprins cu învăţătura şi cunoştinţa literaturilor şi a limbilor străine, înseamnă primejdia într-o scrisoare ce va rămînè nemuri-

toare. Acest om, logofătul Conachi, are neologisme, dar hultuite[1] pe tulpină românească sau, cum zice singur el, „pe teapa noastră".

Să tălmăcim dar ce înţelegem prin pedantism, căci ar fi o mare durere ca românii să-şi închipuiască că pedantismul şi învăţătura, ştiinţa şi erudiţia sînt totuna. Pedantismul pentru noi nu este nici gramaticile ce ar da regule de ortografie şi de ţesătură, nu este nici lexicoanele ce ar fi arhiva limbei, pedantismul nu este nici silinţa de a îmbogăţi limba cu cuvinte nouă de lipsă, căci am zis din început că idei, vremi şi nevoi nouă cer şi gînduri, şi cuvinte nouă ; pedantismul nu este nici crederea că limba trebuie a rămînè în limba hronicarilor — limbă epică, ce îşi dă mîna cu limba cîntecelor populare. Ştim că veacurile prifac limbile din epice în sintetice, din poveştioare în învăţătoare, precum anii prefac copilul nebunatic în omul cu mintea coaptă ; dar nici omul, nici limbile nu cresc într-o zi şi nu-şi pot schimba firea, fără a peri sau a nu mai fi. Pedantismul este vroinţa de a statornici prin logică gramaticală, cursă din regulele gramaticei latine, tîlcuirea şi forma cuvintelor vechi şi nouă ; pedantismul este de a lega limba noastră de modul declinaţiilor unei limbe străine de noi prin ţesătura şi regulele ei ; sunetul şi forma, pînă şi noima, adică sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor şi a neamului, marele plămăditor de limbi şi de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sînt numai arhivişti.

Prin pedantism, şi pedantism antiromân, înţelegem iarăşi cercarea de a împărţi neamul în două limbi, cînd dimpotrivă încercările ar trebui ţintite la înrudirea limbei obşteşti. Este serios de a rosti oare că nu se poate scrie în limba ţăranilor şi a întreba dacă Schiller şi Pascal etc., etc. au scris în limba populară ? Şi Schiller, şi Pascal au scris în limba populară, însă limba lucrată, înmulţită, îmblînzită, întinsă şi întrebuinţată de o mie de scriitori ce

[1] *Hultuit* — altoit.

au fost înaintea lui Schiller şi Pascal, încît niciodată germanul sau francezul nu ş-au perdut mintea din ochi : neînţelegerea între ţărani şi Schiller este numai în ştiinţă şi neştiinţă, în idei, iar nu în cuvinte ; căci nici la francezi, nici la nemţi, gramaticii nu au întemeiat gramaticile lor pe gramaticile străine, nici s-au îngrijit mult din ce declinaţie le vin cuvintele şi ce ascuţire cer acele cuvinte ; toate idiomele, toate dialectele germane, celtice, latine, care cu vreme s-au amestecat şi înrudit şi au concurat a forma limba francezilor, au întrodus cîte un cuvînt, cîte o zicătoare ; urechea obştească a prifăcut cuvîntul latin după auzul nou, a sucit fără regulă hotărîtă cuvîntul celtic sau german şi aşa, cu veacurile şi cu cărţile, s-a format limba de astăzi, limba diplomatică, cum ziceau ungurii la 1848. Pentru noi, dovezile istorice ne îndeamnă a crede că de bine ce avem norocul de a fi numai o limbă, pentru că toate spiţele noastre s-au rezumat de una mie de ani într-un singur neam, nevoia ne-ar fi de a mări, iar nu a schimba, de a ne uni în limbă, ca şi în gînd, iar nu de a ne deosebi, a adăogi, iar nu a lepăda.

Ce înţelegem prin limba poporală ?... Doară luăm de limbă oarecare alteraţii a cuvintelor întrebuinţate, dar conjugaţia, articulul şi ţesătura ţăranului în cît se osebeşte de a *sapientului* ?... Simplicitatea ţesăturei române putea să ne deie nădejdea că osebirea între limba scrisă şi limba zilnică nu ar fi fost niciodată mare. Din nimică Dumnezeu a zidit lumea ; cu cevaşi, gramaticii români au agiuns la haos, călărind pe gramaticile latine. Credem că astăzi, pentru a scrie româneşte, nu trebuie gramatici, trebuie rîvnă, idei şi giudecata dreaptă a lucrurilor ; după înmulţirea avuţiei, gramatianii vor veni şi vor zice : cutare a scris frumos, bine, după rîndul limbei şi firea neamului, şi vor zidi gramaticile române, iar nu latine. Fost-au, mă rog, oameni vrednici ai românimei, Ureche, Costineştii, Klein, Şincai, mitropolitul Dosoftei, Petru Maior etc., etc. ? În ce limbă scria ?... În limba poporului ? — Ni se pare

că este greşală ; toţi aceştia au scris în limba obştească ; de aceea şi sînt mari, nemuritori şi vrednici, pentru că toţi îi înţeleg, mici şi mari, neştiutori şi învăţaţi. Ceea ce pedantismul numeşte limba populară e numai o rè deprindere. o osebire mică de ţinuturi şi de laturi, dar nu e limba cè obştească, ce se scrie şi se aude pretutindene unde sînt români : limba aceasta în care se contopesc toate idiotismile nu se priface cu sisteme latineşti. „Conştiinţa fiecăruia, zice d-l Victor Cousin [1], prenăscută şi aruncată în neamul omineșc întreg, se cheamă giudecată dreaptă *(le bon sens)* ; giudecata dreaptă este care a făcut, care susţine şi care mlădeşte limbile, credinţile fireşti de-a pururea stătătoare, societatea şi aşezămintele fundamentale. Nu gramaticii au iscodit limbile, nici legislatorii societăţile, nici filosofii credinţile fundamentale. Cine a făcut aceste toate ? Nu este nimine, şi este lumea întreagă, duhul omenirei."

VII

Pe lîngă pedantismul sistemelor, care se îndeletnicesc a propune pînă şi copiilor din faşe, în loc de idei, probleme limbistice ca : *Inonorificabilitudinaţionalitate*, probleme ce aduc aminte, nevroind, de la Rabelais şi de Molière, mai înţelegem încă prin pedantism ţipetul de aristocraţie şi de rusolatrie aruncat asupra celor ce doresc înfrumuseţarea, înavuţirea limbei, dupre firea ce i-a dat o plămădeală de una mie de ani ; aceştia dar resping schimbările scolastice ; fiecare parte a României astăzi a înfiet o limbă păsărească, înţăleasă numai de adepţi. Prefaţa celei întîi *Psaltire* tipărite în limba românească zice : „Cine grăieşte în limbi străine numai pre sine se întrămează, nu pre adunare, unde pre el nime nu-l înţelege, iar nouă ni se cade toate să le facem spre întrămarea adunărei" [1], din inimă poftim pe ardeleni să priceapă limba *Bibliotecei literare*, ce se tipăreşte în Bucureşti ; poftim pe ardeleni şi pe munteni a se dumeri în oda d-lui S. [2], un moldovan ! (nr. 14 din *Foaia pentru minte)*, precum dorim moldovenilor înţelegerea odei seculare, la încheierea secolului (pleonasm) gimnaziului din Blaj, numărul 8 [3], tot din această foaie. Cred că mulţi ardeleni, şi vorbim de cei îmbătrîniţi în cărţi latine, de cei ce au întrebuinţat, pentru a învăţa limba mamei, trudă şi vreme, ce nu întrebuinţează alţii pentru a învăţa limbile moarte sau străine, vor fi stînd în uimire. Aceste trei pilde vii nu sînt trei limbi ? Şi care din ele e româna ?... Dintre oda d-lui S., moldovanul, şi oda seculară, noi alegem altă limbă din Ardeal, la care răspund toate glasurile.

---

[1] Talentat orator, Victor Cousin şi-a cucerit notorietatea la catedră prin latura spectaculoasă a prelegerilor sale, şi este foarte posibil ca Russo să fi fost iniţiat în doctrina filozofului francez de către pedagogii elveţieni. Principiile filozofului nu aveau însă nimic spectaculos sau personal. Ele erau deduse din curentele filozofice anterioare şi înmănuncheate într-o nouă sinteză, de unde şi denumirea de eclectism dată curentului reprezentat de Cousin. Orientarea acestuia era net antimaterialistă, împotriva tradiţiei enciclopediştilor, care reprezentaseră spiritul revoluţionar în gîndirea secolului al XVIII-lea. Cousin se situează pe poziţia spiritualismului, punînd la baza cunoştinţelor omeneşti aşa-zisul „adevăr absolut sau impersonal" de esenţă divină. În concepţia sa, adevărul, binele, frumosul sînt noţiuni împrumutate unor atribute eterne, emanînd de la Dumnezeu şi transmise omului, prin intuiţie, ca o „lumină" călăuzitoare. Se înţelege că o asemenea concepţie convenea perfect cercurilor conducătoare reacţionare. De altminteri, acestea l-au şi consacrat pe Cousin. În timpul regelui Louis-Philippe, filozofului, devenit înalt demnitar de stat, i s-a decernat titlul de *pair* al Franţei.

Afară de faptul că îl citează în aceste *Cugetări* şi într-un mod destul de lăturalnic în raport cu ţinta discuţiilor, Russo nu pare să fi cunoscut prea temeinic sistemul lui Cousin. Şi chiar dacă l-a cunoscut, influenţa a fost cu totul limitată.

[1] Vezi *Psaltirea* (n.a.).

[2] G. Săulescu publică o odă către marele boieriu marele vornic D. D. Grigorie Cuza, exministru al culturii şi al instrucţiunii publice, dar nu în nr. 14, ci în nr. 13 al *Foii pentru minte*.

[3] Odă de Iacob Mureşianu.

„Stilul e omul“, a zis Buffon [1], acel mare bărbat al Franției. „Stilul românului este însuși românul, putem și trebuie să zicem asta fiecare dintre noi. Tocmai așa se mai zice cu tot dreptul : limba este națiunea, și prin urmare limba română este națiunea română. Acum vine străinul și ne întreabă care și unde este națiunea voastră ? Noi, pînă să-i deschidem tablele istoriei noastre, luăm amînă mai cu înlesnire o gramatică, un vocabular și-i răspundem : vezi, aceasta e limba, aceasta e națiunea noastră. Acum străinul merge mai departe, să amestecă pintre popor, ascultă sunetul limbei ; el vine și pe la cetăți ; ascultă asemine, poate fi că le și învață. Ferice de noi dacă, în primirea acestor vizite ale străinului, limba din cartea ce i-o dedesărăm noi amînă nu i se va părea ca un alt dialect, diferitor mai preste tot de dialectul cel viu ; norocul nostru, dacă pe la cetăți nu va afla o limbă ca următoarea: astăzi m-am *vorgestellt* [2] la domnu *Vorsteher* [3] sînt *neugierig* [4] să știu ce *Bescheid* [5] voi căpăta pe *Gesuch* [6]-ul meu. Am un *Brennerei cu Dampf* [7], l-aș vinde, dacă mi-ar veni un *Kundschafft* [8] bun. Sau ca următoarea, cunoscută încă și în forma de anecdotă : — Mă, nu lăsa sertașul tău în chertiulu meu, că voi feissa și i-oi tăia laba ; sau și ca aceasta : — Despre cele ce-mi istorisești, m-am pleroforisit pe deplin, dar să-ți spun drept, că am parapon pe mata pentru calabalîcul ce mi-ai pricinuit.

---

[1] Savant și literat francez (1707—1788), cunoscut ca autor al vastei lucrări *Istoria naturală*, în peste 30 de volume. În *Discurs asupra stilului*, rostit cu ocazia intrării sale la Academie, în 1753, a pledat pentru precizie și eleganță.

[2] Prezentat (germ.).

[3] Superior (germ.).

[4] Curios (germ.).

[5] Rezultat (germ.).

[6] Cererea (germ.).

[7] Aparat cu abur (germ.).

[8] Ocazie (germ.).

Însă tot aseminea de *compătimit sînt și acei latini toți*, care, limba românească și-o cunosc numai din locul nașterei lor, și aceea încă abia învățată de la părinți și pînă în vîrsta de 9—10 ani, de cînd fuseră duși între străini ; casta acestor literatori, filologi, gramatici și ce mai știu eu cum să le mai zicem, aflu un metod de minune înlesnitor de a înavuți limba, nu a națiunei, ci aceea ce și-au făurit-o ei. Aceștia adică, în loc de a-și pune cea mai puțină osteneală ca să-și învețe dînșii deplin limba națională, pentru ca apoi să împrumute de la antica latină numai atîtea cuvinte cît ne sînt neapărată trebuință, întocmai ca și la celelalte limbi romanice, depradă și despoie dicsionariul latin cu atîta lăcomie, ca și cum s-ar teme că va veni un tiran oarecare și va decreta dintr-o dată totala stîrpire a limbei latine cu toți clasicii și neclasicii ei. Atîta nu e destul și dumnealor mi-ți introduc miile de latinisme îmbrăcate, încălțate întocmai așa precum fuseseră aceleși îmbrăcate pe timpurile cele din urmă ale republicei și sub primii cesari. De aici apoi rezultă o limbă aristocratică atît de comică, încît e preste putință să nu o asemeni cu badaranul boierit al lui Molière. Așa, limba aristocratică e ceea ce ni s-a imputat nu o dată, zicîndu-se, adică, cum că românii cărturari ar fi pornit pe calea de a schimosi limba poporului și a o *preface pînă și în formele ei*, pentru că așa să-și facă o limbă pe care să o înțăleagă numai ei între ei etc., etc.“ [1]

Acesta este pedantismul antiromân, acesta este pedantismul de care proroceşte *Psaltirea*. Oamenii de talent și de viitor, de giudecată și de gust nu pic în asemine copilării și le ceartă. Nu numai broaștele Bahluiului au ridicat glasul, nu numai prorocii iașenilor au cuvîntat, ce și Vulturul ardelenesc își scutură aripa.

Adevărat, cînd chestiile școalelor au îngrijat pre moldo-români, preocupația politică i-a îndemnat la cercetarea

---

[1] Vezi *Foaia pentru minte*, nr. 44 din 1854 (n.a.).

limbilor neolatine și la limba latină. Ca toate revoluțiile în lucrurile sau ideile românești, goana cuvintelor ce se părea străine începu cu furie ; erudiția, mai mult patriotică decît socotită, a răspîndit războiul și curățirea limbei, dar nimine nu gîndea la schimbarea ei ; știa învățații români că filologia este numai o știință de iubire, o ochire vie de înfrățirea popoarelor, o dovadă de înrudirea neamurilor și a veacurilor, învățătura prifăcăturilor și împrăștierea limbilor, a credinților și a instituțiilor firești, purUrea stătătoare, de care vorbește d-l Cousin. Alterațiile unei limbi, născătoare de limbă nouă, nu purced din o sistimă hotărîtă, încît să se poată aplica regule radicale. Caprițul, împregiurările vieței unui popor nasc limbile și cuvintele ; cu precizie matematicească nu se îngrădește limba și inima. Logica, dar o logică greșită, a oarecare idei bune a adus pe români în urmă la consecuințele de astăzi:

„Mare slujbă ar face literaturei noastre cel care ne-ar da un articol cuprinzător de numele traducătorului fiecăria cărți bisericești. Cei mai mulți dintr-înșii, îndrăznesc a zice, au fost moldavi și ungureni, care ne-au creat o limbă pe o scară așa de mare, după cum se va vedea în paralelismul între limba română și italiană, și ne-au legiuit niște tipi, de la care, din nenorocire, în ziua de astăzi se depărtează mulți din frații noștri de dincolo de Carpați, întrebuințînd ungurisme, germanisme și latinisme în fraze și perioade. Numele acestor nemuritori traducători ar atîța iubirea de sine, ambiția și slava fiecăruia provinții române și ar face pre mulți din scriitori a se rușina să nu amploieze și să-și degenereze limba. Nu este aici vorba de fiecare să-și scrie dialectul său. Un dialect avem toți, și aceia au scris bine românește cîți au cercetat limba în natura ei. Noi avem scriitori moldavi, și au fost și sînt dragi în toate provințiile române ; scriitori ungureni, și au fost și sînt priimiți și plăcuți peste tot locul unde se vorbește limba noastră ; scriitori munteni, și au avut aceeași plăcută soartă, pentru că au înțeles și au cunoscut limba, fără de a o împestrița cu străinismele împrumutate, sau de la noroadele cu care am avut a face, sau din cărțile ce am citit. Idiomele deosebite ce vedem în cărțile cele mai nouă nu sînt atît idiome provințiale, cît împestrițături de străinisme, sau dovezi de neprindere încă a scrie curat limba românului."

Autorul cuvintelor acestora este acel autor, cu dreptul vestit, carele a scris despre învățătură la înființarea școalelor din Valahia, și a găsit în *limba românului* destule bogății pentru a putea tălmăci idei nalte și filosofice. Din nenorocire, deducțiile greșite ale unor analoghii [1] au alunecat, prin scînteierea patriotismului, talentul și inima vrednicilor oameni, din care unul este autorul acesta. Ne place în treacăt a mărturisi că, dacă limba scriitorului a alunecat pe urmele unei idei, omul însă nu și-a crutat nici ostenelele, nici viața, nu pentru limbă, dar, ce este mai bine, pentru neam.

VIII

Să trecem cu viderea acum schimbarea iute a literilor ; în această schimbare, care negreșit va aduce prefacere serioasă în ortografie, am uitat noi dascălii, deprinși cu literaturile străine, că ucenicii noștri, adică milioanele de români, îmbătrînise cu az... buche... și c.l., și prin urmare radicala schimbare bucureșteană și mai cu seamă cea ardeleană are un miros de străinătate și o grè înțelegere, ce resping răbdarea celor mulți cetitori. Dacă literile cirilice sînt pecetea slavonismului, să nu uităm însă că instituțiile întemeiete pe obiceiuri vechi se înlocuiesc temelnic numai cu răbdare și vreme : idei de învățătură trebuie românului mai cu dorință decît buchea și cuvîntul.

[1] Vezi *Paralelismul* (n. a.). Russo se referă la lucrarea lui Heliade Rădulescu, *Paralelism între dialectele român și italian sau forma și gramatica acestor două dialecte*, București, 1841.

Cît despre limbă, pentru autoritate morală, să ne mai întoarcem și să ne sprijănim încă o dată pe Petru Maior, autoritate ce trebuie a plăcè fraților de peste Carpați. Petru Maior, știutor de gramatică ca nici unul dintre noi, nu numai a scris în limba obștească a lui Klein, a lui Șincai, a hronicarilor, a traducătorilor bisericești — cu deosebire că fraza și perioadele lui sînt mai grele la citit — nu numai că [nu] și-au redus scrierile la strîmtile regule gramaticale, dar, cu toate aplecările sale către latini, de care este hrănit, cu toată îndrăzneala ca în întrebuințarea și introducerea cuvintelor nouă, nu a gîndit de fel a îmbrăca limba română în haine latine, a tipi slobodul îmblet și armonia limbei pe vro sistemă, nu a gîndit a înregimenta cuvintele, cum se înregimentează batalioanele, după declinații și arme. Suindu-se cu cercetările lui pînă la principul lucrurilor, Petru Maior ne spune că limba latină *corectă* (să învățăm și să înțelegem bine cuvîntul *corect)* vine din limba latinească sau italienească ce s-a vorbit pururea în Italia ; că limba română curge nu din *latina corectă,* ce direpț din cea latinească a obștei. Pe acest principiu istoric, Petru Maior ne îndeamnă a fi cu lúare-aminte în lepădarea cuvintelor, căci sînt cuvinte ce nu se află nici în limba latină corectă, nici in dialectele italice, nici în limbile gotice și slavone, și sînt totuși a noastre (vezi fața 306—309 în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia,* Buda, 1812).

Dar această comoară a limbei, înlăturată din nesocotința legislatorilor noi — comoară care dovidește putere ziditoare în sufletul neamului și menire de a trăi de viața sa însuși — nu este de agiuns pentru a întemeia despărțirea noastră de latini : între limba noastră și limba lui Ciceron este țesătura ce ne leagă de limba obștească italienească, precum sînt legate și celelalte limbi surori de astăzi. Știință gramaticală îndatorea pe românii învățați a-și ocîrmui scrierile și, prin urmare, a lucra la edificarea codului viitor a gramaticei române ; dar de la știința gramaticală la aplicarea unei gramatice speciale latină la o limbă alta, este o meșteșugie ghibace, de care ne putem cu dreptul mira. Părintele Petru, cum îl chem cu dreptul românii, era om cu multă giudecată, deși de mare învățătură, își iubea pre mult neamul ca să-și schimbe limba ; căci el zicea că *„limba e neamul“*, și mai zicea încă cu dovezi că românii nu sînt pogorîtorii limbei lui Ciceron ; latina și româneasca sînt două pîraie ce se nasc dintr-un singur izvor, dar nu seamănă una cu alta. Ne măgulim a crede că părintele Petru nu gîndea la concluziile ucenicilor săi și la sîlnicia ce ne va face limba latină corectă. Pentru noi concluzia ar fi aceasta : limba latină corectă e înfrumusețarea și regulamentarea limbei latinești a obștei ; limba românească corectă trebuie a fi regulamentarea și înfrumusețarea limbei românești a obștei — *limba ce se suge cu lapte de la mamă* — adică codul ortografiei și a sintaxei, a prozodiei și a vorbei. „Cuvîntul este al domnului, sau al conștiinței neamului întreg“, zice curat d. Cousin, care pare-ni-se, este tot într-un gînd cu Petru Maior. Nicăiurea Petru Maior nu impune sisteme de cuvinte, ci din contra le aduce cînd în *ție* ca moldovenii, cînd în *înt,* după placul urechei, cînd le lasă în forma primitivă în îmulțit [1] sau la singuratic [2], fără îngrijire de declinațiile de unde vin. Astfel de împrumutări sînt legiuite și înavuțitoare, nu îndărăptnicesc nici auzul, nici mintea ; sistemele ce s-au iscat ne aduc limbi nouă, în loc de a rodi pre a noastră. Rugăm pe frații noștrii din oricare lature a proceti cu minte umilită *Istoria pentru începutul românilor :* nu stă în acea disertație elementele filozofiei limbistice din zilele noastre ? Unde e nălucirea înșălătoare ?... În Ardeal, ce din zi în zi se desparte de familia românească prin limbă, cum e despărțit prin istorie ? sau în Valahia și Moldova, unde sînt multe caprițîi limbistice negiudecate, dar unde încailea gîndul, ținta și șirul scri-

[1] *Înmulțit* — formă veche pentru plural.
[2] *Singuratic* — veche formă pentru singular.

itorilor este de a rămîne, în elementele române, pentru că aceste elemente sînt carnea şi sîngele, trecutul şi viitorul neamului. Critica dar e o faptă română astăzi şi de nevoie ; cînd pîraiele se îmflu de apele glodoase a ploilor de toamnă şi ameninţ cu înecare casele de pe malul lor, gospodarii îşi număr odoarele, le strîng şi strig de la un mal la altul sosirea primejdiei. Poate că în treacăt critica vatămă vro iubire de sine mai tare decît dreapta giudecată ; dar cine scrie, cine se pune în fruntea naţiilor, cu adevărată sau închipuită misie, acela se face proprietatea publicului ; mişcarea, sufletul lui, toate sînt a discuţiei ; pentru acela fiinţa i se şterge ; din om rămîne numai numele. Cum să critici sistemele de limbă, bunăoară, dacă nu vei arăta care gramatici au făcut întunericul ? Cum vei însemna gramatica, dacă nu vei numi făptuitorul ei ? Cum vei deştepta cetirea, dacă nu-i spune autorul cărţei ? — căci numele în literatură şi în foncţii sînt titlurile ce aţîţă recunoştinţa, iubirea sau dezgustul şi despreţul publicului. Multe lucruri şi multe cuvinte sînt încă în lume ce românii nu înţeleg : porneala limbei şi noima criticei sînt două din aceste lucruri încă neînţelese.

IX

Ar fi de prisos a stărui în contradicţia ce înfăţişează sistemele limbistice cu firea limbei şi a neamului ; să ne mărginim a spune că, în orice parte a României, autorii, de proză sau de versuri, cetiţi, iubiţi sînt aceia carii au rămas mai aproape de noima naţională ; e de prisos a spune numele ştiute ; dar să facem şi partea Ardealului în aceste nume, între aceşti oameni.

Deşi sistemele radicale au luat născare în Ardeal, totuşi are şi Ardealul ficiori zdraveni, ce-şi pot da mîna cu noi împotriva pedantismului. Am reprodus în cugetările

aceste giumătate numai a articulului : *Puţine aieptări pentru latinirea limbei noastre*. Iată cum urmează dl. *uiţiraB* [1], rară, de nu singură, excepţie a Ardealului... „Vezi, în contra acestei clase de literaţi citise şi dl. Ţipar în anul 1838, cunoscutele versurele :

Dracul negru s-a văzut
Pui de raţă potcovit
Ciocîrlie cu rochie
Şoarece cu pălărie.

Aşa pentru noi, cărturarii de a doua, a treia şi a patra clasă, nu ne sfiim, întru groasa noastră neştiinţă, a grămădi pe această vergură [2], frumoasă şi blîndă, cu orice trenţe şi petece antice, mai nouă, moderne, mai în scurt de toată plasa, fără ca lenea să ne lase a ne deschide ochii a cerceta cu de-amănuntul cu care costum ar sta mai bine fecioarei noastre în veacul al XIX-lea, ce croială (formele) cere statura ei.

Unii ne punem toată osteneala ca să scăpăm de sclăvia slavonismelor. Ce facem însă ? În loc să alungăm numai pe slavonismii care ne stau în capul mesei, precum zice d-l Eliad, ne apucăm şi smulgem o grămadă de pene cu trebuinţă, fără trebuinţă, pînă lăsăm paserea golană, pentru ca să o clanţie toate celelalte. Ba nu o lăsăm, ci curînd o coperim cu toate petecele rămase din toga consulară a lui Cicerone, care dacă ar înviè şi ar vedè ce batjocură facem atît limbei sale celei mai aristocratice decît toate limbile pămîntului cît şi nevinovatei strănepoate, nu mă îndoiesc că nu ne-ar bate cu vergele, iar un Horaţiu ne-ar saluta cu un *„imitatores servum Pecus“* [3].

Nicăiurea şi niciodată comoditatea şi lenea noastră, a cărturarilor români, nu se dă mai pe faţă decît cînd noi

---

1 Numele inversat al lui Bariţiu.

2 *Vergură* — fecioară.

3 Turmă servilă de imitatori (lat.).

ne formăm dreptul absolut de a pune mîna pe toată limba latină și a o face de servitoare pre plecată la a noastră. Însă nici este mijloc mai sigur de a ne vădi în ochii străinilor sărăcia limbei noastre, decît cînd, lenevindu-ne a-i aduna toată avuția ei la un loc din toate țările locuite de români, răpim fără sfială de acolo de unde aflăm mai îndămînă.

Nu încape îndoială, noi sîntem și am fost siliți a împrumuta o parte oareșicare de termine de la limba latină, nu avem însă dreptul de a lua mai mult decît numai pe cît ne lipsiră pînă acum cutare idei, pentru care nu găsim nicidecum cuvinte în limba românească, cu atît mai puțin ne este iertat a trage dunga peste 1 700 ani, a nu ști schimbările prin care a trecut limba noastră, a nu respecta prezintele ei, auzul, eufonia, mai în scurt, legile gramatice și estetice care s-au învăscut în limbă.

Eu neg că limba noastră ar fi săracă ; limba nu ne e mai săracă decît alte însorătoare ; sîntem însă noi înșine săraci de dînsa, o mai și sărăcim cu caprițiul nostru."

D. uițireaB deneagă sărăcia limbei în acest articul ce ne-a cîștigat inima și deschide toate orizoanele întunecate de gramaticele a feluri de autori și de sisteme. D-lui, în acest articul, care numai în înfățișarea sa străină de ortografie ne aduce aminte de Ardeal, deneagă dreptul de a despoiè limba latină ; iar noi carii mărturisim că făptuitorii feluritelor gramatice sînt toți absoluți, ba încă și filozofi absoluți, noi denegăm că vreodată românia va putè urma pe căile criticate de d-l *uițiraB*, pre căile alese de unanimitatea concetățenilor săi. Avem convicția dureroasă că Ardealul pe mult timp încă nu este menit a prinde loc în mica literatură românească, de nu va părăsi sistemele cu care o înădușă acum pedantismul latin.

X

În istoria limbei franceze, doi oameni ar putè să ne slujească românilor de povățuire și de comparație vie a luptei între neogalimatio-latini și cei ce cred că nici istoria neamului, nici radicalismul, nici giudecata dreaptă nu ne poate îndemna a strămuta temelia limbei ce s-au născut cu neamul. Argumente latinești nu dovedesc nimica în contra *rezonului* românesc. *Exponere, expositio, expositionis* nu dovedesc că românii carii au *spunere* sînt datori a zice *spusăciune* mai bine decît *expoziție*, sau *expoziție* decît *expoziciune* ; dovedesc numai o eufonie ce este mai presus decît urechile gramaticale, o eufonie aplicată de cel întîi moldo-român la cuvinte luate din limbi străine, eufonie sfințită prin scrieri ce au un veac de trai ; trebuie a fi un ce mai pe sus decît regulele, în acel instinct de *ție*, decît logica ablativului sau a altui mod.

Acești doi oameni vestiți prin cercările lor, unul cu idei, cu foc, inimă și talent, al doile cu giudecata dreaptă numai și conștiința naturei limbei sînt Ronsard [1] și Malherbe.[2] Nici unul, nici altul nu au iscodit sisteme, nici unul nu au creat gramatici, dar amîndoi au întrebuințat materia ce aveau subt mînă după ideea ce-i împingea ; publicul și posteritatea au mers nu după teorii fantastice, deși sprijinite de talent, dar au mers după cela carele răspundea la conștiința întregului neam.

Românii încă nu au luat bine seama ce au vrut să zică, cînd au vestit și descoperit că Ardealul în veacul trecut au restaurat limba ; propoveduirea aceasta nevoiește o răspicare și o tălmăcire. Cine zice restaurat, nu zice creat ; restaurat se înțelege a se întocmi un lucru ce a fost sau a

[1] Poet francez (1524—1585), făcînd parte din grupul Pleiadei ; a contribuit la dezvoltarea și rafinarea limbii literare franceze.

[2] Poet francez (1555—1628) ; a combătut limbajul prețios, obscur, încărcat de neologisme sau arhaisme, pledînd pentru armonia și rigoarea expresiei poetice.

se întoarce la principiile nemuritoare. Care oare erau principiile nemuritoare ale românilor amenințate de pieire, care au trezit pe ardeleni ? Era limba românească ce din zi în zi grecismul și slavonismul o înfășura în prejitoarea morței ; grecismul și slavonismul mînca limba hronicarilor, limba română pretutindene, limba iubită a lui Klein, a lui Șincai și a lui Petru Maior. Dacă Ardealul urma a fi *moderatorul* neologismului nou, cum a început cu veacul, dacă combătea aplecările către străinism ordincotro venea, fără a introduce alt străinism și încă un străinism radical. Ardealul merita de a fi capul limbei, areopagul literaturei ; dacă Ardealul ar fi avut viață și mișcare în lume, va putea încă să împuie și o limbă. Gîndim însă că limba acolo își are temelia unde au trăit mai slobod neamul, unde limba au prins rădăcini în legi, în instituții, în istorie, în monumentele scrise, în mișcarea zilnică, în suflarea obștească, în obiceiurile sale și au agiuns a produce macar comedioare. Să îndreptăm dar propoveduirea și să spunem adevărul ce-l avem toți în minte că Principatele au scăpat românia. Cînd restaurația începu, adică reacția în contra rătăcirilor străine, nemuritorii ardeleni, ce deschid restaurația, aveau ochii nu la turma năcăjită de sași, de unguri și de sîrbi, dar la cei români de la poalele Carpaților ce sta în picioare cu steagul și sabia româniei în mînă ; acei români carii au făcut tradiția românească, revandicată de veacul al XVIII-lea și au prelungit-o pînă în zilele noastre, dînd vreme și ardelenilor a se trezi, a se cunoaște și a aduce sprijinul lor frățesc. Propovăduirea restuarației acestii a ademenit multă tinerime a crede că românia începe cu gramaticile, de care s-a vorbit, fără a se pătrunde de istorie cu mai multă fierbințeală decît cumpănă ; elevi ce cunosc numai slava școalei cearcă a îndemna pe români a uita limba cea de 1700 ani. Un jurnal cu titlul frumos în nr. 22 publică, subt cuvînt de limbă, un panegeric a sistemelor limbistice. Jurnalul acesta e prea dedat cu politica ca să se poată serios ocupa de speculații filozofice și limbistice. Dar putem spune cetitorilor *Patriei* că cine zice sistemă zice *presupunere*, nu *temei ;* toate sistemele își așază o idee bună sau rea de la care pornesc, dar nu sînt adivăruri necontestate. Nu denumirea de *reacționari* poate mîhni pe român, dar greșelele ce împestrițează acel panegeric. Una, greșala este că începe neamul cu școalele Ardealului, și nu cu școala limbei hrisoavelor, limba publică, cu școala limbei cînticilor populare, limba inimei neamului, cu școala limbei traducătorilor cărților bisericești, limba credinței, cu școala limbei hronicarilor, limba istoriei, care școale își dau mîna din veac în veac, pînă la școala ardelenească de astăzi, ce nu seamănă nici cu una și nu se leagă în nimică cu tradițiile scrise și orale. Al doilea, greșala este de a propovădui că limbile se *reformează*, cînd dimpotrivă limbile se formează zi pe zi. A treia pată este acrimonia către „nenorociții hrăniți cu literaturi străine ce nu sînt nici buni străini, nici buni români". Cunoșteam însă o epocă, unde mai că românii găsiseră forma cea bună a limbei, o epocă în care inteligența pretutindene era deșteptată, în care din toate părțile și într-o unire de glas, de spor, și de țel, acel al *naționalității*, se da la lumină numeroase jurnale și publicații, în care au ieșit la iveală colecții istorice ca *Letopisițele*, s-au adunat *cîntecile poporale* etc., etc. Această epocă au fost pe la 1840 ; și acei ce erau în capul acestei mișcări intelectuale erau tocmai de acei *români, rătăciți de străini*, precum îi califică neofitul din *Patria !* În literatura adivărată nu se zice : scrieți, ca să învățăm și noi cum se scrie, dar fiecare scrie, și critica alege. Ar fi fost mare nenorocire pentru românia să se fi înădușit toate inimile în cărțile latinești ; ar fi crezut toți românii că românia începe cu școalele din Blaj, cum zice tînărul neofit, și în loc de o înmulțire de idei, de o deșteptare a duhului, am avea o ochire mărginită, un duh micșurat și o înmulțire de pedanți. De la cine a învățat a scrie Dante ? Nici Rabelais, nici Malherbe, nici Pascal nu au cerut muștrii (modele), dar ei aveau talent și... giudecată.

Ar trebui istoria critică a limbei de la formarea neamului român, spre a putè reduce la drepte proporţii propoveduirea de restauraţie ardelenească. Pe adiverirea şcoalelor moderne şi a neofiţilor iuţi, deşi nu iscusiţi, românii nu pot pune temei. Cine mai mult decît românii sînt plecaţi a slăvi oamenii lor, ce se îndeletnicesc cu lucruri ale obştiei ? Care neam altul slăveşte, fără alegere şi critică, orice nume de ai săi ce pluteşte în istorie, în literatură sau în funcţii civile şi religioase ? Dacă, de pildă, în trăitorii de astăzi sînt oameni vrednici, de talent, de inima şi de giudecată, carii cu dreptul sînt preţuiţi, cîţi alţii trăiesc numai din fala românului, iar nu de meritele lor ? Dacă sînt oameni cu ochii deschişi şi înaintiţi peste orizonul mic al unei gramatici şi al unei şcoli, cîţi alţii trăiesc de prietenia măgulitoare a unor mici pedanţi redactori din jurnale, redactori şi discipli umiliţi, ce fac din o sistemă o dogmă şi din propagatorii dogmei nişte fetici literaţi şi politici ? În umilinţa lor, ei ameninţă de urgia focului reacţionar pe necredincioşi ; critica se cheamă batjocură şi cer conferinţe mature despre limbă ; nu pot lua aminte că lumea e sătulă de conferinţe şi că decadinţa limbilor, a artelor au început cînd s-au rădicat sisteme, gramcriani şi retori, ce au stîrnit şi iscodit pedantismurile felurite, de au rătăcit cugetul şi giudecata dreaptă a neamurilor. Dacă sistemele sînt rele şi consecuinţele ridicule, trebuie oare neamul orbeşte să le urmeze, pentru că doi, trei sau o mie de oameni şi-au jărtfit viaţa lor a produce acele sisteme ? Căinăm oamenii, îi preţuim pentru gîndul bun şi credem că cu cît sînt mai de inimă români, cu atîta mai mult se vor pune la muncă de iznoavă : *errare humanum est* [1].

Critica nu are vreme a răspica mărimea restauraţiei din veacul trecut, dar poate în treacăt înregistra faptele şi datele tradiţiei româneşti. Găsim într-un jurnal aducerea-aminte a adunării de la Blaj, ziua cea mare de 15 mai

[1] A greşi este omeneşte (lat.).

1848, sărbată de pribegii din Principate la Paris la 15 mai 1851, în care serbare se închinau cu entuziasm înaintea fraţilor ardeleni cari nu au primit decoraţii ruseşti şi ziceau [1] : „Ardealul este matca româniei ; în munţii săi trebuie să punem altarele patriei noastre. Mai mult de oricare, ardelenii sînt ataşaţi la pămîntul lor ; ei cu anevoie peregrinează ; iubesc ca oasele lor să se odihnească în pămîntul părinţilor lor, şi aceasta le dă o mare virtute de rezistinţă ; ei, cînd se rădicară şi ieşiră din cuiburile lor, trecură munţii şi formară geminile Principate... Să nu ne îndoim, şi la noi în Principate simtimentul naţional este în adîncul inimilor, tot aşa de înrădăcinat ca în Ardeal. Ideea unităţii română, înainte de a fi propăvăduită de scriitorii români ai veacului acestui de deşteptare, au fost în inima căpitanilor şi a domnilor viteji şi în neobosita muncă şi străduinţă a ţăranului. Din începutul deosebirei şi al despărţirei în provinţii, românii noştri căutară totdeodată de a le lăţi şi întinde spre rîpile Dunării, cătră Marea de o parte, şi de alta de a nu se dezlipi şi a se înstrăina de cuiburile, de locurile lor de întîia ocupare. Aşa mişcarea literară veni tîrziu în urma atîtor străduinţi eroice făcute în Ţara Românească şi Moldova pentru necurmarea tradiţiunilor istorice. Aşa, înainte de părintele Petru în Ardeal, logofătul Miron în Moldova priveşte pe românii toţi delaolaltă ca o singură familie ; şi mai înainte de el, Mihai-Vodă Viteazul voieşte să unească pe români într-un singur stat ; mai înainte de Mihai chiar Petru Rareş, bastard al marelui Ştefan, reclamă moşia părintească în Ardeal. Şi de ne-am afunda mai înainte în istorie, spre a cata simtimentele de frăţie română, am vedè că Ioaniţiu cerea de la papa coroană pentru el şi urmaşii lui întemeiat numai pe titlul de român. Într-un cuvînt, cu cît vom desluşi mai bine şirul faptelor româneşti de la început, cu atîta mai tare ne vom încredinţa că ai noştri s-au luptat pentru ideea unităţii mai

[1] Vezi *Junimea română*, nr. 2, Paris, iunie 1851 (n.a.).

înainte chiar de a fi singura idee fecundă și adevărat sublimă în literatură."

Ostașii mari ai Moldovei și ai Țării Românești încearcă unitatea politică prin putere, poporul prin sunetul buciumului ce răzbate peste codri și peste dealuri ; hronicarii, stîlpii literaturei, ațîță unitatea morală prin aducerea-aminte a legăturei limbei și a sîngelui, și unii domni prin școale înflorite deschise tot neamului. Unitatea și tradiția în Ardeal se dezvălesc prin durerea lui Șincai, a lui Klein, a lui Petru Maior. Încotro și cînd își întorc românii ochii și gîndul lor, dau de Principate, centrul vieței neamului. În zadar ar vra frații ardeleni să respingă influința veche și nouă a Principatelor. Existința politică a țărilor, cît de mică este sau a fost, era și este un punt strălucitor ; și inimile românilor nu puteau fi aiurea ; de aceea după aspirațiile politice a venit influința ideilor și a civilizației. Veacul al XVIII-lea, fiind un timp de decadință pentru Principate, marii ardeleni ce știau Moldova și Valahia mai bine decît Banatul și Ardealul, opun străinismului, ivit sub forma grecească, scriirile lor scrise cu pana picată a hronicarilor și a traducătorilor. Astăzi, cînd Principatele trăiesc în șirul ideilor franceze, astăzi, cînd limba umblă șovăind între multe sisteme, astăzi, cînd forma veche a stilului este uitată și rătăcită fără întoarcere, iar forma nouă română încă scriitorii nu au nimerit-o, totuși școala ardeleană nu are putere de a trăi nici de tradițiile restaurației, nici de viața ei însăși. Sub sistemele latine prin care schimbă limba nu poate mistui stilul franțuzit al Principatelor ; deosebirea este că bucureștenii puțin, iașenii mai mult își adapă inspirația de vițile vie ale neamului, caută a-și ascunde străinismul macar subt cuvinte române sau învechite în românie, pe cînd ardelenii, săraci ca și țăranii de stilul limbei, cearcă a-și ascunde sărăcia cu mitologia și cuvinte latinizate. Mulți Ronsard avem, dar Malherbii întîrzie a sosi. — Știm că gîndul a fost bun, știm în București, în Iași și în Blaj că oamenii ce au pornit pe calea

latinirei au fost și sînt pătrunși de mizeria neamului nostru, de viitorul ce ne este pastrat ; știm că din ei mulți ar muri și mulți au suferit pentru mărirea și mărturisirea româniei, știm încă și vedem că, oricînd scriitorii vor a pătrunde la inimă, la auzul și la văzutul românului, uită sistemele. Răul este că pe lîngă dascalii noutăților, cari au cumpănă în aplicația sistemelor, vin ucenicii carii își pun silința și fala nesocotită și neștiutoare a întrece pe dascali. De la gîndul restauratorilor de a întemeia gramatica română am venit la gramatica latină, de la gîndul de a stîrpi cuvintele de estracție străină am agiuns a schimba tot glosarul. Ezagerațiile școlelor combatem, nu școalele, nu munca, nu îmbunătățirea. Sînt o seamă de oameni carii se sprijină pe scriitori vechi spre a zidi temelia sistemelor esclusive ; dar dacă de pildă este carte în *iune*, sînt alte cărți tot de o vechime, ce sună alminterea ; nici una, nici altele nu dovidesc nimică, de nu că limbile au regule și escepții, că nimică în lume nu este nou, și s-au aflat visuri și cercări limbistice românești și în veacul al XVII-lea. Și noi am vra să clădim o sistemă de limbă, dar de unde să pornim ? — De la Traian împăratul, cum zice *Patria* în nr. 26, de mai sus, sau de la hronicari ? Care-i limba neamului român ? Limba lui Ciceron și a lui Traian, sau limba soldaților lui Traian ?...

Pînă ce Patria va dezlega publicului român această chestie, socotim că sistemele nu au temelie, pentru că rezultaturile nu sînt în armonie cu neamul ; și rămînem în încrederea că limba română e o limbă deosebită acum și au fost osăbită pururea de limba latină, că cuvintele ei s-au format și se formează după regule încă necunoscute, ce își au logica în istoria noastră.

XI

În cercările noastre de a ne convinge de temeiurile sănătoase ce ar fi ademenit pre români a părăsi limba stră-

moşească, am rămas nehotărîţi dacă aceste provin din prea mare ştiinţă, sau numai din fantazia novatorilor, după şcoalele de unde ies, bucurişteне sau ardelene. În mai multe rînduri, vorbind de sistemele limbistice, am zis *radicale* sau *radicalism* ; sîntem datori a ne îndrepta zicerea şi a respinge şi acest temei, pentru că cuvîntul radical al d-lor stă în contradicţie cu istoria neamului, cu tradiţia românească şi cu scrierile restauratorilor ; unii din radicalişti, raţionalişti, şi ce vor mai fi, au pornit fără să ne spuie de unde pornesc ; alţii pornesc de la o limbă latină depravată, ce o socot limba lui Ciceron. După aceştia, coloniştii romani au urmat de la descălicatul întîi a vorbi şi a scrie latineşte, şi numai cu vremea, cu megieşia şi amestecarea bulgaroslavonă, s-au şters dintre ei limba şi literile latine. Din nenorocire pentru aceşti utopişti, istoria lumei şi un monument viu, mare de opt milioane de suflete, le stau dinpotrivă. Istoria mărturiseşte că în lumea romană, pe lîngă limba oficială latină, trăia cot la cot şi *dialecte compuse de latineasca cea obştească ce nu a perit niciodată în Italia,* zice Petru Maior. Aceste dialecte duse de soldaţii romani, răsplătiţi cu pămînturi în ţările biruite, s-au întrulocat cu limbile acelor ţări biruite şi au produs modernele limbe, zise neolatine. Cu decădenţa romană, limba latină oficială pică şi ea ; dialectele provinţiale întră la rînd şi se rădic la grad de limbe ; asemănarea limbelor române, franţeze, spaniole şi italiene nu vine de la limba latină, dar de la cea latinească a soldaţilor. — Cu cît cearcă cineva analoghiile, suind şirul veacurilor, cu atîta asemănarea între limbele surori e mai mare în construcţie, în cuvinte şi în idei. Pe cînd limba latină este uitată ca limbă vie, şi rămîne numai o legătură a canţeleriilor, a învăţaţilor şi limba bisericei, limbele nouă se încerc a scrie şi a creşte. Greutatea întîmplărilor istorice, tendinţele religioase ne sîliră pe noi românii a trăi în înrîurirea slavonă, ca înrîurire preponderentă ; în lipsă de dovezi vechi, sîntem datori a crede că limba românească scrisă a început cu literile cirilice, despărţită cum era de vatra civilizaţiei neamurilor latine, care neamuri luaseră literile latineşti nu ca o moştenire a limbei lui Ciceron numai, dar ca un avut al civilizaţiei italiene din străvechime, civilizaţia aceea ce a respins litera grecească.

Multă vreme, dialect popular numai, restrîns în întrebuinţarea casnică şi în relaţiile private, dialectul putea să peară, de pierè fiinţa politică a neamului ; dar micile privilegii feodale a Maramoruşului şi a Fagaraşului, neobicinuinţa pe atuncea a crăiilor de a amestеca neamurile şi a constituia omojeneitatea ţărilor, şi mai ales întemeierea domniilor române a Valahiei şi a Moldovei, întăresc dialectul. Cu privilegiile mici, cu rădicarea politică a Prinţipaturilor, dialectul se ridică şi se impune dregătoriilor, începe a se scri prin acturile publice şi se priface în limbă. Cum ne-a părăsit limba latină oficială cu strîngerea romanilor, asemine şi limba slavonă ne lasă cu înfiinţarea staturilor române. Un eveniment religios, reformarea, ce desparte omenirea de astăzi, veni cînd românia era în cumpănă de a se topi în oceanul slavon, şi goni limba slavonicească de tot din lumea română şi începe adevărata şi singura tradiţie a limbei române.

XII

Depărtarea românilor de apus, de unde era origina lor, îi aruncase nu numai în catolicismul răsăritean, dar şi în slavonism, slavoneasca fiind limba politică, oficială şi religioasă a Dunărei. Cercările lui Racoţi de a trage pre români la dogmele lui Calvin, într-o ţintire politicească, îl îndeamnă a poronci tălmăcirea cărţilor bisericeşti din slavoneşti şi a întemeia slujba bisericei în limba română, pentru a-şi cîştiga numeroasa poporaţie română, din Ardeal şi din comitaturile ungureşti şi a nu o lăsa nici catolicismului răsăritean, nici catolicismului roman, carele, după cum

este știut nu îngăduie sărbarea leturghiei în altă limbă decît în limba latinească. Unul din cele vechi titluri a limbei românești este : *„Psaltirea ce să zice : cîntarea a fericitului proroc împărat David, cu cîntările lui Moisi, și cu suma și rînduiala la toți psalmii, izvodită cu mare socotință din izvod jidovesc pre limba românească, cu agiutorul lui Dumnezeu și cu îndemnarea și poronca, dimpreună cu toată cheltuiala, a măriei-sale Ghiorghie Racoci, craiul Ardealului i proce. Tipăritu-s-au întru a măriei-sale tipografie dintăi nouă, în Ardeal, în cetatea Belgradului.“*

Și mai departe : „Cinstitul și luminatul semn al măriei-sale craiul Ardealului, și al domnului părților Țării Ungurești, și a Șpanului secuiesc oștește i proce.“ I. Corinth. *„În soborul creștinilor mai voiesc a grăi cu înțeles 5 cuvinte învățînd pre alții, decît zece mii de cuvinte în limbi străine.“* Cuvintele aceste de seamănă a fi critica sistemelor limbistice de astăzi a românilor sînt o lovire fățișă în contra bisericii latine. Predoslovia către măria-sa craiul Ardealului și predoslovia cătră cetitori I. Corinth este un curs de istorie a schimbărilor politico-religioase a vremei și o dovadă că limba scrisă a început cu tălmăcirile aceste. Pretutindene unde se află suflare românească limba slavonă părăsește altarele și oficialitatea ; revoluția se face într-o clipeală și fără contestație pentru că era în inima neamului de a vieţui din puterile totale ale lui, pentru că era în natura dreptei giudecăți a românului și pentru că întemeia și mai tare duhul neatîrnărei neamului și improspăta antipatiile de seminție amorțite acum de mult, cu legături politice și religioase. Dar tălmăcirile poroncite de Racoci cu scop politic ațîța îndată luare-aminte a staturilor române : luînd din reformă ceea ce era după înțelesul și folosul neamului, limba vie în sărbarea bisericii, bisericile din Țara Românească și din Moldova, mai cu seamă, din Moldova unde clerul avea mare nume de învățătură și de evlavie, opun la acele tălmăciri alte tălmăciri, compun cazanii și evanghelii comentate, anticalviniste și păstrează nejîgnită cre-

dința religioasă a Prințipaturilor ce era puterea lor, întărind prin influența lor și credința îndoită a românilor de peste Carpați.

Încercarea de propagandă politico-religioasă a craiului Ardealului avu de urmare pentru români a da născare unităței române în toată întregimea ei, a întări naționalitatea prințipaturilor cu inaugurarea desăvîrșită a limbei și dezbîrnarea, iar desăvîrșită a credinței ce putea să le atîrne de Ungaria sau de Polonia, primejdia noastră de atuncea.

Precum tot din epoha reformei religioase pornește și întemeierea unor limbi apusene ca limbele franțeză și germană, asemini și la noi tradiția limbei pornește de la lupta lui Racoci și reacția Principaturilor în contra propovăduirei calviniste.

După titlurile istorice a neamului ce nu le recuză nimene, după analele pozitive a limbei, în zădar am mai cerca vreun temei școalelor moderne, care toate înlătură și pomenirea chiar a tradiției, ca oamenii cei noi ce își tăgăduiesc părinții, neștiitoare poate aceste școli că analele noastre răspund la epoha cea mare europeană zisă *Renașterea*, adică epoha în care popoarele de toate vițele și-au găsit forma desăvîrșită în limbi, în naturi, în poziția politică și au plecat pe calea cea largă a știinților și a civilizației.

Am zis că școalele *limbistice* au cuibul lor în București și în Ardeal. Acele din București care au luat de organ *Patria* sînt școale de fantazie, ce umblă după teorii artistice, croind o limbă dramatică, de nu română, pe formele școalei ultraromantice franțeze de la 1830, scoală cu părul lung, cu antiteza în cap și în picioare, cu manta pe un umăr, cu ghitara aninată de gît și cu spada în mînă, școli de geniu necunoscut în ingrata românie, școli ce nu au nevoie de a ținea seamă de istorie, și cheamă tradiția o *coterie* [1]. Adevărat că scrierile ce ies din aceste școli sînt netrebnice pentru mulțime ; adevărat că propășirea idei-

[1] *Coterie* — clică, grup care urzește intrigi.

lor se întinde la numărul fericiţilor ce le pot înţelege ; adevărat că nu sînt de acele „ce spun cinci cuvinte învăţînd pe alţii, dar de acelea ce spun zece mii de cuvinte în limbă străină" ; adevărat că aceste şcoli au de scop a învăţa şi a convinge pe cei învăţaţi şi convinşi numai. Curioază coterie este tradiţia, de o pot înţelege şi mulţimea, şi învăţatul, şi şcoalele bucureştene.

Seama Ardealului în istoria nouă a limbei e mai grea. Ardealul, ce are tradiţia calvinistă. Ardealul, care în veacul trecut s-a luptat cu acea tradiţie în contra năduhului străin, purcede şi el însă din radicalism şi radicalism latin. Multă ştiinţă, multă erudiţie sînt în Ardeal ; prin urmare logica istorică nu a putut fi neştiută şi neînţeleasă ca în alte şcoli.

XIII

Această contradicţie viderată a tradiţiei cu fapta învăţaţilor ce leapăd tradiţia, ascunzînd-o, subt pretext de baştină latină, ne-a adus a cerceta dacă nu cumva vro idee mai departe nu stă ascunsă în sistemele latineşti ce înfloresc în Ardeal cu cuvînt de românie ? Ardealul nu este ca Prinţipatele o întregime de credinţă ; şi şcoalele latine, şcoala de la Blaj, e şcoala românilor uniţi. Nu doară că credem că căpiteniile ar putea vrodată falsifica dreapta giudecată a românului, încît, ca sf. Petru, să se lepede de românie, dar ideea religioasă fiind o putere asupra popoarelor, am văzut cu oarecare îngrijire şi îndoială latinirea neobosită şi sistematică ce vine din aceste şcoale, cu atîta mai mult că catolicismul roman este foarte îndrăzneţ la prozelitism. Pentru românii ţărani, primejdie nu încape ; deşi toleranţa religioasă a fost un act pururea cunoscut în faptă, de nu în drit, de guvernele ţărilor, unitatea credinţii nu s-a clătit, şi este de adiverit că nu se va clăti vrodată ; dar propăveduirea catolicismului ce să face, agiutată de latinirea limbei, ar tăiè în două unitatea morală ce leagă

deosebitele familii româneşti, acea unitate care ne-a mîngîiet veacuri şi a făcut puterea sufletului nostru. — Statornicia Prinţipaturilor în patimile istorice a produs rodurile dorite ; mîntuirea a sosit astăzi ! dar, osebiţi de viţile vie a neamului prin hotare politice, ardelenii, de vor aluneca pe calea propagandii, se osîndesc a piere, slăbind totodată mijloacele neamului de a se rădica la poziţia la care îl chem astăzi prefacerile politice a lumei. Zile de frăţie ca a Blajului din 15 mai 1848 se rădic rareori în istoria unui popor împărţit în credinţa sa. Spuie căpiteniile a uniţilor şi neuniţilor cu cîtă muncă sufletească au putut pe trei zile impune tăcere pizmilor religioase ?

Biografia latinitorilor, începînd de la Petru Maior şi de la restauratori, ar putea să ne puie pe urmele unei propagande, de care nu credem să fie bucuroşi românii şi ne va modera în iutele prefaceri limbistice întemeiate pe limba latină.

Pentru a scăpa România de panslavismul ce o cotropia în minutul unde venia panslavismului, pe nourii nordului, agiutoriul înarmat, înavuţit şi năvălitor al moscalilor, se rîdica limba scrisă ce isgoniă slavonismul şi din biserică ; acea limbă scoasă din aplecările întregului neam, în zioa primejdiei întărită de hronicari, s-au luptat pînă astăzi şi au făcut singură unitatea şi tradiţia românească. De potopul slavonismului ne-au scăpat reforma ; de Calvin ne-au scăpat conştiinţa românului, carele au luat limba fără a-şi da credinţa ; de potopul latinirei, ce şi cine o scăpa românia ?

PARTEA A DOUA

I

Simţul firesc a românului seamănă a fi ameninţat de întreagă stîngere. Sisteme se rădic în contra sistemilor, şcoalele se rădic una asupra alteia şi se întreb în furia

polemicei stîrnită de cîteva luni : Cine a dat nascare *jargonului ?* Tu... eu ?... Bucureştii sau Blajul, sau jargonul nu ar fi oare limba reacţionarilor, aristocraţilor [...] care, după concluziile neconcluzînd a d-lui B [1]... au slăbiciunea *absurdă şi retrogradă* de a crede şi propovădui că instrumentul cu care s-ar putea cînta româneşte este bun, dar că meşterii nu sînt vrednici. Noi care credem că glasul a opt milioane de suflete are mare putere în cumpăna logicăi, şi putere mai mare decît logica sistemilor ce se întemeiesc pe gramatice străine şi pe ure politice fără fiinţă astăzi, noi care credem că glasul acestor opt milioane de suflete este mult mai mult decît o *coterie*, cuvînt mai mult artistic şi glumeţ decît drept, aruncat de d-l B... cu *dezînvoltura* ştiută a limbajului bucureştean, ne-am încredinţat, după pătrunzătoare cercetare a lexicoanelor, că coterie însemnează societăţi mici (româneşte : adunări), sau prietinii literare i altele sau şcoale sistematice, ce se încerc a trăi afară de viaţa obştei şi a se deosebi de traiul tuturor, bunăoară cuacării [2] şi pedanţii.

Cît de frumoase sînt sistemile şi rodurile lor, sînt români nătîngi, convinşi că o limbă, fie ea turcită, grecită, franţuzită şi slavonită, cînd vorbeşte de neam şi s-a născut cu el, cînd spune de trecutul, de patrie şi în fiecare cuvînt stă o tradiţie istorică, o durere, o falā, sau o simţire, e o limbă neperitoare şi cu anevoie de a stîrpi. Propoveduirea calvinistă a produs vietatea româniei ; ea, precum s-au zis, au scăpat neamul de ofiţialitatea slavonismului în stat şi în biserică, care ofiţialitate ne mîna în adivăr a nu mai fi naţie şi reduce limba la un *patoa* desmoştenit precum şi acel *patoa* românesc de pe şesurile Tisei. Dar propoveduirea calvinistă şi reacţia românească în contra ne aduse forma desăvîrşită, forma concretă a neamului nostru. Pentru a tălmăci ideea noastră mai cu din fruntea lui Iupiter, nescăpînd din videre că neamul

[1] Vezi *Patria*, nr. 30 (n. a.).
[2] Aici probabil cu sensul de sectanţii, rătăciţii.

puterile vieţuitoare din revoluţia religioasă, ca Minerva din fruntea lui Jupiter, nescăpînd din videre că neamul nostru este rodul a lumei romană şi a lumei barbară pe malul Dunării, cum franţujii, italienii, spaniolii sînt rodurile în alte proporţii a civilizaţiei vechie şi a sălbăticimei. Moderna ură politică a moscalilor, de care poate fraţii de peste munţi ca mai depărtaţi nu erau şi nu sînt pătrunşi ca noi, ne-a aruncat în italienism, în franţuzism şi în alte isme ce nu erau şi nu sînt românism. Însă primejdiile politice, încît priveşte robirea sufletului român, au trecut, adevăratul românism trebuie a-şi rădica capul.

Deosebitele şcoale despărţitoare lumei română se unesc în socotinţa lor despre puţina ştiinţă a limbei, slovenilor şi prin slovenii aceştii ne măgulim a crede că se înţălege reacţionarii moldoveni a *României literară*. Ce vor să zică şcoalele cu cuvîntul de ştiinţă a limbii nu se pre pricepe, căci ţesătura, legătura părţilor unei fraze, singularul şi pluralul sînt astăzi ştiinţi a copiilor şi nu se cere nici barbă, nici ani pentru a lor învăţătură. Purechetul unei virgule, lipsa unei vocale, greşul unei perioade sînt lucruri serioase, mărturisim şi vrednicesc refutaţii şi nopţi de neodihnă a capetelor învăţate, dar să fie îndurare şi iertare cînd cetitoriul va putea culege ideea prin greşălile limbei. — Nu corectura scrisului face cărţile bune... îndeosebi pentru limba română, unde să căutăm regulele ei ? În şcoale ?... Dar şcoalele se deosebesc toate prin sistema de ţesătură şi de ortografie, şi toate pornesc de la analoghii străine, unele italiane, altele latineşte, altele franţuzeşte. — În cărţile bisericeşti, in hronicari, în pildele lui Şincai, lui Klein, lui Maior, a puţinilor cărturari în urma acestor, în poeţi ca Cîrlovă şi Scavinski ?... Dar şcoalele, ca să fie logice, trebuie să respingă şi pe unii şi pe alţii, că ei sînt barbari, şi nu sînt români, după Blaj sau după Bucureşti [1].

[1] *Barbarus ego sum, quia non intelligor illis* (lat.) (n.a.). (Eu sînt barbar, pentru că ceilalţi nu mă înţeleg.)

Dacă cărţile şi manuscrisurile cele mai vechi nu ne dau altă limbă decît aceea ce îmblăm a lepăda astăzi, putem oare să presupunem regulele, rădăcinile, terminaţiile şi schimositurile combinate şi complicate ce ne impun şcoalele, şi putem crede ca cuvînt de evanghelie că Ieşul, Blajul sau Bucureştii au găsit românia prăpădită.

Nu. — Cărţile cele întîi erau izbucnirea duhului neamului, ce îşi găsisă întregimea lui după frămîntarea nevoită a veacurilor, erau revoluţia învingătoare a ideei româniei, ce se mişcă în sfîrşit în veacul al XV şi vin la lumină în veacul al XVI, cu limba, cu aplecările, cu civilizaţia şi presimţirea de tărie a ei. Pînă a nu luci la soare, naţionalităţile mocnesc veacuri, şi odată răsar cu toate armele lor, credinţă religioasă, credinţă politică, civilizaţie şi limbă.

Ideea româniei, născînd în veacul al XVI, se preface în revoluţie politică şi porneşte regulat analele naţionalităţei prin tipărire de cărţi ; dar temelia acelei revoluţii este tradiţia orală.

Tradiţia orală a neamului nostru cuprinsă în cînticele vechi, zisă astăzi balade, ne dă tot românismul cărţilor bisericeşti şi a hronicarilor, iar nicicum românismul nou. Astă tradiţie orală, neţinută în seamă de şcoale, astă traţie pe care este zidită naţionalitatea română împrăştietă într-o minunată asemănare şi unire pe toate laturile româneşti e limba. Cîtă osebire ar fi între provinţialismurile moldo-ardeleano-române, am avut şi mai avem încă o limbă mai presus, o limbă cu care ne putem înţelege delaolaltă, moldovanul cu tisanul, ardeleanul cu craioveanul.

Decît vom discuta şi argumenta latineşte despre sistime negăioase, care ostenesc, sîntem în încredere şi pe dascăli şi pe ucenici, ne închipuim mai bine că românii nu ştiu nici latineşte, nici franţuzeşte, nici italieneşte ; şi se mulţămesc a spori înainte, în rod şi în frumuseţe, limba

aceea care le-au făcut veacurile, pentru care i-au hulit, năcăjit, chinuit ungurii şi slavonii.

Nici Racine, nici Pascal, nici Schiller, nici Omer, nici Dante nu au făcut gramatice : unii din ei au scris pînă a nu fi gramatică în limbele lor, şi scrierele lor au slujit de-a face gramatice, şi fac podoaba neamurilor lor şi a omenirei. Naţionalitatea nu stă nici în gramatică, nici în rădăcine, nici în terminaţiile unei limbi, dar în limba uzuală ; românilor numai le-a fost dat a începe viaţa cu cărţi nepotrivite şi a slăbi naţionalitatea cu sisteme şi chestii înnoite din gîlcevirile retorilor picărei grecilor şi a romanilor şi din sfezile scolastice a Veacului din Mijloc.

De unde a pornit împotrivirea biruitoare în contra calvinismului, de acolo trebuie să pornească şi reacţia mîntuitoare în contra scolasticăi latineşti, ce ne duce la apostazia [1] naţionalităţii. Uităm că latinismul şi neolatinismul au fost un steag politic, ce nu mai prind loc acum ; între români, moldoveni, şi între moldoveni, colaboratorii *României literare* sînt singuri ce nu au împus românilor nici gramatice, nici altă scriire după iscodirile închipuirei lor ; singură Moldova, ca şi în lupta naşterei, a sprijinit tradiţia scrisă şi tradiţia orală. Este iertat dar Moldovei a cerceta titlurile necontestate vechi şi a cumpăni temeiurile nouă ; este iertat Moldovei, care a pus mai multe pietre la zidirea veche a naţionalităţei a se convinge dacă limbele nouă fac cît limba veche, cît de frumoase şi armonioase sînt ele, dacă substituţia lor este putincioasă, de nevoie, şi conformă cu ţălul la care sînt chemate limbele de a fi un organ de înţelegere nu a unor oameni, dar a oamenilor, şi a se încredinţa că *latinirea*, sau *franţuzirea*, sau *talienirea* româniei vredniceşte truzile ce am putea întrebuinţa în cercetări şi lucruri mai serioase.

---

[1] *Apostazie* — renegare.

Nici o pricină personală nu ne-a îndemnat a pune pe hîrtie micile observaţii ce a tipărit *România literară* subt nume de *Cugetări*, nici nume, nici profesie de cărturar nu avem ; în călătoriile silite, uneori primejdioase, între români la 1848 am avut prilej a vidè şi a ne dovedi nepotrivîrea doctrinelor nouă a limbei cu firea duhului, cu nevoiele şi cu obiceiurile neamului. Cum zicea d... B. pe Cîmpul Libertăţei de la Blaj de sîlnica legătură a Ardealului cu Ţara Ungurească, că ungurii puneau la cale de români fără români, am putea să zicem şi noi că grameriaňii au pus la cale limba fără a întreba pe limbă. Un lucru necontestat că limbele se prefac, dar se prefac ele singure cu întrebuinţarea zilnică, cu sporiul ideilor şi nevoile civilizaţiei ; însă prefăcătura adusă de ani şi de trebuinţă, măsurată pe noima aplecărilor şi a naravurilor neamurilor e nesimţită la auz şi la videre. Tulburare în limbi, cum a fost revoluţia noastră, pică în baltă, dar nu pică pînă a nu aduce confuzie în idei, desfrînare în condei, cacofonie şi stavilă în inspiraţie. Cînd revoluţii de aceste năpăstuiesc neamurile, sau neamurile pier, sau oamenii de giudecată vin dincotrova şi se opun potopului stricătoriu.

Priveala unei polemici aprige [1], ce a picat într-o îngiosire de idei şi de cuvinte neiertate, ne-a fost întrerupt şirul ideei noastre istorice. Să o urmăm de aice înainte, după cum faptele şi viderea românilor ne-au arătat-o în cîmpul Blajului, a Filaretului, pe şesurile Tisei şi pe malurile Prutului.

Un lucru dovideşte polemica, că toţi românii nu sînt poliţi şi ciopliţi ca atenienii, dar că au mult din firea beoţianilor ; mai dovideşte polemica încă că pedanţii sînt iuţi, şi îndeosebi că o samă de învăţaţi a Ardealului apără limba născută din sisteme, ca limba ardelenească. Poate să fie ardelenească, dar nu este românească. Giudecata dreaptă nu ne îndeamnă a scrie franţuzeşte, şi nici un moldovan nu a propoveduit aceasta ; moldovenii zic că predicile de pe cîmpul Blajului de la 1848 s-au ţinut într-o limbă necunoscută celor patruzeci de mii de români adunaţi şi că acea adunare, fără Iancu, fără Buteanu şi fără alţi ficiori asemine, ce nu vorbea dupre gramaticile şi lexicoanele Blajului, ar fi fost o mare mistificaţie. Facem chemare la mărturisirea celor ce au fost faţă, iar dacă mărturisirea ar putea lipsi, ne îndreptăm la gazetele din acea epocă şi la protocolul adunărei din mai 1848. — Sîntem convinşi că însuşi învăţaţii Ardealului sînt astăzi uimiţi de rodurile şi confuzia produsă ; sîmţim aceasta la moderaţia temeiurilor, a criticilor din nr. 22, 23, din *Foaia pentru minte*, unde cunosc că sistemele au întrecut hotarul lucrurilor iertate. Nu vom rădica ce este greşit în apreciaţia d-lui G. S. [1] despre autorii franţuji şi limba franţuzească vorbită în Paris, deşi se pare ciudat că Ieşul şi Blajul să discute aceste obiecte, cînd e vorba de românie ; însă dacă în Franţia există academia, şi academia folositoare, acesta vine pentru că în Franţia nu sînt, nici au fost mii de sisteme şi de şcoli, mii de gramatici, lexicoane şi opere, după acele şcoale şi sisteme felurite în consecuinţe. Are Franţia academie, pentru că Franţia în vreme a înlăturat pedanţii, pentru că gramatica s-a mărginit a da numai regule organizătoare a graiului unei limbe ce se vorbea şi se vorbeşte, iar nu codul unei limbi închipuite. Nu este drept ce zice fratele G. S. de fraţii moldoveni că nu pricep că limba se schimbă cu vreme. Moldovenii au pus schimbarea ca un axiom de cele ce nu au nevoie de demonstrare ; ne pare rău de a-l îndrepta la nr. din *România literară ;* dar acum zicem că, de se schimbă limbele, gramatica însă nu. Critica din nr. 23 a F.P.M. *[Foaia pentru minte]* se ocupă mult de alteraţiile şi pronunţiaţiile provinţiilor ; şi aice ne pare rău de înţălesul criticului

[1] În *România literară* : *polemică aprică.*

[1] De fapt, G.C. şi în nr. 21, 22.

că provinţialisme nu sînt limba ; dar cînd oamenii din osebitele provinţii, ca hronicarii. Klein, cărţile bisericeşti şi mai tîrziu Şincai, s-au tălmăcit tot într-un feliu, fără a pica în *hiere,* fără a mînca *şapă* şi fără a-şi pierde *pşenea* etc., sîntem siliţi a crede că este o limbă. Am crede chiar într-o gramatică ce s-ar face pe documentele ce avem; dar nu pe documente ce ne închipuim că am avut. Gramatica ce se complichează şi, pentru a vorbi mai drept, care porneşte de la filologhie, nu dă extrasul limbei vii, ci produce, teorii îngenioase cîteodată, dar totdeauna împocişătoare [1] realităţei. — Românii au dat prea mare însuşire filologiei, sau mai bine cuvîntologiei, care e o ştiinţă de anticar, şi au rădicat-o pînă ce au făcut din ea temelia unei limbi ; dar nici Academia Franţeză, nici gramaticile franţuzeşti nu pornesc de la filologie. Lexiconul a înscris cuvintele vechi sau nouă, ori de ce baştină, întroduse de pratică, de amestecarea dialecturilor provinţiale şi străine, de inspiraţiile şi talentul scriitorilor. Gramerianii, pornind de la realitate, au cules şi statornicit regule organice a ţăseturei, singura misie şi datorie a gramaticei. Cînd practica leapădă un cuvînt, academia se mulţămeşte a însemna noima şi etimologia lui şi a spune : cuvînt vechi ce nu se mai întrebuinţază ; cînd practica a făcut un cuvînt, sau a împrumutat unul, academia îl înregistră iarăşi cu noima şi etimologia sa. Polemica însă, cît nu va agiunge în necuviinţă, nu poate fi nefolositoare şi ne-a deştepta într-o zi calea adevărată. Precum fraţii ardeleni, cărora le cunoaştem multă ştiinţă latinească, sînt greşiţi în apreciaţia lor despre autorii şi limba franţeză, aseminea le este greşită propunerea despre d. Eliade, ca cap de şcoală în Moldova. Moldova e o ţară rece, unde entuziasmul, fie politic, fie literar, nu prinde în clipeală; nici teoriile italiene şi romantice a vestitului revoluţionar, nici sistemele ardelene nu au prins rădăcină. Cei din rari şi respectabili moldoveni, ce s-au încercat în nevinovate

[1] *Împoncişat* — aşezat strîmb, contrar.

forme, au avut puţini imitatori, rămîindu-le lauda numai că au dat semnul mişcărei intelectuale, şi dîndu-şi laudă mai mare încă, nu cu sisteme gramaticale, dar cu cercetări istorice, cu cercări de poezie şi alte aseminea, ce au aţîţat publicaţiile şi scriirile moldoveneşti de pe la 1840. Dar şi apreciaţia criticului despre românismul Prinţipaturilor e greşită ; românismul pînă la veacul al XVI era numai în colţ, şi staturile române se mişcau în rotirea slavonismului, care, am zis-o o dată, era civilizaţia preponderantă. Slavonismul era Dunărei ce a fost Apusului latinismul. Ardelenii, neavînd fiinţă legată, nu aveau nevoie de a se ţinea de tradiţia politică a vremei ; dar dacă arhiva oficială şi biserica au fost slavonă la noi, să nu uităm că relaţiile dregătoriilor cu lăcuitorii au fost româneşti, că cărţile domneşti cătră dregători erau româneşti, că tranzacţiile scrise şi giudecăţile se făceau româneşte ; şi dacă în Ardeal este colecţia de două sute diplome, toate slavone, în Moldova avem sute de mii de zapise, cercetări, titluri de proprietate şi hotarnice originale româneşti. Erau aşa de români, că toate hrisoavele sună : „Înaintea noastră şi a boierilor noştri moldoveneşti..." Tălmăcirile uricilor, slobozite odată cu acturile oficiale slavone, sînt încă dovezi a româniei şi titluri a limbei.

Studia istoriei nu este numai în cărţi tipărite : cartea vie a poporului, adică năravurile, obiceiurile publice şi private, portul, muzica şi limba ne va da poate soluţia ce o căutăm, soluţie ce o simţim cu toţi, învăţaţi şi neînvăţaţi, şi care unii o vînează pe pămînturi străine ; nu îndelungat poate orbirea sistemelor să întunece mintea unui neam.

Este în obiceiul crticilor, ce simt pămîntul înfundîndu-se supt greutatea unor sisteme, a sări din un obiect în altul şi de a pune în cauză efectul. Aşa şi d. G. S. de la gramatică a sărit la frumuseţile stilului, de la Blajiu la Atena şi la Roma ; şi de la frumuseţile stilului la clasicii lumei, de la clasicii lumei la cînticile populare... D.G.S. şi toate şcoalele noastre trebuie să urmeză tocmai din con-

tra,... să pornească de la cînticile ce le huleşte ca să agiungă la clasici !... Prin cîte fazuri şi prifacere au trecut toate limbile pînă la clasici !... Numai noi am avut pretenţii de a ne face clasici pînă a nu începe, de aceea sîntem legaţi în feliurite sisteme care au prefăcut toată românia într-o arendă de pedanţi. Fiecare fază în esistenţa limbelor a avut o epocă de mărire, a produs o operă ce a determinat faza următoare ; dar propăşirile nu a venit cu sistemele ; nu sistemele au înfiet pe Ennius Rusticus [1], nu sistemele au înfiet pe Horatius. Clasicii se chem clasici, pentru că rezumă în ei, cu talentul sau cu geniul, civilizaţia şi calităţile veacului lor. Dar numai prin gramatică nu se fac clasici. Vaugelas [2] nu e numărat între clasicii franţuzeşti, şi nu avem nădejde că românia viitoare va putea pune în rîdul clasicilor gramerianii de astăzi. Sînt autori care au scris după toate regulele gramaticale, şi nu sînt clasici ; sînt alţii plini de greşăli antigramaticale, dar sînt clasici. Pentru ce ?... Cea întîi nevoie a omului este a înţălege şi a fi înţăles. Cît de clasic ar fi un om neînţăles, munca lui e netrebnică, şi cunoaştem multe opere de aseminea în biata româniei.

Faceţi-ne o gramatică a limbei după limba nu ce ar trebui să avem, dar după limba ce avem, şi lăsaţi-ne să începem de la început, lăsaţi-ne să ne rugăm lui Dumnezeu ; iar nu lui *Dominus Zeus*, care este un domn păgîn, lăsaţi-ne să lucrăm în voia sa limbuşoara asta turcită, grecită, ungurită, slavonită şi ce a mai fi, ce o înţălegem toţi, şi vom agiunge şi noi de cînd în cînd a naşte cîte un clăsicişor. Noi moldovenii dimpotrivă simţim că mare avuţie, inspiraţie şi limbistică este în cînticele despreţuite în Ardeal, şi cu ele şi voia criticului vom urma înainte cercetările retrospective. Şi Omer a fost orb, şi gramerianii de pe vremea lui l-au hulit de barbar şi neclasic. Cu părere

---

[1] Poet latin (240—169 î.e.n.).
[2] Autor al lucrării *Observaţii asupra limbii franceze* (1595—1650).

de rău videm pe ardeleni mai mult dedaţi literei lucrurilor decît duhului, multă erudiţie moartă, dar nicicum spiritul filosofic a lucrurilor.

III

Gramatica, a zis oarecine, este un mijloc, iar nu un ţel; la români, ambiţia gramerianilor a prefăcut mijlocul în ţel ; cu pericolul de a stînge în noi închipuirea, slobozenia gîndului, volnicia stilului, armonia, firea şi folosurile scrisului, domnii grameriani ne-au adus într-un timp în care popoarele s-au scuturat de vrăjbele şcoalelor, şi la un neam mîndru ca al nostru, în care conştiinţa sîngelui a fost vie în cele mai grele vremi a istoriei sale, a concentra înţelepciunea neamului în *cuvîntologie*, alfa şi omega ştiinţei şi a rîvnei românilor de dincoace şi de dincolo de Carpaţi. Primejdia înghiţirei slavone, frica şi visul rău a gramaticilor şi a politicilor noştri, au petrecut-o de mult românii, şi au petrecut-o pînă a nu fi pe lumea română gramaticii şi politicii. Cine ie pană în mînă astăzi nu gîndeşte ce va scrie, ce carte de folos va da la lumină pentru inima, mintea şi învăţătura românului, dar gîndeşte pe ce mod va scrie, pe care logică gramaticală : pe logica italienească, pe logica ardelenească, pe fantezia franţuzească, sau pe alte logice, nebotezate încă, ca foiele Blajului, ca *Patria* din Bucureşti, ca *Zimbrul* din Iaşi ; nimine nu scrie ca să-l poată înţălege fraţii şi părinţii săi... Patrioţii scriitori, gramerianii, ziditorii de temelie a limbelor [1] nu văd gloata, *poporul iubit pentru care se fălesc că lucrează*, sau socot acea gloată deprinsă cu latinească, franţuzească şi italienească ; nici unul nu-şi aruncă ochii peste logică şi nu se întreabă cînd şi cînd : oare logica lungită, tot lungită şi întinsă, ca o aţă, din deducţie în deducţie, nu cumva

---

[1] Vezi nr. 62, *Patria*, foaie politică, literară şi industrială, Bucureşti (n.a.).

duce drept la neputință și la groapa *absurdului*, dacă ne este iertat a întrebuința acest cuvînt străin, tălmăcit românește prin cuvîntul neghiobie ? Logica este de a se opri la pontul unde un princip se lovește cu alt princip, și pentru noi este de a ne opri în analoghiile stîrnite la pontul unde limba noastră răspinge limbele străine, la pontul unde aceste analoghii vatămă nu numai armonia, dar ființa organică a limbei.

România știe acum de discoperirea manuscriptului *moldovenesc* din 1427 în biblioteca de la Oxfort : acest manuscript dă dreptate *României literare* în privirele sale istorice asupra limbei scrisă. Nu ne fălim de această discoperire, ce ne întărește în apreciațiile noastre, pentru că adivărul izvorea pentru noi din însăși viața neamului ; simțim că toate sistemele și-au trăit veacul și oamenii serioși, ca să prindă la putere, se întorc și se vor întoarce, ca urieșul din mitologie, la doctrina sănătoasă, adecă la tradiția istorică în picioare, tradiția care ne-a făcut și ținut români, și care tradiție, ea numai ne va da putințele de a produce literatură însuflețită și trăitoare și ne va pune pe calea civilazației adivărat națională, de care ne depărtează năluciri.

De a greși prin mult patriotism este o greșală frumoasă ; de a greși cu trudă, cu erudiție încă nu este nefolos : din frămîntătura minților, din scaparatul ideilor ies priceperea și adivărul ; sistemele, giudecata de însuși rodurile sale sînt în cumpănă de a opri întinsele lor deducții ; mulți scriitori se alăturează de tradiții ; și acești scriitori sînt cei bine primiți de cetitori ; este de prevăzut că în curînd școalele și tradiția se vor uni într-un eclectism, unde ne amînă sporiul ideilor, dezvoltarea civilizației, și de care ne leagă baștina noastră, căci românul s-a născut prin electismul politic ; gramatica se va reduce la misia sa, și scriitorii, după învățătura, talentul și aplecările lor, vor întrebuința, alege, lepăda și româniza cuvintele. De a face din limbă o chestie de naționalitate se

înțălege ; dar de a înturna și răsturna o limbă împotriva trasului ei este altă chestie : chestie de pedanți, de neștiitori, de șarlatani sau de mișăi, cînd nu este cumva o neguțitorie de sentimente patriotice. De a vorbi de *așezarea limbei pe niște baze mai solide, de baze cerute de regulile ce constituie o limbă*[1] este o frazeologie strălucitoare pentru ochii slabi, îngîmfătoare pentru cel ce o scrie, deșartă pentru înțălepți. Cînd se naște o limbă în lume, se naște cu organismul ei, se naște negreșit pe o bază solidă, pe baza alterațiilor sau a decompoziției altor limbi, pe condițiile viețuirei a poporului ce o înfie sau care se naște cu ea, precum românii, pe condițiile climei, a vecinătatei și o mie de alte condiții ce alcătuiesc istoria. Nu doară să căinăm românii că, surzi și muți, nemișcători și nesîmțiți două mii de ani, nu au avut răbdare a aștepta zilele noastre, pentru a li se face o limbă *solidă*. Dacă cetitorii *României literare* știu muzica, ar putea asemăna cuvintele însemnate cu oarecare întorsăture urlate[2] nepotrivite cu noatele și acompanemîntul.

Pînă la ziua dorită a înfrățirei sistemelor, *Patria* eroică din București, un *corp ager, ce respiră* ca un *torrent liber un aer de viață vegetală*, spînzurată cu *sfforțu pe vîrfurele* antitezei, ca o *pasăre* pe *bolta cerului*[3] va urma a sprijini sistemele, ba încă va mai naște vreo sistemă ce se iscălește Y *grec* ; singură buche sistematică de care scăpase biata românie. De ce rădăcină să fie acest Y *grec* rușinos, ascuns în coada *Patriei* noastre, ca alt Y *grec* ce se ascunde în coada rîndurelor de pe urmă a emigrației române de la 1848 ?... Nu este ardelenesc, căci Ardealul, și cînd se îmbracă latinește, tot vorbește românește. Moldo-român ?... Dar românul de mult s-a dispărțit de grecul; nu ar fi oare acest Y *grec* din acele neamuri înțălepte, care

---

[1] Vezi *Patria*, nr. 62 (n.a.).
[2] Întorsătură pentru acia ce nu știu românește : *roulade* (n.a.).
[3] Tot *Patria*, nr. 62 (n.a.).

știu, zice d. *Voinescu*, a pregăti în optsprezece feluri cartofele [1], dar nici într-un fel a vorbi românește ?»..

Crescături hibride ce stîrpesc pămîntul român, de care s-au mai vorbit odată în Moldova [2]

IV

Roma crește, se întinde, se revarsă peste lumea întreagă prin soldații și coloniele ei ; pînă în veacul al IV[-lea] în care năvălirile noroadelor se prefac în potopul omenesc ce a înecat puterea romanilor, vorba în provinții le romane se împărțea în limba oficială a dregătoriilor și a școalelor, adecă limba latină, și într-o limbă populară, alcătuită după fiecare provinție de limba romană a soldaților și a coloniștilor și de dialectele, ori de ce baștină, a aborigenilor. Dachia, mai mult, ca cea de pe urmă și mai mare colonie, s-a colonizat cu o mulțime de oameni și soldați din toată imperia, și mai ales de italieni, de spanioli și de gali în scopul politic de a încinge Europa și Italia de sînge credincios, unit cu patria mumă în tradiții, în religie, în interesele afinității ; se ințălege lesne că nămolul de oameni așezați în Dachia aduse în noua patrie dialectele mixte, ce începuse a se întocmi la dînșii, și

[1] Vezi *România literară*, nr. 37, *O primblare la băile din Pirenei* (n.a.).

[2] Vezi *Dacia literară*, fața 412, 1840, Iași. *Paranteză* : la 18 iunie 1855, *Cugetările* se văd iscălite ; d-l Y *grec*, la 17 septemvrie încă nu a văzut numele : nume care poate nu este d-sale cu totul necunoscut. Datele dovidesc că d-l Y *grec* are nevoie de cîteva luni pentru a *calambura* cu o grație, un *à propos*, o înlesnire și o ușurătate volteriană, ce îl chema în literatura *Patriei* din București la redacția coloanei de pe urmă, și dă pe față pămînturile regești din Siebenbürg. Se știe în istorie că lăcuitorii din pămînturile aceste trăiesc din *anticele*, adecă de vechele bunătăți străine. Nu se va miera dar nimine că d-l *Y grec* se cunoaște în antice : mierarea este cum a putut să-i agiungă d-sale numai trii luni pentru a tăcè reviul *României literare* (n.a.).

totodată tradițiile, credințele și naravurile lor ; amestecarea lor năștea limba și naționalitatea română sau romană a noastră, în care elementul roman trebuia să domnească în proporție mare, dar fără a înlătura alte ramuri nevoite.

Greșala noastră a fost, de cînd am intrat în dezbaterile limbei, că am urmărit numai asemănările noastre cu limba latină și celelalte limbi neoromane, dar nu ne-am bătut capul cu neasemănările — și tocmai neasemănarea informează duhul sau, cum se zice astăzi geniul limbelor — și desparte o limbă de alta : singurul Petru Maior a presimțit aceasta [1].

Dovadă că neamul nu vine din Roma de-a dreptul, nici din Italia numai, ci din provințiile europene a imperiului : Italia, Galia, Spania, Grecia mare, stau cele multe obiceiuri păstrate astăzi de români, care se găsesc unele numai în Galia, iar altele în Spania, și altele în Italia ; dovadă că limba nu este latină, stau : țăsătura și cuvintele cele numeroase care lipsesc în latina, dar se găsesc în limbile noastre, și tradițiile ideii naționale trăitoare la noi, ce își au părechea în unele din țările țitate ; și în sfîrșit numirea de haine, de lucruri, de sate și de locuri, care numiri deslușite de aproape ne-ar agiuta a descoperi pricina deosebirei românilor în pronunțiație, în florele hainelor și ne-ar aduce. poate a specifica gheograficește în care lature s-au așezat de pildă coloniștii veniți din Spania, sau cei veniți din Galia și Italia.

De la al IV[-lea] veac, lumea romană se sfarmă : tîrgurele, coloniile, provințiile se despart ; care se stăpînesc de sineși, care se cuprind de barbari, limba latină se retrage pe vîrfurile societății, iar limbele și dialectele năvălitorilor se întorloc, se mistuie, se topesc cu dialectele romane ; dialectul italian rămîne mai roman, deși nu mai latin, ca unul ce din capul locului se alcătuia de mai puține

[1] Vezi *Precuvîntarea* și *Dialogul pentru începutul limbei română*, lexicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, 1825, Budae (n.a.).

părţi eterogene, şi ca tradiţie vie a limbei obşteşti veche a Italiei ; dialectul romano-galic se modifică cu limba biruitorilor germani, dialectul romano-ispanic cu limba getico-arabică, şi dialectul nostru, cel mai de pe urmă născut din toate elementele ce avea rădăcină în Galia, în Spania, în Italia, în Grecia mare, se combinează cu influenţa slavonă.

V

Intrebuinţînd porecla dată de d-l M. Kogălniceanu unor „Colombi" literari de astăzi, am zice cu temei că, Petru Maior osebit, toţi novatorii din timpul nostru au fost şi sînt tatari în limbă şi în istorie, cînd s-au silit a ne încredința că sîntem fiii romanilor de pe malul Tibrului şi ne-au îndatorit a vorbi latineşte. Nici un purist neolog nu poate întuneca adivărul istoric, pentru că adevărul acesta este viaţa ce ne mişcă. Pe lîngă izvorul istoric trebuie să mai ţinem în seamă că norodul alcătuit din colonişti şi leghionari, trezindu-se într-o ţară cu păduri întinse, cu felurite zidiri a naturei necunoscute lor, cu climă osebită, cu vecini duşmani înarmaţi şi străini de haine, de limbă, de naravuri, silit de a-şi preface în totul viaţa înlesnicioasă a Italiei şi a Galiei în viaţă aspră, muncitoare, au căpătat alte idei, aplecări şi impulsie, şi-au prăpădit accentul dulce ; prin urmare dialectele felurite întrunindu-se, au mai sporit cu cuvinte nouă. Ce fac neologii din cuvintele născute odată cu românia... cuvinte ce nu sînt nici latine, nici grece, nici celtice, nici slavone ?... Ce vor face din rădăcinele pelasge ca : *iorum, hora, miros ?*... Cu ce dreptate vor zvîrli sau opri cuvîntul *codru*, cuvînt nelatin, dar ce se găseşte în limba franţuzească veche ?... *glod*, în limba spaniolă şi alte multe ?... Bucureştenii şi poeţii din Moldova zic astăzi : *parfum*... Ardelenii au osîndit şi pe Petru Maior de slavon şi ne-au dat lexicoanele ce le ştim.

Aceste sînt temeliele istorice a limbei şi a neamului. Fapta logică nu poate fi alta, decît o limbă compusă de mai multe elemente : toate aceste elemente au conlucrat a o produce, prin urmare nici unul nu e străin şi slavonismul este o nevoie istorică pentru limba noastră precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice a celorlalte limbi neoromane pentru a se întregi. Scoate din limba românească ramurele străine... unde e limba... unde e originalitatea ei ?... Orice vom face, mirosul slavonesc are să rămîie ; doară să ne hotărîm a adopta *ex abrupto* limba latină sau alta în loc. Slavonismul e strigoiul cu care ne sparie reformatorii ; dar ni se pare că reformatorii nu au învăţat rolul slavonismului în limba noastră ; ardelenii şi bănăţenii leapădă slavonismul, pentru că le-au fost urîţi sîrbii ce le disputa dajmele bisericelor ; noi lepădăm slavonismul pentru că urîm astăzi pe ruşi, însă cu toate aceste ure, slavonismul nu ne va lepăda şi el zice ca domnul Moldavei : „Dacă voi nu mă vreţi pe mine, eu vă vreau pe voi".

Precum în rînduiala psihologică, asemine şi în rînduiala materială a lumei şi a faptelor istorice sînt principuri ce se imponcişesc la întăie videre, dar aceasta este orbirea duhurilor mici şi a viderilor scurte, ce nu văd mai departe decît la gardul lor şi îşi uimesc mintea şi priceperea a chiti un lucru sau o chestie numai pe o parte.

. . . .

* După socotinţa mea, rolul adevăraţilor învăţaţi ce se vor îndeletnici cu filologia va fi să se mărginească în definiţia rînduielilor limbei, statornicia sintaxei şi a ortografiii ; iar alcătuirea, întrebuinţarea, iscodirea sau dipartarea cuvintelor trebuie să rămîie proprietatea urechii, a

* Aceste ultime pagini ale *Cugetărilor* rămase în manuscris au fost publicate de A. I. Odobescu în *Revista română*, 1863. — Reproducem manuscrisul 311 Bibl. Acad. R. S. România.

bunei judecăți ale scriitorilor. Codul limbei nu poate fi mai aspru decît cele politicești. Cuvîntul, fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are drit de împămîntenire, și numai obșteasca frămîntare și nevoia pot să-i deie indigenatul, iar nu autoritatea fabricanților de sisteme. Oare elementul fundamental german al limbei engleze îi necinstit, deși limba englezească coprinde multe cuvinte franțeze, italiene, latine?

Oamenii serioși, ce privesc literatura ca complementul naționalității, sînt datori să se opuie pohoiului de sisteme *cuvîntașe* și a combate tendenția literaturii cu cuvinte verzi și stacojii ca frunzele copacilor cînd le-a bătut bruma toamna, în loc de idei bune... Ideea bună aduce cuvîntul... deșertăciunea subt cuvinte sturlubatice ce nu se leagă unul cu altul îi cangrena noastră... *Le faux goût est toujours le faux goût !* [1]

Întîi și întîi, pînă a nu ne arunca în bolboacele etimologiii și ale purismului, făcut-am de-amăruntul catagrafia bogăției sau a sărăciii limbii ? Și al doilè, cîți ne-am îndeletnicit cu chestii gramaticale și *cuvîntale* avut-am deplinile științi cerșute de asămine obiect... ? Să nu rușinăm fudulia nimăruia, dar subt chip de învățați, multă neștiință se ascunde, mulți au zvîrlit în sistemele lor cuvinte osîndite străine, care ar putea dovedi de o baștină mult mai română decît baștina osînditorilor.

Cînd românii vor întorloca o societate serioasă, spre așezarea și dizbaterea chestiilor limbii, cînd vor pune pe izvod tot ce au, cînd societatea aceea va încheia jurnal de toate cuvintele primite, indigenate, lepădate, înnoite sau învechite din țările unde se vorbește românește, cînd se va așeza sintaxa și ortografia nu după placul fieștecăruia, dar după duhul istoriii și a originurilor neamului, atunce literatura își va lua zborul și va fi expresia neamului. Însă, ce va fi și mai de folos încă, pînă atunce, ar fi să vie în ciuda pedanților un soi de Pascal, Racine să scrie în

[1] Gustul îndoielnic rămîne mereu îndoielnic (fr.).

limba românească fie acea limbă *pură* sau pe slavonie în *ție*, în *țio*, în *țiune*, în *ciune*, o carte de inimă și de duh român... În acea zi pedanții se vor șterge ca umbrele, că nimică nu omoară pedantismul ca o carte frumoasă, simplă, de gust și de idei.

Reacția în contra apucării literaturii de astăzi trebui să vie [1] ; judecata și gustul se vor isca în ziua aceea în care vom înțălege că literatura este pîinea zilnică a unui neam. Într-acea zi se va rădica fortuna împrăștiitoare a pedantismului ; puține scrieri vor scapa ; acele scrieri sînt ale oaménilor carii s-au oprit pe marginea prăpastiii novatorilor, fără însă să se îmbrace cu totul cu mantaua limbei poporale, tocmai ca oamenii ce înot între două ape...[2] Unii, deși numai tălmăcitori a ideilor și scrierilor străine, și-au pus încale silința a le traduce într-o limbă limpede și înțeleasă, în care sistemele nouă își arată urechile cînd și cînd ca o pată neagră pe o pînză albă. Sînt încă cîteva scrieri care dovidesc o presimțire de misia literaturei și se deosebesc de operile pedanților prin o mișcare slobodă, o aducere aminte de obiceiurile limbei, și prin urmare au o acție morală pe cetitori, dar sînt rari... Totimea literaturii samănă o mozaică a căria petricele, nepotrivite în flori și mărime, nu sînt unite cu ipsos, toate literaturile cunoscute s-ar putea scula și zice : „Pagina aceasta-i a mè ; ideea aceasta, schimosită și desfrumusețita, o cunosc ; fraza cutare îi furată din operile lui Lamartine, lui Dumas, lui Hugo, lui Byron, fila atîta, rîndul al 5-lea sau al 6-lea".

Departe de a împiedeca studia antichității și mai ales acea latină, noi am îndemna din tot sufletul, căci acea stu-

[1] Pe marginea ms. 311 (Bibl. Acad. R. S. România), în dreptul acestor rînduri, stau scrise cu creionul următoarele : *„dire que c'est l'éloge des Moldaves de ne pas donner dans ces billevesées"*, [a spune că aceasta-i un elogiu al moldovenilor de a nu cădea în aceste năzbîtii].

[2] Pe margine : *„objecter Schiller et qui n'écrivent pas en populaire — qu'est-ce que le populaire ?"* [a obiecta lui Schiller și celor ce nu scriu în limba populară — ce este limba populară ?].

die ii baza dritului nostru istoric. Însă de la studia literală la aplicaţia ei la starea noastră este o prăpastie de şeptesprezăce veacuri... Sînt mulţi oameni dintre români care ştiu latineşte şi chiar numai latineşte ; asta nu-i de ajuns. Pe lîngă latinească mai trebui tactul care întorloacă trecutul cu ceasul de faţă, ca să le tălmăcească şi să înţăleagă duhul lucrurilor şi frămîntarea lumei. Învăţaţii noştri latini s-au uitat în lumea nouă prin ochiana lumei vechi. Răvărsarea popoarelor nouă a prefăcut pămîntul, hristianismul a prifăcut civilizaţia ; rămîne numai-a despica în interesurile şi civilizaţia de astăzi înrîurirea vechimei şi măritişul ideilor, interesurilor popoarelor nouă cu tradiţiile şi viaţa veche.

Deci pentru românie, Tacit[1], Ovid, Virgil sînt ciceronii ce ne vor tălmăci viaţa romană şi ne vor întroduce în viaţa română... din ei să luăm ce este dreapta clironimie a noastră, ca să o adăogim la avutul nostru ; iar restul nu-i a nostru, ii un legatum a omenirii întregi, un muzeu unde toţi intrăm fără a putea lua nimic.

XIII

Cer iertare de descrierea aceasta lungă, cer iertare pentru nevoia în care m-am aflat de a spune de trei şi patru ori tot acele lucruri şi acele idei, şi cîteodată într-un *limbagiu* ce-l hulesc. Aşa de nenorocită este plecarea literaturii române şi aşa de întunecată mintea noastră, că aceste prinţipii elementare ce sînt în alte ţări o faptă viderată, de care nu se mai vorbeşte, ca şi de mişcarea pămîntului, samănă a fi pentru noi lucruri din ceea lume ; aiurea ar fi pedanterie să zici că limba, literatura şi poezia sînt trei cuvinte identice a uneia şi singură formulă... naţionalitatea. Pentru noi, înecaţi în pedantism, este o noutate îndrăzneaţă de a le rosti, vrednică de hula învăţaţilor şi le-

[1] Istoric latin care a trăit între anii 55—120.

gislatorilor Parnasului. După pilda lui Galilei, ce striga din închisoarea unde-l pusese pedanţii vremii dupe atunce: „pururea se mişcă“, voi striga din Moldova, ca să se audă peste Molna, peste Milcov, peste Carpaţi : limbile domnilor I. L. P. şi altora nu sînt limba românească şi literatura de astăzi nu-i literatură românească.

O mare mîhnire simt ; neologismul nesocotit aşa ne-a învălătucit, încît nu mai putem zice cele mai simple lucruri şi mai obicinuite, fără amestecare de vorbe străine ; deprinderea noastră de limbi şi lexicoane străine ne-a tăet la rădăcină cuvintele şi idiotismul adevăratei limbii noastre, încît ne este mult mai uşor de a scri şi vorbi franţuzo-româneşte şi italiano-româneşte, decît sadè româneşte ; ne mierăm cînd un cuvînt român sau o locuţie pămînteană pică din condeiul nostru. Cuvintele sînt ţăruşile, idiotismul este marca, iar stilul este naţionalitatea unei limbi. Mărturisesc neputinţa mea, deşi am cercat a arăta rana noastră, rămîind cu nădejde că Pascalii, Volterii, Cornelii, Racinii români viitori vor găsi şi limba şi stilul român, care le-am prăpădit.

XIV

Am zis că studia înţeleaptă a vechimii este de neapărată nevoie şi mai zic o dată. Două influenţe a societăţii antici subt chip de doi oameni deosebiţi, ce se cheamă Virgilie şi Ovid, sînt temelia caracteristică a aplecărilor românilor ; deşi prifăcuţi de veacuri după duhul noului popor român, aceşti doi oameni înrîuresc poezia, obiceiurile, legislatura şi viaţa curată plugărească a neamului nostru. Ştiinţele, artele, religiile, precum şi limbile, au ieşit din sînul noroadelor ; în urmă au sosit poeţii, învăţaţii, ce nu sînt alta decît culegătorii, păzitorii şi lăţitorii iscoadelor obşteşti... Aşa păstorii au descoperit rîndul stelilor şi a vremilor, aşa păscarii au început plutăria, aşa babele s-au

îndeletnicit cu buruienile de leac ; așa limba noastră făcută de popor s-a păstrat de el... odată cu răsipirea Romii se stînge civilizația în colonii ; legioanele se rădică, învățații, care-s fricoși ca și alți oameni, deși filosofi, părăsiră Dacia, și rămîne numai poporul cel mic din sînge roman împrumutat în Italia, Galia și Spania, cu o limbă felurită, ca și sîngele lui... Părăsirea Daciii de romani dădu noul popor pradă *vărăriii ;* de la a treilea pînă la unsprezăcilea veac, în carele să mai liniștesc năvălirile popoarelor, și răsăritul Evropii își ia o așăzare mai statornică ; neamul român să mistuie sau de-abia se zărește în istorie cînd și cînd. Însă în loc de a peri, nenorocirile politice slujăsc a întări neamul. Ele dizvoltesc în urmașii coloniilor o civilizație casnică, ce nu-i nici civilizația Romii, nici vărvăria hunilor, și nasc limba, năravurile, duhul și naționalitatea nouă română, pe răsipurile agricole și religioase a societății vechi : un element nou, împrumutat oamenilor din Asia, adică păstoria, element prăpădit în Grecia și Italia după pravila nevoită a propășirii civilizației, se adaoge și se tipărește în aplecările civilizații nouă a românilor. Aceste elemente se căsătoresc și produc o ființă nouă trecută prin botezul hristianismului.

O căutătură răpide în obiceiurile, tradițiile și idiomul românilor ne-a întări ideea și ne-a statornici adevăratele prințipii istorice. Istoria limbii noastre îi cuprinsă în *perilips*, în războaiele neamului din Țara Ungurească și din Ardeal în 1848 și 1849. Mai mult decît noi, care sîntem interesați de-a dreptul în dizbaterea pricinii acestor sîngeroase întîmplări, învățații străini au cercat a se sui pînă la pricina pricinilor, însă unii numai au presimțit adivărul; alții, mai ales franțujii, după obiceiul lor de a lega toată mișcarea omenirii de înrîurirea franțeză, n-au văzut alta în cîmpiile ungurești decît o urmă a gîlcevirilor filozofice și revoluționare ale Parisului. Nici o chestie de la 48 — la 49 n-a fost mai încurcată, mai sucită și mai împleticită de jurnalismul și învățații franțuji ca chestia naționalităților. Pe vremea aceea ieșise la iveală o geografie, o istorie [1], în care toate limbile, toate poveștile se lovè în capete, fără ca românii, slavii și maghiarii să-și poată cunoaște idioamele, năravurile, numele și țara.

Știința ofițială, ca și jurnalismul, îneca fortuna[2] noastră în fortuna Apusului, tot după acea fală franțeză nemărginită, ce vede Franția în tot și piste tot.

Limbile, numele popoarelor Răsăritului, dușmăniile ce le dispărță, precum și istoria lor, sînt necunoscute Apusului. De aceea jurnaliștii, învățații și diplomații să rătăciră ; iar un român, un maghiar și un slav, care-și cunosc țările lor și inima neamurilor, vor găsi în ei însuși cauza acestor războaie ; întinderea ideilor moderne îi mărginită pe țărmurile Dunării, îi mărginită în puține capite din treptele de mai sus ; iar lupta a pornit din bordeie. Două rînduri dintr-un cîntec din Ardeal care ne-a îndreptat la izvorul întîmplărilor de la '48 :

„Horia bè veselește,
Țara plînge și plătește".

Războaiele neamurilor sînt cuprinse în aceste două rînduri. Nu am nevoie a face românilor monografia cîntecului acestuia ; ficiorii acelor ce cîntau pe la 1782 „Horia bè și veselește", ciobani de la Abrud, plugari și ficiori de popi, începură în 1848 războiul tot cu acest cîntic. Cîntice de asămine fire să cînt de 15 veacuri pe malurile Tisăi, a Dravei și a Dunării și sînt prințipul necunoscut a Apusului.

Toată ideea politică și socială a lui Koșut de a amesteca toate naționalitățile Ungariei în singura naționalitate maghiară pica înaintea îndărăpniciei întemeetă pe poezie și pe obiceiuri a românilor și a slavilor. Koșut își sprijinea sistema, ca toți făcătorii de sistemă, pe o logică ce i se

[1] *De la guerre des idiomes*, par, *mr.* Bourgoing, *ancien ministre de France*, 1849 (*Despre războiul idiomelor* de d-l Bourgoing, vechi ministru al Franței, 1849) (n.a.).
[2] Soartă, destin.

pârè dreaptă și totodată cu putere administrativă, cu tunuri și cu ștandarul, adică spînzurătoarea. La logica lui Koșut, românii și slavii opuneau altă logică și ziceau : „dovidești-ne că limba ungurească îi mai frumoasă decît a noastră și om vorbi ungurește ; dovidești-ne că-i mai cinstit a se chema Ianoș în loc de Ion sau de Ivan, și ne vom chema și noi Ianoș". [1]

XV

Așa dar fără a depărta în totul înrăurirea apusului în întîmplările lumei noastre, începutul lor este în noi [...]. Nimică nu poate tălmăci puterea urăi neamurilor decît studiile năravurilor, idiomilor, tradițiilor și muzicii fieștecăruia neam ; această studie cuprinde toată istoria, originele popoarelor, psicologia, literatura ; prifacerea ideilor dintr-un neam în altul și de la un neam la alt neam, întemeind și născînd deosebire naționalităților. Acea studie în scurt să coprinde în poezie, în muzică și în idiom ; cu cît popoarele sînt mai departe de civilizație cu atîta obiceiurile, tradiția și poezia au mai multă putere.

[1] Aristocrația moșierească și capitaliștii unguri promovaseră o politică de asuprire națională și de maghiarizare forțată. Guvernul reprima năzuințele de independență națională ale celorlalte popoare. Cum arată istoricul sovietic A. Narocinițki, și Kossuth — cu toate meritele sale incontestabile în lupta împotriva autocrației habsburgice — „a adoptat în 1848 o poziție nedemocratică în problema națională". El a respins propunerile de alianță formulate de Bălcescu și nu și-a dat seama de eroarea săvîrșită decît după ce contrarevoluția austriacă a înfrînt forțele revoluționare ungurești. Russo era perfect îndreptățit deci în atitudinea sa critică față de Kossuth. Pentru atitudinea acestuia vezi studiul *Tradițiile revoluției din 1848—1849 din Ungaria și contemporaneitatea* de A. Narocinițki, studiu apărut în *Kommunist* nr. 3/1957 și reprodus de *Contemporanul* din 22 martie 1957.

Neamul român încă îi în faza tradițiilor. Să ne uităm la formele civilizații ; întîi este familia ce statornicește, al doilea familia ce se priface în neam, și al treilea neamul în popor ; cu neamul se începe limba și poezia. În ziua cînd istoria se priface în hronică, poezia își întinde aripile și zboară sau se preface în poezie literară. Spre a găsi dar temeiurile limbilor, îi de nevoie de a se întoarce înapoi și a lua limba în gura celor ce au făcut-o, pentru că atunce este expresia a neamului întreg, și literatorii, subt pedeapsă de a se diparta cu totul de originile limbei, sînt siliți la o asemenea studie. Să luăm de pildă un cîntic vechi. Tradiția locului sau tradiția omenirii, trecută din neam în neam, cîntată spre ajutorința aducerii-aminte, cînticul acela trece din veac în veac, încărcîndu-se în călătoria sa de fapte și de idei nouă, păstrînd însă o formă răpide, strînsă, totodată istorie și poveste ; căci limba obștească stă într-o cumpănă cu civilizația ; poporul în toate treptele sale înfățoșază o totime, unde toate nevoile, interesurile și patimile se acufundă. Încet cîte încet neamul se priface în popor sau nație ; bogățiile particularnice și dignitățile își fac loc ; treptele se deosebesc mai tare ; civilizația în marșa ei progresivă, modifiază limba și năravurile; istoria uită de unde a pornit, nu se mai amestecă cu tradițiile și cu năravurile spre tălmăcirea faptelor ; și stă un minut la punctul acela unde viața tradițiilor se priface în viața istorică, și limba, năravurile și aplecările se întipăresc în sufletul unui neam. Tocmai [la] acel punct sîntem astăzi ; dacă vom călca sănătos și după logică, vom avea limbă și literatură, precum și originalitatea noastră ; dacă dinpotrivă vom alerga după visurile pedanților, vom rămîne în patosul unde ne găsim.

În învățătura năravurilor, muzicii și a poeziii ne vom putea încredința de originile limbii noastre, de nașterea naționalității neamului român, de fireștele noastre aplecări

şi de luptele ce coloniile romane au pitrecut pînă a se pri-
face în sfîrşit din romani în românii de astăzi. Dacă acea învăţătură ne-a dovedi că elementul de baştină latin, elementele celtice şi mai tîrziu mongoale i slave, amestecîndu-să, au dat viaţă unui nou neam, apoi latinismul pur pică de la sine, şi vom fi încredinţaţi că literatura trebui să se razime pe toate elementele care au intrat în limbă şi în neam. Latinii ne trebui, cum am zis, ca o întroducere în viaţa noastră.

AMINTIRI

I

De ce oare cu cît ceasurile, zilele şi anii se înmulţesc asupra lui, cu atîta mai mult omul se uită în urma sa, şi din căutătură în căutătură se opreşte cu plăcere la cele mai departate aduceri-aminte, aducerile-aminte a tinereţii şi a copilăriei ? Nu-i soarele frumos şi astăzi ? păsăruicele nu cîntă tot aceleaşi cîntice voioase sau jalnice ? frunzele nu au acelaşi freamăt ? pădurile nu înverzesc ca odinioară ? florile nu au acelaşi miros, cîmpiile, dulcele privelişti duioase ce aveau ? mişcarea vietăţilor alinitu-s-a ? Nu ; dar nici un soare nu luceşte frumos, nici o floricică nu are dulce miros, nici un fluier pe coasta dealurilor nu zbate, nimica în lumea de faţă nu are asemănare cu florile şi cu soarele zilelor văzute prin aducerea-aminte. Vîntul ce bătea atunce, lacrimile ce se vărsa se uit ; din zilele trecute a rămas în închipuire un soare de-a purure cu raze strălucitoare şi un miros neşters. Are dreptate aducerea-aminte : nimică nu poate fi pentru om mai frumos decît trecutul, căci trecutul e tinereţea şi tinereţea este fericire !... fericire de a crede în toată pasărea ce zboară, fericire de a crede în frumosul şi în bunul, fericire de a nu se îndoi de cinste şi de multe, fericire de a nu gîndi la nimica, de a nu şti ce este viaţa şi ce neagră prăpastie este sufletul omului... Cînd se întoarce gîndul spre zilele tinereţii, inima stă nehotărîtă, ce va povesti

deodată : bătaia ei dintîi simţită, îmbătătoarele şoapte, plimbarea încîntătoare umăr la umăr printre florile ce nu se zărea şi în acele minute, dar care acum răsar şi împodobesc suvenirul, voiniciile ce îşi făgăduia, patriotismul înflăcărat, visul măririlor, căpătate prin osteneală, vrednicie şi fapte mari, binefacerile ce se pregătea a revărsa pe lume, ca un soare luminos şi roditor ? — lucruri ce se schimb toate încet cîte încet în cevaşi cu totul dimpotrivă; la unii, bătaia lui Dumnezeu !... nici nălucirea visurilor acelora nu mai este !

Din multele dulci ochiri a tinereţii şi a copilăriei două s-au tipărit în inima mea, verzi şi vioaie, crescînd iarăşi, an cîte an, ca mlădiţele copacilor ; primăvara mi le aduce, pe cînd dă frunza, pe cînd fluturii încep a se giuca, cînd trandafirii îmbobociţi se deschid, cînd soarele încă dizmiardă şi nu arde, cînd de pe porumbei pică ninsoarea, mirositoare. Una din ele, zîmbind în ceriul trecutului, cine nu o ştie ? cine nu a avut optsprezece ani, cine nu s-a uitat la lună şi nu a vorbit cu stelele ?... A doua aducere-aminte ce iarăşi, ca toate aducerile-aminte, dulce luceşte între flori şi raze aurite, este un sat frumos, răschirat între grădini şi copaci pe o vale a codrilor Bîcului, cu un păr mare în mijloc. De sînt mulţi ce nu ştiu poate de codrii Bîcului (căci de lungă vreme nu să mai vorbeşte în Moldova de ei !) şi mai mulţi vor fi care nu ştiu ce însămnează părul din mijlocul satului. Codrii erau odată aşezare de apărare ca plăieşia munţilor, salbă de zmarand a Besarabiei precum Besarabia era cuibul răscoalelor din ţară, moşia celor Novaci de răul cărora urdiile tătărăşti nu se putea înturna în Bugeag cu prada din Ţara Leşească şi cuibul voinicilor din cîntecele vechi. Codrenii era mîndri şi nu purta numele nănaşilor lor. Cîntecul zice :

S-a aflat la Movilău,
De Codreanul cela rău !...

Părul din mijlocul satului era odinioară : cînd divanul unde sfătuia satul, cînd locul unde poposea voinicelul străin, pînă a nu-şi găsi gazdă, cînd locul giocurilor ale băieţilor, cînd spitalul unde zăcea bolnavii nevindecaţi, părăsîţi în sărăcia lor de toţi şi de neamuri ! Balada lui Donciu spune :

Sub cel păr mare din sat,
Zace Donciu într-un pat ;
Şi de mult zace, măi frate :
Nouă ani şi giumătate,
Şi nouă zile de vară,
Şi nouă de primăvară ;
Pe de-o parte carnea-i cade,
Pe de-o parte vermi îl roade.
Neamurile l-au uitat,
Toată lumea l-a lăsat !
Numai soră-sa Stăncuţa,
Numai soră-sa, drăguţa,
Nici l-a uitat, nici lăsat,
Nouă ani că l-a cătat,
Pernele că i-a mutat,
Cînd la umbră, cînd la soare,
Cînd la cap, cînd la picioare,
Cînd la dalbe brăţişoare.

De ce vorbesc de părul satului ? Vîntul primăverei a bătut ; peste dealuri, peste văi, peste ani, dorul leagănului mă agiunge ; spre codru mi se întorc ochii, şi zăresc umbra părului copilăriei mele, care îşi întinde ramurile ca nişte braţe şi îşi scutură florile pe inima mea ca o ploiţă răcoroasă. Părul, cu locul bătut pinpregiurul de vitele satului lui ce singure astăzi mai ţin Divan ; curtea boierească, opcină strămoşească ce nu se mai află, albind pe troscotul verde al ogrăzăi mari, şi întinsă ; livada din dosul curţei, biserica cu ţinterimul pestrit de iarbă lungă, de sulcină aurită, şi de cruci negre, cumpăna fîntînei de la poartă,

aninată pe răchita crengoasă ; toate trec dinaintea mea, vii şi în mişcare... Iată pădurea unde alungam mierle, cireşul sălbatic unde mă băteam cu ţărănaşii ; iată colo, colo în depărtare, în zarea luncei, pe deasupra pîrlazului, ţiganca cu desagii, o stahie uscată, prietină cu *mama pădurei*, ce vine să ieie băieţii, umbre ce mă fac să răsar şi acum, deşi îmi rîd încet şi cu iubire. Cît de dulci sînt amintirile bătăilor de inimă, cît de învăpăioase sărutările tinereţii înflorite... însă nu desfătează inima, nu descînt durerile lunei, nu mîngîie de înşelăciunile vieţii ca dulcele soare a copilăriei, alinit prin depărtare, că soarele ce se vede prin o ceaţă subţire. Dar serile satului meu, cînd luna se rădica asupra părului, şi cumpăna fîntînei se părea un cocostîrc cu pliscul întins... ce sări sănine ! Într-amurgul se apropia cîrdurile, aducînd miroasele cîmpurilor cu ele, turmele de oi zbierînd cu ciobanii fluierînd ; focurile se aprindea dinaintea caselor ; fumul stuhului se împrăştia în văzduh cu mirosul teilor ce venea de la pădure ; moşnegii spunea de turci şi de tatari, de moşul Adam cu barba pînă în brîu, ce ţinea plăghiile pe genunchi, de Ileana Cosinzana, de fraţii din lună, de lupte şi de năvăliri ; vedeam în lună chip de om rănit, culcat pe un pat frumos de scoarţe şi de lăicere, şi sîngele bolborăsînd îi pica alăturea într-un ciubăr spart ; iar pe fratele ucigaş, osîndit din porunca lui Dumnezeu, pînă se va umplea ciubărul, a bè sîngele nevinovat ce nu încetează a curge de la începutul lumei... Auzeam picătura sîngelui, zăream[1] fraţii amîndoi, unul lungit, al doilè cu capul plecat şi cu părul zburlit. De atuncea nu m-am uitat la lună vreodată fără a-i vedè. Bătrînii spunea de aceste, fetele şi flăcăii vorbea de Măriuca... Măriuca ! şasesprezece ani, faţă de trandafir şi de spumă de lapte, ochi de mură, cămeşuică de omăt cu altiţioare[2] supţiri, ca o creastă de rîndunică, şi inimă de

[1] *În România literară : zădeam.*

[2] *Altiţă* — broderie cu arnici sau mătase pe umerii iilor.

lăcrimioară ; mult iubită, mult sărutată de un nufăr frumos de pe iaz ; ea era drăguliţă tot satului... dar nuferii sînt înşelători ca unda' mirătoare în care să nasc ! Al nostru se duse la moscălie[1] cu fagadă de întoarcere ; lăcrimioara se veştezi... părinţii o alungară... Un an, doi, trei ani, de sub părul satului, Măriuca se uita la drumul mare bătut de ochii ei ; drumul aducea numai dorul : într-o zi, Măriuca clăti din cap ca o frunzuliţă vîntuită, se culcă la piciorul părului, cu ochii la drum, şi adormi pentru totdeauna !...

II

Pe lîngă umbra Măriucăi, pe lîngă vîntul ce bate prin păr, pe lîngă chipurile trecutului ce se învîrtesc în ochi-mi şi în inima mea, deasupra satului aud rădicîndu-se un huet ; alte huete răspund şi clocotesc pe dealuri şi prin văi ; huete vesele de fete şi flăcăi ce vin cu flori şi cu cordele ; zi-întîi mai a sosit în sat şi bate la toate uşele, la bordeie, la case şi la curte ; ziua armindinei în care pelinului să dă cep !... De aş fi avut noroc să fiu şi eu din cei învăţaţi ce scriu în limbă frumoasă, de nu aş fi simţit în cutrieratul lumei că cea mai mare nevoie a omului este de a fi auzit cînd strigă, de a fi ascultat cînd cere, de a putè plînge cînd îl doare, de a vorbi, de a se mîngîè şi a-şi aduce aminte în dulcea limbă a mamei, în dulcea limbă a poveştilor, care au întipărit icoane drăgălaşe şi poetice în închipuirea copilăriei, aş fi putut spune că povestea din lună : *e tonnella Danaidelor, tradiţiune ovidică, augmentată de tradiţiunea ebraică a rezbelului fratricid, Capitul al IV-[lea] din Opera prima a celebrului Moze, reformatorul şi legislatorul inspirat al evreilor ;* v-aş spune iarăşi că serbarea zilei întîi mai se leagă cu sărbătoarea unei zîne a

[1] *Moscălie* — cătănie.

cîmpiilor latine, de pe vremea strămoşilor noştri romani şi a străunchiului nostru, bunul Evandru, care Evandru era un fel de Papură vodă latin ; v-aş spune cum se jărtfea pe altare în acea zi mieii fără pată, fruntea turmelor ! giunce albe, mîndria imaşelor ! şi cum să dăruia zînei colive de miere şi de făină, de trei ori cernută, de grîu spălat ; dar nu sînt învăţat şi spun în limba ce am dobîndit odată cu lumina, odată cu auzul, odată cu vederea soarelui, a codrilor, a cîmpiilor, şi a florilor ; cîtă trudă, cîtă vreme pune omul a învăţa limba neamurilor străine ! dar acea străină nu-i vorbeşte de ţară nici de părinţi, nici de fraţii ca brazii, nici de surorile ca florile, nici de primăvara cu verdeaţa ei şi turmele de oi cu ciobanii în capul turmilor, lăsîndu-se pe guri de rai, nici de plugurile cu şese boi, nici de copiliţe bălaie şi fete de împăraţi, cum vorbeşte limba ce o învaţă şi o suge omul cu laptele vieţei !

În acea zi dar, părul satului păzea numai el casele ; cîţi flăcăi, cîte fete mari şi codane, toţi şi toate se împodobea cu flori şi cordeluţe, care la pălărie, care la codiţe. Cu lilieci în mîni, cu garofe pe cap, cu busuioc verde în sîn, fetele şi flăcăii părea flori mişcătoare ; de cu seară fetele se la, flăcăii se pieptăna ; iar în zori de zi, cînd se deschid lăcrimioarele, viorelele şi toporaşii se scutură de roua nopţei, văile se umplea de chiote ; codrii clocotea de pocnite de frunze, de hohote, de cimpoaie ; telingile răsuna în toate părţile de doine ; mese numeroase se întindea pe sub copaci.

Curţile boiereşti, locuite pe atuncea iarna şi vara, se gătea, se pospăia, se înalbea la apropierea zilelor mari ca şi casele săteşti ; sărbătoarea se primea cu aceeaşi bucurie de boier şi de ţăran, fiind uniţi în credinţă, în limbă şi în obiceiuri : strigoii, stihiile urzitoare de rele, naiba, năbădaica şi urletul cînilor noaptea îi umplea de spaimă deopotrivă pe amîndoi. Pare că văd încă acea icoană a trecutului : mare zgomot şi zbuciumală este prin curţi ; ţiganii, pînă şi bucătariul, se fudulesc în cămeşi curate, oamenii în minteni cu mînicile suflecate, cu cordele la pălării fîlfîind în vînt, se păunesc prin ograda măturată : rochiile roşi şi tulpanele galbine de la Paşti ale ţiganilor se zăresc iarăşi : totu-i plin de mişcare : toate feţele pline de veselie : giupînesele de la camară sînt pîrjol de ameţeală, cucoana ţipă ! După mult vălmăşag a nenumăratelor slugi, ameţite de alergătură, trăsurile cu caii împodobiţi trag la scară ; în una se suie cuconul şi cucoana, în capră un arnăut cu ciubucul încălîfat[1] în mînă, şi cu pistoale la brîu ; în a doua, giupîneasa cu vutcile şi dulceţile ; în alta sofragiul şi ţigănaşul său nedespărţiţi, cu tacîmurile ; în alta, stolnicul cu vinaţele, cafeaua, pînea şi pelinul mai cu seamă, fără care nu este zi-întîi mai ! apoi vine bucătariul cu merindele, ş-apoi gloata din casă, slugele, femeile şi cuconaşii. De se întîmplă vecini, adunarea nu se mai numără ; drumul se acopere de trăsuri şi de călăreţi ; strînsura, cu răcnite, chiote şi împuşcături, seamănă o nuntă de cele huioase, precum obicinuia părinţii noştri de toate treptele, călăreţii, baloanele cu ficiorii boiereşti la obloane, braşovencele (de care ne-a scutit astăzi Dumnezeu pentru odihna ciolanelor noastre), căruţele şi alaiul agiung într-o poiană mare şi frumoasă, în mijlocul codrului, unde iarba-i netedă ca un covor, nu departe de un izvor rece în care steclesc fedeleşele. Mesele se întind : masa boierească, masa giupînesei şi a ficiorilor, masa oamenilor şi masa ţiganilor. Sub poalele codrului verde se vede un foc urieş, împregiurul focului muncesc bucătarii ; mieii întregi se întorc în ţepe de lemn ; pîrpălacul umple pădurea de miros. Benchetul începe cu glume late ; pelinul curge prin pahare, după pelin; vutca, fala gospodăriilor ! vutca se taie cu cuţitul ! vutca se schimbă cu vişinapul ; vinul şi lăutarii întart boierii, paharele se umplu des, fesurile zbor în văzduh. Sînt manèle dulci, sînt manèle mîngîioase, sînt manèle dureroase ce rup inimile : bătrînii înclin, tineritul bea în papucii cu-

[1] *Încălîfat* — băgat în toc, într-o pungă.

coanelor şi se sărută cu lăutarii, iar cucoanele, cu ochii înecaţi în amor, cîntă versuri frumoase, de se răsun codrii, şi se trezesc păunaşii. Pe marginele poienii, arnăuţii dau din puşte şi din pistoale, slugele huesc ca roii rătăciţi, surugiii se îmbată. Porneala-i o amestecătură nespusă : de-abie prin mijlocul nopţii mai încep iarăşi a cînta privighitoarele spăriete de huet şi de glasul lăutarilor !...

Am văzut multe zile-întîi de mai de atuncea, în Iaşi şi la ţară, dar nu seamănă că zi-întîi a mea ; în loc de veselie am simţit dor şi amărăciune !

III

Dar anii trec... vine vremea ca copilul cel vesel şi slobod ca o căpriţă să lesă cîmpul cu flori, poveştile nesfîrşite, cuibul şi şezătoarele satului şi să între în viaţa chinurilor prin cartea de învăţătură... Nu este românul din acele neamuri fericite, ce au hrana minţei la uşa părinţească ; multe veacuri ş-a plimblat el cortul de pe şesuri pe dealuri, de pe dealuri pe alte dealuri, căutîndu-şi pămîntul strămoşesc... acum încă e pribeag pe lumea înţelepciunei, şi trebuie în neagra străinătate să-şi agonisească putere, pentru a mărturisi şi sfinţi patria mult iubită, dar mult necăjită, patria asta ce se clatină ca o luntre uşoară în toate părţile, şi se întoarce cînd la apus, cînd la răsărit, cînd la miazăzi, cînd la miazănoapte, ca frunza vîrtejită de furtunele toamnei... departe trebuie să cîştige inimă şi pînea sufletească, ce susţine în zilele nedreptăţilor şi înfrumuseţează zilele sărine... căci pînea sufletească şi inima sînt un rod scump şi rar a pămîntului român, ist bogat de roduri... într-o zi, copilul care îl chemăm cuconaş, şi se va chema mai tîrziu neamţ, franţuz, şi mai în urmă bonjurist, copilul crescut în huzur [1], în bumbac şi în toate dragostele mamei trece într-o caretă... careta se mişcă... se tot mişcă... merge şi tot merge peste nouă ţări şi nouă hotare... icoana tristă a vieţei politice a bietelor ţări... Dar lumea are sfîrşit... careta s-a oprit... unde ?... se trezeşte copilul între feţe ce nu a mai văzut, aude o limbă ce nu o ştie !... Inimioara i se sfîşie... multe zile lungi, gîndul îi zboară acasă... dar casa... călătoria, oamenii şi lucrurile nouă se amestec în închipuirea sa, viaţa lui ie alt curs, trecutul se şterge... şi de român îi rămîne numai o scînteie în fundul inimei, o scînteie ascunsă, fugară, înăduşită, neînţăleasă de bietul copil, acea scînteie ce se priface, într-un ceas, în focul mare şi luminos a româniei !...

Ferice de aceia ce nu au părăsit pragul părinţesc cît de mic, cît de mare... ei nu au simţit durerea de a fi muţi, durerea de a videa cum se şterge întîi plînsul dispărţirei, şi apoi cătinel-cătinel toate amintirile copilăriei lor... Ei nu au simţit durere şi mai mare, cum se duce şi limba, de te înăduşă cuvîntul : „ţară“, şi nu-l poţi spune decît pe limbă străină !... Dar dorul, dorul, al doilea suflet ce a dat Dumnezeu românului, pentru a răsplăti cu durere rălele ce făptuieşte şi are a făptui pe pămîntul românesc, dorul numai nu se şterge !... Văzut-am în străinătate românaşi uitaţi de numele lor şi de limba leagănului lor, răsărind la auzul unui sunet român, ca calul de soi ce nechează la auzul trîmbiţei ! Gura e prinsă... dar ochii învie... trupul tremură... şi inima se bate cu iuţeală !... auzitu-i-am, neştiitori de gîndul lor, şuierînd doine, sorbînd miroasele ce vinea pe aripele vîntului despre ţări, şi uitîndu-se cu jale, în nopţile steloase, la calea cea cerească pe care strămoşii urma împăratul cel mare, mare şi luminat ca un soare... Fericiţi aceia care nu au pierdut din ochi pragul casei !... au crescut în sărutările soarelui, în toată volnicia [1] cîmpiilor înflorite, în dizmerdările limbei şi în toate bucuriile copilului... Sînt care aruncă pietre asupra celor crescuţi

[1] În *România literară* : *hazar*.

[1] *Volnicie* — libertate, putere.

de străini și între străini... Va veni și giudecata aceia... și se va face parte dreaptă tuturor ; și se va ține în seamă celor ce au fost mucenici din pruncie, dacă au purtat departe numele de român... dacă nu au iubit românia ca nealții !... și ochii lor s-au umplut de lacrămi, cînd au văzut zarea departată a țărei... și inima lor a plîns, cînd, după ani și iar ani, a cunoscut în sunetele de pe dealuri doinele jalnice ce șuiera odinioară ; și sufletul lor s-a amărît de amărăciunea tuturor... și toți străinii nu le sînt plăcuți.

Bine și frumos este în străinătate, noroade îmbrăcate și voioase, școale și tîrguri mîndre, podoabe, măriri, steaguri și oaste fudulă, legi și giudecători buni, viață și mișcare... dar românii nu s-au rușinat de țara lor și au iubit-o și în sărăcia și în goliciunea ei.

IV

Pe cînd copiii iști din urmă se făceau mari, pe cînd universitățile Ghermaniei și școalele franțeze trimetea îndărăpt copiii României, pe cînd școalele, astăzi roditoare, a Bucureștilor și a Ieșului stau încă în proiecte în reglementurile organice, o epohă mare și luminoasă se rădicase, o epohă ce trezisă omenirea prin huetul tunului : 1830, anul ce se numește în istorie anul slavei. Cu o presimțire mai presus decît conștiința obștească de atuncea, părinții moldoveni și români umplură lumea cea mare de copiii lor, spre a-i adăpa la izvoarele de învățătură, de care cea mai mare parte din ei, dar nu toți, fuseră lipsiți... Ne-am deprins a crede, noi generațiile de filozofi, de profesori, de învățați și de cărturari din acest timp că pretutindine moșii și strămoșii noștri au fost neluminați delaolaltă și neștiitori de nimica. Multă știință a fost odată semănată

în ogorul românesc... Multă carte, multă știință istorică, politică, finanțiară se ivesc ici-colè, dar plutind de-abiè în răsîpile aduse de veacul al XVIII [-lea] ; multe și crude rane nevindecate încă astăzi a lăsat acest veac, dar din caosul grecesc, din descălicatul obiceiurilor răsăritului o stea nu s-a putut mistui niciodată pe ceriu... Steaua României ! — Stea lucitoare în inimile părinților noștri, stea ce părea că spune cîteodată, dar care i-a îndreptat de-a pururea și fără greș la școalele și legăturile Apusului. De la Costinești, crescuți în Țara Leșească, și pînă la noi, tot drumurile Apusului sînt bătute de pruncii români. De nu ar fi teamă de învățații noi care ne învață astăzi că părinții noștri nu au fost români și ne îndeamnă a lepăda limba lor ca o limbă străină, pentru ca, nesămănînd lor, să fim români, am îndrăzni a zice că românia, de va pieri vreodată, va pieri de mîna românilor : împotriva străinismului, românia a stat, stă și va sta nestrămutată, ca biserica lui Dumnezeu zidită pe stîncă. România este ca Dunărea cea lată, mare și adîncă, în care se cotropesc apele deosebite din a dreapta și din a stînga ; cu cît mai multe pîraie, pe atîta și Dunărea crește ; valurile străine s-au cotropit în românie, nici un val nu ne-a putut îneca... de multe ori un val amenințător de pieire ne-a întărit, de multe ori acel val ne-a împins spre o propășire.

Lucisă dar pe lume 1830, an prevestit prin cutremurul popoarelor de la Pindul pînă la Apele italienești ; lumea română încă [...] plîngînd cruntele zile a anului 1821, netămăduite de răsipile războiului din 1828, sta nehotărîtă între instituțiile nouă, ce nu se înțălegeau încă, și viața moale, venită de o sută ani cu domnii străini ; viață prelungită cîteva zile de domnia lui Ioan Sturza.

Pe atuncea drumurile erau pline de călători de bunăvoință cu nădejdele deschise, inimele aprinse, ce se întorceau după ani pe la casele părintești, cu limbe, haine, simțiri alte decît limba, haina și simțirile ce le aștepta.

V

Multe neamuri s-au schimbat de caracter, așa englezii rîd și gioacă astăzi, pe cînd din contra voioșii franțuji de odinioară se fac serioși... În cetatea Țarigradului tabără nouă a francilor din care nu mai este nevoie să-i scoață :

„Măcelarul turcilor,
Tăietorul frîncilor". [1]

Inglezii își pun turbanuri, fesuri peste coifuri, mătănii la gît și huesc de trezăsc morții, vechii cruciați... Franțujii stau subt arme și subt uniforme, nemișcați, și liniștiți ca liniștea turcească. Prin vălul hronicilor am împărțit lesne românia în două trăsături : — românia ce se întinde de la descălicăturile din urmă a țărilor, și românia ce începe cu răsăritul luceafărului moscălesc în Petru cel Mare, și se încheie cu războiul din 1828. Oamenii din epoha dintîia, epoha cea mare, cea făloasă, seamănă a sta pe voinicie numai, călăreți îndrăzneți, giucînd cai neînvățați, luați fără de plată din cîmpiile tătărești, unguerești și leșești, cuțitul în brîu, sabia, și sabie tăietoare, în mînă ; gata, tot cu acea mînă, a scrie giudecată și a răspinge cînd leahul, cînd turcul, cînd tatarul [2], ungurul, cînd cazacul. Boieria lor era o muncă, cinstele o nevoie, viața o lungă trudă, ce se împărțea între războaie și adunările țării... pe atuncea românii nu aveau madame și cucoane, ce giupînese ocirmuind vitejește casele și avuțiile, cum bărbații lor ocirmuiau vitejește țara :

„Cică, mări, că de-atunci,
Cînd vin cete de haiduci,
Drumul lor nici că greșesc !

[1] Vezi *Cînticul Badiului*, partea a II-a, din *Balade*, V. Alecsandri (n.a.). Titlul exact : *Balade adunate și îndreptate*, Iași, partea I, 1852, partea a II-a, 1853.
[2] În *România literară : taturul*.

Nici că, zău, mai nimeresc
La perdeaua Șangăii,
Sus pe malul Dunării." [1]

Podoabele lor era o rochie grea de catifea cusută de mîna giupîneselor, odor scump ce trecea de la mame la fete și prefăcut, într-o zi de evlavie, în veșminte ce se pot vidè și astăzi pe la unele biserici, în toată bogăția cusuturei și a izvodului [2] bizantin [3] :

— Umbrele lor sînt nalte, fețele sînt triste, gîndind poate la nevrednicia urmașilor ; ochii lor, țintiți pe cîmpii și pe dealuri, căutînd vrun dușman de alungat sau un frate de închinat.

Aceștiia sînt uriești istoriei și insuflătorii poveștelor ce se zic la capra podurilor și în adunările crîcimelor.

Epoha a doua este epoha căderei, dar și a slăbăciunei, în care oamenii sînt aproape de a uita că sînt români și se prefac cînd în moscali, cînd în venetici, epohă de ștreang de foamete, de lăcuste, pe aripele cărora Dumnezeu are scrisă pedeapsa noroadelor, dar lăcuste mai puțin pustietoare decît cămărașii [4], iedecliii [5], gostenarii [6], oierii [7] vădrarii [8], fumărarii [9], zapciii [10], panțirii [11], ceaușii [12]. În astă epohă înnourată de colbul ce se rădica subt caii Bugiacului, țipetele auzite nu sînt țipetele vitejilor de la Dum-

[1] Vezi V. Alecsandri, *Balade*, partea I, fila 73 (n.a.).
[2] *Izvod* — model.
[3] La biserica Trii Sfinți se găsesc veșminte cusute de doamna lui Vasili-vodă ; desenul (izvodul) e după școala zisă bizantină (n.a.).
[4] *Cămăraș* — slujbaș la curtea domnului, însărcinat cu strîngerea venitului.
[5] *Iedecliu* — slujitor domnesc.
[6] *Goștenar* — cel ce încasa birul pe oi și porci.
[7] *Oier* — cel însărcinat cu adunarea dijmelor pe oi.
[8] *Vădrar* — funcționar care strîngea dările pe vin.
[9] *Fumărar* — cel ce strîngea impozitul pe coșurile de fum.
[10] *Zapciu* — ajutor de ispravnic ori slujbaș la poliție.
[11] *Panțîr* — polițist, jandarm.
[12] *Ceauș* — aprod.

brava Roşie, de la Vadul Turcului, de la Baia, dar urletile tatarilor voioşi de pradă şi a ienicerilor beţi de sînge... miros de pîrjol a satelor şi a oraşelor iese din anale. Cînd în răsipele acestè se vede cîte o faptă strălucită, cîte un om mai bărbat, cîte un cap mai puţin plecat, inimele împietrite de durere se desfac în plîns. — De-abiè în istoria astă de sînge şi de lacrămi, de biruri şi de ruşine se zăreşte o luminioară.

Culmele societăţei nu aveau conştiinţa de întunericul şi prapastia în care arunca neamul „cel ales", cum zice frumos unul din rarii domni vrednici de pe acea vreme [1]. Aţi auzit în scripturi despre petrecaniile Babilonului, cînd moartea şi pustierea vecinică sta la porţile cetăţei : — Aşa şi părinţii noştri prefăcuţi în greci îmbabuşeţi [2] şi înşalvaraţi pitreceau zile dulci şi vesele, cînd urgia dumnezeiască se apăsa pe români. Patria şi românia nu murise în ei, dar ele se treziră, crudă trezire, cînd Ţarigradul nesăţios cere pungi şi iar pungi... de nu mai putea rădica gloata ostenită !... Jeluirile boiereşti se înalţă atuncea pînă la poezia patriotică :

„O, Moldovă ! de ar fi domnii tăi care stăpînesc în tine toţi înţălepţi, încă n-ai pieri aşa lesne. Ce domniile neştiitoare [de] rîndul tău şi lacomi sînt pricină peirei tale, că nu caută să agonisească şi nume bun la ţară, ci desfrînaţi caută numai avere să strîngă ; care apoi totuşi se răsipeşte, şi încă şi cu primejdia caselor lor ; că blestemul săracilor, cum se zice, nu cade pre copaci, cît de tîrziu." [3]

---

[1] Vêzi hrisovul lui Grigori Alecse Ghica v. v. din 1765, avgust 13, hărăzînd Galaţului pentru înfiinţarea de şcoale averea monast. Mavromolului, *Uricariu* d-lui T. Codrescu, 1852, tomul I, fila 173 (n.a.).

[2] *Îmbabuşel* — încălţat cu papuci.

[3] Vezi *Litop., Kogălniceanu* : — Miron Costin, tom. al III, fila 236 (n.a.).

Eteria, visul Fanarului pe malul Dunărei, ce moldoveni auzisă, *jalnica tragodie* [1], despărţenia jacaşă [2] şi vecinică a grecilor de români, nu deştepta molătatea viețuirei ; românii greciţi vroia să moară în anterei şi calpace, precum sibariţii [3], oleacă moşii lor, vroia să moară în disfătări şi pe paturi de trandafiri ; în bejănie, ca şi înainte, precum şi în urmă, taifetul, egoismul şi nepăsarea fură statornice ; cu taifetul, chieful adunărilor, amoruri nesfîrşite, stihuri pestriţi de inimă, *chaulieu* şi *anachéreon*, lăutari, primblări pe lună, bencheturi... şi ţeremoniile curţei, ţeremonii mai amplificate decît ţeremoniile curţei craiului celui mare a Franţei. S-ar putea asemăna acea societate cu o adunătură vesălă de oameni din toată lumea, cîntînd şi mîncînd pe o corabie frumoasă, ce ar trece pe lîngă nişte maluri ciumate.

În societatea aceasta nu lipsà nici învăţătura, uneori nici talentul... dar înţelepciunea era deşartă, inima seacă.

VI

Triste şi jalnice ar fi hronicele române, dacă din timp în timp nu s-ar arăta, pentru mîngîierea făloasă şi susţinerea neamului, cîte un soare luminos, ce se cheamă Ştefan, Petru, Vlad, Mihai, Basarab, Alexandru, Vasile, cîte un om care îşi răpune capul, cîte un scriitor duios, care se pare a plînge cînd strigă din fundul inimei : „A lăsa iarăşi nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimei durere". În puţinele aceste linii nu stă numai frumuseţa stilului, care străinii la scriitorii lor o preţuiesc ca giuvaierurele scumpe, şi pe

---

[1] *România literară* în nr. 5 a tipărit o bucată din poema lui Beldiman : *Jalnica tragodie* (n.a.).

[2] *Jacaş* — jefuitor, hrăpăreţ.

[3] *Sibarit* — persoană care trăieşte în lux şi desfrîu (în felul aristocraţiei din vechiul oraş Sybaris).

acei scriitori îi îndumnezeiesc subt nume de Froissart [1], Montaigne, Rabelais, dar stă un poem întreg, un cîntic de lacrămi, vărsate de oameni ce se lupta în dregătorie mare și grea cu răsipa neamului și a țărei. Melancolia *Bibliei* stă pe deasupra neamului, țara se sfîșie între liniele plîngătoare a hronicarilor și cînticele dureroase a poporului, că numai neamurile necăjite au cîntice triste ca a noastre, de rupe inima.

Cît de răsipos a fost veacul al XVIII [-lea] și pentru noi veacul acesta merge pînă la 1821, încă tot se nasc oameni de acei vrednici, rădicîndu-se nu se știe de unde pe deasupra ticăloșiei și a vaietelor dușilor în robie, și înfățoșază în ei trecutul și viitorul unui neam ; luptători neobosiți, ce mor unii de cuțitul calăului, alții de cuțitul dușmanului, alții de otrava scîrbei ; cu toate rănele, moșia și durerea neamului au avut moșteni, care nu ne-au lăsat să perim.

Era grecilor începuse cu vărsarea sîngelui moldovan ; Fanarul boierit avea mînele pline de avuturile și de sîngele născut odată cu numele și neamul român, Costinești, Bogdănești, Cuzăști și alte jărtfe a urei politice și a jăfuirei. Dar acest sînge, din carnea și plămîile țărei nu perise.

Pe lîngă societatea cea veche și egoistă, născută din năpădirele Fanarului și din corciturele sîngelui român, acea societate care nu era nici greacă, nici română, dar un cancer îngrășat, trăia în ură, în antipatie, în apasare și în gîndul răzbunărei, fiii și coborîtorii vitejilor ce își cîștigase boieria cu sîngele vărsat pe cîmpiile vestite a României... iată istoria... orice inimă bate, orice cap pică, orice pană scrie durerele și ticăloșiile are nume românesc. În această societate sau treaptă muncită, săracă de mijloace, dar înavuțită de inime, se moșteni ura străinilor și sămînța dragostei neamului : în ea încolțea legul politic a lui Ștefan, precum în ceilaltă societate se visa înde-

[1] Cronicar francez (1333—1400).

plinirea testamentului a lui Petru cel rusesc. Pe cînd sibariții noștri cînta după modul lui Anachréon, poporul cînta voiniciile trecute, voiniciile drumurilor mari și a codrilor și surghiunul Besarabiei, iar boierimea mică și înlăturată, ficiorii de neamuri și hrăniți cu durerea, cu rușinea și răsipa strămoșăștei străluciri, se deda cu doctrinelé filozofice și răspîndea satira, duh ce nu s-a mai stîns încă, epopee politică din care trii cîntice ne sînt foarte cunoscute :

Scrisoarea ce a trimes un boier din Moldova către d. Logofăt G. S. [...] Sfatul de la Cristești și *Jaloba vrîncenilor... adecă 1821, 1847, 1855...* trii crize a vieței româniei.

Cînd se apropie de nații întîmplările mari ce au a strămuta condiția lor, se arăt și oamenii cerșuți pentru a înțălege, a înlesni, a sfinți sau a mărturisi acele întîmplări ; dacă nu cumva le prevestesc sau le fac ei înșuși.

Sfîrșitul Fanarului, care vruse a rădica oligarhia veneticilor pe răsipele țărei și înfundarea numelor naționale, se încheie în doi oameni, născuți amîndoi din vițele ce le surpa grecii. Unul din ei, Vladimirescu, sau, cum îi zic cînticele de pe Olt, Tudor [1], își are numele și locul făcut în istorie ; al doilè așteaptă încă recunoștința și răsplătirea : Ionică Tăutu, comis de boierie, inginer de meșteșug, român de suflet, născut la 1798, era fiul lui Gheorghi Tăutu, nepot de fiiu vornicului Tăutu bătrînul, și a murit la 1828, la Țarigrad. Ionică Tăutu e româniа reînviată, mișcată de toate patimile patriotice și giucînd tot același rol prin condei și stăruinți în politică, care îl giuca Vladimirescu cu pușca plăieșască. Pamfletist călduros și convins, în corespondențe cu toate partizile și căutat de toate căpiteniile partizilor, giudecîndu-le toate, și iar singur de o partidă... partida țărei. Tăutul se poate asemălui

[1] În *România literară* : *Tudur*.

numai cu un om în istorie: cu I.P. Courier.[1] Precum I.P. Courier se făleşte că este un simplu vier, asemine şi Tăutu se mîndreşte că este numai moldovan; şi unul şi altul se luptă pentru aceleaşi principuri, unul în contra emigraţiei de la Coblenz[2], ce se aruncasă peste Franţia cu furia nesaţioasă de putere şi de averi a fanarioţilor, celălalt în contra bejăniei, ce rîvnea privilegii care nu se pot înţălege macar astăzi, aşa sînt de dizbracate de dreptate şi de cumpănire. Tot cu acea iuţeală, cu acel duh muşcător, şi tot într-o vreme scriu, şi pentru întreaga asemănare, dacă hronica este adivărată, amîndoi mor de moarte sîlnică politică, unul prin mrejele unei dragoste veninoase, iar Courier împuşcat.

VII

Sîntem la Cernăuţi... Domnia cvasinaţională a lui Ioan Sturza a început. Ambiţiile domniei sînt în fierbere, partizile se şoptesc, constituţiile şi proiectele plouă, prieteniile politice se disfac, transacţiile şi trădările se lovesc, se înţăleg şi se prifac ziuă pe ziuă, eteriştii şi turcii nu mai sînt în ţară; dar retraşi pe culmea Cernăuţului, ca pe muntele Aventinului, arhondologia cea de frunte, ce se numeşte însuşi proh[3], nu se întoarce acasă... că nu frica Eteriei, nici a turcilor a adus bejănia... dar glasul străbătător a lui Vladimirescu, ce deşteptase politica nouă a românilor. Nu frica Eteriei mai ţinea în pribegie boierimea, dar ambiţii înşălate: tîrguie cu ţara preţul întoarcerei: — scutirea întreagă — acea scutire ce se uita însuşi de domnii străini în vremile grele. Ca toţi oamenii care se cred, cernăuţenii zicea... ce va face oare ţara fără stîlpii săi? Convulziile intrigelor nu se astîmpăr: Ioan Sturza scrie la Cernăuţi: *Scrisoarea măriei-sale lui vodă cătră boierii din Bucovina.*

[1] Scriitor francez (1772—1825), cunoscut prin virulenţa pamfletelor sale îndreptate împotriva aristocraţiei abuzive.

[2] Oraş german pe Rin, unde, în 1792 s-au format armatele contrarevoluţionare ale emigranţilor francezi.

[3] *Proh, pruhă* — protipendadă, elită.

„Boierilor, nu mă îndoiesc că n-au agiuns la auzul dv. mişcările unora din boierii de aicè, şi cred că pentru dv. au trebuit să fie de deşanţare; însă în bunele plecări ce eu păstrez pentru dv. nu mă pot apăra de a nu vă mai mări încă mirarea, înştiinţîndu-vă că aicea boierii nu v-au cruţat nevinovăţia, cu carele vă cred îmbrăcaţi, publicarisind atît aicea, cît şi în drumul lor în gios pînă la hotar, cum că ar fi într-o legată unire cu dv. la pasul ce au pornit. Dacă acest pas are o necuviinţă, dv. veţi giudeca, încît vă răpune numele ce vi l-au înflorit oamenii şi ostenelele dv., şi dar eu mă grăbesc a vă face ştiut această comprometarisîre ca unul ce totdeauna am fost şi sînt a dv. iubitor: I. S. Vv. D. 1824 fev. 7."

Pentru a da seamă de răvaşul acesta şi de toată mişcarea sufletească a României, numai viaţa, corespondenţia şi hîrtiile lui Tăutu ne pot slugi; corespondenţia şi documentele politice găsite la el sînt, la cunoştinţa noastră, singurele documente ale acei mişcări ce se înfundă în tratatele de la Acherman şi Andrianopol, şi ne dau ponturile şi tălmăcirea Regulamentului Organic: fără Tăutu istoria nu se poate înţălege.

Aşadar, pentru a ne tălmăci cartea măriei-sale lui vodă să întrebăm pe Tăutu de cuprinderea sa. Din mormîntul lui, Tăutu ne va arăta că această carte a fost o mare ispită, de care să ţinem minte, capitul din mijloc a unui roman politic: hîrtiile lui Tăutu cuprind tot romanul... şi cé roman! Şi vom zări în acest roman şi unele din chestiile capitale ce ne împing astăzi.

Eteria au jăfuit ţara, dregătoriile şi domniile greceşti au dat mîna cu jăcuitorii; prada, focul şi dislocaţia principaturilor s-au făcut; cine are să rîdice neamul, cine are să-şi aducă aminte de pămîntul acesta, de *independenţă*, de vechi drituri?... că ocîrmuire nu-i...

Turcul stă gata a preface umbra țărilor în pașalîcuri și abutorii[1] pămîntului... stîlpii patrioți... au fugit, pare că nu a lăsat nimică în urmă. În urma lor însă era mai mult decît pămîntul gol, era norodul român, apăsat, dar neuitătoriu de trecut, acel norod care se vede numai cînd sosește primejdia și greul. Boierimea nu trecuse hotarul, că un țipet groaznic striga de la o margine la alta : „Au fost vremi să lăsați pentru un minut tot feliul de interes particularnic și să vă țintiți gîndirea și îngrijirea la interesul obștesc, să lăsați prigonirea și dihonia ce aveți între dv., și cu o unire să lucrați cele de folosul patriei ; *să lăsați ura ce purtați către toți ceilalți*... Dar protivnicia urmării din partea dv. face pre obștie ca să-și rădice glasul său *acel amorțit de atîtea veacuri.* — Acest pămînt, odinioară ocîrmuit de *independenții* săi voievozi, a avut hotarele sale în întindere, așezăminturile sale în datorii, privilegiile sale în urmare, și pravilele sale în îndatoriele unui om către altul. S-au văzut boieri (a cărora scaune, dv. țineți astăzi) *rîvnind domnești cununi,* neînvoindu-se între dînșii și întrecîndu-se unul cu altul, se îndesau să o răpească. Dintru aceasta a născut puternica pricină de orice între dînșii : *legiuita pricină a apărărei domnilor* și sfînta *datorie a preputernicei Porți,* ca să se puie în lucrare liniștirea : *Toate au venit la un pont, și neînvoiala între boieri nu s-au putut ostoi, decît numai cu punerea pe scaun a nației grecești.*"

Strigarea obștiei este doprosul[2] și giudecata regimului trecut, în care nimic nu e uitat, de la vechile privilegii pînă la școale, și în care videm că, vorbind de dările războiului, se miară norodul de întrebuințarea banilor hotărîți de plată.

„De unde dar curge oprirea vînzărei cei de bunăvoie, și în locul ei prețuri hotărîte și păgubitoare ? Nevoit a lua

[1] *Abutorii* — cei care trag foloasele.
[2] *Dopros* — interogatoriu.

aminte el (norodul) n-au trecut încă în uitare că, în vremea războiului trecut, măria-sa monarhul Rosiei au slobozit înaltă poroncă ca să se plătească în bani tot ceea ce se va lua din pămîntul acesta. Apoi norodul dînd tot ceea ce i s-a cerut, poate arăta un număr mare de dări, pentru care nu a luat nici cea mai mică plată ; și în vreme ce știe că împărăteasca haznè[1] a plătit pentru toate acele fără cruțare, rămîne în prepusul său fără ieșire, că plățile acele rînduite pentru folosul obștiei au alcătuit în pămîntul acesta numai cîteva folosuri în parte." Lungul rechizitorium acest a obștiei ce ne dă a crede că numele oamenilor se schimbă, dar naravurile foarte cu greu, lungul rechizitorium în care se propune Porței toate îmbunătățirele ce se așteaptă și astăzi, dar înlătura boieria ca sfîrșită sau moartă, dădu a gîndi boierilor. Era prea lungă strigarea, prea ascuțit țipătul, prea vie durerea, ca pribejii să nu o audă afară de *pruha,* fruntea, cei mulți se întoarseră pe la casele lor ; educația politică a obștiilor nu se face într-o zi, în capul celor mai mulți era o amestecătură a chestiilor dinlăuntru cu chestiile dinafără — faza de reforme în care se părea a intra Moldova cu mișcarea strigărei se prefăcea într-o combinație mai bună decît starea de mai înainte negreșit, dar unde elementul dezorganizării se susținea. — Istoria va aprecia rodurile acei combinații statornicită subt numele de Reglement Organic și folosurile ce au tras fiecare treaptă moldovană ; urmărim numai duhul mișcărei aceia.

VIII

S-au văzut neamuri perind deodată pentru un princip sau pentru slobozenie, dar castele și priviligieții se îndoiesc, tîrguiesc cu chestiile generale și inevitabile și caută a scăpa cevași ; așa urmară și boierii cu obștia de

[1] *Hazna* — vistierie.

la *1821*. Subt umbra măgulirei duhului român înviat, prin reacția în contra grecilor, prin oarecare concesii morale cerșute de veac, boierii rămasără totuși oligarșia de mai înainte, dînd în spinarea cîrmuirei greutatea și răspunderea stărei sociale, o tactică ce s-a înnoit în opozițiile din urmă, și se arată încă și astăzi. Sîntem fiii oamenilor de la *1821*, știm ce e dar duhul acelor concesii și înțălegem logica horțișă [1], ce șovăiește între mărturisirea dreaptă a adevărului și a cugetului și între sofisme. Așadar boierii pribegi începură a cumpăni, a socoti și prinde la inimă ; constituții și proiecte plouă, curieri trieră țara, Țarigradul și Petersburgul mai cu seamă, Fanarul e în picioare, mezatul opiniilor și a sufletelor se începe. Toate proiectele seamănă unele cu altele în principuri, și toate sînt într-o conglăsuire : „a restrînge puterea ocîrmuirei, a pune țara subt epitropia boieriei". Fiecare taraf [2] își face o constituție. Avem mai multe constituții sub ochi, *otografe*. Strigarea zice : „nimică altă nu era cunoscut de pravilă statornicită în toate, decît interesul, mita și părtinirea ce pretutindene nu purta alte roduri decît nerînduiele, jacuri, asupriri și împilare, care pre mulți din drepți supușii preputernicei Porți au silit a alerga să facă sudiți [3], pentru ca să poată apăra dreptățile lor. — Acest fel era ocîrmuirea, cînd moldovenii obosiți de jacurile ce în strîmtoare de mai înainte au fost siliți să mai sprijinească și tulburările grecilor, care au făcut vîrf ticăloșiilor lor, pentru care obștia într-aceea bănuiește numai boierilor celor mari. Căci aceștia erau începătorii țărei, aceștia erau stîlpii patriei, la îngrijirea acestor toată obștia era rezămată, cînd fără veste s-a văzut căzută în prapastia ce a săpat împărecherea apostaților. Către aceasta, strîngerea mai înainte a oamenilor lui Ipsilant sub privirea în-

[1] *Horțiș* — pieziș, strîmb.
[2] *Taraf* — gașcă, partidă.
[3] *Sudit* — locuitor din Principatele Române aflat sub protecția unei puteri străine, avînd prin aceste drepturi și privilegii asigurate.

cepătorilor noștri, întrarea între acei oameni a arnăuților ce slujea pre la boierii cei mari, și, după venirea lui Ipsilant, poroncile date din visterie către dregătoriile țărei, spre înlesnirea strîngerei oamenilor de oaste, încingerea cu arme a lui Ipsilant, făcută [1] prin mitropolitul țărei, și agiutarea de bani, cai și altele, făcute de mulți dintre boieri, sînt destule pricini care fac a crede că acei mai puternici dintre boierii cei mari au știut mai înainte de împărecherea grecilor, și acei prin vicleșugul lor au uimit dintru-ntîi pre toți ceilalți." Boierii opunea că frîul țărei nu era în mîna lor. Asta a făcut gîlcevirea de-a pururea în țările noastre : țara în contra boierilor și boierii în contra domnilor. Ștefan cel Mare statornici cu temei în Moldova temeiul aristocratic. El nu simți greul instituției sale, că avea braț greu și mînă iute ; dar fiul său Bogdan cu anevoie cîrmuiește, și al treilea fiu a lui Ștefan, Rareș, plătește cu surgunul său și zbuciumarea zilelor sale gîndul de a reduce și mărgini însușirile aristocratice ști.

Iată principurile proiecturilor : deși lungi pentru un articul ca al nostru, prescriem mai multe paragrafe, pentru că sînt pline de actualitate, pentru că trecutul trebuie a ne povățui, și pentru că unele dispoziții sînt întreaga noastră istorie :

„Shedion de reformăluirea stăpînirei țărei Moldaviei."

1. Stăpînirea să fie monarhicească, dinpreună însă lucrătoare cu șese și opt familii cele întîi a pămîntului, ce se numesc în limba grecească : *pruh*. Această alegere a stăpînirei dinpreună cu un DOMN, tot din neamul moldovenesc, să fie pe viață.

2. Budjetul domnului.

7. Chiftul [2] căldărilor să fie pentru toți de obștie slobod fără de plată, afară de vama legiuită, care toți de obștie să o plătească, fără deosebire de obraze, și nicicum

[1] În *România literară : făcut*.
[2] *Chift* — fierbere.

altfel, subt orice fel de nume de bir pe această madè [1] să nu se poată pune. Şi la oraşe şi tîrguri, velniţe [2] să nu poată fi, ci numai la moşie, şi de veci şi cu anul se va ţine. Iar holercă [3] de peste hotar nicicum să nu fie volnic a se aduce, şi această oprire să se facă cu suirea vămei, ca la toată vadra să plătească zece lei.

Articulile 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, ca şi acel al 7, sînt tot dispoziţii generale ce se ating de biruri şi de regule poliţieneşti.

11. Ocna şi vama să se vînză pe trii ani cu chizăşia celor întîi fruntaşi boieri, şi banii toţi să între în soma iaraturelor [4] statului.

12. Poştele să se vînză în mezat, bucăţi-bucăţi la particularnici cu bună chizăşie, fără a da cel mai mic agiutoriu statul cumpărătorilor.

13. Mitropolia, episcopiile şi toate celelalte mănăstiri greceşti şi pămînteşti să fie cu leafă de însuşi lăcaşurile acestè cu de agiuns, şi cheltuielile bisericelor tot aseminea ştiute şi hotărîtè, şi „prisosul" să fie a statului, şi mitropolitul şi episcopii să nu aibă voie în diastimă [5] dè cincisprezăce ani de a mai hirotonosi preut sau diacon sau dascali, ca să nu se înmulţească catahrisul [4] de acum.

14. Tagma bisericească, afară de cele duhovniceşti, să nu fie volnică a se amesteca, şi nicicum Divanuri şi giudecăţi mireneşti la Mitropolie să nu se facă ?

16. Boierii să aibă toate a lor privilegii vechi, fără însă a întra întru aceste privilegiile şi catahrisurile urmate în urmă.

17. Boieri să se numească cu *caftan* numai acei făcuţi de domnul Calimah, iar ceilalţi toţi să fie socotiţi fără caftanuri, şi să nu fie „volnic domnul cu boierii rînduiţi" de a cinsti cu caftan, fără socotinţa Divanului politicesc şi războiesc.

Art. 18, 19 şi 20 reglementează oastea mărginită în 3 000 oameni aleşi şi cu chizăşie, darea birului, şi spînzurarea tîlharilor de pe drumul mare, de va agiunge furtişagul la un leu.

21. Fără de bir, lăcuitori să nu se afle nicicum, măcar şi străini de va fi, şi nu va fi cinstit cu caftan şi va fi aşezat în acest pămînt, şi acest bir de 18 lei să se numească birul capului.

Articulile 22, 23 organizează statul civil şi hotărîtura moşiilor.

24. Răzăşi să nu poată fi în toată ţara cu moşie mai gios decît 50 stînjini moşie. Boierii ce sînt cinstiţi cu caftane să nu fie supuşi la birul capului, şi lăcuitorii să fie datori a le lucra două zile pe săptămînă tot gospodariul, „însă în măsuri putincioase de a le lucra lăcuitorii fără asuprire, iar mai mult visteria ţărei să nu sufere a se urma asuprire".

28. Afară de ştiutele şi ispititele familii şi acei cu ştiinţă şi practis [1] de a oblădui [2], alţi netrebnici şi de neam prost şi fără moşie mai vîrtos, sau altă stare să nu poată întra în slujbele orişicare a ţărei, măcar şi un ocolaş [3].

Proiectul acesta în 30 articule corijate de o mînă ce nu s-a răcit încă poate sluji ca document istoric a dovedi „strigarea" şi a ne da o idee despre greutăţile pămîntului nostru ; dar totodată ne dă şi măsura a trii ponturi ce a cîştigat conştiinţa obştească de astăzi. Nimeni astăzi nu s-ar feri de un bir, chiar şi birul capului, ca o dare ruşinoasă, căci am învăţat acum că ruşinea este de a se înlătura de sarcinele publice. Progres, nu s-ar găsi astăzi un singur om ce ar cere două zile din săptămînă unui lăcui-

[1] *Madea* — fel, categorie.
[2] *Velniţă* — povarnă, instalaţie rudimentară de fabricat rachiu.
[3] *Holercă* — rachiu.
[4] *Iarat* — venit.
[5] *Diastimă* — interval, spaţiu de timp.
[6] *Catahris* — abuz.

[1] *Practis* — drept.
[2] *Oblăduit* — a guverna, a administra.
[3] *Ocolaş* — conducătorul administrativ al unui ocol (circumscripţie administrativă).

tor. Progres, ştiutele şi ispititele familii au ispitit că învăţătura e altă unsoare mai preţuită, şi fiii acelor familii şi fiii neamurilor proaste s-au cufundat şi războtezat subt numele de român. Progres.

IX

Alt taraf, altă constituţie. Proiectul de faţă e foarte laconic şi este cunoscut subt numire de ponturile popilor.

Pontul I. Mitropolitul şi episcopii să fie de-a pururea numai din pămînteni, şi mănăstirele greceşti subt epitropia arhiereilor şi a pămîntenilor.

II. Mitropolitul şi episcopii aseminea subt epitropia pămîntenilor, şi fără ştirea epitropilor să nu se poată împrumuta.

IV. Pronomiile şi privilegiile de mai înainte să rămîie nestrămutate.

V. Ocîrmuirea ţărei să fie de domn împreună cu *gherusie* alcătuită de opt boieri din cei dintîi, care se vor schimba la „toţi tri ani", şi aceştia vor fi din fiecare neam cîte unul din cele opt neamuri.

VI. „Neamul boieresc nesupus nici unei dări."

VII. Domnul să nu poată osîndi vreun pămîntean fără cercetarea şi hotărîrea gherusiei.

IX. Cinurile să nu se deie la proşti şi mai ales fără hotărîrea acelor opt boieri.

X. Grecii să fie siliţi a se desface de averile din Moldova.

XI. Numai grecii neguţitori să fie primiţi.

XII. Cinurile domnului Suţo cu toate să se strice.

XIII. Nici într-un cin a pămîntului, grec să nu se întrebuinţeză.

XIV. Privilegiile scutelnicilor să se întărească.

XIX. „Cărţile mazililor şi a postelnicilor să nu se mai înoiască."

XXI. Asedosie [1] pe trii ani.

XXIII. Holerca să fie oprită a mai veni de peste hotar, şi velniţile să fie slobode şi fără plată, însă numai la pămînteni.

XXV. Boierii să aibă slobodă voie a trimete arzuri [2] la Poartă la vreo „nemulţămire" despre domn, sau şi din ei a trimete, însă numai pentru „obteşti interesuri".

În proiectele aceste este o curioasă amestecare de idei economice bune de monopol şi, preste tot, gîndul de a înghiţi obştia în boierii pruhişti, şi a cîrmui pe deasupra domnului o oligarşie veneţiană.

Mai găsim încă un al treilea proiect, care se deosebeşte de cele două, deşi întemeiază constituţia sa pe boierie privilegietă.

Art. II. „Domnia să meargă în moştenire la fiiul cel mai mare, ori, lipsind el, apoi la neamul cel mai aproape de acelaşi sînge". Dar proiectul acesta, iarăşi ca celalalt, restrînge ocîrmuirea. Este curios că oligarşiele se apropie de anarhia d-lui *Proudhon* [3]

Al patrulea proiect e proiectul lui I. Tăutul ; şi preambulul deschide îndată orizonul naţional : cererile cele mai însemnătoare ce se fac din partea „obştiei Moldaviei", „în întocmire cu cele cuprinse prin obşteasca jalobă, trimese cătră pre înaltul Devlet, şi în temeiul sfîntului înalt împărătesc ferman, ce s-a slobozit, ca să fie obşteşte sfinţite aceste ceriri, spre a sluji pămînteştilor ocîrmuiri, pînă ce se va înfiinţa «Pravila ţărei», într-o desăvîrşită alcătuire".

---

[1] *Asedosie* — scutire de dări către Poartă.

[2] *Arz* — jalbă, memoriu, trimis de domn sau de boieri către Poarta otomană. (În *România literară : arsuri.*)

[3] Publicist francez (1809—1865), critic acerb al capitalismului de pe o poziţie individualist-anarhică. A demascat cu tărie răul exploatării, dar nu a văzut singurul remediu posibil în lupta proletariatului. Conformismul gîndirii sale a fost dezvăluit de Karl Marx.

Pontul 1 : Norodul Moldovei, ca un norod ce din învechime şi pînă astăzi a avut şi are sfinţit privilegiul slobozeniei şi acela de a se oblădui cu ocîrmuitorii săi etc.

Pontul 18 : Înaintea pravilei să fie socotiţi toţi deopotrivă, şi fără deosebire, avînd a fi şi pravila una şi tot aceeaşi pentru toţi, sau pentru de a ocroti sau pentru de a pedepsi. În pravilă nu poate să se hotărască decît aceea ce este drept şi folositor, şi nu poate să se oprească decît ceea ce este nedrept şi de stricăciune.

Pontul 19 : Norodul, spre a i se ocîrmui trebile sale cele dinlăuntru în chipul cuviincios, ca să se poată folosi cu dreptăţile, vechile sale privilegii, cere ca să i se întărească şi legiuirea aceea a sfatului obştesc, ce a avut pămîntul acesta iarăşi din învechime, legiuire după care „puterea ocîrmuirei şi a împlinirei să fie în singura mînă a domnului, iar puterea hotărîrei să fie pururea în mîna domnului împreună şi a sfatului obştesc".

Pontul 46 : Toate feţele ce alcătuiesc sfatul obştesc, afară de şaseprezece vechili a ţinuturilor, toate feţele alcătuitoare Divanului şi celelalte să se aleagă toţi aceştia după socotinţa domnului cu a sfatului obştesc, urmîndu-se alegerea numai după „meritul bunelor fapte şi după puterea şi vrednicia fiecăruia, pentru slujba ce este să i se încredinţeză etc. etc. etc.".

Şi [în] proiectul acesta, din care se vede că Tăutul era versat în scrierile politice a vremei, unde întîia dată în Moldova s-a aşternut principul împărţirei puterei, multe defeniţii de drit se găsesc ; dar este de mirare că proiectul tace cu totul în privinţa sătenilor. Ori dă a înţălege că dreptăţile politice şi ţivile erau a se întinde preste tot, fără prejudeţul legăturilor şi contraturile ce leagă proprietatea de locuitoriu, şi locuitoriul de proprietate ? Se poate crede şi acesta, fiindcă loc deosăbit în constituţia sa nu este dat boierimei ca unei caste, dar alegerea poate chema cu încrederea domnului tot pămînteanul vrednic la slujbe ;

sau că Tăutul mai aştepta vreme, spre a-şi spune toate ideile sale de reformă.

Proiecte şi constituţie nu erau de agiuns boierimii ce îşi venise în fire din spaima strigărei. Domnia se aşezase, dar, din nenorocire, Moldova poate da o domnie numai, şi postulanţi se găsia din toate părţile ; cu constituţiile şi cu făgăduinţi de credinţă şi alte, o sută de postulanţi stăruia, şi boierii din Cernăuţi ca şi ceilalţi, ba încă şi mai mult, ca unii ce aveau ramificaţie cu Ipsilant, Cantacuzineştii şi eteriştii şi sprijin mare în Fanar ; pînă şi sîngele măriei-sale lui vodă îşi făcea partizi şi rîvnea biata domnie a lui I. Sturza.

Huietele de domnie şi intrigele ce năşteau din toate părţile făcură pe I.S. Vv. a scrie scrisoarea din 7 fev. 1824. La 22 fev., plecatele slugi a măriei-sale în număr de şesesprezăce iscălituri răspund :

„Pre înălţate Doamne ! Nu poate fi alta mai străină şi deşanţată priveleşte astăzi, decît aceasta numai, că fiii cei adevăraţi a patriei noastre, bătrînii boieri şi moştenitorii familiilor celor din învechime «pre credincioase şi supuse» pre puternicului, îndurătorului şi hrănitorului nostru Devlet, şi mai ales cunoscuţii întru vechime jărtfirilor ale preţuitelor slujbe către pre puternica împărăţie, prin carele chelariul său veacuri întregi s-au păzit neclintit din stejarul drept, şi neprihănitei supunere. Aceia astăzi în tot chipul prigoniţi, apoi unii şi înstînjăniţi de a se apropiè încă de maica lor, patria noastră, ba încă nevoiţi cu jale şi lăcrămare a păzi o crudă tăcere, o aspră neamestecare şi o desăvîrşită neîmpărtăşire cu toată suflarea «sîmbatrioticească» dinlăuntru pentru ca să ne depărtăm şi de clevetirile cele formalnice pornite din patrie, şi din întunericul scornirilor propoveduite în lume, că adică cei dinlăuntru patrioţi, nu cei dinafară, ar fi avînd însoţire nepriincioasă. Această oprire a comunicaţiei păzită de noi cei înstrăinaţi întru sfinţenia cugetărilor, iată ne dă tot creditul şi la înălţimea ta, şi la toată lumea

acum, că nu am putut avea împărtășirea unei științi formalnice mai de înainte, pentru cuvintele călătoriei către pragul îndurărei Devletului, a unor boieri deputați. Nici dacă în [1] particularnic sau prin știința a mai multor sînpatrioți merg să puie lacrămile patriei la picioarele pragului milostivirei, acum și din luminata carte a înălțimei-tale, Doamne, însemnată din 7 fev., care ne-am învrednicit a o primi după o îndelungată încontenire, întru aceiași vedem a ne însemna aceasta, cum că sunetul vorbelor în călătoria lor le poate aduce comprometație, propoveduind ei unire cu noi. Se dizleagă această întrebare, că, dacă a lipsit comunicația, n-a putut fi hotărîrea mai de nainte și a unirei ; iar dacă este obștesc bine apoi, ei în noi și noi în ei, precum urmează a se crede că ești și înălțimea-ta, și iată pentru că am primit luminată cartea voastră, tăind nodul tăcerei cu patrioticesc cuget, răspundem cu plecăciune că sîntem neuniți cu toată suflarea a acelora carele se plac în nenorocirele și obida patriei și a sîmpatrioților și sîntem uniți în duhul nostru cu acei care pentru binele patriei arată jărtfire ; însă lucrare, îndemînare, corespondenție nu am avut ; de am fi fost și noi în patrie, iarăși nimică alta nu am fi putut face la o pierzare mărturisită în lume a țărei noastre, decît a năzui și noi la limanul mîntuirei milostivirei pre înălțatului Devlet, stăpînitorul nostru. Așa dar și pentru acești deputați, dacă merg pentru binele patriei, datoria urmează a fi și înălțimea-ta într-o sufletească unire."

Răspunsul ista, foarte lung, nu s-a putut reproduce, tot, plin de fraze îndoite, unde cimilitura gioacă, adivărul pică în mîna lui Tăutul.

„Măria-sa vodă, carele are un suflet bun, strigă Tăutul în scrisoarea ce a trimes un boier din Moldova către d-lui log. G.S. la Cernăuți, poate să fi crezînd, dar eu, carele știu, vă mărturisesc că împotriva științei mele nu pot crede și mă rog, mă iertați, scriitorul dv., spornic

[1] În *România literară : ii.*

în florile fandasiei, încît și pragului, de putea, îi da picioare, măcar că ar fi bine către celelalte praguri să-și cruțe dărnicia, ca să nu le fugă ușile, scriitorul dv. a știut să presoare și să poftească în toate frazurile scrisorii lacrimele pătimirei, pe obijduiții sîmpatrioți, obida patriei, pierzarea ei, ticăloșia, nenorocirele și alte asemine."

„Scrisoarea unui boier moldovan" e un pamflet în 32 pagine manuscrise, în care Tăutul se rădică uneori la o înălțime de idei nespusă, cu un foc, cu o ură necruțătoare și crudă, care face din acest pamflet nu numai un monument istoric, dar și un document literar.

Cernăuțenii, ca și boierii veniți pe acasă, iscălise jaloba și cererile obștiei. Domnia lui I. Sturza era rezultatul a tuturor, dar slaba ideie a naționalităței reînviată și Tăutul nu ierta fățărnicia și ambiția tulburătoare a domniilor, care amenința iarăși acest prințip cîștigat cu atîtea dureri. Scrisoarea ia la răspicat răspunsul boierilor din cuvînt în cuvînt subt închipuirea unui boier ce ar fi fost din taraful Cernăuțenilor.

CÎNTAREA ROMÂNIEI

Dacă dușmanul vostru va cere legăminte rușinoase de la voi, atuncea mai bine muriți prin sabia lui, decît să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Domnul părinților voștri însă se va îndura de lacrămele slugilor sale și va rădica dintre voi pe cineva, carele va așeza iarăși pre urmașii voștri în volnicia și puterea de mai înainte.

(Hronică moldovenească)

1

Domnul Dumnezeul părinților noștri înduratu-s-a de lacrămile tale, norod nemîngîiet, înduratu-s-a de durerea plămîilor tale, țara mea ?... Nu ești[1] îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfîșiată ? Văduvă de ficiorii cei viteji, plîngi fără încetare pe mormintele lor, precum plîng și jălesc femeile displetite pe săcriul mut a soților.

[1] În *România literară :* este.

2

Neamurile auziră țipetul chinuirei tale, pămîntul se mișcă. Dumnezeu numai să nu-l fi auzit ?... Răzbunătoriul prevestit nu s-a născut oare ?

3

Care e mai mîndră decît tine între toate țările semănate de Domnul pre pămînt ? care alta se împodobește în zilele de vară cu flori mai frumoase, cu grîne mai bogate ?

4

Verzi sînt dealurile tale, frumoase pădurile și dumbrăvile spînzurate de coastele dealurilor, limpede și senin ceriul tău ; munții se înalță trufași în văzduh ; rîurile, ca brîie pestrițe, ocolesc cîmpurile ; nopțile tale încîntă auzul, ziua farmecă văzutul... Pentru ce zîmbetul tău e așa de amar, mîndra mea țară ?...

5

Pe cîmpiile Tenechiei răsărit-au florile ?... Nu au răsărit florile, sînt turmele multe și frumoase ce pasc văile tale ; soarele înrodește brazda ; mîna Domnului te-a bucurat cu bunuri felurite, cu pomete și cu flori, cu avuție și cu frumusețe... Pentru ce gemi și țipi, țară bogată ?...

6

Dunărea bătrînă, biruită de părinții tăi, îți sărută poala și îți aduce avuții din ținuturile de unde soarele răsare și

de unde soarele apune ; vulturul din văzduh caută la tine ca la pămîntul său [1] de naștere ; rîurile cele frumoase și spumegoase, pîraiele cele răpede și sălbatice cîntă neîncetat lauda ta... O, țară falnică ca nici una, pentru ce fața ți-e îmbrobodită ?

7

Nu ești frumoasă, nu ești [2] înavuțită ?... N-ai ficiori mulți care te iubesc ? N-ai cartea de vitejie a trecutului, și viitoriul înaintea ta ?... pentru ce curg lacrămile tale?...

8

Pentru ce tresari ? trupul ți se topește de slăbiciune, și inima ți se frămîntă cu iuțeală... cetit-ai oare în cartea ursitei ?... Aerul mișcă turburat... vîntul dogorește... Îngerul peirei arătatu-ți-s-a ? Nopțile tale sînt reci, visurile turburate ca valurile mărei bătută de fortună... ce-ți prevestesc ?

9

Privește, de la miazăzi, la miazănoapte, popoarele-și rădică capul... gîndirea să ivește luminoasă pe deasupra întunericului... Gîndirea, duhul dumnezeiesc ce zidește, și credința ce dă viață... lumea veche se prăvălește, și pe a ei dărîmături slobozenia se înalță !... Deșteaptă-te !

---

[1] În *România literară : tău.*
[2] În *România literară : nu este.*

10

Mucenicii sîngelui tău n-au zis oare : și Domnul va scula pe unul dintre voi, care va așeza pe urmașii voștri iarăși în volnicia și puterea lor ?... Uitat-ai sîngele ce cură prin vinele ficiorilor tăi ?... Mult erai mîndră odinioară, cînd strigai „ura" în bătăi !... pieptul tău era tare ca de oțel, paloșul se tocea pe dînsul... soarele se întuneca de norii de pulbere ce rădicau războinicii tăi.

11

Poporul tău era îndrăzneț ca vulturul, războinic și trufaș ca taurul neîngiugat... Rămasu-ț-a oare numai umbra puterii și aducerea-aminte a vitejiei tale ?...

12

Cum a slăbit pieptul tău de oțel ?... mîna ta cea tare cade de oboseală... și molășirea a întrat în lăcașul voinicilor !

13

În vremea veche... de demult, demult, ceriul era limpede... soarele strălucea ca un fecior tînăr... cîmpii frumoase, împrejurate de munți verzi, se întindeau mai mult decît putea prinde ochiul... păduri tinere umbreau dealurile... turmele s-auzeau mugind de departe... și armasarii nechezau jucîndu-se prin rariște... pe o pajiște verde, slobozenia, copilă bălăioară cu cosițe lungi și aurite, se giuca

cu un arc destins. Ferice de oamenii din cîmpie, ferice de cei de la munte !... Era vremea atuncea, cînd tot omul trăia fără stăpîn şi umbla mîndru, fără să-şi plece capul la alt om ; cînd umbra văilor, pămîntul şi aerul ceriului era deschişi tuturora ; iar viaţa se trecea lină ca un vis ; şi cînd agiungea pe om nevoile bătrîneţilor şi moartea, el se ducea, zicînd : „mi-am trăit zilele“, şi era sigur că viaţa lui se va prelungi în copiii şi moştenirea lui...

Dar iată aerul se turbură... ceriul cel limpede se îmbrobodeşte cu nori întunecoşi... un nor de prav învăluie cîmpia şi ascunde munţii... se aud vaiete... dobitoacele se învîrtesc, cum se învîrtesc în nopţile vijălioase, cînd lupii urlă în păduri... caii nechează jalnic... mulţime de glasuri se aud strigînd... vădesc cînd primejdie, cînd nedejde, izbîndă, cînd perdere, turbare, deznădejduire, vîntul suflă şi norul se împrăştie puţin... Doamne, fă-ţi milă !... Se vede amestecul unei bătălii !... Cei ce au năvălit sînt îmbrăcaţi în fier... săgeata alunecă pe pavăză, şi paloşul cu două ascuţite taie în carne vie... dar pepturile goale stau împotrivă... se luptă cu furie... se plec sabiei... inimele slăbesc... fug... ţara slobodă a perit !... staţi... izbînda-i în mîna Domnului... arcul se întinde din nou... luptătorii se amestec şi se izbesc... pepturile goale de pavezile... capetele descoperite de coifurile...

Departe pe cîmpie se văd arcuri zdrobite, fâşii de steaguri, apoi un cuşciug mare-mare se rădică, şi o pară grozavă înflorează ceriul... focul jărtfei se înalţă în văzduh... învinşi şi învingători cad în genunchi, şi la lumina flacărei îşi dau dreapta şi se iau în braţe... fii cu inimă bună... ţară binecuvîntată... Tu fusăşi altariul rudirei crivăţului cu pustia, a bărbăţiei cu mintea, a slobozeniei cu puterea. Din această rudire frămîntată cu sînge şi sfinţită prin foc se naşte un popor nou.

Astfel povestesc bătrînii.

14

Oraşele se întemeiază şi se înfrumuseţează din nou... oamenii cresc în îndestulare şi se înmulţesc ca năsipul mărei... pămîntul se acopere cu holde aurite... volnicia domneşte ca mai înainte, dar nu acea volnicie pruncă, floare plăpîndă a pustietăţii, ci slobozenia cea bărbată şi luminoasă, sau puternică şi cu rădăcină ţeapănă şi adînc înfiptă în pămînt... sabia, acum nefolositoare, a războinicului stă în coliba sa spînzurată... femeile zîmbesc dulce la pruncii lor... chipul zbîrcit a bătrînilor se întinde de bucurie... pacea aduce legea care chizăşuieşte, iar nu asupreşte... legea, rod al slobozeniei... legea care apără pe cel slobod de nedreptate, şi nu apasă pe sărmanul în folosul bogatului... şi multă vreme era numai oameni fericiţi, deşi se aflau bogaţi şi mai săraci... căci nelegiuirea nu era cunoscută ; şi cei bogaţi, şi cei mai tari nu făceau ei singuri legea, după cum le vinea lor mai bine, şi nu puteau călca dreptul altuia, şi junii ziceau, închinîndu-se cătră bătrîni : „cinste fie părinţilor noştri, care s-au luptat vitejeşte şi ni-au lăsat de moştenire moşie şi slobozenie“.

15

Cel ce nu cunoaşte nevoia legei nu cunoaşte ce e slobozenia, căci nu poate fi slobozenie fără lege... şi acel ce nu se ţine de duhul legei se leapădă de slobozenie.

16

Pămînt chinuit, te-a iubit legea... cînd te va ierta Domnul ?

17

Slobozenia e îndoită : cea dinlăuntru și cea dinafară... ele sînt surori, una fără alta nu pot trăi... slobozenia dinafară este neatîrnarea moșiei, în care naștem și care ne hrănește, moșia de la care tragem numele nostru și dreptul de om, de subt biruirea oricării alte țări și împărății. Pentru sîngele ce ne dă, sîntem datori cu sîngele nostru. Pentru aceasta au fost bătăliele neamului nostru și a neamurilor, bătăliele cele vestite, scrise cu movile și mănăstiri pe șesuri și pe dealuri. Slobozenia dinlăuntru este legea, icoana dreptății dumnezeiești, legea așezată prin învoirea tuturor și la care toți deopotrivă se supun. Acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenie, și acolo unde legea e numai pentru unii și ceilalți sînt scutiți de subt ascultarea ei, slobozenia a perit... și fericirea e stînsă... căci atuncea asuprirea, nevoile, necazurile și sărăcia izvorăsc în lume ; atuncea lumea se împarte în săraci și bogați, în stăpîni și robi, flămînzi și îmbuibați... atuncea lumea stă în cumpănă de peire... căci dreptatea dumnezeiască e vecinică ; ea urăște și blastămă pe omul și pe neamul ce alunecă în calea nedreptăței... străbunii noștri au fost blestămați de Domnul pentru strîmbătățile lor, și blăstămul a trecut din neam în neam pînă în zilele noastre... privigheți asupră-vă ca la candela ce arde, ca nu copiii voștri și copiii copiilor voștri să zică de voi : blăstăm asupra părinților noștri, care au făcut strîmbătate !... strîmbătatea izvorește din siluire, din pizmă, din jefuire și din neștiință... legea dreptăței e frăția, și ce frăție poate fi între uliu și prada lui, între răpitul și răpitor, între dreptul și nedreptul ?... pînă cînd mai puteți, voi, cei ce ați călcat dreptatea grăbiți a întra în calea Domnului, căci va sosi ziua izbîndirei, ziua cînd vrabia se va lupta cu uliul și-l va birui... și într-adevăr zic vouă, acea zi s-a apropiat.

18

Tot lucru lasă sămînța sa prin care din nou se naște : din tulpina bătrînă și putredă a fagului încolțește vlăstare tinere și vioaie ; așa și din robie se naște slobozenia, din neorînduială iese rînduiala... jugul aduce mîntuirea, precum furtuna liniștea... Rădică capul, țară bîntuită de vijăliile lumei, țară legată de jugul durerei !...

19

Furtuna mîntuirei strașnică are să fie... aveți grijă de ziua aceea, și grăbiți-vă a vă îndrepta din vreme. Tîrziu va fi atunci a plînge și a se căi ; căci suferința îndelungată împietrește inima omului și ucide mila, și o smulge din--însa... Cei mari și puternici au toate zilele spre a se îngrășa din asupririle creștinilor... Norodul are un ceas numai, un ceas în care își izbîndește, și cu acest ceas răscumpără veacuri de chinuri... Deșteptați-vă... că vine groaza... n-ați auzit prin somn țipetile și vaietele megieșilor ?... blăstemele văduvelor sărace, sudoarea oamenilor aruncată ca pleava, hrana sărimanilor mistuită, moștenirea copiilor răpită, adunate la un loc cresc furtuna omenească și iuțesc răsplata cumplită a dreptății Domnului. Cei ce prin siluire fac nelegiuiri, prin siluire pier... și sabia Domnului e în mîna norodului... și sabia atunci mănîncă carne și nu cruță pe nimine, de la sugătoriul pînă la cel desăvîrșit bătrîn. Și sîngele curge ca un izvor, căci sîngele îmbată mintea, ca spirtul și ca vinul... Și în acea zi se vor auzi mai multe vaiete de cum s-au auzit de cînd lumea... și sîngele vărsat va cădea peste capul celor ce fac strîmbătate și își spală mînile, peste capul celor ce zic acum : ...nu este dreptate dumnezeiască... carii precupesc dreptul văduvei și vînd cugetul lor și sîngele fraților lor.

20

Lumea întreagă are tot o poveste... strîmbătatea care se lăcomeşte la bunul altuia, şi sărmanul care sfarmă funia ce-l strînge, grea e strîmbătatea... şi răsplata ei cumplită este !...

21

Şi era viaţa dulce şi pacinică... subt aripele slobozăniei, legea înflorea... toţi fiii ţării trăiau în bine, căci unirea şi dragostea domneau cu ei... bogatul ajuta pe sărman ; sărmanul nu pizmuia pe bogat... fiecare om avea dreptul său şi era moştean în ţara sa... legea era dreaptă şi tare ; ea nimicea înlăuntru pe cei cu inima vicleană, şi era un zid de apărare de către duşmanul dinafară... fruntea ta, o, ţară mult dragă, nu se pleca atunci ruşinoasă înaintea străinilor, şi cînd grăiai, glasul tău se auzea de departe... numele străinilor nu te îngroza ; şi deşi ziceau ei între ei : hai să punem în fiare pe ficiorii vulturilor şi să domnim asupra lor... căci noi sîntem tari şi mai mulţi la număr... şi turmele lor vor fi a noastre... vom necinsti femeile şi fetele lor... şi vom batjocori perii cărunţi ai bătrînilor lor. Dar tu rîdeai de laudele sălbaticilor... că vulturii aveau aripi şi căngi tari... cînd cătai la dînşii, ei pereau precum pere un nor de grauri cînd vulturul se leagănă prin văzduh... greu era de a răpune ficiorii tăi. Fiecare om era slobod şi plătea cît o sută de oameni, căci se lupta pentru dînsul... slobozenia însuteşte puterea... numai cei mişei şi cei răi ţin cu străinii şi cu apăsătorii...

22

Vîntul de la miazănoapte bate cu furie... ceriul se întunecă... pămîntul se cutremură... În patru unghiuri ale

lumei se văd înălţîndu-se stîlpi de flacără invalută în nouri de fum... se aud armasarii nechezînd, turmele mugind, zgomote de cară şi o larmă îngrozitoare de glasuri de tot feliul ; limbele se amestecă şi oamenii nu se mai pot înţălege... popoarele se grămădesc şi se îndeasă unele peste altele... d-abia urma unora după pămînt s-a şters, altele au năvălit în locul lor... pare că ziua d-apoi a lumei ar fi sosit... scrîşniri de dinţi, gemete şi ţipete de moarte se mai aude... Noroadele dau năvală peste noroade şi oamenii peste oameni... pustiirea păşeşte înainte şi în urma lor... dreptatea stă în jaf... legea în sabie, noaptea cu beznele sale a cotropit omenirea... sîngele curge pîraie... focul mistuieşte ce scapă din sabie... şi moartea săceră pămîntul... întunericimea se îndeasă şi mai mult... tot neamul omenesc se frămîntă şi se strunceneează... urgia Domnului... dreptatea dumnezeiască trece pe pămînt pustiind !...

23

Viscolul siluirei se întinde şi mai mult, şi jaful se întocmeşte... cei mai voinici dintre voinici vor să supuie şi pe soţii lor, şi pe cei mai slabi... sîngele curge mereu... sabia domneşte în acea vreme... Setea de a stăpîni cuprinde pe oameni... Domnii şi boierii neamurilor se rădică ca nişte urieşi şi caută a zdrumica popoarele... o luptă mare şi îndelungată se începe între om şi om, popor şi popor, şi între popoare cu căpiteniile lor cele hrăpitoare... oamenii de război se unesc toţi din toate părţile între sine... slobozenia se învinge.. pustiirea se întinde peste tot locul.

24

Din această frămîntare a popoarelor se naşte o fiară... Robia.

Inima și tăria sufletelor bărbate... temelia dreptului și ale slobozeniei nu per în veci !... în orice inimă rămîne un gînd ascuns, un loc unde sămînța bună încolțăște... popoarăle își pierd sfaturile și rătăcesc din calea dreaptă, sau adorm în durere, dar nu per.

Lumea răvășită se întocmește iarăși, dar cu încetul și cu durere mare ; neamurile trec prin ispite și cercări, pînă ce intră priceperea într-însele și se înțăleg, așa și fierul numai prin foc se îmlădie, se netezăște și se face strălucitor.

26

Se zice în carte că Domnul pre cei fărădelege, cînd voiește a-i prăpădi, îi orbește și le însuflă cugete nebune și neînțălepte de mîndrie... Domnii și boierii neamurilor ziseră între dînșii : să nu lăsăm popoarele noastre în odihnă, căci odihna deșteaptă gîndirea, și gîndirea mînă la faptă... să rădicăm stavili, să semănăm zavistia și ura, și să însuflăm lăcomia cuprinselor și a prăzilor, și să împingem neamurile unele asupra altora, ca astfel să întindem domnirea și puterea noastră... și neamurile se dușmăniră și se pizmuiră între dînsele, luptîndu-se mereu ca să slăbească pe cele mai tari, ca să înghită pe cele mai slabe, nu spre folosul lor, ce spre folosul asupritorilor pămîntului... astfel popoarele se făcură părtașe la nelegiurile și nedumnezeirea căpiteniilor lor, sleiră sîngele și topiră carnea după oasele lor în luptă, pînă cînd rănite și sîngerate, și dîndu-și sufletul, cunoscură în sfîrșit rătăcirea lor și cum că toate limbele pămîntului sînt surori și fiice iubite ale Domnului... și vremea neînțelegerei trecu !...

Neamurile toate s-au cunoscut între sine... limbele toate s-au îmbrățoșat... Numai pe tine, țară de jărtfă, pămînt de sînge și de durere, nu te cunosc... mare ți-a fost fala... dar amară îți este răstignirea... Doamne, depărtează paharul...

28

În mijlocul viscolului, ce făceai tu, pămînt dezmoștenit ?... Pămîntul ce acoperea cenușa strămoșilor era frămîntat de lavă... vîrtejul furtunos învăluia cîmpia... talazurile acelui ocean fără margini de neamuri, prăvălindu-se din toate părțile lumei, spinteca cu durere coastele tale... Mumă fără copii, ficiorii tăi, rătăciți în vijelia omenească, pribegea în toate laturile, ducînd cu dînșii numai limba și dorul tău... moșia e cel mai dintîi și cel mai de apoi cuvînt al omului ; într-însa se cuprind toate bucuriile... simțirea ei se naște o dată cu noi și e nemărginită și vecinică, ca și Dumnezeu. Patria e aducerea-aminte de zilele copilăriei... coliba părințească cu copaciul cel mare din pragul ușii, dragostea mamei... plăsmuirile [nevinovate] ale inimei noastre... locul unde am iubit și am fost iubiți... cîinele care se giuca cu noi, sunetul clopotului bisericei satului ce ne vestește zilele frumoase de sărbătoare... zbieratul turmelor cînd se întorceau în amurgul sării de la pășune... fumul vetrii ce ne-a încălzit în leagăn, înălțîndu-se în aer... barza de pe streșină, ce caută duios pe cîmpie... și aerul, care nicăierea nu este mai dulce !...

Și subt cortul pribegiei, bătrînii ziceau copiilor : ...colo... în vale... colo... departe... mai departe... unde soarele se vede așa de frumos... unde cîmpiile sînt strălucite și pîraiele răcoroase..., unde ceriul e dulce, unde pămîntul e roditor și giuncele sînt albe... copii, acolo e țara !... și la

aceste cuvinte, voinicii prindeau armele... pruncii tresăreau în leagăne... femeile cîntau patria depărtată și durerea pribegiei... cei slabi se îmbărbătau. Și tu erai mîndră atunci, o, țară nemîngîiată... feciorii tăi erau un neam barbat... numele tău era vestit noroadelor... războinicii tăi erau vitejii viteților... dragostea moșie[i] întărea ca o za de oțel latele lor pepturi și brațele lor erau tari... cîți căuta la tine te pizmuia, și dușmanii tăi înșuși îți da laudă... cînd din nări sforăind și din ochi scînteind, taurul clătina coarnele, groaza se răspîndea în toate laturile...

29

Lupta întărește pe cel slab, și primejdia mărește pe cel tare... tot bunul are nevoile sale. Ghimpul se ascunde subt floare... așa și slobozenia mulți vrăjmași are... pentru că este partea cea mai frumoasă, cea mai roditoare din moștenirea părintească. Nu aurul este bogăția neamurilor, nu neavutul este sărăcia oamenilor. Avuțiile de aur sînt peritoare, sărăcia harnică e o bogăție ce nu se răpește; **munca e bogăție vecinică.**

30

Noi, săracii de legi, ca să păstrăm moștenirea aceasta, sau ca să o luăm înapoi, cînd ni s-a răpit, trebuie : o mare stăruință și priveghiere, jărtfe necurmate și o unire strînsă între oamenii din același sînge... astfel ca toți să stea pentru unul, și unul pentru toți.

31

Mai odihnește-te, pămînt al luptelor !... precum muncitoriul stă de se răsuflă. Fruntea ta e plină de sudoare și de pulberea bătăliei... mai răsuflă puțin, căci ai dușmani mulți la număr... și soarta ta e o luptă necurmată.

Fost-ai multe veacuri volnică ca pasărea văzduhului, pînă cînd o seminție iubitoare de cuprinderi rîvni după patria ficioară a slobozeniei. Vulturul legioanelor zdrobise lumea în ghearele sale... ca să te poată cuprinde în brațe, fu silit a te lua de soție !... seminția pustiei cu seminția ce năvălise peste dînsa s-a amestecat... acum slobozenia mai bărbată are arc și sabie spre apărare... Ascute-ți sabia ca fulgerul și încoardă-ți arcul, o, țara mea !... dușmanul se gătește și tu ești straja lumei... lumea te-a părăsit și s-a sculat asupră-ți : noroadele s-a legat între ele, pentru a te batgiocuri și a stînge dintre noroade pomenirea ta... o, patria mea, jărtfește-te !

32

Grăbește a mai prinde putere... iată, se mai apropie o furtună... De-abiè vijelia omenească se mai potoli și o întuncrecime cît un grăunte se zărește despre răsărit... De ce merge, mai crește... și ca un nour se îndeasă și se întinde... Ceriul se întunecă, viscolul izbucnește... norul se varsă pe pămînt ca un rîu întărîtat și, ca o mare fără margine, înghite și îneacă tot ce-i iese înainte... Spaima a cuprins toate neamurile... slobozenia și legea popoarelor se zdrumică... potop de sînge este... pămîntul se umple de dărîmături... războinicii o iau la fugă... voinicii sînt cuprinși de frică... semiluna strălucește. . . . .

33

Pentru ce salți, Dunăre bătrînă ?... un biruitor îndrăzneț venit-a oare, ca în zilele strămoșilor, să calce cu amîndouă picioarele pe amîndouă malurile tale ?... Legioanele

învîat-a și mai vin să întemeieze de a doua oară patria ?... apele tale se umflă, sar în sus și vîjie îngrozite... nu... un turban se vede pe mal... armasarii Anadolului necheaază, sărind în două picioare de nerăbdare... pala pustiește țărmul din a dreapta... popoarele de la miazăzi la miazănoapte, de la răsărit la apus plec capul lor sabiei și se leapădă de legea părinților lor, ca să-și scape viața, și cred *Coranului...* Mahomet ia locul lui Hristos... Sabia și *Coranul* duc robia după dînsele...

34

Pe rîuri plutesc dărîmăturele palatelor și a bisericilor... cu sîngele se scurge rămășița neatîrnărei a douăzeci de popoare... Valurile izbesc spumegînd valurile, și spuma lor e sîngerată. Pe luciul Dunărei merge și se întoarce, se afundă și se rădică un iatagan scînteietor... și valul înfiorat azvîrle pe țărmurile înspăimîntate pe ficiorii proorocului... Allah ! strigă ei... aice e pămîntul făgăduit celor credincioși !...

35

Dacă dușmanul vostru va cere legăminte rușinoase de la voi, atunci mai bine muriți prin sabia lui decît să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre... Domnul părinților voștri însă se va îndura de lacrimele slugelor sale și va rădica dintre voi pe cineva, carele va așeza iarăși pre urmașii voștri în volnicia și puterea de mai nainte.

36

Pustiirea se întinde pe cîmpii... codrii clocotesc de o fîșiire duioasă... pe coastele dealurilor se văd numai sate arse și turme de femei rătăcind cu pruncii la țîță... o, țara mea ! unde sînt acum voinicii tăi cei cu inima vitează și cu brațul tare ?... N-aud ei răcnitul tău... vaietele femeilor... plînsorile copiilor... rugele ficioarelor ?... leii făcutu-s-au miei ?... Paloșele crunte ruginitu-s-au în mînele războinicilor tăi ?... și femeile ziceau : vai nouă... vai !... bărbații ș-au prăpădit inima... moștenirea copiilor noștri o să cadă în prada vrăjmașilor... și copiii vor agiunge robii lor... și ei se vor purta cu dînșii, sărmăneii, ca stăpînul cel rău cu cînele său... și vom rămîne de rîsul și de batjocura neamurilor... și mumele ziceau la ficiorii lor : cel ce fuge dinaintea dușmanului este mișel... și mișeii nu sînt din sîngele nostru... duceți-vă de muriți mai bine slobozi, decît să trăiți în robie și ocară.

37

Vîjîie crivățul... se clatină pămîntul... răsun buciumele... oamenii se izbesc cu oameni... zalele cu fierul... pepturile cu oțelul... vitejii cad morți în țărînă... sîngele desfundă pămîntul... leșuri plutesc pe rîuri... pîrjolul se învîrtește în toate părțile. Strigările luptătorilor și clăncăirea paloșelor, încruceșîndu-se, răsun cu huiet.. ce te-ai făcut, mare vizir ?... Unde-ți sînt voinicii, pașă cu trei tuiuri ? Vîntul împotrivirei sfărîmă zabalele armasarilor tăi... năvala se trase înapoi, spăimîntată de pepturile goale a vitejilor !...

Cine fuge colo în vale cu brîul descins... cu turbanul desfăcut... cu pala zdrobită ?... Sultanul cel fălos... Sultanul groaznicul [1] !... Fugi... și erai împăratul împăraților... numele tău îngrozea mai mult decît o oștire... Pașii tremurau cînd te vedeau trecînd... Unde sînt cetele cele numeroase ca și țările tale, ostașii tăi, mai mulți la număr decît ste-

[1] În *România literară* : *groznicul.*

lele cerului ? Trăsnitul pică din mînile tale... numele tău de nebiruit peri... Fugi... și, în goana fugei, căpitanii tăi nu mai cunosc pe voinicul înfricoșător ce încura armasarul înaintea bătăliei. Caută în urmă, vezi-ți comorile prădate... haremul pîngărit... caii nechezind în cîmpie fără călăreți... cîte mume te vor blăstema, o, sultane Fulgere... credincioșii proorocului zac neîngropați pe cîmpuri... Dumnezeu s-a fost îndurat de lacrimile slugilor sale și a rădicat pe acela ce le-a așăzat iarăși în volnicia și puterea de mai înainte.

38

Ești frumoasă, ești avuțită... o, țara mea... ai copii mulți la număr, care te iubesc... ai cartea de vitejie a trecutului și viitoriul înaintea ta... pentru ce curg lacrămile tale ?...

39

Tresari, pare că trece pe zare năluca văielor... inima ți se frămîntă cu iuțeală... cetit-ai în cartea ursitei, ori că îngerul peirei ți s-a năzărit ?...

40

Pentru ce stai înmărmurită, o, țară română ?... nu-ți mai aduci aminte de zilele cele vechi ?... trăsnetul se zdrobea în mînele celor nebiruiți... turbanul se rostogolea în țărînă... străinul fugea ca de moarte cînd vedea amenințătorul tău steag, un semn de dreptate, putere și slobozenie... Turcul, cuprins de spaimă, alerga să se ascundă între cadîne în harem... și tatarul, în fuga calului, lua îndărăpt drumul pustiei !

41

Subt poalele unui munte se întindea o cîmpie mare, și un soare strălucitor lumina acea cîmpie... Doi inși se preumbla printr-însa... stau ades în loc... și apoi pornea mai departe... precum spicurile, în vremea secerei, zac unele peste altele, așa și oase peste oase de morți acoperea pămîntul... petice sfîșiete și acățate de prăjina lor plecată de-abie se mai mișcau de vîntul ce dogorea... un nour de corbi fîlfîia pe deasupra croncănind, vulturi mari se învîrtejea în văzduh, ș-apoi deodată se azvîrlea cu iuțeală peste oasele înălbite... nici o lăcuință nu se zărea în acea vale a morței... ici-colè, movile semănate fără rînd încrețeau ca niște valuri luciul cîmpiei... și pe fiecare din acele movili era cîte un semn deosebit... pe una, o cruce roșie plecată... pe alta, un turban sîngerat cu semiluna înfiptă pe dînsul... mai departe, o suliță tătărească sfarmată... și acolo stau mormane grămădite, după seminții și lege, oasele neamurilor care se întîmpinară pe acest cîmp de bătaie... fiecare la un loc, ca un semn de izbîndă pomenitoare... La marginea cîmpiei era o pădure, iar din fundul pădurei se auzea o fîșiire neînțăleasă... o plîngere ce semăna cu vaietele sufletelor chinuite... copacii erau impestrițați de frunze feliurite pline de o rouă roșie... și în vîrful unui stejar bătrîn, un vultur alb fîlfîia și scutura din aripi... și la fiecare din acele mormane, cei doi oameni îngenunchea și ziceau împreună : „...Falā și mărire ție, țara noastră, binecuvîntată și cuvîntătoare de Dumnezeu... feciorii hunilor s-au încumătat să te supuie... și tu ai fost peștera ciolanelor lor... potopul Asiei a vrut să înghită lumea... și tu ai fost stavila lumei... un neam de viteji a rîvnit la tur-

mele tale şi la grînele aurite ale holdelor tale... şi tu ai legat pe viteji doi cîte doi... şi ai arat cu dînşii ţărîna... şi ai semănat cu sîngele şi cu sudoarea lor Dumbrava Roşie, pădurea sîngelui !“

42

Cum de te-ai veştejit, floare a falei şi a slobozeniei ?... Într-o zi vruseşi să te odihneşti, ca omul obosit de muncă... şi feciorii tăi cei vicleni făcură sfat între dînşii... Cugetul nedreptăţei şi al domniei întra în sufletul lor... şi rîvniră la armele şi avuţia fraţilor lor. Zavistia semăna sămînţa gîlcevelor şi a împerecherilor... feciorii tăi te muşcară la inimă, o, ţara mea, şi îţi făcură rană mare... Străinul puse piciorul pe peptul tău, ca să te înăduşă... şi dete în mînele voinicilor tăi furca în locul paloşului de odinioară... şi tu, muşcată, te lăsaşi de bunăvoie în mîna celor ce nu putuse a te birui !...

43

În şesurile tale, duşmanii corturele ş-au întins... mîndria numelui tău a căzut, precum cade de pe deal stejarul cel îmbătrînit, şi nu-ţi lăsară de a răsufla fără numai atîta aer precît se îndurară ei... Domniile şi boieriile tale îngenuncheară înaintea lor.

44

Erai un trup cu viaţă, şi ai agiuns umbra morţii... războinicii tăi s-au făcut muieri, boierii tăi, robi ai duşmanilor, şi steagul tău pieri dintre steagurele neamurelor!...

Pentru ce te frămînţi oare ? îţi este dor de vremea veche... vreo rază din fala trecută venit-a să lumineze fruntea ta ?... Nu, ce frămîntarea e de durere !...

45

Mîndră şi vitează erai în bătălie, o, ţară română... cu greu şi cu anevoie era a te birui... Ca să-ţi sugă sîngele, feciorii tăi cei blestemaţi te deteră în prada duşmanului. Neamurile ce pizmuia puterea ta şi numele tău cel falnic se legară între ele, şi ziseră : „Hai să zdrobim acest cuib de volnicie...“ Ele te orbiră de ură şi de zavistie, puterea ta se toci pilită de trupul tău însuşi... urieşii se aruncară asupra trupului tău, şi îl tăieră în bucăţi, şi împărţiră între sine ca pe nişte turme pe feciorii tăi : „şi aruncat-au la sorţi hainele lui Hristos“, zice Psaltirea.

46

Mult mai înainte păgînul zisese : „Ca să zdrobesc acest trup ce mă îngrozeşte şi cînd nu se mişcă să dau drumul asupră-i nemernicilor mei...“ şi venetici, lepădaţi de Domnul, ca un nor de lăcuste, trecură mările şi se azvîrliră peste tine, o, pămînt a grelelor dureri, şi supseră sîngele măduvei tale ! ei aruncară pe copiii tăi în beznele întunericului... şi numele lor peri cu tine... Erai slobodă... şi te puseră în obezi... erai avută... şi se îmbuibară de carnea ta, ca nişte lupi flămînzi... erai vitează şi înfipseră mişălia în inima ta... erai vrednică şi lăudată... şi agiunseşi defăimată... erai curată... şi te pîngăriră cu tîlhăria şi nelegiuirea !

47

Sîngele feciorilor tăi s-a stricat, şi inima lor a putrezit... cînd erai tare, era şi ei mîndri de tine... dar de cînd s-au amestecat cu cei mişăi şi cu cei vicleni, s-au făcut şi ei vicleni şi mişei !...

48

Tu eşti ca corabia fără cîrmă bătută de furtună... şi vîslaşii cei răi care ş-au însuşit [dreptul] de a fi cîrmaci te duc dintr-o nevoie într-alta şi mai mare, din fărădelege în fărădelege, din păcătuire în păcătuire... că sînt orbi de strîmbătate... iarba se usucă pe unde călcăm... înţelepciunea noastră e minciuna... isteciunea noastră jăfuirea... faptelor noastre, faptele iadului... şi am supus robiei pe fraţii noştri, am robit clăcei sîngele nostru, şi am ofilit fruntea ta... stins-am candela cu suflarea noastră de fărădelege... ce vei zice, o, ţară de necazuri, Rahilă nemîngîietă... cînd îi grăi ?... ce vei face cînd va veni ziua dreptăţei şi a curăţirei ?

49

Jalnic e cînticul tău, romancă copiliţă !... ce zici ? Ienicerii trecut-au Dunărea ?... Tatarul pustietor împrăştie oare spaima de-a lungul ţărei ?... Leahul călăreţ venit-a să-şi izbîndească de războaiele pierdute, şi ungurul să-şi adune oasele răsipite ale ostaşilor săi ?... logodnicul cins-a paloşul strămoşesc ?... Cîntă-ţi cînticul...

50

Doina şi iar doina !... cînticul meu e versul de moarte a poporului la şezătoarea priveghiului... pămîntul îi e de lipsă... şi aerul îl îneacă... Văzut-am flăcăii scuturîndu-şi pletele... şi fruntea lor a se încreţi fără de vreme... florile de pe capul copilelor a se veşteji... şi poporul căutînd în beţie uitarea necazurilor... Trist e cînticul în sărbătorile satului : „Birul îi greu, podvoada e grea !..." Bătrînii îşi ascund ochii plini de lacrimi, bărbaţii stau obidiţi... cînticele se sfîrşesc în blăstămuri... şi copiii căinează naşterea lor. Poporul e stîlpul ţărei... fiecare părticică de pămînt e văpsită cu sîngele lui... şi într-o zi ni s-a zis : „Munceşte, române, de dimineaţă pînă în seară... şi rodul muncei nu va fi al tău!... tatăl tău ţi-a lăsat de moştenire o ţarină şi arme... şi nu te vei bucura de dînsele... şi tu vei trăi vecinic robind... trupul şi sufletul tău vor fi străini pe pămîntul înrodit de tine... vei plăti aerul ce răsufli... vei plăti soarele ce te încălzeşte, şi locul unde zac oasele mamei tale, vei plăti dreptul să creşti vaca ce hrăneşte pe copiii tăi, şi boul ce-ţi agiută la muncă... trupul tău se va gîrbovi subt bătaie, şi partea ta în lume va fi ocara !" Veneticii zisune-au în limba lor : „Al nostru e pămîntul şi acei ce locuiesc pe dînsul... ale noastre cîmpurile... ale noastre dealurile... ale noastre cotunele, satele şi tîrgurile, colibele şi curţile, toată mişcarea şi toată suflarea... Tu ai fost puternic şi viteaz în luptă... dar puterile tale s-au tocit de sărăcie şi de stricăciune... şi noi am cules rodul vitejiei tale... Vor veni ficiori cu mîngîieri mincinoase de ţ-or povesti că eşti şi tu un popor... Noi sîntem păstorii... Tu eşti turma chinuirilor..." toţi îşi bat gioc de viaţa, munca şi sărăcia ta, şi slugile slugilor calc peste trupul tău... cei ce zic că sînt aleşii tăi cresc în măriri şi avuţii, şi ţie-ţi este frig, şi copiilor tăi le este foame !... Ei fac legi, dar nu pentru dînşii, ci pentru împovorarea ta ! Doina, şi iar doina !...

Sîntem pribegi în coliba părintească... şi străini în pămîntul răscumpărat cu sîngele nostru !... Dar în cîmpie creşte şi pe deal iarăşi creşte o floare pentru popoarele chinuite... Nedejdea !

51

Era odinioară un neam de fraţi născuţi tot dintr-o mumă şi dintr-un tată... şi veni acel neam într-o ţară lată şi mănoasă pe căile cerului de se pomeneşte şi astăzi... Şi fraţii se iubeau între sine şi creşteau în avuţie şi fericire... turme nenumărate ca stelele păşteau în cîmpii întinse... vecinii şi hoţii pizmuiau unirea, puterea şi bogăţia lor, dar le era teamă de dînşii, căci bărbăţia lor îi îngrozea... şi astfel aceşti fraţi trăiau fericiţi, şi copiii lor în moştenirea cea mare rămasă de la părinţii lor... Cînd vreo nevoie vinea dintr-o parte, ei alergau cu toţii într-acolo... cădeau cu toţii împreună, cînd vijelie mare îi dobora, dar se rădicau iarăşi cu toţii împreună şi izbîndeau... astfel se pleacă şi se rădică în timp de viscol vîrfurile codrilor.

După ce trăiră într-acest chip vreme multă, nepoţii ziseră într-o zi între dînşii : „Pentru ce să mai trăim amestecaţi unii cu alţii, mai bine să împărţim moştenirea părintească, şi fiecare să ie partea sa..." Atuncea trasără cu funia şi-şi împărţiră moşia în mai multe părţi : una la miazăzi, alta la apus şi alta la miazănoapte... Săpară şanţuri şi puseră rîurile şi munţii hotare între dînşii... şi de atuncea fraţii nu se mai puteau vedè între ei... şi vecinii se umplură de bucurie... Nu trecu mult, şi fiecare, şezînd închis în moşia sa, agiunse că copiii din aceiaşi părinţi uitară de tot unii de alţii, şi de vorbeau tot o limbă... dar nu se mai înţălegeau... şi cînd unele din ramurile acelui neam se stîngeau de pe faţa pămîntului, înecate de vecini, ceilalţi fraţi nu simţeau nici o durere... căci acum erau

străini şi duşmani între dînşii, şi se rădicau cu duşmanii împotriva sîngelui lor !...

Şi aceste neamuri, care încă se numesc între sine români, în ochii celorlalte popoare sînt numai seminţii rătăcite, al cărora izvor s-a stins din ţinerea [de] minte a oamenilor !...

52

Domnul Dumnezeul părinţilor noştri înduratu-s-a de lacrămile tale, ţară română ?... Nu eşti îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfîşiată ?... Văduvă de feciorii cei viteji, plîngi fără încetare pe mormintele lor, precum plîng şi jălesc femeile displetite pe săcriul mut al soţilor.

53

Neamurile auziră ţipetul chinuirei tale... pămîntul se mişcă... Dumnezeu numai să nu-l fi auzit ?... Răzbunătoriul preursit nu s-a născut, oare ?

54

Care e mai mîndră decît tine între toate ţările sămănate de Domnul pre pămînt ? care alta se împodobeşte în zilele de vară cu flori mai frumoase, cu grîne mai bogate ?

55

Deşteaptă-te, pămînt român ! biruieşte-ţi durerea... E vreme să ieşi din amorţire, seminţie a domnitorilor

lumei ! Aştepţi oare, spre a învie, ca strămoşii să se scoale din morminte ?... Într-adevăr ei s-au sculat, şi tu nu i-ai văzut... ei au grăit, şi tu nu i-ai auzit... Cinge-ţi coapsa ta, caută şi ascultă... Ziua dreptăţei se apropie... toate popoarele s-au mişcat... căci furtuna mîntuirei a început... Vezi ! cu cît mai mult pleci capul, cu atîta cei nelegiuiţi îşi bat gioc de tine şi sug sîngele tău... Din a dreapta şi din a stînga, piticii şi urieşii rîvnesc la tine, oricît de slabă şi zdrumicată eşti.

56

Sfîrşitul ispitelor s-a apropiet... căci vremea trece iute... şi semne s-au arătat pe ceriu... Şi blestemul a covîrşit măsura... oamenii sîngiurilor ţ-au mistuit inima şi plămîiele... Ei înălţară trufia lor pe tîlhărie, avuţia lor pe foametea ta... mărirea lor pe zdrenţele tale... puterea şi strălucirea lor pe sîngele ce ai vărsat într-o sută de bătălii, unde părinţii lor nu se aflară !... ţine minte numele lor, o, ţară a grelelor dureri, şi numele străinului !

57

Aurică copiliţă, cîntă frunză verde, cîntă floarea cîmpului, cîntă floarea muntelui, cîntă nădejdea... nădejdea e glasul Domnului ! Norodul trebuie să se ispăşească şi să se curețe de păcatele sale, şi prin ispitele suferinţei numai se curăţă noroadele... cele ce am făcut în vremea trecută nu sînt ispite... căci, dacă ne-am luptat şi am fost viteji, rodul luptei şi a vitejiei ne-au fost volnicia şi numele nostru... ispitele sînt strîmbătatea giudecătorilor... despoierea şi mişălia, minciuna şi lăcomia, zgîrcenia şi împilarea domnilor şi a boierilor... cumpăna nepotrivită a dreptăţei... uciderea proslăvită... robirea pentru unii şi desfrîul pen-

tru alţii... toate acele fapte grozave, pentru care s-au cotropit Sodoma şi Gomora, oraşe şi ţări urgisite de Domnul Dumnezeu pentru blăstămăţia lor !... şi toate aceste ispite le-ai cercat, pămînt român... paharul fărădelegii s-a umplut peste margine şi palaturele de strîmbătate se prăvălesc surpate de blăstămul norodului ! Făptuitorii de tîlhării se spăimîntează însuşi de faptele lor !... Domnul şi-a întors cu scîrbă faţa de la dînşii, şi îngerii s-au depărtat cu groază de ei... Eşti searbădă şi slăbănoagă... ai suferit toate... o, ţară de chinuri !... Rădică-ţi capul strivit şi caută de vezi... semne s-au arătat pe ceriu... furtuna mîntuirei a început !...

58

Să nu ne scîrbim de vremea trecută, cînd bătrînii povestesc bătăliile cele urieşe şi ne arată dărîmăturile cetăţilor ; cînd ne spune lupta, zgomotul, sîngele vărsat şi cîmpiile acoperite de morţi, ciuma şi văpaia focului, foametea şi războiul, şi pe cîmpiile pîrjolite cetele tătăreşti tîrînd în fuga mare, legaţi de cozile cailor, pe femei, copii şi bătrîni !... Era acea vreme a luptei... era viaţă, bărbăţie şi putere, vitejie şi jertfe... cei ce făceau faptele mari aveau o moşie... şi erau umărul drept al moşiei, şi rădicau stîlpi de biruinţi, şi ţara era[1] o ţară de falǎ şi zidul cel tare al credinţei !...

59

Oraşele s-au întemeiat din nou, dărîmăturile turnurilor şi a curţilor nu se mai văd... alte curţi şi alte turnuri s-au înălţat în locul lor... copiii robiţi întorsu-s-au iarăşi... dar oamenii sîngiurilor nu-ţi deteră înapoi volnicia... pă-

[1] În *România literară* : *erat*.

mînt al grelelor dureri !... şi copiilor tăi le-a rămas robia...
Pe cîmpul de bătaie se văd oameni cu braţele goale, cu pepturile dezvălite, zvîrlindu-se peste ascuţişul paloşelor... şi în locul oricărui om ce cade, în locul oricărui pept ce se despică, alt pept şi alt om se pune în rînd... carnea toceşte fierul... bătrînii robiţi cîntă... femeile blastămă pe cei mişei... Dar în oraşele cele nouă a tale, o, ţară română, nu se mai aude de vitejie... ci de lăcomie şi nedreptate... Pe cîmpiile tale şi pe drumuri trec feţe serbede şi veştede, fluierînd doine dureroase.

60

Viscolul pustiirei a suflat pe acest pămînt... sîngele părinţilor în vinele strîmte a strănepoţilor a secat !

61

Viforoase erau vremile cele vechi... dar oamenii se năşteau tari... Pămîntul era acoperit de dărîmături şi de trupuri moarte... dar din acele cîmpii ce fumegau de pîrjol şi de măcel se înălţau strigări de biruinţi şi de slobozenie... Ticăloşia şi moartea sînt şi acum... dar unde sînt slobozenia şi biruinţa... şi strigările ce se înalţă sînt numai a durerii !... ce ar fi agiuns pămîntul acesta dacă strămoşii noştri ar fi dormitat şi ei !...

62

Deşteaptă-te, pămînt român ! biruie-ţi durerea, e vremea să ieşi din amorţire, seminţie a domnitorilor lumei !... Aştepţi oare, spre a învie, ca strămoşii să se scoale din morminte ?... Într-adevăr, într-adevăr ei s-au sculat, şi tu nu i-ai văzut... Ei au grăit, şi tu nu i-ai auzit... Cinge-ţi coapsa ta, caută şi ascultă... Ziua dreptăţii se apropie... toate popoarele s-au mişcat... căci furtuna mîntuirei a început !...

63

Nu ţi s-a zis oare prin gura mucenicilor tăi : „Şi Domnul părinţilor voştri se va îndura de lacrămile slugilor sale şi va scula pe unul dintre voi, care va aşeza pe urmaşii voştri iarăşi în volnicia şi puterea lor de mai înainte ?"

64

Deci timpul sosit-a... Semne s-au ivit pe ceriu... pămîntul s-a clătinat de bucurie... blestemul înfricoşat s-a auzit despre apus... şi toate popoarele s-au deşteptat.

65

Cinge-ţi coapsa, ţară română... şi-ţi întăreşte inima... miazănoapte şi miazăzi, apusul şi răsăritul, lumina şi tunerecul, cugetul dizbrăcător şi dreptatea s-au luat la luptă... Urlă vijălia de pe urmă... Duhul Domnului trece pre pămînt !...

[POETUL DĂSCĂLESCU]

România literară, Zimbrul, în urmă *Steaua* — carele are toate simpatiele noastre pentru călduroasa și folositoarea sa redacție, deși limba ei bate pre în franțuzie — și mai mult o broșură tipărită în Iași în anul acesta, au făcut cunoscut publicul cu talentul d-lui Dăscălescu — un talent drept și adevărat național, că se tâlmăcește cu limba, naravurile și durerile românului. De la ivirea broșurei d-lui Dăscălescu au trecut vro șase luni, și în zadar am așteptat ca magistrații și areopagele să-și deie socotința spre a opri sau a îndemna publicul : dar areopagele au fost mute și critica a tăcut pînă astăzi.

Prin critică nu înțălegem numai aceia care bate fără crutare frazeologia, sărăcia ideilor, pedanteria și obiceiurile literaturelor străine introduse cu patos în pămîntul român, dar critica sănătoașă ce răspîndește bunul, cînd vine ca acuma subt chipul poeziei d-lui Dăscălescu, română pînă în cap ; și pentru că poezia asta e română și nu vra să fie alta, nici lamartiniană, nici bironiană, nici hugoniană, de aceia este totodată și frumoasă de limbă, limpede de idei și adîncă de gîndire folositoare, precum înțălegem și este de dorit să fie tot ce se scrie și se cugetă la noi.

Dar românul e astfel : rîvnește strălucirile străine, aleargă după umbrele și fluturii străini, și, ca fluturul, firesc, se prinde de momițeriile unora ce au punturi... și exclamații multe ! ! ! ! ! ! Nici puntul, nici exclamația nu ascund vro idee, și cînd s-ar putè găsi cevași, limba o ascunde subt o mrejă încîlcită. Mai are românul că așteaptă să-i vie de aiurea giudecata a oamenilor și a lucrărilor sale ; calare pe două-trii nume, ce s-au veștejit de cînd se pomenesc, puterea criticei și dizvoltarea gustului sînt adormite în el.

Ne pare bine că sîntem cei întîi a vorbi de d-l Dăscălescu, și dorim ca publicul să se pătrundă de dulceața și modestia talentului acestuia, ce se arată cu așa miros de naționalitate, o floricică românească ce se ivește lîngă tufele de buruiene străine ; dorim ca d-lui să rămîie poetul celor neștiitori de franțuzie, poetul răzășilor, „piatra ce nu se duce ca apa", și d-l Dăscălescu va fi nu numai un poet, dar va fi poet român. Au dreptate *Mijloacele* [1]. Românul a avut mulți oameni mari, dar în loc de a le ridica statuie, spre a-i cunoaște, se duce să vadă în departare chipul oamenilor mari ; românul are viteji în istorie, are mucenici a neamului său ; dar de nu ar fi vîntul să ne șoptească de ii, nu am ști că au fost, că pămîntul și inimele nu au ținut numele, nici chipurile lor ; românul a avut scriitori mari — dar sînt uitați ; românul are și va avea poeți, iar românul nu știe a prețui ce e bun și ce e trebnic, decît într-un tîrziu, cînd răceala și descurăgiarea au amorțit sufletele. Trebuie să caști gura în București, ca să fii poet în Iași, trebuie să dai din coate în Paris și în Berlin, ca să fii proroc, trebuie să fii pedant sau neînțăles ca să fii cunoscut în românie — domnul Dăscălescu nu vrednicește a fi nici poet, dar nici profet, nici cunoscut. Să se mulțemească a scrie cum vorbește și a ne spune poveștile și durerile sale, care sînt și a noastre, în limba ce le-a auzit : pe vremea de astăzi este lucru rar de a vorbi și a scrie ca d-l Dăscălescu.

[1] Poezia d-lui Dăscălescu *Mijloacele*, vezi *Rom. lit.*, nr. 43 (n.a.)

[DEZROBIREA ȚIGANILOR]

Toată presa română a lăudat proiectul măriei-sale domnului stăpînitor pentru dezrobirea țiganilor, o dezrobire, credem, ce ne va aduce la alte dezrobiri ce stau în naravurile noastre, deși supt alte numiri. Publiciști emeriți, după talentul lor fiecare, și-au dat glasul laudei asupra marei acestei cugetări, ce-și are locul ei făcut lîngă datinele frumoase nu numai ale pămîntului Moldovei, dar ale omenirei — 1749—1844 — zicem. Aceste datine sînt frumoase, pentru că sînt venite cu liniște, și erau pregătite în inima obștiei, cînd legea a venit de le-a pus în lucrare și în faptă ! Laudă mare cîrmuitorilor, ce știu a auzi și a asculta inima obștiei în minutul cuviincios, precum a auzit-o și a ascultat-o acum măria-sa.

Însă toată mișcarea omenească are întorsătura medaliei, turaua [1] în dosul pajurei, zic franțujii. Robia în pămîntul nostru este un drit al codului, și driturile nu se stîng, nu se prefac fără oarecare tulburare a interesurilor materiale ; mai mulți din obștie, ce au chemat din tot sufletul dezrobirea, stau a se răzgîndi la pierderile ce vor face.

Dacă ofisul măriei-sale rămîne strălucit într-o pomenire, pentru că a apipăit inima norodului român din Moldova, neuitarea interesurilor materiale nu este puțin

[1] *Tura* — partea monedei pe care se află emblema.

de lăudat, căci inima națiilor are aspirații fără margine ; dar cîrmuirilor le este dat a cumpăni acele aspirații cu căințile pungei fiecăruia particular. În cît se poate, ofisul 1166 din 28 noiemvri face această parte zgîrceniei omului și cheamă la conlucrare pe toți compatrioții.

Proiectul dezrobirei în curînd va intra în dezbatere, și ne măgulim a crede că, deși această faptă a nației nu va fi mărturisită cu aceeași mărime de fizionomie națională de la 1749 în biserica Triisfetiților, rezultatul va fi tot același. Nu este îndoială că se va încuviința și despăgubirea, dacă cumva adresuri număroase ale interesaților nu ar ierta de istov [1] acea despăgubire. Pînă la promulgarea legei, care vom fi datori a o primi oricum, publicul este chemat de măria-sa a conlucra cu știința și opinia. Despre opinie o cunoșteam... Iar pentru știință, rămîne a o propune, discuta și răspîndi presa pînă la ziua hotărîrei.

Cît de mărginit, mic, este, un cetățean are datoria a aduce contribuția glasului și a precugetărilor sale în chestii de asemine ; de aceea, deși nemărginit mic în rîndul cetățenilor, ne credem dator a vorbi și ținti luarea-aminte a publicului asupra chipului despăgubirii.

Hotărîrea obștească let 7257 aprilie 6 nu rostește despre despăgubire. Dar putem crede oare că o despăgubire sau o răsplătire nu a urmat ?... Oare privilegiile date boierilor de N. Mavrocordato nu sînt vreo răsplătire a vecinătății... și oare baștina scutelnicilor, prefăcuți cu vreme în alte îndatoriri, nu se leagă de dezrobirea lăcuitorilor ?... Multe numiri din istorie se șterg, dar trebuie ani și iar ani ca urmările unor instituții să se nimicească de tot. Scutelnicie nu se mai poate și, subt orice nume ar mai trăi, trebue a cădè.

Răsplătirea ce se poate aștepta astăzi, sîntem încredințați, va fi numai o răsplătire bănească. Dar vine întrebarea, cum va urma acea răsplătire foarte însemnată,

[1] *Istov* (de ~) — cu totul, complet.

oricît de mic ar fi prețul despăgubirii ? Știm toți că greutățile țărilor sînt mijloacele bănești ; știm că drumurile de fer, șoselele, canalurile, spitalurile, temnițele, școalele, amploiații, soldații, artiștii, ulițile, monumentele etc., etc. se fac și se țin cu cheltuieli mari. Putea-o-a oare visteria scoate pungi... ? Sau fi-va ea silită a alerga la vreun greu împrumut, pentru a plăti moldovenilor, ca zarafi și neguțitori din piață, prețul unei marfe cu suflet și creștină... ? Dar plata unui împrumut se poate sminti de vreo întîmplare neprevăzută, căci budgeturile, cît de regulate, tot vor da deficituri ; și sminteala[1] ar fi datori a o plăti moldovenii, carii nu au avut robi. Nu cumva s-ar socoti, pentru întîia dată în Moldova, a se introduce creditul statului pe alte baze decît creditul neguțitoresc, nu se va lua oare hotărîrea de a se preface despăgubirea într-un venit *(rente)*, ce ar reprezenta capitalul despăgubirei hotărîte, un venit potrivit de șese, șepte sau opt la sută, ce ar avea o înrîurire folositoare asupra oborîrii[2] dobînzilor de astăzi ? Acel venit, înscris în condicile însărcinatoare ale budgetului, va putè fi vecinic sau cu amortizație.

Sîntem pentru acest mod de despăgubire ; el ar avea folosul de a crea creditul public, a pune în circulație valori necontestate și ușor de a se negocia, ar mai deschide nouă căi duhului speculației și ar aduce mai strînse relații și legături între țară și ocîrmuire decît acele ale birului. Și cu amortizație sau fără amortizație, se înțelege că dările dezrobiților au a sluji venitul hotărît. Pentru amortizație va fi menit prisosul și sporul dajnicilor noi și a copiilor. Fără amortizație, sporul și prisosul vor întra în lăzile visteriei pentru a contribua la cheltuielele statului.

Pentru cei dedați cu chestiile economice, consecuințele se văd. Iar proprietarii de astăzi pot să-și realizeze marfa dindată, marfa astă omenească reprezentată prin valorile statului sau ale visteriei... Chibzuința cîrmuirii va fi în

[1] *Sminteală* — stricăciune, pagubă, neplăcere.
[2] *O oborî* — a desființa.

înțălepciunea sa de a cumpăni prețul despăgubirei ca un capital sau ca venit. Credem că acest princip, introdus în țară, ne va înlesni alte chestii mari, care se văd în zarea politicii.

Dînd astăzi drumul discuției presei asupra modului despăgubirei, socotim a fi de un folos obștesc, și toate înțălepciunile finanțiale ale noastre ar trebui să se puie la muncă a lumina chestia și a pătrunde pe spăriați că dreptul lor nu li se ia, decît se preface în altă proprietate, ce nu le va cere hrană, îmbrăcăminte, răspunderea cugetului și îngrijirea de a o strînge de pe drumuri în cătuși, cînd fuge împinsă cîteodată de bătaie, chinuri, iar de multe ori de glasul slobozeniei, ce-i strigă rușinea și degradația lui, și nedreptatea noastră.

Cînd se nasc chestii de căpitenie de cele ce aduc strămutare presei este de a deștepta publicul și a-l convinge de folosurile ce i se dau, în contra altor folosuri ce i se iau. Jurnaliștii îndeobștie au acea misie, mai ales în țări neînvațate, unde obiceiurile și driturile sînt întemeiate pe așezeminte seculare, ce nu se potrivesc cu noile așezeminte ale omenirei și hristianismului. În asemine cazuri, presa are de datorie nu numai a lumina, a discuta, dar a consilia, a întări și a dizvăli acea scînteie a sufletului oamenilor ce-i îndeamnă la fapte mari și la jertfe, și se zice *Mărinimie*. Toți cei ce scriu nu înțăleg astfel, și se prefac în moraliști de șarivari[1], pepeli sentimentali. În loc de a îmbărbăta jărtfa și dovedi folosul prefacerii. Într-o polemică vestită a răposatei *Romănie literară*, d-l Mihail Kogălnicean presimțea pe răii moraliști în chestii de finanțe și averi.

Sîntem de școala aceia ce zice cîrmuirilor, cînd prefacerile vin : driturile capatate au sfințenia lor relativă, și în cumpăna strămutărilor trebuie a se arunca alte dricuri : de acele ce nu vatămă nici existența țărilor, nici vrednicia personală a omului.

[1] *Șarivari* — carnaval.

De a purta morala pe principul robiei numai, ar fi un curs de retorică mai mult, în acele mii de cursuri făcute pînă astăzi, fraze, logică, simţire, toate mai frumoase decît frazele, simţirile şi logica noastră, dar mustrarea îndeosebi asupra foştilor îndrituiţi a robiei este mai mult decît o mustrare zadarnică, este o zgîndăreală la patimile îndărătniciei individuale şi slăbeşte porneala obştească.

Necumpăna pepelilor nu trebuie a ne departa de discuţia serioasă a interesurilor materiale şi a ne convinge că prefacerea robiei în bani este un folos mai simţitor pentru îndrituiţi decît robia.

Să luăm condicile de vînzarea ţiganilor de 15 ani încoace. Ele ne vor dovedi că încrederea în cumpărarea lor lipsea şi că muşterii se depărtasă din zi în zi. Vînzările au fost *pe mici some de suflete*, şi, în contradicţie cu un articul ce a huit în zilele aceste, cumpărătorii nu sînt de acii proprietari de mii şi sute de ţigani. Cu cît o proprietate e mai mică, cu atîta e mai esploatată ; şi folosurile cele multe şi abuzive le-au avut proprietarii de ţigani puţini la număr. Dacă vreodată s-ar provoca o cercetare în condicile giudecătoriilor şi o cercetare despre soarta trecută a vieţuirii dezrobiţilor, aceste două facte economice s-ar putè uşor dovedi.

Convicţia de greutate ce se întîmpina a se vinde ţiganii ne aduce la altă convicţie, anume că proprietarii de ţigani aveau un capital ce nu le da toată dobînda ce dă banul, un capital greu de a preface. O mare parte din ţiganii boiereşti nu plătea nici o dajdie, o parte sînt netrebnici la munca pămîntului, ca salahori se văd rari, şi un grădinărit nu plătea de multe ori hrana şi îngrijirea lor.

Putem astăzi rezuma proiectul supus hotărîrei : 8 şi 4 galbeni sufletul de vatraşi şi lăieşi fără osebire de vîrstă şi de sex ; se scot numai nevolnicii.

Iar modul dispăgubirei se încheie în următoarele cinci articole :

1. Obligaţiile dispăgubirei vor fi nominative.

2. Aceste se vor împărţi în două serii după valora lor. Seria *a* va fi de la 200 pînă la 900 lei, iară *b* de 1.000 lei.

3. Ele se vor trece în condicile ce vor purta numirea de registrul *datoriei publice*, în rînd după ordinul numeraţiei.

4. Creditorii statului vor primi atîte obligaţii, cîte se cuvin spre a acoperi suma datorită de stat, şi vor fi înscrişi la registru pe numărul obligaţiilor ce vor primi.

5. Pentru primirea proţentelor, creditorii statului vor înfăţoşa obligaţiile la sfîrşitul fiecărui an şi, pe lîngă achitarea de primirea proţentelor în dosul obligaţiilor, vor slobozi şi adeverire de primire supt a lor iscălitură.

Proiectul legiuieşte după pilda altor staturi :

Exoflesirea [1] obligaţiilor (capite şi dobînzi) prin glasul sorţilor, precum se urmează cu datoriile Eforiei Parisului, adică din termine în termine obligaţiile, după numeraţia lor, sînt chemate a trage la sorţi exoflesirea lor. Cele ce nu iesă, se amînă la a doua vadè [2], şi din vadè în vadè, după mijloacele date creditului într-un timp hotărît, toate obligaţiile se găsesc stinse.

Operaţia dispăgubirei este aşa : de pildă, d-l S. are una sută suflete ţigani de categoria întîi, adică de cei cu cîte 3 galbini, şi una sută cîte de 4 galbini, peste tot i se cuvine 1.200 galbini, sau în lei de piaţă 44.400. Pentru această somă, statul sloboade d-lui S. atîtea bucăţi (sineturi) cîte de 1.000 lei şi de 900 lei şi de 200 lei, cîte vor acoperi soma întreagă de 44.400 lei, cum se socoate în cursul pieţei ; iar bucăţile toate poartă dobîndă cîte 10 la sută. La a doua tragere bunăoară, numerile neieşite la tragerea dintîi concurează cu obligaţiile numerate. 2. În alte ţări, obligaţiile nu se fac pe capital, dar pe venit numai, care reprezentează capitalul ; dar într-o ţară de

[1] *Exoflexire* — lichidare.
[2] *Vadea* — termen de plată, scadenţă.

spărfeţi; obligaţiile vor cuprinde şi rostirea capitalului. pentru odihna duhului încă neînţelegătoriu de aceste operaţii.

Ce cîştigă ţara şi ce cîştigă îndrituiţii prin acest mod ?... Ţara cîştigă, că, fără a avea comori în moneda, nu are nevoie de a înmulţi birurile, sau a se împrumuta cu milioane de pe aiurea, care miloane trebuie iarăşi a se duce de unde au venit, ba încă şi cu un sporiu de dobîndă. Ţara cîştigă, că ne deprinde a avea încredere în însuşi noi, şi îşi poate pregăti mijloace pentru toate marile îmbunătăţiri ce aşteptăm ; ţara cîştigă, că vom avea mîndria faptelor noastre şi mîndria de a susţine creditul ce ne dăm, şi ne va strînge împregiurul ei cu noi legături mai vii...

Dar proprietarii oare pierd ceva ? Videm că preţul hotărît e un preţ foarte însemnat, şi care nu se găseşte chiar în tranzacţiile urmate de bunăvoie. Dacă ideea pierderei ar putè prinde vreun loc, ar fi numai că banii nu se numără odată. Astă idee îi dreaptă după codul ţivil, dar dritul codului ţivil trebuie să slăbească înaintea dritului omenirei şi a vieţei publice ; căci naţiile, adunate în staturi, au dreptul de a le modifica, cînd trebuinţa o cere. Sila[1] morală a noroadelor abroghează cîteodată puterea dritului particular de a dispoza după plac de un lucru... dritul cunoscut în iurisprudenţă, *„user et abuser"*, *jus utendi et abutendi*[2].

Însă, în viaţa privată, sînt oare un fenomen tranzacţiile pe termine lungi, şi cu condiţii de plată din vreme în vreme ?... Nu sînt zapise, prin care se dau bani în împrumut pe cinci, şase şi zece ani, plătitoare de capitale şi dobînzile lor din vadèle în vadèle ?

[1] *Silă* — putere, forţă.
[2] Dreptul de a folosi şi a abuza (lat.).

Aceste zapise nu trec din mînă în mînă, şi escontul lor nu se suie şi se coboară după nevoile partizilor ? 8.000 galbini în obligaţiile statului se vor vinde, ca şi toate sineturile[1] şi vecselile[2] ce se vînd în piaţă, cu osebire că amaneturile şi siguranţiile private aduc prelungiri, proţesuri ; iar obligaţiile statului se vor privi ca bani gata, cu atîta mai lesne, că sînt mici şi pot uşor întra în toate tranzacţiile.

[1] *Sinet* — chitanţă, obligaţie.
[2] *Vecsel* — poliţă.

[CONTRA LATINIZANŢILOR ARDELENI]

Steaua Dunării în nr. 33, anul trecut, a reprodus din *Gazeta de Transilvania* apologia ardelenilor emeriţi, ce luminează Principatele cu flacăra limbei manualului de filozofie, de care *România literară* a vorbit în nr. 10, şi citează totodată *opiniunea* corespondentului *Gazetei* din Zărneşti despre *naţiunile* lumei alergînd toate după *uniune*, iar numai *naţiunea* română, şi ce parte din naţiunea română ?... un milionaş de moldoveni, prin *România literară*, prin *Steaua Dunării* şi prin *Zimbrul*, se împotrivesc *misiunei* ce destinul a împărţit românilor.

România literară, pentru odihna pedanţilor, a încetat ; dar principurile literare şi limbistice, dar colaboratorii ei tot trăiesc, şi astăzi ei revandică partea lor în hula *Gazetei* şi se mîndresc de truda ce şi-au dat în cercetarea titlurilor ardelenilor noi a regenta înţălepciunea noastră cu pensumuri latineşti.

România literară a zis : Petru Maior, Klein, Şincai, Maiorescu, Costineştii, Urechi, Mihai Viteazul, Ştefan cel Mare sînt români, d-l Uitirab *a fost* român... Iar gramerianii de astăzi sînt numai munteni, moldoveni, blăjeni, braşoveni şi ardeleni, da' nu români...

România literară a zis : păsăreasca a venit din Ardeal, şi Ardealul s-a făcut o carte latinească moartă ; Principatele sînt şi au fost vietatea română.

România literară a zis : Ardealul, pe lîngă o mare erudiţie, nu are nicicum filozofia lucrurilor lumei, nu are sau a prăpădit conştiinţa tradiţiei istorice, nu are, nici a avut ispita educaţiei neamului ; de aceea erudiţia Ardealului este seacă, stilul său, o repetiţie desflorită de retorica ştiută şi înnoită din respectabila, dar moarta vechime, şi rodul, o secătură pedantă, ce a născut barbarismul latinesc al şcoalelor.

România literară a zis : Ardealul nu a înţăles pre reformatorii veacului trecut, şi Petru Maior nu a visat comedia politico-limbistă de la 1848, mai în 15 : — Domnul B. I vorbea o limbă, domnul B. II vorbea altă limbă, domnii B. III şi IV etc., etc. vorbeau limba manualului, domnul Ţ., limba organului, domnii ceilalţi vorbeau limba „foaiei“ pentru *minte, animă* şi etc.

România a zis : limba scrisă a început la români cu reforma religioasă, şi cînd limba se găsea formată şi înfăşurată cu limbile megieşilor slavoni.

România, după Petru Maior, a zis : limba română e de viţă *romană*, iar nu *latină*, şi este mai mult decît o greşeală a predica latinirea : este un anahronism ; prelungit, anahronismul este un pedantism ridicul, şi predicatorii anahronismului se cheamă pedanţi.

România a zis : de cînd latinirea limbei, s-a lăţit şi despărţirea religioasă a românilor ; şi toate ideile mari ale românilor au izvorît din Principate... precum de a adopta limba română în trebile statului şi ale bisericei, fără a strămuta legea... Prin ea s-a mîntuit naţionalitatea : limba în biserică ne-a depărtat de slavonism, credinţa neclintită ne-a dispărţit de puterile ameninţătoare de atuncea.

Ce au a face cu chestiile aceste de căpitenie micile umbre de mici dascalaşi ?... Ori din ce ungheriu a României ar veni un dascalaş, chemat sau nechemat, preţuim ostenelele şi meritul, dacă îşi dă osteneala şi are merit. Dar ceea ce nu se preţuieşte, în Moldova mai cu seamă, sînt sistemele pedantice şi eronate, anahronismele care se

impun în numele științei. Dacă dascalașii predică pedanteria și anahronismele, vina este oare a moldovenilor ?... sau a școalelor care au însuflețit pe dascalași ?... Pentru mîndria Ardealului, osîndi-s-ar milionașul de moldoveni a se hrăni de latineasca de bucătărie, ce ne trimete milionașul de ardeleni ?... Cînd moldovenii se vor hotărî a vorbi latinește, vor alege altă latinească decît aceea a Ardealului. S-ar osîndi oare milionașul de moldoveni, care de optzăci de ani trăiește de ideile filozofice a lumei civilizate, a se pune subt jugul scolastic a coteriilor pedantice, ori subt ce nume român se înfățoșează ?...

Mîndria că a conlucrat vrodată Ardealul la educația Principaturilor trebuie a fi ștearsă din închipuirea română ; silințile sau ostenelele unor ficiori a Ardealului, aruncate în ogoarele Principaturilor, nu sînt titluri la acea mîndrie ; fapta ar dovedi mai curînd că acei oameni, neavînd cum întrebuința în Ardeal învățătura lor, s-au îndreptat în părțile României, unde puteau fi auziți, înțăleși și întrebuințați.

Dezunirea nu au săpat-o jurnaliștii și criticii moldoveni, au săpat-o sistemele ardelenilor, aceste închipuiri singuratice, care, în lipsă de realități, s-au aruncat în ideologii [1]. Jurnaliștii moldoveni au strigat : „Frate Ioane, vorbește să putem înțălege și noi, poate că vorbiți bine pe la d-voastră ; scrie să pricepem și noi bunătățile și frumusețele ce gîndiți..." Jurnaliștii și criticii au zis : „Vă rătăciți, și rătăciți inimele și mințile românilor cu cimilituri fără noimă ; ne faceți din nou Trisotinii și Vadiușii [2] veacului al XIX-lea". Și d-voastră răspundeți cu o chestie păcătoasă de persoane și de dascalași, o chestie de negoț. D-voastră ați dat drumul pe calea pedantismului cailor neînvățați, ce își zic literatori, de calcă fără frîu peste toate

[1] Termenul „ideologii" este folosit aici cu sensul de idei fanteziste, fără raport real.

[2] Personaje ridicole, prin limbajul pedant și bizar pe care-l folosesc, din comedia lui Molière *Femeile savante*.

lexicoanele lumei și peste logică, pentru a îmbogăți sistemele d-voastră. D-voastră ați introdus în România patosul declamațiilor reci, argumentația pentru un pahar de apă, tomuri pentru descoperirea unei regule de gramatică latină aplicată la gramatica română ; d-voastră nu mai dați voie să zicem tată, ci *pater*, d-voastră ați da foc lumei întregi, pentru că lumea nu pricepe frumuseța, practica și patriotismul sistemelor.

De a face din chestii ca a noastre chestii de persoane, de a face din aceste persoane fenomene naționale, cînd persoanele ne sînt prietine sau sînt tot dintr-un sat cu noi, este o slăbiciune cunoscută a coteriilor politice, științifice și literare. Dar tocmai pentru că toată românia a început deodată a fi o cotărie, pedantismul s-a încuibat între noi, și ne-am proclamat toți scriitori mari, moraliști, oameni de stat și de capacitate. Moldova se dizlipește de această coterie și proclamă doctrina : că dascalașul foncționar, plătit sau neplătit, are a da seamă publicului de știința sa, de învățătura sa și de duhul acestii învățături. Pe paroia sătenilor săi nu-l putem primi de om mare. Pentru dascalașii și autorii carii iscălesc, publică și vînd cărți, după censură vine censura jurnaliștilor și a criticilor. Orice se publică, gramatică, istorie, manuale, poezie sau filozofie, este proprietate nemărginită a criticei, ori de unde vin, și fără osăbire de laturile unde sînt născuți ; jurnaliștii și criticii moldoveni nu vor lipsi a întrebuința dritul lor de proprietate asupra scrierilor în toată întinderea dritului roman, care, latinește, ca să ne înțăleagă Ardealul, se zice: *jus utendi et abutendi*.

Cu aceasta nu credem a fi români răi, nici carii cearcă neunirea. Naționalitatea și patriotismul nu stau în numele unora și al altora, nu se slăbesc cu critice literare și nu se întăresc cu feticismul persoanelor. Norocire că în Moldova se găsesc critici, adică oameni carii se uită înapoi, să vadă ce au făcut pedanții, și se uită înainte, să vadă ce vor mai face pedanții, și în care rîpă de ridicul se vor arunca ;

fără dînșii, românia ar fi o adunătură de pedanți de tot soiul, ce s-ar socoti oameni mari, carii s-ar sui în toate zilele la Capitol să se ureze unii pe alții că au scapat românia. Se aude gîgîitul gîștelor... Dar Camilii [1] nu se zăresc !

Corespondentul din Zărnești se întreabă de ce moldovenii nu se apuc de cei ce șăd de una sută cincizăci ani în fruntea mesii, sau de fii lui Israil ?... și s-au apucat de dascalașii din Ardeal. Românii din Zărnești nu știu ce sînt instituțiile țărilor, pînă acum ei nu au avut prilej a se ocupa de aceste chestii, și cred că se suflă pe ele cum nu s-ar sufla în borș... Nu știu iubiții noștri frați că fruntășia, supt o numire sau alta, e plecarea sufletului ominesc, și că numai nenorocirea poziției fraților noștri i-a ferit pînă astăzi de fruntășie. Moldovenii și muntenii nu sînt mîndri de fruntașii lor, că e un rod a vieții politice și comerciale de cinci sute de ani : duhul fruntășiilor se poate preface, dar fruntășia nu poate pieri decît cu societatea, și de aceea am zis că Ardealul e o închipuire moartă, pentru că a trăit afară de societate și s-a luat în dragoste cu sisteme afară de viață. Dar oare zărneștenii nu caută astăzi cum ar rădica și ei o fruntășie să o opuie fruntășiei mugurilor și fruntășiilor altor neamuri ; oare ilustrațiile de acolo nu fac o fruntășie ce va rădica fruntășia socială, oare zărneștenii nu sînt mîndri într-atîta că cinstesc în preuții lor deșărtăciunele lumești, care nu le dorim în preuții noștri ?

Pentru fiii lui Israil mărturisim că este o faptă înțăleaptă a nu se apasa ; sîntem de aceia carii chemăm pentru dînșii îngrijirea, dreptatea și dreptățile toate... Ori subt ce chip și pretext se arată apasarea în lume tot strîmbătate se cheamă ; acei carii rădică la sarcinile țărei trebuie să aibă locul lor la bunuri și la folosuri — precum românii se despart în români ortodocși și români catolici, vor fi și români israeliți ; și patria va cîștiga fii mai mulți. Exclusia nu are simpatiile noastre și am văzut cu părere de rău că în organizarea unei societăți, pentru îndemnarea și agiutorul învățăturii tinerimei, societatea își păstrează banii și simpatiile numai pentru tinerii români ce-și dovedesc baștina. Am fi dorit ca agiutorul să se întindă la tot pămînteanul, fără osăbire de lege sau de viță. Educația, ocrotirea obștească, egalitatea morală și civilă, împărtășirea la toate șterg baștina și dau lăcuitori buni și îndatoriți. Principatele au a mulțămi cîrmuirilor lor că toleranța, giumătate înscrisă în coduri, a fost întreagă în aplicație ; și ne mirăm că ardelenii emancipați de-abia să nu cunoască principiul evangelic al toleranții și să strige războiul.

[1] Aluzie la generalul roman Camil, care, la 390 î.e.n., a salvat Roma de invazia galilor.

[DESPRE *STEAUA DUNĂRII*]

Ostenit de furtunoásele cîșlegi [1] ale acestui an, carele nu seamănă a ține toate frumoasele făgăduinți ce bucurase inimele și nădejdele românilor la începutul lui, m-am dus spre țară, pentru a răsufla și pentru a zice ca cel cîntic, cîntic mai moldovenesc decît toate cînticele :

Vară, vară muma noastră,
Ie bruma de pe fereastră
Și zăpada de pe coastă,
Și o fă iar rotăgoală,
Să mă mai dau ici de vale,
Să mai clănțăiesc din pistoale ;
Să mai văd soarele lucind,
Să mai văd iarba dînd,
Codrii înverzînd ;
S-aud copilașii chiuind,
Ciobănașii fluierînd.

Din acest umor carnavalesc, primblat douăzeci și patru ceasuri într-un tîrg de munte, unde odinioară, în cinstea patriei, am fost lăcuitor, am făcut mai multe discoperiri, ce simt nevoia de a ți le împărtăși.

[1] *Cîșlegi* — interval între posturi, cînd se mănîncă de dulce și se organizează petreceri (carnavaluri de iarnă).

I. Că numărul abonaților la *Steaua Dunării* ar fi mare... deși mare... dacă... ! Pot oare spune acest dacă... ? Nu te vei mînia și supăra ca alți redactori... carii nu se mulțămesc a fi numai redactori, dar vror a fi școală, sau cel puțin un eho al școalelor muncite de *România literară*, moartă, precum știi, pe cîmpul bătăliei, și nu fără cinste. Iubite redactore ! „Ce a fi a fi", zice eroismul nepăsător român. Așadar, acest *dacă* este... dacă s-ar putè rosti mai moldovenește cele scrise, carele pentru noi poligloții sînt negreșit foarte frumoase, dar pentru mulți moldoveni de prin țară și de prin munți, unde răzbate *Steaua*, sînt moarte. Adă-ți aminte de *Patria*, ce nu o înțălegeam nici tu, nici eu, deși scrisă pe hîrtie frumoasă, cum nu se fabrichează la Piatră. Muncește-ți pana și pune o zăbală străinismului. În adevăr, străinismul ne-a deșteptat odată, dar începe de o vreme și supt toate chipurile a ne înădușì, întocmai ca acei făcători de bine carii scot pe nas binele ce au avut noroc de a putè face. Ești înțălept, îndatorește pe corespondenții d-tale la înțălepciune.

II. Altă descoperire, ce nu este nouă, este neregulata espediție a Iașilor.

III. Greutatea ce simte românul de a plăti, și placul lui de a prelungi creditul său, fie moral, fie personal, fie cu amanet, pînă la sfîrșitul lumei, se poate, de nu ar fi giudecători la Berlin, adică Vornicia de aprozi și Divan de întărituri. Cumpănește și dizleagă cum se poate uni astă greutate cu fala vestită, cu mîna darnică și inima cea deschisă a românului...

IV. Altă descoperire am făcut, că răul e lipicios ca ciuma și ca rapăna ; sînt cîțiva ani, lăsam tîrgul supt munți liniștit, străin de alte gîlceve decît gîlceve de cherestè și producte : străin de București, străin de Blaj și de Iași. Astăzi... Oare cine a fost apostolul babiloniilor putregăioase... ? Copilandrii înfășurați în ardelenismul, sarsailismul și alte isme ale Academiei... ? *Profesorii școalelor sătești*, vreau să zic *primare...* ? Coloniștii greci,

turci, nemţi, leşi ce împopoorează acest tîrg...? *Zimbrul... Steaua... România literară...* sau cel nămol de rele tălmăciri ce le vînd Iaşul şi Bucureştii... ? Adevărul este că şi aicea încep oamenii a nu se mai înţălege, acum că este nevoie de înţălegere ; şi, neuniţi în vorbă, sînt toţi uniţi a cere ca *Steaua* să scrie pentru obştie, obştia cea nepoligloată, nelatină, nefranţuscă, ca să poată bieţii oameni avea o legătură, un locuşor pe pămîntul moldovenesc, unde să se vorbească moldoveneşte. Ştiu că, de ţi-ar cere o jartfă mare acest tîrg, sau alt tîrg, sau şi ţara întreagă, ai face jărtfa. Jărtfeşte dar pentru cetitori o filă, o coloană sau un capăt de coloană, unde frumuseţele stilului şi a cuvîntologiei să lipsească cît mai mult se poate. Dă-ne idei multe şi bune în limbă proastă, şi cetitorii te vor binecuvînta, şi *Steaua* va creşte, de s-a face un soare. Hristos nu a spus oare că vorbeşte pentru proşti şi lipsiţi, şi oare slut vorbea Hristos ? Deşi vorbea nu în limba fariseilor şi a cărturarilor, ci în limba lui Petru pescariul. Cu o a doua scrisoare ţi-oi împărtăşi a cincia discoperire, dacă aceste îţi plac. Discoperirea este o călătorie în Moldova la 1817 făcută de doi ofiţeri din gardia lui Napoleon, în urma desfiinţării armiei franţeze, zise *L'armée de la Loire*. Urmăriţi de patimele reacţionare ale vremei, hăituiţi de poliţia franţuzească în Francia, în Sviţera, în Germania toată, la Varşava, în Cracovia, Moldova fu un liman pentru dînşii ; impresiile lor tipărite la 1822 ne pot da o ştiinţă de mai multe naravuri moldoveneşti a aceei vremi.

SCRIERI TIPĂRITE DUPĂ MOARTE

SOVEJA

(Ziarul unui exilat politic la 1846)

4 martie. Iată-mă dar pus la-nchisoare și singur. Temnicerul meu a pornit azi la Iași... Am rămas dar singur... adecă sechestrat într-o viezuină fără orizont, unde soarele abiè pătrunde-n silă printre niște brazi stîrciți... Vîntul șuieră toată ziua; omătul acoperă cu un giulgiu întristat coastele aprige ale munților. Oamenii îmblă aci acoperiți cu niște veșminte sălbatice de piei de oaie ; ar putè crede cineva că mă aflu în Siberia și cu atît mai mult în Siberia, încît sunt aici pe temeiul unei legi care nu are ființă... Dar. ce să zic! nici partea mea nu e tocmai de lepădat, căci iată-mă, cu puțină cheltuială preschimbat în jertfă politică... suferind lipsuri, bîntuit de exil și de arbitrar, cine mă va putè oare opri de a mă declara un om mare prigonit ?... De n-ar fi pilda cam primejdioasă, eu n-aș avè alta decît a rîde de aceste împrejurări... și dacă nu mi-ar lipsi cărțile, de n-aș fi pus la popreală, dacă aș avè cu mine straie și rufe, în sfîrșit dacă nu mi-ar fi așa de urît și aș mai putè să văd cîteodată vreo figură cunoscută, apoi, zău, nu știu de n-aș fi aici tot așa de bine ca și în Iași...

Neavînd ce să fac, îmi frămînt capul cu gînduri de tot felul : printre toate aceste cugetări, roșii, verzi și împestrițate, punctul meu de plecare, călătoria și sosirea mea aici mi se ivesc ca niște visuri ; spre a le risipi și a putè dormi, trag la tutun, nu ca un turc, ci ca patru... căci, ne-

greșit, în starea mea de exilat, omul are drept de a-și cheltui puterile în fumuri. Cînd însă nici fumul, nici ciubucul nu pot să-mi mai aline urîtul, atunci cat pe fereastră și ochii mei se ațintesc pe o bisericuță umilită, care de două sute de ani, de cînd e înălțată, a văzut multe, și care și ieri și azi a stat față la cîte o înmormîntare... ieri un unchiaș... azi un copil !... Viața și bătrînețele... nădejdea și dezgustul !... unuia-i zîmbea viitorul, cum zic poeții ; celalt trecuse prin toate nevoile... și ce nevoi !... ale săracului. Sărmani trufași ce suntem ! Noi credem că vom trăi în veci... închipuim planuri nemărginite... credem că vom face zgomot pe lume... și apoi o lopată de pămînt acopere tot ce am fost, și s-a mîntuit !... Niciodată n-am putut să-mi deslușesc lămurit aceste două cuvinte : *moarte și nimicire.*

Poate că vecinătatea acestei vechi bisericuțe și acele două înmormîntări au răspîndit o așa mare liniște în cugetările mele... nici o mîhnire, nici un răcnet de mînie, nici o tînguire n-au trecut încă prin buzele mele. Temnicierul meu a plecat chiar acuma ; el era o mîngîiere mare pentru mine ; îmi povestea mereu la basme în felul *Halimalei*, și fiecare din povestirile sale, adunate în multîncercata sa viață, coprindea axiome din morala orientalilor. În ziua dintîi, cînd ne-am văzut, el, trăgînd din ciubuc, îmi zise, în chip de mîngîiere : „Nu te mîhni ; toate acestea vor trece. Supărarea nu este de nici un folos... la astfel de împrejurări trebuie să faci ce-i face, ca să te uite lumea... Cînd cu *Zavera*, un turc, bănuit cum că avusese amestec cu răzvrătitorii, fusese surghiunit pe țărmurii Asiei Mici. Trei ani se petrecură, și bietul turc tot aștepta să-i vie știre că s-a măzilit vizirul, dușmanul lui ; dar — cu totul împotriva obiceiului sultanilor — vizirul sta pe loc în slujba lui, și turcul se prăpădea cu firea. În sfîrșit rudele acestuia, prin deosebite uneltiri, ajunseră pînă la vizirul și-i dară o jalbă, rugîndu-l să ierte pe osînditul și să-i dea drumul a se-napoia acasă. «Mohamet să trăiască ! zise vizirul, ce ? n-a mai murit cînele acela ? Îndată să meargă să-i taie capul !» La turci, unde-i vorba, acolo-i și fapta... Peste trei zile însă, vizirul fu mazilit și altul veni în locul său. Ei ! spune-mi acuma, rogu-te, nu e mai bine să-și caute omul singur mîngîierea ?..."

N-am de fel ce face ; să mă primblu nu pot, căci pre e vremea rea... singurele-mi petreceri sunt de a trage tutun, de a mînca mult și mai cu seamă de a dormi ; dar vai ! i se urăște omului și cu somnul. Mă bucur c-am putut fura un petic de hîrtie de la acest om de treabă, care mă păzește aici, și c-am găsit și-o pană pe care îmi lipsește însă un briceag, spre a o mai subția ! cu dînsele-mi petrec vremea puind negru pe alb. Deși nu mi-ar lipsi subiecte de descriere, voi spune însă împrejurarea care m-a adus aci.

Nu știu ce pornire împinge în veci pe om către păsul său... oare este aceasta spre a-și aduce sieși mîngîieri ? — Nu-mi vine a crede... Fi-va dar spre a-și atrage luarea-aminte a celorlalți și a-i îndemna să te bage în seamă, să-ți prindă mila sau să te laude ?... Pare c-aș crede aceasta mai bine, mai ales cînd mă gîndesc la dramul de zădărnicie și de trufie ce zace-n fundul inimei oricărui om și mai cu seamă a oamenilor carii, spre rău sau bine, sunt căzuți la boala condeiului... De aceea nu pot crede că cei de seama mea au scris vreodată întîmplările lor fără de un interes cu totul personal. Nu voi însă să aduc pilde politice... de vreme ce ar fi de rîs a amesteca politica într-o treabă ca aceasta ; apoi cine voiește însă să cunoască pricinile, împrejurările și urmările unor asemenè [pilde] n-are decît a citi cele ce s-au petrecut cu Mirabeau [1] și vor cunoaște dintr-acelea, toate părerile mele în asemenè materie.

S-apuc dar lucrurile ce mă privesc pe mine de la căpătîiul lor.

La 25 ale lunii *fevruarie* s-a jucat pentru întîia oară *Provincialul la Teatrul Național.* Sala era plină... aplau-

[1] Om politic francez (1749—1791), cunoscut pentru participarea sa la revoluția burgheză, pe care însă a trădat-o.

dări din toate părţile, numai autorul nu aplauda... mai întîi de modestie, apoi fiindcă nu era mulţumit nici de bucată, nici mai ales de actori, carii, cei mai mulţi, nu-şi cunoşteau rolurile, şi în sfîrşit nici de cenzură, care ştersese aproape a treia parte din bucată.

Subiectul, dacă voiţi să-l ştiţi, era numai o scenă de haiduci moldoveni, cu îmbrăcămintea şi graiul lor, cu cîntice de ale lor, carii la sfîrşit se ucideau toţi ; autorul voia să facă o epigramă în contra dramelor ce au copleşit scena, dar epigrama avea însăşi să se schimbe în dramă adevărată, precum veţi vedè, nu pentru spectatori, ci pentru eroi şi autor. Aceasta va fi, cred, întîia oară cînd acei actori se vor fi identificat aşa de bine cu eroii ce înfăţişau.

26 fevruarie. Priimesc dimineaţa vizita directorului teatrului... Mai întîi mă felicită asupra succeselor dobîndite în seara ajunului... îi răspund că el nu pricepe nimica din ale teatrului şi că viitoarea mea bucată nu va fi desigur jucată în prăvălia lui de *pehlivani.* Zicînd acestea, îmi dau pe gît cafeaua, iar d. director, cu poruncă de la ministru către dînsul, mă roagă să-l *împrumut* cu *bucata.* Nu văd nici o greutate într-aceasta ; ştiu că bucata e cenzurată, ştiu iarăşi că actorii au lăsat pe dinafară jumătate din ceea ce a rămas neşters de cenzură, ştiu în sfîrşit că legea e dreaptă şi că, acolo unde se află o cenzură, impusă sau primită, nu mai poate fi răspundere pentru autor. Dau dar bucata şi ies din casă, fără a mai gîndi la acestea.

La $11^1/_2$ ceasuri mă întorc ca să mă culc ; aflu că d-l agă m-ar fi căutat şi că mă pofteşte a trece pe la d-lui. Petrecusem seara vorbind despre poezie şi literatură, precum arareori se petrece în frumoasele adunări ale frumoasei noastre capitale, şi dau peste o invitaţie de la aga : contrastul era ciudat... dar fie !... Intru în trăsură şi mă duc la domnul aga, deşi nu ştiam să fi avut vreo daraveră cu pristavii agiei... Nu-l zăresc însă acasă... dar crezînd că poate să fie ziua d-lui aga, las slujitorului un bilet de vizită, zicîndu-mi că poate să prinză bine, şi mă întorc

acasă... Vreo cîţiva prieteni mă aşteptau cu o partidă de şah. Abia începusem partida cînd deodată intră pe uşă aga... Slujbaşilor statului se cade a li se face oarecare cinstiri... sluga aduce ciubuce, dulceţi : ...eu jucam mereu înainte ; nu se-ntîmplă nici *şah,* nici *mat* ; partida se sfîrşi printr-un *crai despuiat.* Ne sculăm, aga mă ia de mînă şi mă pofteşte a merge cu dînsul pînă la ministru, spre a da oarecare desluşiri. Eu nu cunosc pe ministru ; dar de vreme ce voieşte a fi luminat, eu îi sunt la porunci ; de aceea îndată îmi iau pălăria, mănuşile şi biciuşca. Toată adunarea lua aminte la noi ; curiozitatea sta zugrăvită pe toate obrazele, iar eu, plecînd, poruncesc în gura mare să pună masa pentru cină. Eram vesel ca o ciocîrlie. „Russo, îmi zise un prieten, apucîndu-mă de mînica hainii, fii cuminte fără d-a te înjosi ; fii ţeapăn şi nu zvăpăiat. Ştii că extremităţile se lovesc cap în cap ; nu trebuie omul să fie nici înfumurat, nici slugarnic." — „Lasă-te pe mine, îi răspund ; ştiu eu seama ; dacă va fi vorba despre bucata mea, eu nu ies din această dilemă ; ori este cenzură, ori nu este !" Mă sui cu aga în trăsura lui şi mă pune la dreapta, drăguţul ! Nu-mi aduc aminte vorbele fără şir ce am schimbat cu aga ; eram departe, foarte departe de ce mi se pregătea şi mai ales de locul de unde aveam a scrie acestea ; nu ştiu să-l fi zărit vreodată pe vreo hartă geografică.

Sosim la d-l ministru ; tindele erau pline de slujitori, de *gens-d'armi* (oameni ce sunt astfel numiţi, fiindcă niciodată n-au umblat serios cu vreo armă în mînă), de comisari şi alte felurite fracţiuni ale stăpînirei, însărcinaţi cu păzirea orînduielei publice. Toate acestè nu mă deşteptară de fel asupra enigmei mele... Sub lumina îndoioasă a unei lampe, zăresc împrejurul unei mese doi miniştri şi un director ; mai mulţi slujbaşi şi directorul teatrului stau în picioare, iar în mînele ministrului recunosc o broşură. Mă înaintez salutînd pînă la masă, şi următoarea întrevorbire se începe între mine şi ministru :

— Domnule, domnia-ta vrei să răzvrăteşti ţara !

— Eu, domnule ministru ? Zău, nu vă înţeleg !

— Domnia-ta ai scris o bucată, care atacă orînduiala publică şi întocmirea ţării. Va să zică domnia-voastră, domnilor, nu voiţi să vă astîmpăraţi şi să trăiţi fără de a tulbura orînduiala !

— Mă iartă, domnule ministru ; noi toţi dorim să fie dreptate şi bună orînduială... Dar nu pre cunosc pricina pentru care m-aţi chemat aci ; oare este spre a da ceva lămuriri despre bucata mea, sau spre a mă-nvinovăţi ?

— Domnia-ta eşti pîrît de a fi poruncit, sub a domniei-tale răspundere, actorilor, ca să rostească unele cuvinte şterse din bucată de către cenzură.

Directorul teatrului — Vezi, domnule Russo, ce ne-ai făcut ?

— *Eu* — Şi cine mă pîrăşte ?

Ministrul — Actorii.

— Ia să vedem.

— Grefiere, citeşte.

Aci, un păcătos scoate un terfelog de hîrtie, care coprindea mărturisirea actorilor ; într-însul sta scris că eu, sub a mea răspundere, i-aş fi îndemnat a rosti unele pasagii, dar că ei, temîndu-se de urmări, le-ar fi tăcut. (Ba bine că nu ! ei uitase jumătate bucată.) Eu răspund la acestea că acea hîrtie n-o pot lua în seamă, fiindcă mai întîi e stoarsă de la ei prin îngrozire, apoi fiindcă coprinsul ei de sineşi se desfiinţează şi, în sfîrşit, fiindcă nimic dintr-însa nu mă priveşte pe mine.

— Dacă d-l ministru pofteşte, îi pot dovedi că cenzura n-a ştiut ce face şi că toate cele şterse de dînsa se aflu mai pe larg desfăşurate în cursul bucăţii... Şi spre dovadă întoarcem foile broşurii.

— Orişicum, domnia-ta nu trebuia să alegi asemene subiect... el aduce tulburare, mai ales în astfel de vremi.

— Aceasta nu mai e treaba mea, d-le ministru; ci a cenzurei. Dacă ea nu este în stare a cunoaşte ceea ce se iartă şi ceea ce nu, apoi sunt eu de vină ?

— Măria-sa e supărat.

— Îmi pare rău, dar nu e vina mea. Ori e cenzură, ori nu e. Dacă cenzorul e un neghiob, care nu-şi ştie meseria, spînzuraţi-l, ca să fie de pildă... Eu socoteam, d-le ministru, că m-aţi chemat aci spre a sta şi eu de faţă cînd veţi sudui pe direcţia teatrului, care nu răspunde la încrederea publicului şi pune în joc bucăţile, fără ca actorii să le ştie bine pe de rost şi fără de a îngriji buna lor executare. Dar de vreme ce este vorba de bucata mea, apoi tac, căci nu am nimica de spus asupră-i.

Ministrul, care era foarte aspru la începutul întrevorbirei, se alinase mult în urmă. După acestea, el îndoi broşura, o puse în buzunar şi ieşi cu celalt ministru, zicînd:

— N-ar trebui domnia-voastră, domnilor, să vă ţineţi de asemenea secături.

Ciuda însă mă năbuşise şi, spre a o potoli, cerui un ciubuc ; ne mai deteră şi dulceţi pe dasupra. Rămîind singur cu aga, cu directorul ministeriului şi cu Leon adiotantul, aceştia mă cam înştiinţară despre ceea ce mă aştepta. Nu mai ţin minte glumele ce făcurăm împreună ; eu rîdeam mai tare — şi aveam şi pentru ce — iar ceilalţi din cînd în cînd stau de mă jăleau. Îmi mai rămînea o nădejde... Miniştrii se dusese la vodă, ca să cerce a-nlătura pacostea după capul meu. Pe la două ceasuri, ei se întoarseră plouaţi, parc-ar fi căzut păcatul pe dînşii... Nu ştiu dacă aceasta venea din inimă rea, unde mă porneam sub o osîndă politică... sau din căinţă pentru că săvîrşeau o faptă nelegiuită (dar aceasta n-o pre cred)... Vodă voia cu orice preţ să facă cu mine o pildă, chiar dacă în urmă

s-ar îndura a mă recunoaște de nevinovat. Trebuia dar să mă pornească... unde ?... zău, eu nici gîndeam ! Porunca pentru exilarea mea era gata de după prînz... hîrtiile toate stau pregătite... căruțele erau în curte. În minutul plecării, oamenii stăpînirei se gîndiră că aș putea să deger de frig pe drum... și stăpînirea voiește îndreptarea și nu pieirea vinovatului. Cerui să mă întorc pentru cinci minute acasă ; dar nu-mi învoiră ; și domnia-lor și eu eram în drepturile noastre, eu de a cere, domnia-lor de a-mi refuza... În scurt, aga îmi puse pe umeri blana sa ; ministrul îmi dete o căciulă, galoși, un ciubuc și tutun, și fiecare din cei de acolo îmi deteră ceva bani. Voi înapoia banii la întoarcerea mea sau altcîndva, iar darurile ministeriale le păstrez, căci un ministru nu dă în toate zilele. Auzit-ați pînă acum un exilat să plece la locul osîndei sale cu o căciulă pusă în capu-i de mînă de ministru !... La urmă, după ce se sfîrșiră îmbrățișările în dreapta și-n stînga, după ce se liniștiră încredințările de slujbă, mărturisirile de mîhnire și mîngîierile date și primite împreună cu strîngeri de mîini cu grămada, ieșii din acea odaie, în care cu două ceasuri mai nainte intrasem slobod, sau ca și slobod, ieșii prizonier și *prizonier de stat*. Frumoasă pradă, zău !... și eu m-aș făli cu dînsa. Dar cu acestè nu se mîntuise năpastiile mele. În tindă, domnii actori, gata ca și mine a întreprinde un drum de seară, mă salutară cu un concert de cobituri :

— Iată, domnule Russo, ce pățim din pricina domniei-tale.

În minutul acela afurisii cenzura și mă azvîrlii în căruță ; surugiul scoase un răcnet sălbatic, care în acea prilejire mi se păru o cobe rea : caii se porniră cu iuțeală și abiè deosebii un glas, ce-mi striga : „Nu uita blana mea... la Focșani !"... Plecam în loc de exil !... Să-mi fie calea ușoară !...

Aci se sfîrșesc faptele și încep impresiile. Noi coborîm pe trăpșor ; am cu mine un cazac. părtaș la căruță, și picioarele noastre se ceartă pe un mănunchi de fîn, ce ni s-a așternut spre a fi mai pe moale. În urma noastră merge altă căruță, purtînd încă o fracțiune a puterii armate. Doi cazaci călări, sub comanda unui comisar de cuartal, merg pe de lături. Noaptea e întunecoasă ; cade o bură de ploaie. tîrgul e liniștit, felinarele lipsesc, căci eforia pusese temei pe făgăduințele din calendar ale lunii ; tropotul cailor și plesnetul bicelor au un răsunet jalnic ; e o noapte numai bună pentru fapte rele, pentru comploturi de romant, pentru mari măsuri de stat. Eu însă salut cu duioșie în dreapta și-n stînga bietele case din ulița mare, care dorm somnul drepților, fără de a ști ce se petrece pe uliță. Sosesc la barieră ; un om în cămeșă rîdică iute cumpăna ; surugiii înjură, comisarul ne urează călătoria bună... Încă un pas... cumpăna se lasă îndărătul nostru... comisarul dă zor calului său ca s-ajungă mai curînd la culcuș. El era singurul fir care mă mai lega de societate. D-acum nainte eu nu mai sunt un om... ci un lucru, care va trece din mînă în mînă, pe la privighetori, la temniceri, la cazaci, la cîrmuitori...

Aceste cugetări nu-mi veniră pe dată ; nu mă puteam gîndi la nimic ; atît numai îmi aduc aminte că simțeam o mare bucurie d-a mă duce din Iași. Pre cît caii sporeau la drum, ideile îmi veniră cu grămada, de toate feliurile și de toate fețele. Trecînd pe la Socola, deși era întuneric, zării palatul numit *Petit Séjour* și mă-nchinai cu smerenie, puindu-mi nădejdea în dreptatea oamenilor, a legilor și a autorităților. Mi-adusei aminte că cu vreo cîteva zile mai nainte mă primblasem de vreo două ori pe acolo... și,

fără de voie, îmi făcui cruce. Cît ţinu acea seară pînă la întîia poştă, numai o dată îmi veni în gînd o glumă ; una e cam puţin în împrejurări aşa de glumeţe. Era cam ruginită, în adevăr, dar tot o vă voi spune, cu atît mai ales că lucrurile ruginite sunt totdauna bune ; dovadă : romanii şi grecii, carii sunt foarte vechi şi ruginiţi, exilau ; modernii exilează şi dînşii !... Aşadar îmi dete şi mie prin gînd a glumi cu nevinovăţie asupra călătoriilor pe socoteala statului, şi mai adăogii, cu aceeaşi nevinovăţie, că neapărat ministeriul doreşte să afle părerea mea asupra gradului de temperatură în nopţile lui fevruarie prin Moldova.

Sosind zdrobit şi muiat la cea dintîi poştă, abiè dobîndii prin rugăminte, prin ameninţări, prin sprijinul cazacilor şi mai vîrtos prin ajutorul unei jumătăţi de galbin, patru coţi de pînză de cîlţi cu un pumn de paie tocate într-înşii, purtînd numele amăgitor de pernă. Trăsurile ce stăpînirea dă pentru slujba exilaţilor ar cere neapărat nişte oase de fier ; meşterii care le pregătesc cu atîta meşteşug n-au prins încă de veste că sunt pe lume arcuri şi leagăne.

D-aci pînă la Vaslui nu mai ştiu nimic ; am cam dormit, dacă se poate numi somn acea necontenită zdruncinare, care te azvîrle la un stînjen de pe locul tău... Cînd scosei gluga din cap la Vaslui, era ziua mare.

27 fevruarie. Pînă să pună caii, mă dau jos la poştă, unde găsesc un fel de căpitănaş de poştă, căscînd şi frecîndu-se la ochi. Voia nemernicul să capete ştiri şi, preţuindu-mă după cojocul de drum — precum fac aceşti oameni — începu a mă cerceta cu oarecare despreţ. Eu îi răspund că sunt surd ; el dă din cap şi urmează a se îmbrăca mormăind.

Trebuie să ştiţi că omul nu este în stare a merge cinci poşte pe nerăsuflate, avînd şi-o osîndă politică pe capu-i,

fără de a simţi trebuinţă d-a se drege la inimă ; de aceea ne şi oprim într-o ulicioară, la **Ханȣл богдънесчі**[1] unde ni se dau cafele turceşti, foarte bune, dulceţi şi rachiu, totul pe 60 de parale. Acolo găsii şi doi turci trăgînd din ciubuce cu o adîncă seriozitate...

De mult era de cînd doream să încerc şi eu caii de poştă, despre carii atîta s-a vorbit. Cu prilejul acesta mă încredinţai că caii sunt buni şi că surugiii nu şi-au furat buna lor reputaţie. Totdauna am gîndit şi am spus că surugiii noştri merită a avea o istorie a lor, şi eu trag nădejde că va veni ziua cînd se va scrie ***Fiziologia surugiului***, precum s-a scris aceea a unui mare număr de chipuri mai puţin interesante şi mult mai interesate. Mi-a dat în gînd să-i pun pe scenă... Cîte ar mai zice ei despre persoanele ce au purtat cu olacul[2] !... Dar lecţia mi-a fost spre învăţătură ; de acum înainte urăsc teatrul ; calea lui e plină de spini, şi chiar de nu duce la glorie, apoi desigur duce în exil !

Alergasem vreo şapte ceasuri în goana mare, cînd, trecînd pe lîngă o trăsură, cunoscui obrazul unui prieten ; într-o clipă ne făcurăm semne şi stăturăm. E de prisos a-i spune numele, e bălai, rău scris la stăpînire şi poartă adesea căciula ţurcănească.

— Unde mergi ? fu întrebarea sa.

— În exil, fu răspunsul meu.

— Ce spui ?

— Priveşte la tovarăşii de drum.

— Unde ?

— Dincolo de Dunăre.

---

[1] Hanul Bogdăneşti.

[2] *Olac* — căruţă de poştă, diligenţă.

— Pentru ce ?

— Reacție a întîmplărilor de la 25 ianuarie.

— Bine, tu nu erai amestecat în ele.

— Ce face aceasta ? Vă pedepsește pe voi în mine.

— Altceva...

— Mai întîi, aceasta ar fi de ajuns. Apoi, se fac arestații în toate părțile și pe tot minutul. Astă-noapte toți caii de poștă au fost puși pe cercetări.

— Mai sunt și alți exilați ?

— Doisprezece...

— Nu șuguiești ?

— Aș vrea să pot. Călătorie bună ! Dar stai ! tu unde mergi ?

— Mă duceam la Bîrlad ; dar acum am schimbat părerea. Mă întorc la Iași.

— Țin'te bine... au să te pună la gros.

— Cale bună !

— Așijdere !

— Să trăiască întîmplările de la 25 și reacția !

— Formele s-au păzit ? Judicata a fost lungă ?

— Cît să mă urc în trăsură... Dar ce gîndești tu, iubitule...

Mă pornii pe rîs la exclamația radicalului meu : mînele noastre se mișcau în aer ca niște telegrafe, pe cînd surugiul cu un chiot mă zbură în poștă.

Priveliștea locului ce străbatem e tristă, stearpă și pustiită : sunt tot cîmpii întunecate de crivăț și semănate pe ici pe colè cu deluleţe și movile, care nu schimb întru nimic uniformitatea locului. D-a lungul drumului nu e casă, nici sat ; la dreapta și la stînga se zăresc în depărtare cîteva colibe, rușinoase — s-ar crede — d-a se arăta. Timpul e întunecat și, de frig, bag nasul în blană și strig surugiilor a goni și mai tare...

La Bîrlad întîrziem un ceas ; un sfert ca să cumpăr pîne, să-nghiț un păhăruș de rachiu, împreună cu escorta mea, și trei sferturi, la poștă, spre a da căpitanului vremea de a-și face tabietul după masă și a-și trage ciubucul. Ce să-i faci ? ! Omului îi place a trăi bine !...

Pînă la Tecuci vremea se schimbă, cînd spre vînt, cînd spre ploaie ; pulberea și glodul se luptă pe rînd asupră-mi. N-am nimica de spus despre aceste două tîrguri : mi se părură așa murdare, așa despuiate, încît nu plătesc nici vorba. Să facem însă o deosebire : la Tecuci se găsesc covrigi minunați.

D-aci pînă la Focșani ploaia pică fără-încetare ; la cea din urmă poștă era noapte adîncă : nu mai știam unde mă aflu, nice ce fel de țară străbatem. Cînd ajunsei la domnul ispravnic, nu-mi sta prin putință a mă coborî din trăsură ; glodul ce se strînsese pe mine mă oprea d-a mă mișca ; nu puteam să înțeleg ce este în căruță ; a trebuit să aducă o lumînare, ca să mă descurc, și opt brațe ca să mă deznămolească. Domnul ispravnic citește poruncile ; escorta mea mă dă pe mînile d-sale și primește o adeverință, ca și cînd aș fi fost un colet de mărfuri. Mă spăl pe obraz de glod și de pulbere și, fiind abiè 8 1/2 ceasuri, mă duc să mă-nchin cu plecăciune la domnul ispravnic și la toată sindrofia ; erau vreo șase-șapte inși, cărora le plătesc buna lor priimire prin cîteva știri nouă, care trec din gură în gură, și apoi mă duc să mă culc într-un pat de minune. În exil totul nu e de lepădat, și niciodată un pat bun și un pahar de ceai n-au mai mult preț !

28 februarie. Abiè, la zece ceasuri m-am trezit ; ușa se deschide și văd intrînd un cap de cazac ; mă recunosc că sunt al lui. Văzînd că nu mai dam nici un semn, s-au

fost temut ca nu cumva să fi luat-o la fugă noaptea. Mă îmbrac în grabă şi, ieşind, întîlnesc pe contracciul[1] poştelor, pe care nu lipsesc a-l felicita pentru buna stare a otcupului[2] său ; în sfîrşit mă pregătesc a mă porni la Soveja, unde este soarta mea d-a merge ; ce-i mai de trebuinţă sunt albiturile ; cumpăr dar, groaznic de scump, opt cămeşe — pentru un exilat de agiuns — două duzine de colţuri — e cam mult — şi tutun — e de prisos ! — şi cît mai rămîne din ziua aceea stau de mă odihnesc şi dorm. Se aprind lumînările ; *sindrofia* se adună ; nu voi descrie acea *sindrofie,* căci e tot ceia pe care o-ntîlnim în toate tîrgurile noastre de prin ţinute, ba încă chiar şi-n Iaşi. P-aici se vorbeşte mai mult pe munteneşte.

Se deschide uşa şi intră un boier bătrîn, care pare a fi un patriarh al locului... e îmbrăcat moldoveneşte, şi eu stau de-l privesc cu curiozitate, sau ca pre o curiozitate. Nu ştiu pentru ce, de cîte ori întîlnesc cîte unul din acei sălbatici carii au păstrat vechile straie, mi se pare că, în felul lor, ei judecă foarte sănătos şi au în sineşi un ce pitoresc ; iar cînd vorbesc, graiul lor, şi de n-ar fi plăcut, e plin de originalitate. Azi numai ei au rămas carii să vorbească pe moldovinie... Văzînd pe acesta, eu mă aşteptam c-a să înceapă a povesti, şi nu mă înşelai.

În tot ţinutul nu se vorbeşte de alta decît de un întreit omor, săvîrşit în împrejurări groaznice, de către şapte inşi dintr-un sat, prin care am să trec mîne. Acei oameni s-au prins, şi d-l ispravnic ne arată armele ce s-au găsit la dînşii : un cuţit tare tăios, cu ascuţişul de două palme lung, o păreche de pistoale rele şi un frumos iatagan cu mănunchiul de argint săpat, care negreşit că este de furat.

[1] *Contracciu* — cel care ia în concesiune de la stat o lucrare publică.

[2] *Otcup* — bun sau venit al statului dat în arendă.

Crima sluji de temă, şi fiecare înşiră numele tîlharilor pe carii i-a cunoscut : *Voicu, Petreanu* şi alţii reînviase, şi mai mult de cincizeci de ori auzii reviind în vorbă numele *Olteanului.* Ţara de gios a Moldovei e înteţită de tîlhari ; sau că locuitorii ei au păstrat aceasta ca un rămas din vechea lor vitejie şi din obiceile de jaf ale războaielor din trecut, sau că le-a dat pronia o aplecare firească, aşa de nenorocit ; dar sunt sate întregi, ba şi ocoale, care se bucură de o reputaţie foarte îndoielnică, fără ca aceasta să le fie spre ponos.

Veni şi rîndul unchiaşului d-a povesti ; povestea lui e cam lungă, dar am ţinut-o minte, osebit numai de gesticulaţia lui, de cîteva înjurături şi de acel pitoresc al limbei, căci era şi glumeţ bătrînul. Am uitat numele tîlharilor, numirea satelor şi locurilor, dar prescriu aci istoria, cu nădejde că se vor găsi şi acelea, dacă nu voi putè însumi a le pune cu vremea la locul lor.

La 183... ceata aceea străbătea ţinutul Putnii în toate părţile. Era vara şi mare lipsă de popuşoi în ţara de gios ; căile erau cutreierate de neguţători şi de care, ce mergeau să ia merinde în ţara de sus... Într-o zi, ceata de care e vorba întîlneşte pe drum, pe lîngă Adgiud, doi turci ; îi calcă, îi jăfuieşte într-un minut şi încalecă apoi, luînd d-a lungul malurile Siretului în gios. Dasupra Mărăşeştilor întîlneşte vreo şasezeci de care moldovineşti şi munteneşti, ce se duceau să cumpere popuşoi ; pe dată ce tîlharii rostiră un cuvînt şi arătară pistoalele, toţi căruţaşii o rupseră la fugă care-ncotro putu, unii puindu-se cu burta la pămînt, alţii ascunzîndu-se prin mărăcini, alţii alergînd cît îi ţinură picioarele ; hoţii traseră pistoalele mai mult în vînt ; nimeni nu fu atins ; dar numai spaima ! Ei adunară vreo şapte mii de lei, care tot sunt cevaşi pentru nişte tîlhari şi care sunt foarte mult pentru nişte ţărani. Nemul-

ţămindu-se însă pe atîta, ei, tot în ziua aceea, cîrmesc înspre munţi şi apucă drumul d-a dreptul prin cîmpie... aveau cai buni, hoţii !... Pe la apusul soarelui, iată-i că sosesc la un sat : pe cîmpie nu daseră peste altcineva decît peste un biet răzeş, ce-şi treira grîul. Hoţul milă n-are ! Unul din ei luă binişul [1] din spinarea românului şi-l puse pe al lui ; apoi intrară în sat.

Tocmai în ziua aceea, pentru păcatele mele, venisem şi eu prin ţară, într-o căruţă cu un cal şi trăsesem la hanul din sat, ca să noptez acolo cu vreo patruzeci de care, ce-şi făceau conacul [2]. Ştiam că locurile acelea sunt cutreierate zi şi noapte de hoţi şi mă feream de vreo pacoste... Vremea era cam tulburată ; tuna cam înfundat şi începuse a pica stropituri late de ploaie. Nu era cu putinţă să mă adăpostesc în cîrcimă, de mulţi ce erau într-însa... Mă-nfăşurai şi eu într-o ipingea veche de aba, mă stircii în căruţă şi cîrcimarul îmi azvîrli dasupra o rogojină. Doar că apucasem să mă culc, răsuflînd abiè-abiè, şi simţii că se ridică rogojina ; o mînă îmi dete ipingeaua în lături şi mă pomenii faţă în faţă cu căpitanul cetii de hoţi... Numai cît avusei vreme să azvîrl la dracul punga mea cu vreo două sute de *usluci ;* îndată mă şi scol şi întru în cîrcimă în urma căpitanului... Era tare întuneric ; ...hoţul cheamă pe cîrcimar şi-i porunceşte s-aprinză lumînarea.

— N-am lumînare, răspunde arendariul, dar de-i aştepta puţin, m-oi duce să iau de la vornic...

Auzii răsunînd o palmă ; unul din hoţi scoase o legătură de lumînări şi, scăpărînd cu amnarul, aprinse două. Una mi-o deteră mie în mînă, poruncindu-mi să o ţin. Mă

[1] *Biniş* — haină lungă şi cu blană pe margini.
[2] *Conac* — popas.

făcuseră sfeşnic, tîlharii! drept să spun că *ighemoniconul* [1] meu de boier se cam zburlise ; dar oprii *paraponul* [2] pe seama mea. Pe cealaltă lumînare o lipiră de sobă... Nu ţin minte să fi văzut vreodată în viaţa mea chipuri aşa mîndre ; ai fi jurat că nu-s tîlhari. Ş-apoi ce arme, ce straie la dînşii ! numai firuri şi săpături de aur, împrumutate de pe la călători... Eu, biet, stam în mijlocul casii numai cu cămaşa şi anteriul pe mine, şi cu cizmele în picioare; şalul de la brîu se desfăşurase în valvîrtejul de la-nceput... Şase hoţi ieşi afară... apoi îndată începură a intra în odaie ţăranii, tovaroşii mei de conac şi de pagubă, cîte unu-unu : toţi şezură pe laviţa de la părete, fără să cîrcnească ; după dînşii veniră şi hoţii, care începură a cerceta pe fiecare şi a scormoni prin buzunare şi prin chimire. Despre parte-mi, cu mare foc şi grijă căutam la toate cîte se petreceau. Pe dată ce vreunul era jăfuit gata, mi ţi-l azvîrleau pe un crivat [3] mare, ce era între sobă şi părete, de ajunsese acolo să stea grămădiţi ca nişte saci de făină. Cînd mîntuiră această poznă, doi dintre tîlhari luară pistoalele în mînă şi ieşiră afară de strajă. Ceilalţi şase chemară din nou pe cîrcimar şi-i poruncirä s-aducă din pivniţă vin şi o putinică de icre moi, care trebuia să se afle acolo.

Diavolii cunoşteau bine locurile, căci în adevăr icrele erau aduse pentru privighetor. Cîrcimarul aduse o mescioară rotundă cu trei picioare, vin, pîne şi icrele cerute. Căpitanul se rezimă de o crăpătură ce era în parete şi sluja drept fereastră, şi ceilalţi şezură împrejurul mesii ; îmi făcură semn să m-apropii ca să le fac lumină, şi se puseră pe o mîncare ţeapănă şi foarte adesè stropită la

[1] *Ighemonicon* — demnitate, mîndrie.
[2] *Parapon* — supărare, ciudă.
[3] *Crivat* — pat.

măsea... Înţelegeţi domnia-voastră că Dumnezeu n-a făcut pe boieri ca să stea în picioare pe cînd mănîncă mojicii ; de aceea începusem şi eu a mă cam *stenahorisi* [1], cînd deodată s-auzi un zgomot mare despre sat. Prinsese de veste că la cîrcimă au călcat hoţii şi veneau oaminii armaţi cu furci şi cu bîte, făcînd larmă mare... Tîlharii însă nu se clintiră... Zgomotul creştea mereu ; dar doi inşi strigînd mai tare, ziceau în gura mare : „Măi oamenilor, cătaţi-vă de treabă ! Mergeţi pe la casele voastre, carii aveţi neveste, cu muierile voastre ; carii n-aveţi, cu ale celorlalţi !..." Apoi răsunară două pistoale slobozite totodată în vînt, şi bărbaţi, femei, copii, toţi tăcură... Hoţii din odaie îşi căutau de bere şi de mîncare ; peste puţin însă alte strigăte se auziră, împreună cu împuşcături. Fugarii luase într-ajutor mai multă lume şi veneau de această dată cu o larmă groaznică. Strejile strigară : „Ieşiţi". La aceste cuvinte, căpitanul sări peste masă cu aşa multă furie, încît mă trînti pe gios. Pînă să n-apuc a mă aşeza bine pe picioare, toţi dase năvală afară şi sta pe prispă dinaintea uşei. Huetul se făcuse aşa de mare, încît socotii că toată cîrcima era cuprinsă de gloată ; şeasesprezece focuri răsunară de rînd şi se făcu iarăşi tăcere. De astă dată tîlharii se-napoiară în odaie, îşi umplură armele şi se puseră iară la masă...

— Ia spune, boierule, întrerupse aci unul din ascultători, te aud povestind multe şi mărunte ; dar despre buşelile ce vei fi căpătat şi domnia-ta în vălmăşag nu pomineşti de fel...

— Să mă ierţi, domnita-ta ; eu n-am căpătat nimic. Drept vă spun că m-a prins şi pe mine mirare cînd m-am văzut scăpat teafăr printre picături. Dar tîlharii erau veseli şi foarte mulţămiţi de prada zilei ; nu le-a mai stătut să se lege de mine... După o jumătate de ceas, ci

[1] *A stenahorisi* — a se nelinişti.

încălecară, ca să iasă din sat ; dar tocmai la capul satului era o cîrcimă în bordei, ce o ţinea un muscal, anume Ivan... doi turci se odihneau acolo... auzind împuşcăturile, ei socotiră păgînii că este vreo nuntă în vecini, măcar că era în postul Sîn-Petrului ; spuseră lui Ivan să meargă să vază ce e p-afară şi iar se culcară. La o fugă de cal de la sat, Ivan se-ntîlni cu hoţii.

— Să-ţi fie noaptea bună, bădiţă, zise unul lui Ivan, dar cine eşti tu ?

— Ivan cîrcimarul... mă duc în sat să văd ce-i p-acolo...

— Dar pe la tine ce veste, bade Ivane ?

— Ce să fie ? Nimic. Ia, doi turci au mas la mine la adăpost.

— Fă-te-ndărăt acasă !

Tîlharii deteră pinteni cailor, lăsînd pe Ivan să-şi urmeze calea sau să se întoarcă, după plac. La cîrcima pomenită, ei descălecară şi traseră cu urechea ; nu s-auzea alt zgomot, decît bătaia unei mori ce era nu mai departe de o azvîrlitură de puşcă ; la moară, lucea o zare de lumină ; altminterelea, peste tot era tăcere şi o noapte mîndră din luna lui iunie. Hoţii s-apropiară de bordei şi, văzînd uşa deschisă, se îndemnau unii pe alţii să intre mai întîi, căci se temeau de vro cursă ; dar Ion, cumnatul căpitanului, cel cu binişul de căpătate, apucă înainte, şi după el merg cu toţii. Ardea înlăuntru un fel de candelă, ce d-abia lumina ; pe pat, dormeau duşi amîndoi turcii, cu armele lîngă dînşii ; unul bătrîn şi celălalt tînăr, ca de vreo 19—20 anişori. Hoţul cu binişul luă mai întîi armele, apoi ridicînd de urechi pe turcul cel tînăr, îl dete pe mîna unui tovarăş de ai săi, care-l trecu altuia, şi astfel bietul băiat, pînă să n-apuce a se trezi bine din somn, se pomeni mort, fără d-a zice nici *kîrk !* Turcul cel bătrîn, deşi dor-

mea ca un turc, dar Ion nu nemeri tot așa de bine cu dînsul ; era mai țeapăn, mai voinic turcul, și șiret : căci simțind unde vor să aducă treaba, el se lăsă greu, de pică pe gios, și amăgi într-astfel pe ucigaș. Nu știu dacă v-am spus că, osebit de pistoalele și de cuțitele ce tîlharii purtau la brîu, apoi mai aveau și cîte unele legate cu găitan de fir și aninate de gît, ca să le fie pentru scăparea din urmă... Pe cînd sta de se lupta Ion cu turcul, acesta, răsturnat pe gios, dete cu mîna peste pistolul hoțului, care se legăna de gîtul lui, și apucîndu-l fără veste îl slobozi în pîntecele tîlharului... Lovitura fu țeapănă, căci glonțul, străbătînd pe Ion, se înfipse într-un tovaroș d-ai lui. Ion șovăi și căzu gios... tîlharii se pătrunsese de groază, și turcul se furișă și fugi afară... Ion se văieta înfășurat în binișul lui... „Cumnate Ioane, îi strigă căpitanul, stăpînește-ți firea... las' că te-om răzbuna !" Precum zise, așa și făcu : turcul speriat, neștiind încotro s-apuce, dase fuga spre locul ce se vedea la moară : dar în raza luminii, hoții da cu puștile și cu pistoalele într-însul ca la semn.

Amețit de frică și cătînd tot la moară, turcul căzu în scocul morii și roata îl ridică zdrobit și sîngerat. Acum cel puțin se credea el scăpat : dar oamenii de la moară, deșteptîndu-se din somn de atîta huet ori că au socotit că-i vreo stafie, ori c-au crezut că-i vreun hoț, se repeziră cu ciomegele pe dînsul și-l uciseră de tot... Peste un ceas muri și Ion... Ceata își urmă drumul înainte : cînd se revărsă de ziuă, ea trecu hotarul muntenesc, unde muri de oboseală și de pierdere de sînge celălalt hoț, ce se rănise... Căpitanul și tovaroșii lui plătiră moartea acelor doi soți, ucigînd un biet om nevinovat, și se duseră în cale lungă pînă dincolo de Craiova... Nu știu ce se mai făcu căpitanul și ceata lui... dar era voinic om căpitanul și inimos tare !

Istoria fusese cam lungă, mai ales că și mie mi-au scăpat din minte multe din amăruntele ei. Unsprezece ceasuri sunase, și mai toți ascultătorii se apropiase de ușă, cu șăpcile și cu căciulele în mîni (la Focșani pălăriile se obicinuiesc numai duminica și zilele de sărbătoare). Povestitorul luă și dînsul șapca în mînă, dar pe pragul ușei, el sfîrși într-astfel istoria :

— Să vă mai spui însă că eu, rămîind singur — căci trebuie să știți că toți țăranii fugise unul după altul — mă pusei pe gînduri, aprinsei un foc mare-mare ; întinsei un covor dinainte-i și mă lungii. Eram acuma singur stăpîn și chiriaș al casei, de vreme ce chiar și cîrcimarul fugise. Mă uitam cum ardea focul și stam de mă gîndeam : cam peste o giumătate de ceas, intră un biet păcătos de neamț și se apropie de foc ; își scoase căciula ; îi mulțămii :

— Ce veste, domnule neamțule ?

— Pînă să nu intru în sat m-am întîlnit cu o ceată de oamini călări, carii mi-au cerut pipa.

— Ei ! ș-ai dat-o ?

— Ba nu, n-am vrut și m-am pomenit cu două gîrbace pe obraz...

— Mulțămește lui Dumnezeu c-ai scăpat cu atîta. Aceia erau hoți ; acuma ieșiră d-aci din cîrcimă, unde au jăfuit o sumedenie de oamini.

— *Ah ! mein Gott !* [1] strigă neamțul și, fără s-asculte ce-i mai spuneam, și-a luat geanta și bățul și s-a pornit neamțul ca o săgeată.

. . . .

— Vorbă de pomană la moșneagul acesta ! îmi zise ispravnicul, după ce ieși bătrînul boier. Așa are el obicei să tot spună la secături.

[1] Dumnezeule ! (Germ.)

Nu eram cu totul de părerea domnului ispravnic... dar starea mea de osîndit politic nu mă ierta să am păreri deosebite. Dădui dar din cap cu un zîmbet de învoire, și cu capul plin ca o baniță de aceste povestiri, mă dusei să mă culc...

Seara de azi și patul de ieri vor rămîne ca amintiri plăcute.

1 martie. E ziua plecării... Dejunăm în pripă. Ispravnicul mai dă ceva porunci, și ne pornim însoțiți de patru cazaci... În dreapta și-n stînga norodul cu căciula în mînă se-nchină la noi... cînd zic *noi*... înțelege pe ispravnicul și nici pe dînsul, ci... pe cazacii noștri, sau mai bine tot zgomotul ce făceam. Din zi de dimineață vremea e frumoasă, dar cam ger... trage un vînt rece, de ustură... Eu mulțămesc în mine d-lui Catargiu pentru blana sa, și ispravnicul mulțămește ursului în care e-nvelit... cu dînsul, el coprinde mai toată trăsura... Eu mă stîrcesc într-un colțișor, fără d-a cîrcni... Crivățul suflă aspru din partea munților, ale căror culmi se văd albind de omăt... Drumul ne duce prin niște cîmpii ce par pustii, nici un copaciu, nici o casă ; ici și colè niște pîrîiașe, ce le trecem fără pod, niște sătuțe sărăcăcioase ; pretutindeni o priveliște de pustietate și un ce jalnic.... Poate că starea mea îmi arată toate într-astfel. P-alocurea în cîmpie, mai ales lîngă vaduri, se zăresc niște cîrcime ticăloase, de o înfățișare îndoielnică, din ale căror ceardace, în dalbele zile ale verii, ochesc tîlharii pe călător și rîd, pitiți la umbră, de oamenii stăpînirei... căci aici e țara tîlharilor, șerpuită de pîraie scăldată de Putna și de Siret, așa de mult lăudate în *cînticele bătrînești :* adăpostită sub plaiurile cu potici ascunse și cu colnici nerăzbătute ; în dreapta sunt poalele munților care-ncing țara Vrancii, acea vatră de oamini îndrăzneți, cu obiceiuri patriarhale păstrate de la străbuni, carii de veacuri au păzit țara de unguri și neatîrnarea lor de boierii pămînteni... Dincoaci pe coasta aceea, stearpă astăzi-mîne, la vară, se vor înălța mii de vițe, mîndria țării și-mbilșugarea locului, căci aci se cheamă că sunt Odobeștii. Vinul bun de la podgorie, vecinătatea îmbelor hotare, muntenesc și unguresc, blîndețea și starea umilită a țăranului, avuțiile pămîntului, toate adunate la un loc au făcut ca cîmpia Putnii să fie cuibul vestit al hoților. Toți tîlharii cei mari s-au cutrierat pe aci... aci au voinicit Voicu și tovarășii lui... de-abiè un sfert de ceas d-aici e locul unde s-a dat prins după o zi de luptă crîncenă ; alături cu mine stă chiar acela care povățuia pe biruitorii lui. Pe dată ce vezi malurile Seretului, țărmurii Putnii, înfățișarea cîmpiei și a muntelui, te pătrunzi lesne despre mișcarea ce ele dau acestor locuitori, în veci pribegi și răsipiți... Înfățișarea cîrcimilor îți spune de sineși tot ce s-a petrecut în ele și ce are să se mai petreacă ; parcă se și aud chiotele beției, înjurăturile tîlharilor, rîsul lor grosolan și văietările bieților împilați... Ș-apoi, spre a desăvîrși priveliștea, în laturile drumului mare, pe aproape de sate, se vede înălțîndu-se din țărînă fumul unor colibe, care și acelea sunt cîrciume, de altă fire... Printre locuitorii locului s-au amesticat o mulțime de sîrbi, de bulgari cu fețe mohorîte, care nu se știe de unde vin și nu se știe cum îi cheamă... Iată-mă sosit, după ce am trecut Putna, la un sat slut și jigărit ce-i zice Gîrlile și unde s-a petrecut mai deunăzi un groaznic măcel. Pana se scîrbește a povesti aseminè uricioase cruzimi ; casa pătimașului e spartă și bortită... un sîrb cu nevasta, cu moșul și cu un copil al său au fost măcelăriți... făptuitorii sunt la ispràvnicie și tăgăduiesc... Să trecem înainte !

Vîntul tot suflă tare ; noi trecem Șușița, un pîrîu, a căria obîrșie e departată cu un ceas de locul ce-mi este

hotărît... cat la el ca să-i prinz cunoştinţa şi, după apele-i repezi şi tulburate, după prundişul din matca lui, nu-mi lasă îndoială că e fecior de munte... Atît de mult cat la dînsul, încît nici bag în seamă c-am părăsit cîmpia şi că ne oprim la gura unei văi, prin care Şuşiţa iese în dreptul Panciului.... Apoi iar luăm Şuşiţa în sus, pe o cale ce s-ar numi mai bine chiar patul pîrîului... Alături unul cu altul vin satele Varniţa şi Verzii..., sat răzăşesc... p-aci-s locuitori mulţi... Apa prin care îmblăm sapă muntele după placu-i, răzleţindu-se şi ingustîndu-se, despicînd văi răsfăţate şi restrîngîndu-se deodată în maluri... Din nenorocire pe cer plutesc nori posomorîţi ; viscolul ne vine de pre culmea munţilor, şi în dreptul Răcoasei omătul pică cu fulgi îndesaţi ; noaptea se apropie ; zăpada întunecă cerul ; trăsura abiè se mişcă ; vîntul răstoarnă pe surugii... Copacii se acopăr cu alb ; Şuşiţa muge cu jale... Adevărată zi de exil !... Ispravnicul înjură, iar eu scot capul din trăsură afară şi rîd văzînd cum pică omătul şi cum se zugrăvesc pe cer crestele munţilor ; răsuflu aerul şi mă grăbesc a mă împrieteni cu locurile ce mă vor găzdui.

Era noapte adîncă, cînd ajunserăm la Cîmpii, unde se-ncep adevăraţii munţi... Vremea era tot rea... ar fi fost cu primejdie a înainta... şi moldovenaşul meu de ispravnic n-avea pentru ce a-şi primejdui pielea... Stăm acolo de cinăm şi ispravnicul trimite de ştire egumenului monastirei, care e depărtată de un ceas ; iar eu îmi încep exilul, dormind pe un pat fără pernă, fără saltè, fără obială [1]... Aci se-ncep zilele mele de-ncercare, şi cu toate acestea am dormit pînă s-a făcut a doua zi, ziuă mare şi luminoasă.

2 martie. Egumenul soseşte călare... Priveşte-l la faţă şi-ntreabă-l de viaţă !... el vine în odaie cu o pipă nemţească în gură şi ne dă ziua bună şuguind... La urmă vin formalităţile : ispravnicul mă trădă lui, precum mă primise de la escorta mea din Iaşi... sub luare de adeverinţă. Acum nu mă mai poate pierde şi, dacă s-o întîmpla una ca aceasta, are cu ce mă reclama. Se citeşte ofisul domnesc care zice : „să se închiză Alecu Russo, ca un răzvrătitor al orînduielei publice din ţara sa ; să se privegheze zi şi noapte de către doi *gens-d'armis* destoinici şi nemitarnici ; să se ţie la cea mai aspră opreală, fără a i se da de scris sau a priimi el scrisori, şi a se aşeza pe hrană de fasole şi pe canon de rugăciuni, spre a-şi veni la pocăinţă şi la ispăşenia păcatelor"...

Mă uit cu jind la d. ispravnic, care se-ntoarce acasă la d-lui, şi, împreună cu noul meu temnicer, apuc calea închisoarei. Şi calea şi vremea merge tot stricîndu-se din ce în ce mai mult... suntem în zilele *Babelor*, adică nouă zile d-a rîndul are să fie şi frumos şi urît, are să plouă, să ningă şi să bată vîntul, şi din cînd în cînd soarele se va arăta rînjind cu razele sale... Sosim pe omăt... în preajmă-mi văd numai brazi şi stînci... locul îmi pare întristător... îndată dar mă şi duc de mă culc... seara la cină mă trezesc... dar numaidecît adorm din nou, fără de a căta împregiur.

3 martie. Vremea e pe schimbare. Deşi e vînt şi omăt, mă strecor p-afară... priveliştea nu e veselitoare ; satul stă în fundul unei văi scobite de apa Şuşiţa... casele nu se văd, dar fumul din ogeacuri stă chezaş pentru ele... schitul, deşi mai înălţat decît satul, stă rezimat de nişte munţi, care cu păduri, care despuiaţi... unii pare că sunt bolnavi... N-am nici o carte şi mi-i tare urît !... Temnicerul meu se porneşte mîne... Cat pe fereastra odăii mele... şi văd chiliile monastirei şi biserica... se face o îngropăciune... Totul aci e trist.

[1] *Obială* (*oghial*) — plapumă.

Nu ştiu de ce sunt tot posomorît. În zadar îmi tot povesteşte părintele la istorii ; mi-e urît ! Au venit ceva vizite ; mi-e urît şi de dînsele. Mi-e urît chiar de a scrie... Altă dată vă voi povesti istoriile părintelui şi obrazele vizitatorilor mei.

. . . .

5 *martie*. Mă aflu cu totul singur... De urît spun să-mi aducă din biserică o carte, pe care în zadar o răsfoiesc, fără de a putè citi un cuvînt pe dînsa... Trag tutun şi mănînc de patru ori pe zi... Îmi spun că sunt două ceasuri turceşti, şi eu am şi mîncat de seară... Mă culc... dar de dormit nu-i nădejde ; în zadar cat de un ceas a îmblînzi pe Morfeu... Aud zgomot... mă scol ; un trămis de la Focşani îmi aduce rufe şi straie... Mă pun iarăşi în pat, ca să citesc...

6 *martie*. Şi să nu cred în semne !... Aseară, pînă să nu vie trămisul de la Focşani, feştila lumînării de seu trosnea şi eu ziceam în mine : „A să vie cineva ; de n-ar fi hoţii, ştiu c-ar păţi-o, sărmanii ; un biet exilat ! ce mai pomană !..." Dar n-am vreme să scriu... citesc, căci mi-au venit şase broşure şi un Théophile Gautier [1]... sunt bogat !

7 *martie*. Timpul e întunecat, dar gata pe schimbare... Ies în pridvor... aerul e primăvăratic, şi se aude cîntînd în pădure... Cat la munţii ai căror brazi i-am şi numărat, şi visez a cîmpie... Mă-ntorc în odaie şi mă pun la fereastră... Iată biserica ; schitul şi biserica sunt zidite de Matei-vodă Basarab... au spoit acum din nou vechea biserică... e simplă, de un stil ce nu-i poţi zice nici într-un fel... Este şi o pisanie veche de cînd cu clădirea... dar e

[1] Scriitor şi poet francez din şcoala romantică, de care s-a despărţit însă prin trecerea la un estetism agresiv. Susţinător al artei pentru artă (1811—1872).

slavonească... Din slavoneşte, ştiu numai două vorbe ruseşti, şi acelea sunt pentru trebuinţele mele particulare ; de aceea nu mă pot îndeletnici cu citirea pisaniei...

Un slujitor al schitului sosi acum de la Caşin, patru ceasuri de-aci... zice că sunt acolo trei boieri puşi sub paza satului ; douăzeci de săteni îi păzesc pe rînd, strejuind cîte doi, zi şi noapte, la uşa lor. Pricepui îndată cine are să fie. Aceasta dovedeşte că ispravnicul de Bacău, pe care-l cunoaştem toţi, a luat lucrurile serios şi că a dat acelor boeri o însemnătate pe care ei, sărmanii, desigur n-o merită.

Această poveste mi-a adus aminte pozna din săptămîna trecută, pe care o şi uitasem, şi acum stau de mă gîndesc la două lucruri... mai întîi la cursa întinsă de d-nii miniştri, în care d. aga m-a tras cu aşa multă dibăcie... a fost o adevărată *comedie de părete*... Păcat însă că se cam da de gol marafetul comedianţilor... Se zice că oamenii răi sunt bănuitori... apoi zău, nu-s om rău, căci n-am bănuit nimic... Apoi iar mă gîndesc la purtarea domnilor actori sau artişti, şi nu mă pot domiri cum nişte oameni, carii de atîtea ori au rostit atîtea frumoase maxime şi învăţături presărate prin drame, comedii, tragedii şi vodeviluri, n-au mai multă inimă şi n-au înţeles că li se cuvenea a fi ceva mai mîndri, căci orişicum tot li s-ar fi întîmplat ceea ce au păţit, şi că, *cu* sau *fără* hîrtia ce au iscălit aşa de mîrşăveşte, ei tot erau să fie exilaţi. Sărmani nepricepuţi, carii n-au înţeles că, în toată această istorie, numai eu eram pe dasupra, ca *fuiorul popii*, şi că n-am fost, biet ! decît prilejul spre a li se răsplăti pentru trebile de mai nainte ; în sfîrşit că, dacă n-aş fi ieşit eu la maidan, s-ar fi găsit vreun alt cuvînt oarecare. Stăpînirea voia cu tot dinadinsul a se juca cu dînşii *d-a ascunsele*.

(Pricepeți cuvîntul cum vă va tăia capul !) Înțelepciunea turcească, după cum îmi spunea mai deunăzi temnicerul meu, zice așa : *„Stăpînirea gonește iepurele cu carul cu boi și-l prinde...“* Parabolă orientală de însemnat !...

Paznicul meu cel mare, adică ispravnicul din Focșani, nu mă uită... chiar acum îmi trămise tutun și cîteva rînduri prea drăgăstoase.

8 martie. Vremea e minunată. Baba a-ntinerit... ea ne zîmbește ; dar tot i se cam vede știrbenia... Adineaori stătui față la prînzul slujitorilor monastirei și al lucrătorilor, afară la aer... Am mîntuit cărțile ce mi-au venit de la Iași ; era un volum în șase broșure al *Magazinului istoric pentru Dacia*, tipărit în țara muntenească... N-am ce spune despre publicație și despre scopul ei... e frumos, e mare, e folositor. E multă simplitate în cronica lui Constantin Căpitanul, multe mușcări împotriva moldovenilor ; dar e ieftin la vorbă și tare ostenitor ; nu plătește cît Miron și alții. Am citit foarte mult osebitele bucăți datorite redactorilor și m-am unit cu părerile lor, cu privirile lor istorice ; dar această citire a lăsat în mine o-ntipărire rea... iat-o : peste zece ani n-are să mai fie *limbă românească ;* vom avea româneasca italianizată, franțozită și nimic mai mult... De mult ce voiesc a curăți limba, a o îmbogăți și a o apropia de izvorul ei, s-a format o altă limbă, pe care țara n-o-nțelege și nu o va-nțelege în veci... Pricep ca francezii să-și fi alcătuit o limbă din latineasca stricată și din idiomele galice, germanice, celtice și altele ; dar n-aș pricepe ca cineva să se apuce a strica acum limba franceză. De e vorba să priimim ziceri și termeni care să înlocuiască pe cele ce ne lipsesc sau care sunt de baștină slavonă, atunci luați cel puțin rădăcinele latine și dați-le o-nfățișare românească...

Răsfoind pe Théophile Gautier, am dat peste fața 75, ediția din Bruxelles, unde zice : *„un couvent est un monde“* [1] etc. ...Dau iertăciune lui Gautier, căci nu cunoaște Soveja... și mai ales fiindcă nu știe ce va să zică a fi la Soveja fără voia-ți... În Franța se exilează numai dinastiile și miniștrii... Cînd ești exilat, chiar raiul ți-ar părea iad... n-ai ședea într-însul sub zăvor, nici trei zile... Tocmai despre aceasta, părintele Acati îmi povesti, pînă să nu plece, următoarea istorie :

„În oarecare țară, al cărui nume istoria nu-l spune, trăia un om bogat, care, ca toți bogații, murea de urît. Într-o zi, sătul de huet, de politică, de clevetiri, de petreceri și de adunări, el hotărî să-și schimbe traiul, și-ndată se și închise în casă, fără ca să mai pună piciorul afară, fără ca să poftească pe nimeni la masă la dînsul, fără ca să mai vază vreun om pe lume. Schimbarea păru tutulor ciudată ; toți în toate părțile nu vorbeau decît de aceasta, și orașul fiind mic și lumea dintr-însul mult vorbitoare, știrea ajunse pînă la urechile domnului, craiului, împăratului, sultanului, sau cum îi va fi zicînd fericitului muritor care muștruluia acea frumoasă țară. Istoria îi păru și lui ciudată și, spre a se-ncredința însuși mai bine, el trămise către *ipochimenul* [2] nostru un adiotant al său, poftindu-l ca să vie să prînzească cu înălțimea-sa. El însă răspunse că roagă pe măria-sa să-l ierte, fiindcă nu-i stă prin putință a ieși din casă afară. A doua poftire, a treia poftire, și același răspuns... Învederat se simțea că stăruința lui era îndărătnică, mai ales că și ținea acum de trei săptămîni. E însă cunoscut că, dacă supușii au uneori stăruință, apoi și domnitorii au voință, și — ce e mai mult — au putința de a-și îndeplini voințele. Așa și prințul despre care vorbim, supărat peste măsură de așa nesupunere, își așternu într-o zi voința într-un luminat ofis, prin care poruncea să se pună la popreală omul care nu priimise cinstea de a ospăta cu măria-sa și să-l țină închis în casă,

[1] O mănăstire e o lume (fr.).
[2] *Ipochimen* — individ, ins, persoană.

neiertîndu-i cîtuşi de puţin a ieşi afară. Un ministru, un agă sau un adiotant — nu se spune lămurit care din toţi — fu însărcinat să-i facă cunoscut luminata poruncă şi să-l ţină sub pază. Dar îndată ce citi ofisul, boierul nostru îşi trînti căciula în cap şi cu mînile în şolduri, începu să strige : «Ce va să zică !... Ba ! ia, acum am să ies... nu voi să stau acasă cu d-a sila... ce am stricat eu, rogu-te ?... Iaca ! voi să mă primblu în ciuda tutulor... măria-sa împăratul n-are drept să osîndească aşa de la sineşi, fără judecată... Ce ! adică legi noi nu mai avem în ţară ?»... Şi ieşi să se primble."

Las la chibzuirea fiecăruia morala ce izvorăşte dintr-aceasta.

9 martie. Sunt bolnav. Către seară priimesc o mulţime de vizite, adică pe untrofiţer, pe un vameş ciung şi trei cocoane : una e o mătuşă groasă, ce se crede încă tînără şi face nazuri ; are în creştet un pieptene, deşi e cu părul zburlit ; poartă rochie neagră, care a fost mătase, şi un şal, iar negru. Cealaltă e munteancă ; nu-i slută, dar e sulimenită şi înzorzonată şi tîrăşte după sine o manteluţă ce pare a fi fost de *drap-de-dame*. A treia, îmbrăcată cu straie jumătate vechi şi jumătate nouă, înfăţişează curat chipul acelei frumoase şi puternice denumiri româneşti ce aseamănă pe femeia slută cu *ciuma*... Ele vorbesc mult despre locurile de pe aci... se plîng că nu pot găsi slugi. Se vede că oamenii locului nu vor să slujească pe *ciocoi ;* iată cuvîntul pentru care aceştia îi numesc *proşti ;* eu, dimpotrivă, îi cred, pentru aceea, oameni zdraveni. D-aci în sus se-ncepe a se găsi sămînţă de adevăraţi oameni, pre cît a mai rămas în poporul moldovinesc.

10 martie. Azi am făcut chef şi veselie !... Aşa se şi cuvenea, azi e duminecă ; ...în ziua Domnului toată fiinţa cată să se veselească... chiar şi exilaţii.

Dimineaţa am ieşit în cerdac, ca s-arunc o privire... timpul era frumos şi ascultam cu plăcere cîntecul cocoşului, colo în sat. Deodată, aproape de mine, aud plînsete

şi văietări, şi zăresc la picioarele mele, într-o mare ogradă care este totdeodată loc de păşune al cailor, livede de pruni şi cimitir, vreo douăsprezece muieri stînd în picioare pe nişte morminte şi bocindu-se cu foc. Aşa e obiceiul la ţară ; vreo două săptămîni după moartea bărbatului, copilului sau vreunei rude, muierile vin pe toată ziua şi la orice vreme să plîngă pe mormînt... Am intrat în odaie, ca să nu mai aud văietări, şi mi-am adus aminte de o descriere, cam în felul acesta, în *Cel din urmă mohican* de Cooper.

Am petrecut dimineaţa ascultînd cîntecele olteneşti ale lăutarilor din sat... i-am încercat pe toţi cu luare-aminte. Mîne au să vie să-mi povestească toate mai cu amăruntul.

Iată programa concertului : Variaţii pe fluier, improvizate de un concertant al locului... E un mîndru voinic din acel soi de oamini ce se numesc *mocani*, adică oamini de la munte şi carii par a face oarecare deosebire între neamul lor şi al oamenilor de la cîmp. Graiul lui, ce nu e moldovinesc, nu-i nici muntesesc, ci e apăsat şi se aduce ca al ardelenilor. El cîntă tot felul de cîntice, şi *moldoveneşti* şi *mocăneşti* şi *ardeleneşti* şi în sfîrşit ştie a o întoarce şi pe struna acelei poeme aşa de simplă şi nevinovată, aşa de dulce şi plină de dor şi duioşie, ce se cheamă *doina !* Iată şi povestea ei pe scurt :

„Era o dată un cioban, care albise păstorind oile la munte şi, cu mult chin şi nevoie îşi agonisise vreo douăzeci de oiţe şi tot pe atîtea capre, pe care le păştea zi şi noapte, păzindu-le cu acea îngrijire ce poartă, biet, creştinul, bunului căpătat cu sudoarea frunţii sale. El le mîna în livezile cele mai mănoase, le adăpa la izvoarele cele mai limpezi, şi pe cînd turma păştea şi se adăpa, el cînta cu fluierul. (Aici mocanul se opreşte din povestire şi cîntă din fluier un cîntic cu viers alene şi prelungit ; apoi iar începe.) Într-o zi, măre, obosit de îmblet şi de nevoi, ciobanul mi se culcă sub un copaciu şi adoarme de somn

adînc și doarme dus, încît nici că bagă-n seamă cînd turma lui, păscînd iarba pe ici și colè, se pribegește în rîpe depărtate. Trece pe acolè un creștin și văzînd pe cioban că doarme singur și sforăie la soare, îl trezește din somn... Mai întîi el cată să-și vază turma ; apoi pune mîna pe fluier și, plin de jale, cîntă un cîntic de dor ardelenesc. (Aci povestitorul cîntă iarăși.) După aceea se scoală ciobanul și privind în toate părțile, ca să-și zărească oițele, el zice așa în sineși : «Bun e Dumnezeu !... El mi le-a dăruit... el o să mi le-napoiască, ori o să-mi dea altele la loc !» Ș-apoi iar s-apucă de cîntat, îmblînd cam obidit pe cărări pustii. (Mocanul cîntă iarăși, și rîdea, voinicul, povestindu-mi acestea.) Deodată i se pare că-și zărește pe un munte oile și caprele și dă zor să le ajungă cîntînd din fluier un cîntic de danț : iac-așa ! (Aici cîntă vesel povestitorul meu.) Dar degeaba ! căci era numai o nălucă ; nu fusese nici oi, nici capre, ci numai stîncele de piatră care albeau și roșeau la soare... Acum iar se tînguiește și iar cîntă cu dor (așa face și mocanul), pînă cînd sosește pe muchia unui munte și de acolo, într-o rîpă depărtată, zărește oile păscînd. Atunci ciobanul cîntă vesel din fluier și se pune pe danț."

Povestitorul nu juca, dar p-aci, p-aci, căci degetele-i se-ncordau pe fluier cu iuțeală și umerii și coatele lui se săltau după mișcarea răpide și săriță a cînticului.

Finalul programei : Vătaful părintelui Acati intră în odaie, ținînd în mînă o piatră ce se cunoaște a fi marmură neagră ; pare a fi frîntă dintr-o lespede. Îl întreb dacă mi-a adus-o ca s-o mănînc de prînz, iar el îmi răspunde rîzînd : „Ba nu ! dar această piatră are și ea o istorie a ei !" — „Ce spui, frate ? zic eu ; dacă e așa, aprinde-mi un ciubuc, și pînă atunci eu o să mă așez pe sofa, ca să-ți ascult istoria." Iat-o și pe aceasta :

„Era odată, nu țin minte cînd, un om de-i zicea Bucur (vezi întîia broșură a *Magazinului istoric pentru Dacia*, fața 32), și el era crai peste plai și peste cîmpie ; el își alese adăpost pe muntele de colè, care pe atunci era acoperit cu păduri și despre care v-am spus mai deunăzi că pare a fi bolnav... Acest munte e astăzi hotarul între Soveja și o altă monastire, el își făcuse umbrar din doi copaci apropiați, carii ieșeau din aceeași tulpină — cum zice românul — ca doi frați dintr-o mamă ; — d-acolo el pîndea ziua pe călători și noaptea acolo se odihnea... Peste o sută de ani după aceea, cînd copacii ajunseră de se putreziră și căzură, niște ciobani găsiră într-o zi, la rădăcina lui, un iatagan minunat, dar cam știrbit pe alocurè. Iataganul se făcu nevăzut... dar de atunci oamenii tot deteră bănuială de vreo comoară... Sunt acum vreo doisprezece ani, stăpînirea, aflînd despre vorba ce mergea în partea locului, sculă toate satele megieșe și, după spusa vorbei vechi, începură a cerceta fără nici un spor. Ba încă au și mutat matca unui pîrîu, zicînd că este o poartă ascunsă sub apă, și altele multe d-alde acestea. Trei luni d-a rîndul au muncit oamenii p-aci degeaba și abiè atunci se lăsară...

Dar lăcomia de comori e mare... Acum un an niște locuitori d-aci începură iarăși a săpa într-altă parte și deteră peste o lespede mare de piatră ; ei înfipseră, între piatră și pămîntul de dedesubt, niște taraci [1] și vrură s-o ridice ; dar, din nenorocire, pămîntul se cufundă ; o bucățică din piatră se rupse și lespedea căzu iar la loc... Călugării de la Vizantea, aflînd de iscodirile ce se făceau pe pămîntul lor, se-mpotriviră și acum stau toți la îndoială dacă această bucată de piatră, ce s-a adus de-acolo, e frîntă dintr-o lespede care acoperea haznaoa sau dintr-o stîncă fără nici un preț ?"

11 martie. Toată noaptea a bătut un vînt groaznic : drept mîngîiere îmi spun că nu e nimic pe lîngă valvîrtejul ce se obișnuiește pe aci. Nu mă trezisem bine, cînd un

[1] *Tarac* — stîlp de susținere.

alt lăutar veni să mă cinstească în pat cu un nou concert de fluier. Intrarea se plăteşte cu un zwanţig.

Ziua se petrece tare încet ; dar pînă-n sfîrşit se petrece.

. . . .

. . . .

22 martie. E foarte dimineaţă ; am fost în biserică să ascult slujba. Biserica e mică, goală şi prefăcută mai cu totul din nou... din vechea clădire au rămas numai lespezile de pe gios şi pisania de care am mai vorbit... Înlăuntru am găsit numai pe slujitorii bisericii şi pe o babă.

Am luat din biserică două volume : le-am răsfoit, fără de a le citi : iată ce sunt : unul e o carte, pe care o recomand ca monument de artă şi de naivitate ; ai zice că e scrisă şi tipărită prin veacul de mijloc, pe cînd se jucau pe scenă *tainele* sau *misteruri* :

> Оглинда омȣлȣї динлъȣнтрȣ, ꙟнтрȣ каре фїещекареле пре сіне се веде, кȣноаще стареа сȣфлетȣлȣї съȣ ші дȣпъ ачеіа, поате ікономісі ꙟндрептареа са, пȣсъ ꙟнаинте ꙟн 10 фігȣрі кȣ арътареа лор...[1]
>
> Тълмъчітъ дін ча рȣсеаскъ ꙟн сфънта монастіре Неамцȣл ші тіпърітъ кȣ благословеніа преосфінцітȣлȣї мітрополит ал Сȣчевії ші ал Молдовії, кіріе кір Веніамин прін осърдіа прекȣвіосȣлȣї архімандріт ші старец ал сфінтелор монастірї Неамцȣлȣї ші Съкȣлȣї, кір Дометіан ꙟн сфънта монастіре Неамцȣл 1833, — де схімонахȣл Исаїа типографȣл.[2]

[1] Oglinda omului dinlăuntru, întru care fieştecarele pre sine se vede, cunoaşte starea sufletului său şi după aceia poate iconomisi îndreptarea sa, pusă înainte în 10 figuri cu arătarea lor...

[2] Tălmăcită din cea rusească în sfînta Monastire Neamţul şi tipărită cu blagoslovenia preosfinţitului mitropolit al Sucevii şi al Moldovii, chiro chir Veniamin, prin osîrdia precuviosului arhimandrit şi stareţ al sfintelor monastiri Neamţului şi Săcului, chir Dometian. În sfînta Monastire Neamţul 1833, de schimonahul Isaia tipograful.

Nu mi-e cu putinţă a trage aci cîte ceva din acea carte şi mai ales a descrie figurile ; de curioase ce sunt, trebuie să le vază omul. Pe scoarţa dinlăuntru se află numele stăpînului cărţii, şi la sfîrşit stă următoarea însemnare :

> Съ фіе щіȣт къ ла 1820 генар 25, аȣ фȣлџерат ші тȣнат[1].

Primii scrisori de la Iaşi, Ştiri rele... Dup-amiazi m-am aşezat în ceardac, ca să-mi sorb cafeaua... era vreme frumoasă... În curte, un stol de porumbiţe, albe ca zăpada, se giugiuleau şi se jucau ; găinele zgîriau pămîntul ; cocoşii se băteau ; lucrătorii lucrau cu stăruinţă. La doi paşi, în biserică e slujbă ; vreo cîteva fete din sat intră în biserică, şi eu ascult cîntarea bisericească ce se cîntă acolo de sunt acum două sute de ani... Auziţi, eu, conspiratorul, cu ce mă îndeletnicesc !... Cînd Basarab aşeză cea dintîi piatră la clădirea sa, oare bănuia el că-ntr-o zi unul din strănepoţii săi va exila aci pe unul din strănepoţii supuşilor săi ?... E ceva jalnic în monotonia cîntării bisericeşti ; ai zice o vecinică plîngere, o durere adîncă ce nu mai are putere de a scoate un strigăt tare.

. . . .

1 aprilie. Vremea e rece ; s-ar crede că vine iarna înapoi. Către seară vin doi oameni de la Caşin cu vestea că închişii de acolo au fost sloboziţi ; îndată au şi zburat. Trebuie să mă aştept şi eu la ceva asemeni, după cele coprinse în cea din urmă scrisoare a ispravnicului din Focşani, care mi-a dat de ştire că va veni în curînd să mă vază.

2 aprilie. Pînă la una ca aceasta, adică pînă să-mi vie voia de a fugi de aici, eu răsfoiesc viaţa sînţilor ; iată titlul cărţii :

[1] Să fie ştiut că la 1820 ghenar 25, au fulgerat şi tunat.

кірїакодромі́он саȣ ꙟвъцътоаре каре аре ꙟтрȣ іе казаніе ла тоате дȣмінічіле престе ан, ші ла празнічє домнещі ші ла сфінцїі чеі нȣміці акȣм, ꙟтрȣ ачеста кіп тіпърітȣ ші діортісітȣ маі лȣмінат ꙟн лімба рȣмъ̂неаскъ. Ꙟтрȣ ꙟтъїȣл анȣ ал чеі де Дȣмнезеȣ ꙟнълцатїі домні пре лȣмінатȣлȣі ші ꙟнълцатȣлȣі домн ностръ, Іѡ Константін Ніколаі Воевод.[1]

Apoi vine binecuvîntarea mitropolitului și leatul de la 1732, la București.

În capul preacuvîntării se aflu versuri în lauda Domnului :

стіхȣрі політічі асȣпра стемїі прелȣмінатȣлȣі слъві-
тȣлȣі ші благочестівȣлȣі домн Іѡ Константін воевод
Страшнікъ ші ꙟнфрікошат съмн че с-аȣ арътат,
Марелȣі Константінȣ крещінȣлȣі ꙟмпърат,
О крȣче де стеле пре чєрȣ ꙟнкіпȣітъ.
Асȣпра връжмашілорȣ арме небірȣіте
Кȣ слове прежїȣр скрісъ ꙟн лімба рꙟмленеаскъ,
Пре тоці протівнічії ка съ-і бірȣіаскъ;
Акȣм ші корбȣл ꙟн печете е арътатъ,[2]
Домнȣлȣі Константін ꙟнкъ-тр-ачеаста датъ,

Дъ̂ндȣ-і лȣі ші пȣтере кȣ нъдежде плінъ,
Цара съ стъпꙟнеаскъ, къ-і дъ віцъ бȣнъ.[1]

Armele Țării Românești sunt coprinse între versuri și titlul închinării. Precuvîntarea, care începe iarăși cu titluri și laude în cinstea domnului Ungro-Valahiei, pomenește de Seneca și de alți filosofi. Pe scoarță se citește următoarea naivitate :

Ачест кірїакродромі́он есте а сф. Мн. Совежа ші чіне съ ва іспіті съ о фȣре се фіе блестемат ші афорісіт де тоці сфінцїі 1840, март, ꙟн 15.[1]

3 aprilie. Nimic... Nu mi-e bine.

4 aprilie. Mă trezește un trămis cu știri. Liberarea îmi vine călare în persoana privighetorului și a doi cazaci. Am lăsat plecarea pe mîne.

Am făcut vizita-mi din urmă la biserică ; e plină de lume, căci suntem în săptămîna mare ; biserica e săracă, despuiată ; cîteva lumînărele abiè o luminează ; dar cei ce sunt într-însa sunt cu credință adevărată.

Așadar pe mîne ! Tot nu mi-a fost așa tare urît !...

---

[1] Chiriacodromion sau învățătoare care are întru ie Cazanie la toate duminicile preste an, și la praznice domnești și la sfinții cei numiți acum, întru acesta chip tipărit și diortisit mai luminat în limba românească. Întru întîiul an al cel de Dumnezeu înălțatii domnii prealuminatului și înălțatului domn nostru Io Constantin Nicolai-voevod.

[2] Stihuri politici asupra stemii preluminatului slăvitului și blagocestivului domn, Io Constantin-voevod :

Strașnic și înfricoșat sămn ce s-au arătat
Marelui Constantin creștinului împărat
O cruce de stele pre cer închipuită
Asupra vrăjmașilor arme nebiruite,
Cu slove prejiur scrisă în limba rîmlenească
Pre toți protivnicii ca să-i biruiască ;
Acum și corbul în pecete e arătat,
Domnului Constantin încă-tr-aceasta dată,
[1] Dîndu-i lui și putere cu nădejde plină,
Țara să stăpînească, că-i dă viță bună.

[1] Acest chiriacodromion este a sf. mn. Soveja și cine să va ispiti să o fure să fie blestemat și aforisit de toți sfinții, 1840, mart, în 15.

STÎNCA CORBULUI

(Legendă culeasă de la Bicaz)

Vizitînd valea Bicazului, care dă în valea Bistriței, caii noștri se înșirau pe cărări înguste și pietroase, conduși fiind de un călăuz muntean. Acesta era tipul românului din Carpați, tînăr, vesel, sprinten, dibaci, lipsit de învățătură, însă înzestrat cu bunul simț al strămoșilor noștri. El își purta calul în joc și ni povestea în graiul său poetic viața lui de copil al munților, vînătorile sale la urși, și chiar îndrăgirile inimei lui, spunîndu-ni totodată numele piscurilor și admirînd ca noi măreţele așezături stîncoase, care ne încungiura ca un amfiteatru uriaș.

Strîmtoarea în care curge pîrîul Bicazului este una din cele mai frumoase din Carpați : natura pare că a voit a aduna la un loc tot ce a putut crea mai grațios, mai pitoresc și mai grozav.

Tablou magic și demn de penelul lui Salvatòr Rosa [1] ! Soarele asfințind într-un ocean de lumină înfocată ; cîțiva plăieși trecînd printre copaci ; cîțiva vulturi zburînd roată împregiurul vîrfului Ceahlăului și gioš, lîngă o naltă stîncă, caii noștri adăpîndu-se în apa limpede a Bicazului !

— Priviți, ni zice călăuzul nostru, acea pădure neagră ce se întinde în dreapta și în stînga, colo în zare, spre Ceahlău... Ea este linia hotarului Moldovei și în ea facem

[1] Pictor italian (1615—1673), excelînd mai ales în zugrăvirea peisajelor sălbatice și dure.

adese vînat la căprioare, la urși... ba chiar și la Unguri cîteodată.

— La Unguri !

Da. Plăieșii noștri din timpurile vechi și pînă în timpurile de azi, au preschimbat glonțuri cu catanele nemțești... Hei !... mulți brazi ascund la rădăcina lor trupuri omenești, și printre răsunetele spărioase ce ies noaptea din codri trebuie să fie și glasurile celor uciși.

— Bine, dar pentru ce acele ucideri ?

— Pentru ce ?... Pentru un cuvînt, pentru o căprioară care trece hotarul, pentru ura contra secuilor ce ne pradă pămîntul pe nesimțite. Această expresie energică a prădării pămîntului ne făcu să gîndim cu mîhnire la nepăsarea guvernului care permite vecinilor de a strămuta necontenit linia de fruntarie a țării în paguba noastră.

Unul din noi însă, mai mult admirator de podoabele naturii decît de faptele oamenilor, întreabă pre călăuzul nostru cum se numea stînca dreaptă ca un zid lîngă care ne aflam.

— Piatra Corbului, răspunse el.

— Are vreo legendă ?

— Ce să aibă, domnule ?

— Are vreo istorie, vreo basnă, vreo...

— A ! înțeleg ; are ca toate stîncele cîte le vedeți.

— O știi ?

— Cum nu ?... Ce nu știu eu ?

— Spune-o... spune-o... ziserăm cu toții, apropiind caii noștri de ai lui.

Românul își clătină pletele, ținti ochii săi vulturești pe vîrful stîncei și povesti :

— Stînca asta încununată cu plopi și mesteacăni, precum o vedeți, a fost martur unei întîmplări foarte jalnice, de care se pomenește la noi din neam în neam.

Cică pe timpul strămoșilor, un străin pribegind de la dealul Corbului despre Borsec, a venit să se așeze la Bicaz. El își dură o căsuță mai deoparte, pentru că pe aicea, pe

la noi, fiecare cotun e locuit de un singur neam și străinii nu sînt primiți în sînul lui.

Pribeagul avea o fată căreia bistrițenii îi daseră numele de Corbița, întru aducerea-aminte a dealului unde ea se născuse... Ce fată ! ce bujor de copilă !... Cică era sprintenă ca o căprioară ! cică gurița ei era un fagur de miere ; cică ochii ei străluceau ca focurile, ce le aprind ciobanii noaptea în întunericul codrilor.

Mulți flăcăi umblau să-i vîneze dragostea ; mulți cîntau doine în childa ei, dar din toți numai unul, un plăieș cu plete lungi și cu chipul de făt-frumos, avu norocul să cadă drag Corbiței. Părinții lor se primiră a se încuscri și îi logodiră după obicei.

Pe atuncea, spun bătrînii că se făceau adese năvăliri de tatari în țară și că în urma lor rămînea numai cenușă și sînge. Păgînii dracului ! cică mîncau carne de cal și beau lapte de iapă.

Într-o zi, o ceată de tatari, pătrunzînd în munți, ajunseră pînă în valea Bicazului prădînd, arzînd, ucigînd tot ce era în calea lor. Tatăl Corbiței și logodnicul ei căzură morți lîngă copila, pe care ei voiau să o apere, căci tatarii auziseră de frumusețea ei și avea de gînd să o ducă poclon hanului de la Bugeac.

Corbița însă scăpă ca apa printre degetele lor și o apucă la fugă spre munte, urmărită de tatari ca o ciută hăituită de lupi. Biata fată alerga pe după copaci, pe după stînci și din cînd în cînd se oprea puțin, ca să se mai răsufle, dar n-avea vreme să înghită măcar o dușcă de aer, căci tatarii îi călca pe urme.

Corbița, înspăimîntată, nebună de groază și de durere, se îndreptă spre stînca asta și ajunse curînd pe marginea ei. Aicea ea se opri o clipă și cătă în urmă. Tatarii se apropia cu fuga.

Atunci ea căzu în genunchi și se rugă lui Dumnezeu să-i vie-n ajutor... Zadarnică rugăminte !... Mîna unui tatar se întinse să o apuce, însă ea, rădicîndu-se drept în picioare, cu părul despletit de vînt, cu ochii aprinși cu fața albă ca un crin, zise : „Atunci s-ajungeți voi, cînd îți pune mîna pe Corbița !“ — și deodată ea se aruncă în prăpastie. Trupul ei se cufundă în apa Bicazului, zdrobindu-se de bolovani, iar tatarii rămaseră încremeniți și fură uciși chiar pe muchea stîncei de o ceată de plăieși, care alergaseră în ajutoriul Corbiței.

De atuncea locul acesta se numește : *Stînca corbului !*

În zilele de sărbători, pe cînd fragii sînt copți, fetele de prin cotunele învecinate se adună pe piscul stîncei și cîntă doina Corbiței ; iar în nopțile luminoase ale primăverei, păstorii zăresc adese o umbră albă clătinîndu-se pe vîrful stîncei și apoi lunecînd de-a lungul ei pînă-n apa Bicazului.

Călăuzul tăcu, lăsîndu-ne sub o impresie adîncă ; și nu știu cum se întîmplă, căci în noaptea aceea, somnul nostru, legănat de vuetul valurilor Bistriței, fu totodată și frămîntat de visuri neplăcute. Pare că o stîncă mare ni apăsa pieptul, în vreme ce o ceată de tatari ne amenința scrîșnind din dinți, și o copilă gingașă întindea mînile spre noi.

DECEBAL ŞI ŞTEFAN CEL MARE

(Studiu istoric)

Strălucite şi mult mărețe figuri sînt ale acestor doi eroi în cadrul istoric al Daciei vechi şi al nouei Dacie ! Închipuirea se pierde în zbor, cînd cearcă a se urca pînă la înălțimea lor, şi însă numele unuia dintre aceşti bărbați legendari este în toate gurile, pe cînd celalalt este acoperit cu vălul uitării.

Fanatismul patriotic şi ignoranța atribuie lui Ştefan tot ce i se pare minunat, tot ce-i este necunoscut ; orice zidire veche, un pod de piatră dărîmat, o movilă de pămînt ridicată în mijlocul unui şes întins, o ruină de cetate, biserici, schituri etc. ...tot, zice românul este făcut de Ştefan vodă.

Dar istoria este mai nepărtinitoare : ea ni arată imaginea maiestoasă a lui Decebal strîngînd cu o mînă rana deschisă în pieptul său şi cu cealaltă chemînd popoarele în contra poporului-rege.

Ştefan e un luceafăr luminos ; Decebal este un soare întunecît ; însă umbra lui Decebal se întinde mai departe decît lumina lui Ştefan.

Ştefan este un om gigantic, ce împle ochii : Decebal se înalţă în zarea trecutului ca o zeitate nevăzută şi neînţeleasă.

Şi unul şi altul au avut acelaşi ţel, aceeaşi idee sublimă : neatîrnarea patriei lor ! Amîndoi sînt eroi, însă

Ştefan un erou mai local, un erou moldovan, cînd Decebal este eroul lumii !

În vălmăşagul seculelor trecute nu e rar de a vedea unele staturi mici susţinîndu-se şi mărindu-se chiar prin ajutoriul politicei. Astfel Ştefan, ameninţat din toate părţile de hoardele sălbatice ale tatarilor şi de nenumăratele fiare asiatice ce năvăliseră în Europa la glasul lui Mahomed II şi al lui Baiazid, poreclit Fulger ; atacat fără răgaz de leşi şi de unguri, sub pretext de oarecari drepturi fictive, Ştefan, zic, se opuse duşmanilor cînd cu puterea, cînd cu dibăcia unei îngenioase diplomăţii. El se uni cu leşii, ca să bată pe unguri, cu ungurii, ca să alunge pre leşi, şi cu amîndouă aceste neamuri, ca să reziste turcilor.

Înţelept viteaz, neadormit, el izbuti a face dintr-o ţară de păstori o ţară de războinici spăimîntători, şi, cu singurele lui mijloace, el fulgeră pre Baiazid Fulgerul, combătu cu succes pre Matiaş Corvinul, smulgîndu-i o parte din Ardeal, mătură leşii de pe pămîntul românesc, luînd Podolia şi Pocuţia, şi puse stăpînire pe şesurile goale ale Bugeacului şi chiar pe o parte din cîmpiile Valahiei (Ţării Româneşti).

În mijlocul tăcerii de moarte, în care lumea era cufundată pe timpul lui August, se vede rădicîndu-se deodată în faţa imperiului roman un om nou şi un popor nou, pre care vechii cetăţeni ai Romei îi numea barbari.

Însă şeful barbar se numeşte Decebal : el are o inimă ce ar putea cuprinde lumea întreagă, el se sprijineşte cu mîndrie pe arcul libertăţii. Popoarele stau în mirare cu ochii ţintiţi asupra acestui barbar, care se măsură cu împăratul, găsindu-se deopotrivă cu dînsul, şi care umileşte Roma silind-o să-i plătească tribut. Domiţian Dacicul, Particul etc. seacă comorile sale, ca să cumpere pacea de la Decebal, însă Decebal zgîlţîie puternic colosul roman, fără a-l putea răsturna ; el combate cu neîncetare influinţa

romană, mărirea romană, domnirea romană, şi în fine cade glorios sub braţul divului [1] Traian.

Moartea lui este ultimul sacrificiu ce-l face poporului său : el se ucide pe ruinele patriei sale !

Decebal e ca stelele acelea călătoare ce se zăresc pe ceriu, fără a se şti de unde vin şi unde se duc. Necunoscuţi pe lume, el şi poporul său, pînă-n momentul cînd încep lupta cu Roma, ei dispar în curînd, şi de-abia numele lor rămîne înscris în unele pagini de-ale lui Tacit.

Ştefan şi Decebal au fost oameni de aceia cari nu au nici strămoşi, nici moşteni.

Decebal mort, Dacia cade, fecioară încă, în trista condiţie de provinţă depărtată. Ştefan coborît în mormînt, Moldova, pre care el o rădicase la culme, se întunecă încet-încet, pierde rangul său, drepturile sale, hotarele sale cele vechi şi nu mai conservă decît numele său şi suvenirile domnului Ştefan.

Remarcabilă asemănare de destinuri ale ţării la două epoce atît de depărtate, după moartea acestor doi oameni !

Ştefan şi Decebal au lăsat testamenturi patriotice. Testamentul lui Decebal a fost moartea lui !... Ştefan, prevăzînd soarta ce ameninţă patria sa, a dictat cu limbă de moarte povăţuiri izvorîte din durerea inimei şi din luciditatea cugetării celei mai înalte.

După unsprezece secule, Ştefan a rădicat spada sîngeroasă care căzuse din mîna lui Decebal. Cine oare va fi chemat a rădica spada purtată cu atîta glorie de Ştefan cel Mare ?

Şi cînd ?

[1] *Div* — măreţ.

STUDII NAŢIONALE

(1840)

Toate naţiile în decădere sau în stare încă necultă au avut şi au hoţi, pre cari poeţii şi romanţiarii îi idealizează. Spania, Sicilia, Italia, Calabria sînt chiar astăzi cutreierate de bande înarmate, ce se ţin la drumuri, vieţuiesc în codri şi sînt groaza călătorilor. Grecia a avut clefţii săi, carii subt pretest de a se răzbuna asupra turcilor, trăiau mai mult din jacurile făcute asupra creştinilor, şi însă numele de cleft este sinonim cu numele de brav !

De unde vine această influinţă magnetică, pre care o sîmţim cînd se pomeneşte de acei oameni ieşiţi din calea dreaptă ? Pentru ce sîntem dispuşi a da simpatiile noastre acelor prigoniţi de asprimea legilor ? Ni place oare traiul lor zvînturat ? Am vrè, ca dînşii, să dormim prin păduri cu capul răzimat de rădăcina unui stejar cu mîna pe oţelele pistoalelor ? Am vrè să stăm de pîndă pe vîrful unei stînce, să ni expunem zilele necontenit la trude, la pericole, la lupte ? Ne încîntă ideea unui om ce are curagiul de a se revolta în contra soţietăţii întregi şi a o combate cu sîngurele lui mijloace, sau în sfîrşit există în sufletul nostru un glas tainic, care îndeamnă a da partea celui mai slab în contra celui mai tare ?

Oricum să fie, popoarele au o admirare plină de dragoste pentru unii hoţi şi chiar un cult pentru vitejiile lor,

căci tot curajul naţiilor căzute se concentrează în acei oameni energici.

Unii din aceştia au fost împinşi în calea hoţiei prin vreo nedreptate, de care ei au voit să-şi răzbune ; alţii au fost conduşi de spiritul lor neastîmpărat, de natura lor activă, alţii de farmecul codrului, care îl atrage pe român cu o putere neînvinsă. Cine ştie dacă născîndu-se în alte timpuri, în alte locuri şi în alte condiţii, ei nu ar fi ajuns oameni însămnaţi prin fapte mărețe !

Moldova are şi ea analele sale, scrise pe frunzele codrilor ; şi ea are eroii săi de drumul mare, ale cărora balade sînt *cu drag* cîntate de popor, căci poporul vede în ei pre nişte apărători meniţi a restabili cumpăna dreptăţii.

Ţara Muntenească *(numită astfel în glumă, căci cea mai mare parte din ea nu este decît un şes)* a avut asemenea hoţi înfrăţiţi cu poporul. La anul 1830 a fost prins şi executat în Bucureşti unul din ei. Lume multă asista la acel crunt spectacul, iar cînd drama fu săvîrşită pentru satisfacerea soţietăţii, un ţăran se puse în genunchi lîngă trupul mortului şi începu a plînge amar.

— Ce ai ? îl întrebară cei care-l încungiurară.

— Ce să am ? Mă doare sufletul, căci acesta mi-a fost binefăcătoriul meu.

— Cum ?

— Acum e o lună, îmi aram ogorul ; unul din boi căzu mort de osteneală şi de căldură !... începui a-mi smulge părul de deznădăjduire, cînd omul ăsta, Dumnezeu să-i ierte păcatele, îmi zise : „Ţine sărmane, şi nu te mai căina ; cumpără-ţi alt bou...“ şi îmi dete 12 galbeni, fără a aştepta măcar să-i mulţămesc !

Or fi vreo patruzeci de ani, de cînd o bandă de trei hoţi vestiţi domina Moldova ; pe atunci nu exista poliţie, şi comunicaţiile între ţinuturi erau foarte grele, prin urmare acel triumvirat prăda ţara în ziua mare fără grijă de potiri. El era compus de Bujor şi de doi boieri din cele mai întîie familii !

Prinşi în sfîrşit de arnăuţii hatmaniei, Bujor, *mojicul*, fu spînzurat, iar nobilii, privilegiaţi pînă-n momentul morţii, fură descăpăţinaţi în cîmpul Copoului. Cu toate acestea, cronica pretinde că doctorul Gall ar fi cumpărat scump capul lui Bujor, pentru ca să-l studieze, şi că nu a dat nici o leţcaie pe tidvele boiereşti.

Acest Bujor şi-a primblat vitejia prin Valahia, prin Bucovina şi prin Basarabia, fără frică de catane sau de cazaci, iar cînd se arăta în Moldova, poporul zicea :

Pe ciocoi mi-i bagă-n fiară etc.
S-a ivit Bujor în ţară...

Şi atunci boierii mergeau la drum cu cîte doi trei arnăuţi plini de arme din cap pînă-n picioare.

Cuconul A, ducîndu-se la Bacău cu nevasta d-sale, care dormea în trăsură, se văzu deodată oprit în mijlocul drumului. Bujor cu şese tovarăşi îi aţinea calea.

Arnăutul de pe capră vru să se posomorască, însă nu-i dete vreme unul din hoţi, căci îl smuci de sus şi-l culcă în ţărînă sub genunchiul său.

— Ce vreţi ? întrebă boierul.

— Ca să ştii ce vrem, cucoane, află că eu sînt Bujor.

— Bujor ?

— Bujor !

— Am înţeles, adăugi boierul. Iată punga, însă te rog să nu-mi treziţi nevasta.

— N-ai grijă, noi nu spăriem femeile... Cîţi galbeni ai cu d-ta ?

— 150.

— Numai ?

— Numai !

— Cu zimţi ?

— Împărăteşti.

— Prea bine... Mulţămesc... Unde mergi ?

— La Bacău.

— Să spui ispravnicului închinăciuni din partea mea... Hai, încalecă, flăcău, şi călătorie bună !

Surugiul, de cuvînt, se azvîrli pe cal ; arnăutul se acăță pe capră cu sprincenele posomorîte și boieriul răsuflă mai ușor.

— Stați, răcni Bujor.

— Ce mai este ? întrebă boierul îngrijit.

— M-am răzgîndit, că poate să ai nevoie de parale la drum ; iată zece galbeni de la mine.

Zicînd acestea, Bujor aruncă galbenii în trăsură ; caii plecară cu fuga, iar cucoana, trezindu-se și văzînd monedele de aur împrăștiate pe perne, începu a rîde întrebînd dacă a căzut vreo ploaie cu bani, în vreme cît dormise.

— Dar ! răspunse bărbatul ei ; mi-au căzut din senin și niște Bujori de galbănași.

*

Lăutarii țigani, ca vechi rapsozi, cîntă poporului baladele sale strămoșești pe un ritm monoton și melancolic. Poporul le ascultă din copilărie pînă la adînci bătrînețe, fără a se sătura de ele, precum nu se satură de apa limpede a izvoarelor, căci poezia e pentru dînsul o apă răcoritoare, care îi îndulcește inima.

Carii sînt însă autorii acelor balade ? Poporul însuși, poporul întreg !... De aceea poezia lui cuprinde atîta frumusețe, carii încîntă și minunează auzul. Un sîngur om nu ar avè o comoară așa de bogată în imagini poetice, în idei mărețe, în sîmțiri duioase.

Cîteodată se întîmplă ca hoții să fie și poeți : ei atunci își fac cîntecul după plac și îl răspîndesc în țară prin gurele lăutarilor. Ion Petrariul din ținutul Neamțului a compus însuși balada lui cu cîtva timp înainte de a muri :

Cine trece lunca mare ?
Ion Petrariul călare,
Cu celmaua despre soare...
Cu trei rînduri de pistoare... etc.

La anul 1834, o brișcă înhămată cu trei cai venea despre Siret cătră pădurea Strungei. În brișcă se vedea un om cărunt, dezbrăcat de surtuc și, cu toate acestea, aburit de căldura atmosferei : el era maiorul Bacinschi.

Maiorul Bacinschi a fost un tip în soțietatea noastră, însă un tip original și plăcut. Polon de naștere, el fusese de tînăr înrolat în oastea rusească, făcuse campaniile Franței și ale Italiei sub comanda lui Suvorov, și la 1834, după încheierea păcii între Turcia și Rusia, el se așeză la Moldova în calitate de staroste rus.

Cîțiva ani mai în urmă, maiorul fu numit șeful corpului pompierilor, pre care el îi organiză prea bine. Cine nu-și aduce aminte de maiorul Bacinschi alergînd la foc, cînd călare pe calul său roib, cînd călare pe o saca, cînd în uniformă, cînd în halat, după cum îl apuca vremea. Adevărul este că pompierii noștri făceau minuni sub direcția lui.

Maiorul Bacinschi era un *bon vivant* [1], și avea un bogat repertoriu de anecdote variate, pe cari le povestea într-o limbă moldo-ruso-leșească de multă originalitate. Toți îl iubeau în soțietatea Iașilor și toți voiau să-l aibă la petrecerile lor, căci el aducea pretutindene acea veselie plăcută ce izvorăște dintr-o inimă bună.

Ajungînd în deal la Strungă, maiorul se opri puțin, ca să se răsufle caii, și privi cu mulțămire întinsa panoramă ce se desfășura sub ochii lui ! *Precrasnai !* [2] zise el după obiceiul său și, lăsînd brișca pe deal, începu a coborî singur în vale cu pușca în mînă. Paserile ciripea în umbra copacilor ; cimbrii răspîndea în aer un miros plăcut, însă soarele era nesuferit ; maiorul se puse gios sub un tufariu de măcieș, așteptînd ca să vie trăsura. Deodată tufariul se deschise și dete drumul la vreo 12 indivizi, carii încungiurară pre vechiul militariu.

— Domnule ! îi zise unul din ei, nu cumva se întîmplă să ai vreo pungă de prisos ?

— *Şto* ? întrebă maiorul.

---

[1] Om de viață (fr.).

[2] Minunat, splendid ! (Rus.)

— A ! eşti rus ? *No davai rubla,* căpitane !

Maiorul înţelese şi scoase din buzunariu vro cîţiva sorcoveţi.

— Parcă ai şi un ceasornic ? observă hoţul... adu-l încoace... Nu-i vrun lucru... o ceapă... al meu e mai boieresc. Hoţul scoase din sîn un *breguet* de aur.

— Vrei să schimbi cu mine ? întrebă maiorul.

Hoţii începură a rîde, iar căpitanul lor zise :

— Eşti maiorul Bacinschi, te cunosc eu de la Iaşi... ai scăpat de foc casa unui neam al meu din Păcurari. Na-ţi o carboavă de drum.

— Dar cine eşti d-ta ?

— Eu sînt Ion Petrariul !

— A, *precrasnai !* D-ta hoţ, dar om cinstit !

Banda aceasta de hoţi fu prinsă preste cîteva luni.

Unul din ei primi să devie călău pentru ca să scape de moarte, însă el era ţigan !

Românul se face hoţ, se face ispravnic, se face judecătoriu, dar călău niciodată.

POEZIA POPORALĂ

I

Datinile, poveştile, muzica şi poezia sînt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricînd reconstitui trecutul întunecat.

Din studiul lor ne vom lămuri despre originea limbei noastre, de naşterea naţionalităţii române, de plecările naturei cu cari este înzestrat poporul, şi de luptele, ce le-au susţinut coloniile romane pîn-a nu se priface în locuitorii de astăzi ai vechei Dacie.

Între diferitele neamuri răspîndite pe malurile Dunării, nici unul nu are, ca neamul românesc, o poezie poporală atît de originală, atît de variată, atît de frumoasă şi atît de strîns unită cu suvenirile anticităţii.

Născut din sînge meridional, strămutat de sub un soare fierbinte într-o ţară nouă, neamul român a păstrat o închipuire fecundă, vie, graţioasă, o agerime de spirit, care se traduce în mii de cugetări fine şi înţelepte, o simţire adîncă de dragoste pentru natură şi o limbă armonioasă, care esprimă cu gingăşie şi totodată cu energie toate aspirările sufletului, toate iscodirile minţii.

Să luăm de esemplu aceste versuri dintr-o baladă :

Viaţa omului
Floarea cîmpului !
Cîte flori p-acest pămînt
Toate se duc la mormînt ;

Însă floarea lacului
Stă la uşa raiului
De judecă florile,
Ce-au făcut miroasele !

Mult am cerceta în literaturile cele mai înaintate şi în operele poeţilor celor mai eminenţi, fără a găsi o idee atît de minunată şi aşa de frumos zisă. O asemenea idee este rezumatul cuminţiei omeneşti, relevarea sîmţului de nemurire, esprimat prin glasul poporului. *Vox populi, vox dei !*[1]

II

Poezia populară este întîi fază a civilizaţiei unui neam ce se trezeşte la lumina vieţii, iar cînd acest neam cade din vechea sa civilizaţie, poezia populară devine *paladium*[2] al limbei şi al obiceiurilor strămoşeşti. Pentru noi, ea este şi o fază şi un paladium.

De vom deschide pre Virgil şi pre Ovid, ne vom găsi, pot zice, acasă la noi. Virgil, istoricul didactic şi poetic al vieţei agricole, autorul *Georgicelor*, descrie însăşi viaţa cîmpenească a românilor de astăzi. Ovid este izvorul credinţelor mitologice ce sînt răspîndite între noi prin poveşti şi tradiţii. În ele găsim, ca şi în gura poporului nostru, fete şi flăcăi schimbaţi în brazi, în păuni, în dafini, dobitoace cari grăiesc, păsări măiestre etc., etc.

Pe lîngă aceşti doi creatori de poezie antică s-a adăogit un al treilea poet, *păstoriul* cîmpiilor şi al munţilor noştri, care a produs cea mai frumoasă epopee păstorească din lume : *Mioriţa*. Însuşi Virgil şi Ovid s-ar fi mîndrit, cu drept cuvînt, dacă ar fi compus această minune poetică.

[1] Vocea poporului, vocea lui Dumnezeu (lat.).
[2] *Paladiu* — ocrotire, chezăşie.

III

Poporul e un mare neolog, cînd îi face trebuinţă ; el răstoarnă sistemele învăţaţilor, cînd ele nu sînt întemeiate pe logică, şi îşi formează o limbă curată, espresivă, armonioasă, căci îi place armonia. El cată a cuprinde în puţine cuvinte o lume de idei, fiind *vorba lungă sărăcia omului,* adică sărăcia gîndului ; prin urmare tocmai în forma frazelor lui descoperim rudirea limbei noastre cu limba latină.

Poporul împarte poeziile sale în *cîntice bătrîneşti, în cîntice de frunză, în doine şi hore.*

Cele mai multe balade ce le avem datează de la seculii [al] XVI, XVII şi XVIII[lea], precum : *Toma Alimoş, Gruia, Grozovan, Codreanul, Ghimiciu, Novac* etc.

Soţietatea de pe atuncia era războinică ; toţi oamenii erau înarmaţi şi în picioare, toate ideile pornite spre luptă cu duşmanii ţării. Principatele noastre de-abia ştiau că au tractate cu ţările vecine ; lovirile erau zilnice cînd cu leşii, cînd cu ungurii, cînd cu tatarii, cînd cu turcii şi, ce e mai trist, cînd chiar cu românii !

Arăturile se făceau cu o mînă pe coarnele plugului şi cu una pe pală, căci tatarul sta la pîndă în marginea ţării. Cînd tatarul prăda în ţară, românul găsea cu drept să-şi întoarcă paguba cu dobîndă ; aşa el era mai mult prin Buceag decît pe-acasă.

Cînticele bătrîneşti adeveresc cronicile, însă cînticele au un ce care te mişcă pînă-n suflet ; nu poţi sta în neuimire, cînd auzi pre Gruia Grozovan zicînd :

Alei ! tu, Ghirai bătrîn,
Lasă cel hamger la sîn
Că eu sînt pui de român
Şi nu-mi pasă de păgîn !

Nu poţi să nu admiri calul lui Codrean, care cînd fugea : *văile se limpezea !*

Nu poţi să stai nesimţitor în auzul armoniei limbei poporului, cînd Toma Alimoş zice murgului său :

> **Aşterne-te drumului**
> **Ca şi iarba cîmpului**
> **La suflarea vîntului !**

Frumoase timpuri de vitejie au fost acelea unde românul intra în doi ca în doisprăzece şi unde hanul tatarilor trimitea *jalobă* către domnii Moldovei, cu rugămintea ca să poroncească Grozovenilor de pe atuncea *de a nu li mai opri calea, cînd se întorceau cu pradă din Ţara Leşească !*

Însă roata norocului se întoarce ! Starea Principatelor se schimbă ; neatîrnarea lor piere ; poporul sufere, vitejia lui amorţeşte şi trece de la gloate la cete, de la cete la indivizi, şi prin urmare baladele strămoşeşti sînt înlocuite prin *cîntice de frunză*, cîntice hoţeşti.

IV

Poezia poporală este nu numai espresia cea mai vie a caracterului naţional, dar ea aruncă şi o lumină asupra comerţului din timpurile trecute :

> **Măiculiţa tot mă-ntreabă.**
> **Care muncă mi-i mai dragă ?**
> **Un cal bun de călărie**
> **Şi arme de Veneţie.**

Nici Miron, nici Niculcea, nici Urechie în cronicile lor nu pomenesc de comerţul veneţianilor şi al genovenilor cu ţările noastre ; însă cînticul poporal îndeplineşte acea lacună cu două cuvinte.

El asemenea arată dragostea nemărginită a românului pentru frumuseţele naturei, ca o moştenire virgiliană :

> **Primăvară, muma noastră,**
> **Ia zăpada de pe coastă,**
> **Iarba verde să mai crească,**

> **Sufletu-mi să-mi răcorească ;**
> **Să-mi aud cerìul tunînd,**
> **Să mai văd turme păscînd ! etc**

Este dar de nevoie a mai analiza simţirea esprimată în aceste rînduri şi poetica lor frumuseţe ?

Este oare vreo introducere mai minunată în literatura modernă, un tablou mai omeric decît această strofă care începe un vechi cîntic haiducesc ?

> **Sub poale de codru verde**
> **O zare de foc se vede,**
> **Şi-mpregiurul focului**
> **Stau haiducii codrului !... etc.**

Este mai simplă, mai colorată, mai frumoasă descriere decît aceasta din *Balada Badiului* ?

> **Pe luciul Dunării,**
> **La scursurile Gîrlii,**
> **La cotitura mării,**
> **Ian, mări, că mi-şi venea...**
> **Un caic lung, şinuit,**
> **Pe dinăuntru poleit,**
> **Cu postav verde nvălit,**
> **Şi-n caic şedea lungit**
> **Tăietorul frîncilor,**
> **Măcelariul turcilor !... etc.**

Poezia poporală se mai deosebeşte şi prin o cunoştinţă psihologică, care denotă spiritul observator al poporului.

De-voieşte să arate cochetăria femeiască, cînticul zice :

> **Puica trece şi zîmbeşte**
> **Şi-a mă zări nu voieşte... etc.**

În balada *Păunaşul codrului*, femeia privind lupta pe moarte a doi voinici, carii o iubesc, zice cu mîndrie :

> **Din doi care-a birui**
> **Eu cu dînsul m-oi iubi,**
> **Bărbăţel voios mi-a fi... etc.**

La notiţele preţioase despre relaţiile (referinţele) noastre politice şi comerţiale, poezia poporală mai adaogă o

largă prescriere de starea morală, de obiceiurile vieţei intime şi de organizarea soţială a Principatelor ; prin urmare poezia poporală trebuie să fie obiectul studiilor noastre serioase, dacă vrem să aflăm cine am fost şi cine sîntem.

Albia literaturii noastre e atît de îngustă, că, de aş zice că mai nici o scriere nouă nu posedă condiţiile unei scrieri nemuritoare, aş zice un adevăr supărător pentru tagma literaţilor, şi adevărul, de cînd lumea, îmblă cu capul spart, însă mărturisesc că privind babilonia limbistică din zilele noastre, mă îngrijesc pentru viitoriul nostru literar şi mă mîngîi numai cu credinţa că acest viitor îşi va găsi loc de scăpare în poezia poporală !

Îmi închipuiesc că sînt un străin sosit în Moldova sau în Valahia, cu dorinţa de a studia istoria, datinile, natura şi geniul neamului românesc. Cumpăr o bibliotecă întreagă de cărţi scrise în feliurite jargonuri, istorie, poezie, jurnalistică etc.

Deschid o carte istorică, şi văd în ea nume, date, pomeniri de războaie, însă nici o idee de mişcarea soţială, de institututi, de gradul civilizaţiei diferitelor epoce. Nemulţămit, mă duc să vizitez monumintele, doar voi descoperi un vestigiu din lumea trecută : monumintele lipsesc! Mă întorc deci la limba şi la literatura de astăzi ! Aicia mă cuprind fiori de gheaţă !

Gramaticele îmi par nişte seci disertaţiuni de limbistică latină, franceză, italiană... însă nu adevărate gramatici româneşti.

Cercetez literatura şi dau de o amestecătură indigestă de limbile neolatine, de o sumă de idei luate fără nici un sistem de la străini, şi prin urmare nu-i găsesc nici un caracter original.

Undi este dar românismul ? Unde să-l caut, pentru ca să-mi fac o idee esactă de geniul român ?

Din întîmplare mă primblu într-o zi printr-un iarmaroc, şi deodată mă cred în altă lume. Văd oameni şi haine ce nu văzusem în oraşe ; aud o limbă armonioasă, pitorească şi cu totul străină de jargonul cărţilor. De unde eram la îndoială dacă românii sînt o naţie sau o colonie cosmopolită modernă, un soi de Algerie franco-italiano-grecească, încep a întrevedea adevărul.

Iată un om cu fizionomia veselă. El intră într-o colibă de frunze, scoate de sub suman un instrumînt ce-i zice lăută, şi se pune a cînta. Mulţime de oameni se îndeasă împregiurul lui şi îl ascultă cu dragoste, căci el zice balade strămoşeşti !... Ochii-mi se deschid ; o naţionalitate întreagă se dezvăleşte în graiul, în hainele, în tipul antic, în cînticele acelor oameni.

Lăutariul cîntă :

Pe cîmpul Tinechiei,
Pe zarele cîmpiei,
Răsărit-au florile
Odată cu zorile ?
N-au răsărit florile,
Şi-au scos badea oile
De-au umplut văile... etc.

şi dinaintea mea se desfăşură un tablou care mă încîntă ; mai pe urmă lăutariul, vrînd să mă aducă în estaz, începe balada *Mioriţei* :

Pe-un picior de plai,
Pe gură de rai,
Iată vin în cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei... etc.

Şi cînd el sfîrşeşte, toată nedumerirea s-a şters din minte-mi ; rămîn convins de naţiunalitatea română, de geniul român, de adevărata literatură română.

Înţeleg dragostea românului pentru ţara lui ; îl înţeleg de ce zice el :

În neagra străinătate
Dorul m-apucă de spate.

Înțeleg puterea legăturilor de familie, cînd el suspină în modul cel mai poetic :

> Bate vîntul pintre brazi
> Şi-mi aduce dor de frați ;
> Bate vîntul pintre flori,
> Îmi dă dor de la surori ;
> Bate vîntul pintre munți,
> Îmi dă dor de la părinți... etc.

Iată poezie ! iată adevărata literatură, de care se pot mîndri românii !

Fie forma versurilor uneori defectuoasă, ele îmi par mie poleite cu razele geniului. Privighitoarea nu e frumoasă, dar cînticul ei este din rai !

PALATUL LUI DUCA-VODĂ

Mai 1842

Amice, îți scriu dintr-o ruină care odinioară a fost palat domnesc : de pe o înălțime unde odinioară vegheau cete de ostaşi viteji, țintind ochii în calea tătarilor, şi unde astăzi se îngraşă dormind cîțiva călugări în compania buhnelor. Am venit să vizitez palatul lui Duca-vodă în Cetățuie, şi iată ce-am găsit :

Acest fost palat, ridicat spre partea zidului din față cu Iaşii, este întreg de piatră, cu bolți de cărămidă. El nu întruneşte proporțiile arhitecturale care dau unei clădiri aspectul de monument, dar posedă un ce misterios, care spune multe imaginației. Ferestrele, prea mici, sînt împrăştiate fără nici o simetrie pe fațada lui, însă pe timpul luptelor, atunci cînd românul era totdeauna cu zilele în mînă, locuințele aveau nevoie mai mult de metereze decît de ferestre largi.

Înălțimea lui e ca de două rînduri, dar numai unul, adică cel de sus, apare ochilor, căci partea mijlocie cuprinde tainițe întunecoase, iar sub aceste vin beciuri săpate în pămînt. O scară de vreo 12 lespezi, strîmtă şi lipită de păretele dinafară a palatului, duce pe un balcon mic, sub care se deschide uşa beciurilor.

Pe acest balcon de piatră o altă uşă, rotundă, îngustă şi scurtă, dă pas în o tindă boltită, pardosită cu cărămizi exagonale şi luminată prin o fereastră din fund. În

dreapta și în stînga tindei, două uși dau intrare în două mici apartamenturi ; cel din stînga cuprinde o sală destul de mare cu trei ferestre spre ogradă, boltită și pardosită cu cărămizi. În unghiul de-a stînga, cum intri, se vede locul unei sobe ce s-a dărîmat. Acea sală servea pentru primiri și sfaturi ; ea comunică cu o cameră luminată prin două ferestre, tot despre ogradă, aseminea boltită și pardosită cu lespezi de cărămidă. În unghiul din fund, în dreapta, se vede o ușă mică ce se crede că ar fi comunicat prin o scăricică săpată în zid cu tainițele de dedesubt.

Celalalt apartament, din dreapta tindei, se compune iarăși din două camere, însă mai mici. Cea dintîi are două ferestre spre ogradă, boltă și pardoseală de cărămizi. În unghiul de-a dreapta ușei se găsește încă o sobă, ce samănă cu vetrele țărănești, deși mai bine lucrată, mai elegantă și mai ridicată. A doua cameră, numită *odaia lui vodă,* primește lumina din partea orașului Iașii. Pe păreți apar niște flori roșii zugrăvite cu puțină artă ; însă aceste vestigiuri arată că apartamenturile au fost acoperite cu frescuri, peste care s-a lățit mai în urmă varul vandalismului călugăresc.

În unghiul din fund, în dreapta camerei din fund, este o ușă foarte îngustă și scurtă care se deschide în zidul despre ogradă. O scăricică săpată în acel zid, și luminată numai prin o ferestruică rotundă, duce în o cameră, numită *ietacul doamnei,* și care se găsește sub *odaia lui vodă.* Acea cameră misterioasă, boltită cu piatră, puțin ridicată și luminată prin două metereze, are în fund un soi de scobire în zid, ce servea de vatră. Ferestrele ei privesc în partea Prutului.

Așadar, rîndul de sus al palatului se compune din cinci camere, dintre care una tainică și *subașezată.*

Intrarea în beciuri este pe din față, adică din partea ogrăzii. Ele sînt săpate în pămînt, boltite și zidite de-a curmezișul palatului, în număr de cinci sau șase, dar nu au nimic remarcabil.

Iar intrarea în tainițe se găsește în păretele palatului care privește spre oraș. O ușă mică, rotundă și ridicată de la pămînt ca de vreo doi coți duce într-un feliu de tindă îngustă, în a cării fund se deschide o vizunie ce are multă asemănare cu un cuptor de pitărie ; nivelul ei e mai rîdicat decît acel al tindei. În stînga se vede o cameră boltită, tupilată, întunecoasă, în al cărei colț, de-a stînga, se arată o gaură prin care de-abia încape omul, pentru ca să intre în o altă cameră, aseminea întocmai ca cea dintîi. Amîndouă sînt zidite pe aceeași linie cu *ietacul doamnei.* — Care a fost menirea acestor tainițe ?... Las această întrebare pe seama arheologilor ; eu constat numai că bolțile sînt lucrate cu multă măiestrie, că forma ferestrelor este rotundă și că arhitectura palatului, deși străină regulelor arhitecturale, are un sigil de originalitate și poate să ne facă a întrevedea în trecut soiul locuințelor adoptate de strămoși pe timpul periculos în care trăiau.

In pervazurile ușei balconului se cunosc încă bortele scobite în zid pentru capetele drugului ce servea a întări ușa pe dinăuntru, cînd era închisă noaptea ; obicei care s-a păstrat pînă astăzi în casele țărănești.

În *odaia lui vodă,* la ambele colțuri, în partea ferestrei, sînt doi stîlpișori de piatră, puțin ridicați, care țineau loc de picioare pentru un pat. Asemine se obișnuiește și la țărani, cu deosebire numai că stîlpii sînt de lemn.

Din dosul palatului se găsește o cișmea seacă, făcută în zidul ce încungiură Cetățuia.

Poarta Cetățuiei se deschide în partea zidului ce cată spre dealul Pietrăriei. O clopotniță se înalță pe dînsa, însă nu are nimic mai însemnat decît toate celelalte clopotnițe de pe la monastiri. În fruntea porții, pe dinafară, este săpată în piatră stema țării : cap de zimbru, purtînd o coroană pe coarne, și între coarne o stea ; în dreapta un soare, în stînga o lună, dedesubt o cruce și prinpregiur o inscripție încă bine păstrată. Grăbească-se arheologii să o copieze, căci timpul macină.

În stînga porţii se înşiră nişte case mari cu două rînduri, ce par a fi mai moderne ; iar de acestea se ţin un rînd de case vechi, care au o sală lungăreaţă de o frumoasă arhitectură. Proporţiile sînt bine chibzuite, iar mai cu seamă bolţile, de stil gotic, sînt demne de admirat. Sub ea, se află pivniţe lungi, largi şi trainice.

În dreapta porţii, lîngă zidul Cetăţuiei, despre Prut, este o zidire de formă rotundă, a cărei boltă este o adevărată minune de eleganţă şi de măiestrie. Lumina o primeşte pe deasupra ca domul Panteonului. Ce păcat că acel mic capodoperă de arhitectură servea, precum se spune, de bucătărie !

Biserica se ridică mai în mijlocul ogrăzei. Ea seamănă cu biserica Goliei din Iaşi. Pe zidul dinlăuntru, deasupra uşei, sînt zugrăvite portreturile lui Duca-vodă şi a familiei sale. Domnul ţine în mîna dreaptă planul bisericei.

N.B. — Se zice că o parte din dealul Cetăţuiei s-ar fi dărîmat — nu ştiu cînd... şi că în acea dărîmare ar fi dispărut şi un palat cu două rînduri... (?)

Pe zidul Cetăţuiei este un foişor luminat cu trei ferestre mari, din care turistul se bucură de o minunată panoramă. Lîngă acel foişor se deschide în zid o portiţă ce dă drumul afară din Cetăţuie... Cîte scene romantice s-ar putea clădi pe acel foişor şi acea portiţă misterioasă !...

PIATRA-TEIULUI
(Legendă)

FRAGMENT DINTR-O CĂLĂTORIE ÎN MUNŢII MOLDOVEI

I

Mulţi dintre compatrioţii noştri s-au dus, se duc şi se vor mai duce poate în străinătate. Călătoria e un lucru frumos şi bun, care ne dezvăluie, cu mult mai bine decît cărţile, viaţa intimă a civilizaţiilor. Puţini sînt cari să nu fi măsurat geometriceşte lungimea Praterului [1], de la cea din urmă casă de pe Jägerzeile pînă la rotondă ; care, oricît de încăpăţînat le-ar fi fost tactul lor muzical, să nu fi simţit fără voie piciorul lor drept bătînd măsura, pe cînd ascultau pe Wasser-glaus, pe-o frumoasă lună plină, unul din acele dulci valsuri ale lui Lanner ori Strauss, care leagănă într-o uşoară somnie bătrîna şi molatica Vienă.

Foarte mulţi dintre tinerii noştri, întorşi la căminul părintesc, vorbesc despre întîmplările pe care Italia le-a sămănat în calea lor, şi amintirile acestea sînt ca o palidă răsfrîngere a parfumului frumosului ei soare. Care dintre noi n-are la îndămînă o anecdotă auzită la Paris, o aventură la Viena, o lovitură de stilet la Veneţia, un ceas de dragoste la Florenţa şi o plimbare în golful Neapolului, în voia unei vele latine, care se leagănă capricios la lumina miilor de facle a voluptoasei cetăţi scînteind ca stele

[1] Bulevard principal în Viena.

atîrnate de bolta cerească, electrizat de o mîndră napolitană cu iubirea arzătoare ca un siroco din ţara ei, cu ochii aruncînd flacări, adese tot aşa de grozave ca ale Vezuviului. Apoi un drum printre sfărîmăturile şi bucăţile împrăştiate ale columnelor de marmoră, ale fîntînilor secate şi ale arcurilor de triumf din întristata Romă! Cine nu şi-a muiat mîna, plecat pe marginea luntrii, în limpedea undă a frumosului Leman [1], cel cu contururi gingaşe ca gîtul unei lebede, cu vile răcoroase şi vesele pe ţărmurile-i fericite, a acelui frumos Leman care slujeşte de oglindă Muntelui Alb, ca unei bătrîne cochete, mare şi poetic prin el însuşi, şi mai mare de cînd, în entuziasmu-i de poet, Voltaire zicea: „Lacul meu e întăiul!" Cine n-a trecut printre însemnările-i de călătorie efectul soarelui în cascada de la Giessbach, cine n-a admirat şi n-a descris un asfinţit de soare pe Rhighi, cine n-a simţit nimicnicia omenirii şi micimea omului în faţa uriaşilor din Alpii cu piscuri de nea, cu brîul de verdeaţă întunecoasă, ca un simbol de nelămurit?

Mai mult, noi, oameni fericiţi, abia răsăriţi la faţa pămîntului, ne-am dus să ne plimbăm trîndăvia ori nefericirile pînă şi prin pădurile feciorelnice ale Lumii-Nouă; şi după ce am străbătut o parte a lumii, după ce am grămădit atîtea nume de oraşe şi atîtea poziţii geografice, numai ţara noastră nu ne-o cunoaştem, ţara noastră, care, după gazeta zilei, ar fi măsurînd 500 de mile pătrate. De ce oare? Ca moldovan ce mă aflu şi pentru amorul meu propriu, n-aş vrea să fiu şi eu cuprins în dezlegarea problemei puse...

S-ar putea oare să fie cineva aşa de nedrept şi să spuie ori să creadă că Moldova ar fi un ţinut de stepă, în care

[1] Lac în Elveţia, pe malul căruia se află oraşul Geneva.

soarele se trudeşte în zări fără sfîrşit, în care verdeaţa slabă şi pălită te întristează? Nu, Moldova cuprinde tot felul de vederi, vesele, întunecoase, cîmpeneşti, îmbogăţite de podoabele naturii. Mai are apoi un caracter nelămurit de suavă melancolie, ca parfumul unei flori delicate. Are un nu ştiu ce primitiv în prietenia colinelor ei, care te fac să-ţi uiţi viaţa cu necazurile-i de fiecare clipă şi te adorm într-o blîndă şi mută admirare. Visare a sufletului, care-ţi adoarme durerea subt un văl de uitare, găseşti pe costişele-i singuratice, în fînaţurile-i deşerte, în pădurile acelea care nu cîntă decît pentru ele; din toate izvorăşte parcă o cîntare sublimă de păreri de rău şi de resemnare, de amară milă, apoi de zîmbet şi mai amar încă! În tăcerea cîmpiilor ei simţeşti poezia unui bocet, apoi lacrimile întristate şi necontenite ale aceluia care singur se plînge pe sine; parcă vezi pe un om care moare şi-şi întoarce ochii topiţi către soarele vesel pentru alţii, dar palid şi fără raze pentru dînsul. Parcă vezi în icoanele ce te înconjoară stîngerea tinereţii, melancolia unei luciri slabe pe un lac liniştit. Stăruieşte în natura aceasta singuratică o simţire adîncă de descurajare, o veşnică vorbire cu sine însăşi a unei păreri de rău, a unei dureri, apoi o privire sfioasă, în ceaţa zării, către viitor! Simţeşti parcă în bocetul înăbuşit şi fără contenire zvîcniri de nădejde, prăpăstii de îndoială, melodioase cînturi de slavă, o poezie fără nume, care te pătrunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n-ar putea fi tălmăcită în nici o limbă omenească — ceea ce marele poet a numit „voci interioare", sfătuind între ele, vorbindu-şi o limbă necunoscută, faţă de care limba noastră omenească nu-i decît o palidă copie.

Amintirile istorice, legendele castelelor, care sînt farmecul călătoriilor în Elveţia, de pildă, unde sînt? Nu lipsesc nici acestea: sapă urmele răspîndite ici-colo şi o

să ai a scutura pulberea de pe vreo cetate romană ; o să găsești săgeata unui arc dacic, ori frîntura unei săbii a lui Traian, un turn, un pod, cîteva lespezi cu vechile lor inscripții latine, singurele anale pe care ni le-au lăsat vremurile de odinioară ; amintiri mari și simple, ca și natura care le înconjoară, tăcute, cu gîndirea gravă, singuratice și împrăștiate în furtuna tulburărilor care au frămîntat biata noastră patrie. Vei găsi locuri sfințite de oasele străbunilor ori de vitejiile lor. Fă-ți un drum din gîndurile tale, ori aruncă în trecere o privire de admirație înlăcrimată spre Neamț, lasă altă lacrimă în locul acela cu nume poetic care se cheamă Valea Albă, pe unde rătăcesc umbrele războinicilor lui Ștefan !

Ce-mi pasă mie, moldovan ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțești, de *comediile voastre imitate și de povestirile voastre traduse și adaptate !* Zugrăviți-mi, mai curînd, o icoană din țară, povestiți-mi o scenă de la noi, pipărată ori plină de poezie, o mică scenă improvizată, căci bunul și răul, simplul și emfaticul, adevărul și ridicolul se întîlnesc la fiecare pas. O să găsiți în nevinovatele credinți populare oricîtă fantezie voiți, iar în năravurile amestecate ale claselor de sus, stofă destulă. Și în loc să-mi plimbați prin Iași un personagiu de-al lui Balzac, care s-ar îneca în glodul de la noi, dați mai bine eroului vostru o giubea largă, un anteriu din vremurile cele vechi și bune, în vorbire o lăudăroșie naivă, în felul de a se purta o asprime firească, și puneți în juru-i viața orientală alcătuită din despotism casnic și din trai patriarhal. Apoi pe un divan, ori în căruță de poștă, ori în rădvan, dacă-i dă mîna, faceți-l pe acest moldovan să lucreze, faceți-l să se miște prin țara lui. Imitația necugetată ne strică mintea și inima, și încet-încet va ruina și patriotismul — dacă este patriotism !

Imitația, care ne face să disprețuim ce e național și pămîntul nostru, ne încarcă creierul de idei cu neputință de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice.

Dacă din întîmplare ar cădea în Iași o broșură tipărită la Paris, ori chiar la Cernăuți, intitulată : *Un drum prin Moldova, Călătorie în Moldova, Schiță* ori altceva, în care autorul ar spune cam acestea într-o frază lungă și sforăitoare : „Într-un ținut neștiut al Europei, ori necunoscut bine, am găsit un popor bun și naiv încă, poetic în tradițiile lui de obîrșie, poetic chiar în sălbatica neștiință, un popor cu bun-simț, din care ai putea să faci tot ce vrei, impresionabil, locuind o țară pe care destinul a înfrumusețat-o și a îmbogățit-o ; e o comoară măreață de tablouri nouă acest popor, această țară, în care oamenii sînt azi ca și-n ziua în care natura a sfărîmat tiparul în care i-a creat, această țară cu împestrițarea raselor ei deosebite, cu dialectele ei, cu îmbrăcămintea și obiceiurile ei..." — atunci, ca deșteptați dintr-un vis, am găsi și țara noastră vrednică de ceva !

Eu, cel care vorbesc acum și *critic*, și eu multă vreme am petrecut, nu *criticînd* această biată țară, dar necunoscînd-o. Cîteodată cugetam privind cu ocheanul în zări de pe dealul Copoului : „Aș vrea să fiu lîngă stînca aceea uriașă, înroșită de cele din urmă luciri ale soarelui, pe care o văd în depărtări atîrnînd parcă din cer...", dar n-aveam decît o dorință nedeslușită, așa cum îți vine cîteodată în mijlocul leneviei care țese viața noastră ieșană, și care-i face farmecul.

II

Și iată că într-o zi las din nevoie zgomotele nedeslușite ale orașului nostru, zumzuind ca un stup gata de roit, des-

fâşurîndu-şi strălucirea, glodul, gunoaiele şi luxul, jidovii murdari şi pretenţiile ridicule şi părăsind rohatca[1], şi îndreptînd din surghiunul meu un rămas bun acestui tîrg pe care-l iubesc şi-l urăsc, văzînd cum se şterge în zare cea din urmă clopotniţă, încercam o simţire ciudată, nu de părere de rău, nu de plăcere, dar şi de una şi de alta, amestecate cu curiozitatea şi cu rîvna fantastică de a merge înainte şi în acelaşi timp dorind să ştiu şi ce fac prietenii mei cei buni ; adică mai curînd dorind să fiu de faţă nevăzut la viaţa aceea de liniştită tulburare, să bag de seamă la toate mişcările acelei vieţi de nimicuri, de prefăcătorii mărunte, de mici cancanuri şi vorbe rele, de taine mărunte, care se şoptesc la ureche şi pe care tîrgul întreg le ştie, de toate lucrurile mici care alcătuiesc temeiurile îndeletnicirilor şi plăcerilor capitalei noastre.

Şi într-adevăr că nimic din toate acestea nu găseam în dacul spătos care sta călare ca o stană pe calul lui ; numai braţele i le vedeam mişcîndu-se iar ţipătu-i sălbatic nu sămăna de loc cu glasurile eleganţilor noştri.

Vă rog să mă iertaţi deocamdată de toate cugetările, observaţiile şi tablourile, căci şi-aşa mi-i destul de greu să-mi păstrez cumpăna în gingaşa căruţă în care mă aflu. La fiecare hop stau gata să călătoresc în aer : e foarte plăcut. Pînă la Piatra surugiul m-a răsturnat numai de două ori. Am făcut adînci studii mineralogice şi nemărginit progres în psihologia oamenilor.

4 septemvrie. Am venit foarte repede, şi-i de mirare cînd te gîndeşti la caii care fac slujba. Iată-mă la Piatra, ori mai curînd deasupra Pietrei. Iată cele dintăi căsuţe care stau atîrnate pitoresc pe coastele Chetricicăi, ca nişte capre. Opreşte, dacule — nu ştii tu că adierea aceasta de

[1] ***Rohatcă*** **— barieră la marginea unui oraş.**

viaţă care suflă de la munte a uscat lacrimile copilăriei mele, a dezmierdat visurile mele de tînăr şi mă găseşte iar, după lungă despărţire, tînăr îmbătrînit, cu fruntea brăzdată, cu inima sfărîmată, dezamăgit ! Cît de repede trec zilele iluziilor ! Cît de frumoase erau visurile mele şi gingaşe, ca şi tresăririle acelea uşoare pe care le stîrnea piatra mea pe undele Ronului ! Lasă-mă să răsuflu ! O, te recunosc, adiere dulce ! Cît de bine îmi umpli pieptul ! De pe ce piscuri ai cules miresmele tale ? Suflă, haide, joacă-te în părul meu, răcoreşte-mi fruntea înfierbîntată. Te salut — ca pe un credincios prieten pe care-l socoteam pierdut, ca pe o amintire a zilelor frumoase, care a venit să-mi zîmbească ! E multă, multă vreme de cînd nu ne-am văzut !

7 septemvrie. O plimbare pe podul de pe Bistriţa. Am fugit din groapa aceasta rău mirositoare care se cheamă Piatra. Să răsuflăm aici. Da, Bistriţa limpede şi măreaţă vine şi-şi sfarmă valurile de stîlpii podului, aducînd cu ea aerul răcoros al munţilor. Soarele în asfinţit se joacă cu undele. Iată-l cum le suceşte ca pe nişte solzi, iată-l într-un snop de raze lăsîndu-se la vale, şi de cîte ori valul bate ţărmul, parcă rămîne o rază la mal. Între munţii care o strîng, apa lunecă pe subt o plută uşoară, pe care o cîrmuieşte un copil, repetîndu-şi refrenul, modulat, ca şi plîngerea pitulicei, enigmă dureroasă de îndoială şi de nădejde, de prelungă tristeţă, blînd, tărăgănat, pe care munteanul îi şuieră de cînd începe să rostească cuvîntul de mamă ! Întunecată şi îmbrăcată cu brazi bătrîni, cu coastele brăzdate de rîpe, care se prefac la topirea zăpezilor în şivoaie mînioase, rostogolindu-se cu tunete, şi trezind în fuga lor nebună ecourile, se prelungeşte la stînga lanţul Cernegurei, numită aşa fel în limba figurată a ţării pentru că culmea ei cea mai înaltă stă aproape totdeauna

învăluită de aburi ; din dreapta, între Cozla și Chetricica, care par două străji puse de pază orașului încă din copilăria lumii, se desfășoară Piatra. Încet-încet, zgomotele tac ; numai clipotele undelor, pe care vîntul întărit le bate de țărm, se mai aud și vuietele necunoscute ce străbat noaptea și înfioară pe ciobanii care se cheamă și-și răspund de pe munți.

Itinerar. Piatra, care a răpit Neamțului prerogativa de a fi capitală, deși, prin vechimea lui, acest tîrg ar avea dreptul întăietății, are însemnătate prin comerțul ei mai ales. E schela lemnelor de construcție, care coboară din Carpați pe Bistrița ; altfel e urît tîrg, neprietinos, murdar, rău clădit și plin de ovrei. Pentru un om obișnuit cu capitala, care n-ar avea ce face în Iași, o ședere de două-trei zile aici nu-i displăcută. Străinii cu vază sînt foarte bine primiți, sărbătoriți și, ciudat lucru, cinstiți. Femeilor din Piatra le-a mers vestea pentru frumusețea lor. Se pare că clima e prielnică dezvăluirii ei. Altfel, cu adevărat petreci numai în casa domnului prefect și a președintelui tribunalului judiciar. Aici te găsești ca între cunoscuți și asta-ți face plăcere, căci la urma urmei te plictisești să tot rîzi de ridicolele femeilor, de îmbrăcămintea lor de bal mascat, de pornirea lor în a maimuțări modele și traiul în mare și de obiceiul ce-l au de a rîde de oamenii pe care nu-i cunosc. — Moravuri de provincie, prea plăcute de descris. — În Piatra grozav țin oamenii la etichetă. — Curiozități : Podul de pe Bistrița, proprietatea domnului general Lascescu. — Plimbare măreață. — Clopotnița și biserica sfîntului Ion, zidite de Ștefan, proteul popular al gloriei naționale. — Partide de plăcere la mănăstirea Bistrița, unde se vede mormîntul ctitorului ei Alexandru cel Bun. Cînd mă aflam în Piatra, nu se vorbea încă de planul de a întemeia o fabrică de hîrtie.

Dorim domnului Asachi, pe care n-am cinstea să-l cunosc, izbîndă pentru această patriotică operă.

Poezie. Deși pînă azi Piatra nu s-a prea deosebit în frumoasele arte, o zicătoare veche a ținutului place străinilor :

> Bistriță, apă dulce,
> Care bè nu se mai duce.

Avem de-a face cu poezie primitivă, în care nu mă pricep. Și într-adevăr, nu știu dacă înrîurirea apei ori primirea ce ți se face te leagă de Piatra. Piatra trebuie să rămîie în amintirile mele, căci aici am văzut din nou, am atins și am simțit munții.

11 septemvrie. Aici intrăm în inima muntelui. La stînga nu se văd decît coaste acoperite de brazi, și piscuri ascuțite, cele de mai multe ori ascunse în nouri. La dreapta, pe țărm, unde e așternut drumul, muntele se abate către miazăzi și lasă slobodă cîte-o bucată de pămînt zgîrcit, unde plugarul își samănă păpușoiul, inul și cînepa, singura bogăție a acestor ținuturi. La jumătate de leghe de Piatra, munții se lărgesc deodată și alcătuiesc o trecătoare pitorească, unde se vede faimoasa mănăstire Bistrița, care slujește de hagialîc și de petrecere pașnicilor localnici ai Pietrei. Nu departe de mănăstire, cele două lanțuri de munți se apropie încet-încet și nu lasă lîngă locul numit Viișoara decît o trecătoare strîmtă, plină de stînci uriașe, prin care Bistrița își face loc vuind înăbușit. Aici avem de ales două drumuri : unul, trecînd Bistrița. La stînga stă un monument veșnic al călătoriei pe care măria-sa domnitorul a făcut-o în munți. Cu această împrejurare, din toate satele pe care le udă Bistrița au fost scoși oamenii la beilic [1]. Fără îndoială că au îndurat multe

[1] *Beilic* — muncă fără plată, prestată în folosul boierului sau al stăpînirii.

năcazuri oamenii, că fiecare bătaie de cazma a fost întovărășită de multe sudălmi, pe care moldovenii le au la îndămînă cu prisosință ; dar azi, cînd năcazurile au încetat, cînd (ceea ce de cînd lumea nu s-a văzut în aceste ținuturi) trăsurile și căruțele, de bine de rău, pot umbla pe aici, sudălmile au făcut loc binecuvîntărilor și, mai ales, unui tract spornic. Viişoara e o crîșmă urîtă, așezată pe un dîmb oblu, la poalele căruia bat valuri fără hodină. Îi zice așa, pentru că odată un călugăr bătrîn de la mănăstirea Bistriței a sădit aici un cîrlig de viță, care a prins rădăcini și a rodit struguri — lucru nevăzut la Piatra și în munți. Din pricina vremii ori din lipsa de îngrijire, via s-a uscat, a pierit, însă locului aceluia i-a rămas numele și are să-i rămîie poate totdeauna.

Cărarea de coastă e largă tocmai cît poate păși calul. Încercam un fel de plăcere nețărmurită, văzîndu-mă astfel deasupra prăpăstiei, în fundul căreia se zbate Bistrița verzie, acoperită de spumă. Ca o ultimă înfrumusețare a icoanei, natura, cu puternicu-i braț, a sămănat la fața apei stînci, care, ca Scylla și Carybda[1] celor vechi, par că-și așteaptă prada. La fiece opîntire a calului îmi ziceam : un pas greșit acuma, și rămas bun lumii ! rămas bun plăcerilor, și prietenilor și petrecerilor, și balurilor iernii, care mi-s așa de dragi, cînd muzica te amețește, cînd te înăbușî în saloane, pe cînd afară ninge în fulgi mari și vîntul biciuiește geamurile înghețate, cînd, ca într-o seră, parfumurile ți se urcă la cap ; rămas bun în sfîrșit acelor zîmbete femeiești poate îndreptate altora, dar n-are a face — rămas bun observațiilor mele tăcute, care, urmînd jocul înfățișării celor mai de seamă actori, vin să-și ia loc lîngă atîtea altele, în portofoliul meu... Toate acestea mă vor despăgubi poate de truda călătoriei mele.

[1] Stînci în trecătoarea Messina (între Sicilia și Italia) care puneau la grea încercare pe navigatorii din antichitate. Scăpați de una dintre stînci, erau în primejdie să se ciocnească de cealaltă.

Fericire, bucurie, plăcere nu există decît prin contrast ! Ce preț aș pune oare pe vana fericire pe care pînă azi n-o cunosc decît din nume, dacă în adevăr m-aș folosi de ea ? Numai durerea cunoaște bucuria ; și cred că trebuie să fie tare nesărată o viață de plăceri necontenit înnoite. Astfel, după tulburarea fără voie care mă cuprinsese trecînd pe poteca Viișoarei, răsplata a fost în adevăr măreață. La dreapta, munții se depărtează din nou și fac loc unui tăpșan udat de cîteva șuvițe de apă și închis de pădure amestecată. La stînga un lanț de munți nalt și lung, de pe culmile căruia se zvîrl șuvoaie bolovănoase ; sub noi, Bistrița mugind într-una rostogolește valuri spumoase pe sub podul umblător, legănîndu-l ; apoi, zguduită deodată, apare la cotitura unei stînci o plută, pe care stă un băiețanaș cu mîna pe cîrmă. În urmă caravana care se înșiră spre potecă, cu călătorii cei mai leneși ori cei mai fricoși călări, cu alții trăgîndu-și calul de căpăstru și alții, în sfîrșit, mai cu cap, cu cozile cailor în mînă, lăsîndu-se tîrîți, spre a fi scutiți de truda urcușului. Ar fi de făcut o descripție întreagă.

Cînd am trecut întăia oară prin aceste locuri, era o vreme cumplită ; ai fi zis că-i haosul ; o ploaie cu găleata, glod, ceață de nu se vedea om pe om ; toată natura, azi așa de verde și frumoasă, nu era atunci decît o pînză nelămurită. Se auzeau zgomotînd fioros valurile tulburate ale Bistriței. Vîntul șuiera prin codri și, din vreme în vreme, răcnetul unui plutaș trăgînd la mal se ridica deasupra glasului vijeliei cu o izbucnire sălbatică. Ceea ce se povestește despre Bistrița în ceasurile-i rele te cutremură : poduri, case, mori, vite, copaci străvechi, totul rupe și duce ; și cînd vin zilele de liniște, țărmurile sînt

acoperite de sfărîmături, de plute, de stînci uriaşe, de trupuri zdrobite de plutaşi !...

Poteca Viişoarei dă pe-un plai sterp, presărat cu cîţiva rari mesteceni şi cîteva colibe ; drumul dosit de o ridicătură dă deodată la un izvor, adăpostit subt un cerdac. Sus, deasupra unei icoane grosolane a Fecioarei, stau scrise patru stihuri, care n-au alt merit decît că sînt poezie de ocazie : întemeietorul, un călugăr, pofteşte pe drumeţi să-şi potolească setea şi să se roage pentru sufletul lui.

De aici drumul urcat la o mare înălţime deasupra Bistriţei se strecoară prin păduri de frasini, care ascund vederea, pînă ce deodată se luminează la coborîşul repede, care se cheamă *Scăricica*.

Aici vederea e fără păreche. Poteca e strînsă la dreapta de o coastă repede încununată de un mănunchi de copaci, la stînga de o prăpastie oablă, în fundul căreia mugesc undele albăstrii ale rîului, în faţă, munţii aburind parcă înalţă văzduhul şi soarele care răzbate prin brădeturile culmilor argintează spuma valurilor. O poezie nespusă stăpîneşte priveliştea aceasta. Albastrul întunecat al munţilor, şuvoaiele care saltă în arcuri din coastele lor se desfac cu putere deasupra unui şes larg şi înverzit, liniştit şi zîmbitor, cu nenumărate ogoare de popuşoi, care-şi leagănă spicele în voia vîntului uşor. O plută singuratică trece repede ; o întovărăşeşte ecoul care răspunde cîntecului plutaşului. În fundul zării, departe, sprijinită parcă pe vîrful Chetricicăi, scînteiază pentru cea din urmă oară crucea argintată a clopotniţei sfîntului Ion, şi dincolo, în faţă, tîrgul oprit întăi de un piept, desfăcut dintr-un brîu lung de munţi, care se abat în partea dimpotrivă, se întinde pe şesul larg, în fundul căruia se zăresc cele dintăi case ale Pîngăraţilor, iar mai aproape, dincoace

de Bistriţa, se vede satul Vaduri. Poteca strîmtă a fost deseori teatrul unor tragice catastrofe şi numai de puţină vreme s-a hotărît stăpînirea să aşeze un parmaclîc în lungul prăpăstiei.

Înşelat de întuneric, un negustor tînăr, care se ducea în munţi, plecînd tîrziu din Piatra, căzu în groapa adîncă ce se vede la marginea drumului şi care mănîncă din zi în zi din poteçă ; steaua lui cea bună l-a apărat : a căzut pe moale de sus, de la o înălţime de zece metri, pe o surpătură proaspătă de năsipiş.

Faimoase sînt locurile acestea şi prin tîlhării, şi-ntr-adevăr că ar fi greu să se găsească un loc mai potrivit pentru asemenea meserie.

Scăricica îşi merită numele pentru iuţeala povîrnişului, pentru îngustimea ei şi pentru prăpăstiile care o înconjoară. De puţină vreme a fost deschis drum. Poteca veche n-o pot compara decît cu cărarea de pe Filia care coboară de pe Montouvert la izvoarele Arveronului ; dar nici comparaţia asta nu poate da ideea ; oricît de repede ar fi Filia, ea totuşi ocoleşte coastele muntelui, pe cînd aici cărarea dă de-a dreptul pe un repezuş de prund şi năsip, care-ţi fug de sub picioare.

Aşa încît... dacă vreodată am ştiut în adevăr ce-i ameţeala... apoi am ştiut atunci cînd suiam Scăricica. De la poalele Scăricicăi, udate de un pîrîu limpede şi rece ca gheaţa, care lasă între pietre un mîl negru, în care scînteiază firişoare de argint, începi a merge fără nici o trudă urmînd un drum împotriva cursului Bistriţei. Aici îţi iai rămas bun pe o bucată de vreme de la Arva moldovenească, care vine din dreapta, dintr-o strîmtoare, îi întorci spatele şi intri în Pîngăraţi, aşezat într-o vale, pe unde curge zgomotînd uşor pîrîul repede care dă numele satului.

Pîngăraţii nu-ţi înfăţişază nimic deosebit, afară de mănăstirea pitorească, aşezată pe coasta unui povîrniş repede. Înconjurată de frasini bătrîni, cu turnuleţele ei, cu zidurile-i nalte şi groase, mănăstirea avea înfăţişarea unei cetăţui. Pîngăraţii e şi întîiul popas, de aici pînă la Piatra sînt două ceasuri bune de drum.

Aici începi a te simţi cu adevărat în munţi. Poteca pietroasă începe să fie tot mai grea. Munţii se apropie, brazii îşi scutură mireasma răşinoasă, vulturi bat stîncile cu aripile lor, şi caravana înaintează tăcută. Totul se schimbă — oamenii, vorba, portul şi obiceiurile.

La jumătate de ceas, după ce treci de sat, ajungi în faţa Grohotişului, pisc prăpăstios pe care trebuie să-l treci. Îndată ne coborîm de pe cai şi începem un urcuş anevoios pe un pămînt fugar, în care picioarele se încurcă în glod şi pietre. Mai adaogă înfăţişarea întunecoasă a împrejurimilor, urme de surpări, adîncituri aspre. Este alt drum, al domnitorului, primprejurul muntelui, dar trebuiesc şase ceasuri încheiate ca să se poată sui pînă în vîrf un car cu şase boi, aşa încît cei călări se folosesc mai bucuros de potecă.

III

Am auzit deseori oameni comparînd Carpaţii noştri cu munţii Şviţerei, deşi cei care spuneau asta n-au văzut niciodată, nici măcar în vis, frumoasa Elveţie. Eu ce să spun ? Într-adevăr munţii noştri sînt frumoşi, măreţi, arătînd mii de vederi pitoreşti, dar singuratice, care-ţi plac numai dacă eşti într-adevăr îndrăgostit de aşa ceva, şi acoperite de vălul acela nebulos de melancolie, care alcătuieşte deosebirea peisagiilor noastre, vederi, dar nu tablouri largi, puncte, cînd strînse şi încadrate parcă anume, cînd desfăşurîndu-se în depărtare cu păşunile lor grase, aşa cum natura le-a sămănat în Elveţia. Este şi măreţie şi sublim în culmile care se înalţă încununate de brazi întunecoşi cu coastele mîncate de şuvoaie, care acopăr văile de stînci şi ruine, dar nu-i măreţia Alpilor. În faţa acestora ochiul rămîne uimit, judecata neputincioasă. În faţa munţilor noştri sufletul se lasă dus de visare : ca-ntr-o elegie fără sfîrşit. Parc-ai vedea măriri căzute, ori suflete rănite de atingerea lumii, care au încercat dezamăgirile vieţii.

Am crezut multă vreme cu mulţi oameni că drumurile, călătoriile, înveselesc. Astăzi cred dimpotrivă că întipăresc în sufletul nostru un fel de simţire de nedeslușită şi atrăgătoare tristeţe. În trăsură, plecat puţin pe-un cot, îmi place să-mi aţintesc ochii în zări. În mişcarea regulată, toate amintirile îmi vin una cîte una. Mă cufund în trecut şi visez la zilele duse. Toate micile întîmplări care alcătuiesc viaţa unui om se desfăşură domol. E un farmec viaţa aceasta de oboseli şi de lene, de mişcare şi de somn, care învederează sistemul lui Xavier de Maistre [1], în care trupul nu-l simţeşti decît după cîteva zguduituri mai tari ale căruţei, în care omul blînd legănat înghite aerul cu plăcere şi-şi deschide sufletul impresiilor pe care i le stîrnesc icoanele ce se perindă ; o vedere veselă îl face să rîdă ; o stîncă cumpănită deasupra unei prăpăstii, un brad străvechi pe care braţul vijeliei l-a dezrădăcinat şi care îşi întinde ramurile pe pămînt ca un atlet învins îl umplu de melancolie.

Călătoriile în Moldova, la munte mai ales (căci la şes, civilizaţia s-a amestecat în toate) seamănă cu hagialîcu-

[1] Scriitor francez (1763—1852), autor al cărţii *Călătorie în jurul camerei mele.*

rile la Meca, ori cu aceea pe care odinioară creştinii cuvioşi le făceau la locurile sfinte. Se fac totdeauna în caravană mare, cu caii încărcaţi de merinde, cu oamenii înarmaţi cu puşti şi cu pistoale, cu săbii şi iatagane. Din vreme în vreme vezi pe cîte un călător întîrziat ocolind coasta unui munte, căţărîndu-se pe piscul unei culmi, ori trăgîndu-şi calul de căpăstru la un coborîş. Apoi toţi drumeţii din convoi veseli, vorbind, rîzînd, fumînd, îşi trec de-a călare din mînă în mînă o ploscă cu băutura aceea aşa de înviorătoare, care se cheamă rachiu şi care e aşa de trebuitoare şi aşa de obişnuită în munţi. O observaţie prea adevărată şi al cărei temei dovedeşte o patriarhală moştenire din vremurile cele vechi şi bune, care pare născută firii moldovanului, este aproape egalitatea care domneşte pe drum între stăpîni şi oamenii lor. În călătorie la noi, ca şi robii celor vechi în vremea Saturnalelor [1], cei mici au dreptul să înceapă vorba, să facă observaţii, să rîdă, să-şi amestece glumele şi sudălmile cu cele ale stăpînilor, cu o încredere de copii răsfăţaţi. Întorşi acasă, toate intră în obişnuita rînduială fără ca această binevoitoare slobozenie să fi adus atingere respectului şi supunerii. Lămuriţi dumneavoastră cum vă place de unde vine asta.

Cînd caravana ajunge la un izvor, toţi călătorii descalecă şi de data aceasta cu ierarhică rînduială — dobitoacele mai întîi apoi stăpînii, după aceea ceilalţi oameni îşi potolesc setea. Iar cînd întîlnesc o munteacă rotunjoară, rumănă ca o răsură, încălecată bărbăteşte pe căluţul ei, toţi cu veselie îi răspund la prieteneasca salutare, adăogînd şi-o glumă în doi peri.

---

[1] Sărbătoare la romani cu caracter agricol, în timpul căreia erau suspendate diferenţele sociale, şi sclavii erau serviţi la masă de stăpîni.

În ţinuturile acestea primitive şi sălbatice şi omul are ceva deosebit. Nu vezi aici mijlocul gros şi spinarea adusă a plugarului, nici încetineala adormită a ţăranului cîmpiei. Munteanul e sprinten, potrivit în legăturile lui, mai mult muşchi decît carne, vesel din fire, glumeţ şi plin de pătrundere. Obiceiurile sălbatice se potrivesc cu îmbrăcămintea lui. E violent, zgomotos, încăpăţînat pînă la răscoală şi iubitor mare de rachiu, pentru care îşi dă jidovului toată munca şi mai mult chiar decît poate munci. De-o energie grozavă, totuşi uşor îl înmlădiezi cînd ştii să-l iai cum trebuie. Muntenii totdeauna au avut în Moldova faima de zurbagii. Chiar azi cînd stăpînirea i-a strîns mai de aproape, şi tot sînt încă departe de liniştea locuitorilor de la şes. Vecinătatea graniţei le-a uşurat totdeauna îndrăzneala. Dacă un proprietar vrea să pedepsească pe cineva, omul, în timpul nopţii, mînîndu-şi de dinapoi vitele, trece dincolo ! Aşa încît ei se poartă ca de la egal la egal cu subprefectoraşii de plasă. Ciocnesc un pahar cu cazacii, a căror sabie şi galoane roşii le au în mai mare cinste. Afară de proprietari, tuturor celorlalţi oameni care ar veni între ei, fără deosebire, le spun *ciocoi*. Deosebesc numai pe cei îmbrăcaţi cu vechile straie moldoveneşti care au multă trecere nu numai pe lîngă muntenii, dar şi pe lîngă ceilalţi locuitori ai ţării. Hainele acestea le privesc altfel, le respectează : amintirea lor e încă vie, şi afară de asta au şi-o prejudecată care leagă hainele acestea de adevărata boierie.

Îndeobşte munteanul e frumos cu privirea îndrăzneaţă. La dînsul nu întîmpini supunerea dobitocească a plugarilor.

Pe lîngă aceasta e şi mare vorbitor. Dealtfel ca pretutindeni în Moldova, fiecare sat îşi are cîrmuirea lui. Cu toate că sînt destul de filozofi în ceea ce priveşte

preoţii, totuşi aceştia au cea mai mare înrîurire în afacerile satelor. Sălbatici ca şi băştinaşii Americei, mulţimea muntenilor acestora niciodată n-au pierdut din vedere codrii lor şi piscurile nouroase şi în limba lor simplă zic capitalei noastre *Satul lui vodă*. Spunea un bătrîn cu barba lungă unui tîrgoveţ cu pantaloni şi redingotă : „Voi, ciocoii, veniţi în munţii noştri să ne înşelaţi şi să ne furaţi, după aceea vă duceţi în Satul lui vodă şi vă faceţi case aşa de mari, încît de pe ele poţi ajunge cu mîna la cer".

Munteanul e mare iubitor de chefuri lungi, cumătrii şi nunţi. La un asemenea prilej, ulcioarele de vin şi măsurile de rachiu, rachiu stricat, două părţi tutun şi una piper, trei zile umblă din mînă în mînă într-o grămădire deasă de bărbaţi, femei şi copii. În voia bună a chefurilor acestora să cercetezi firea munteanului. După ce tinerii s-au săturat de jucat mîndrele danţuri naţionale, împresură cu toţii pe cimpoiaş ori pe bardul muntean cu scripca ştirbă şi cu arcuşul de el alcătuit — lăutarul care, ca şi trubadurii de odinioară, umblă din sat în sat, din crîşmă în crîşmă, din petrecere în petrecere, şi pentru un adăpost, un pahar de rachiu şi puţintică plată, zice cîntecele bătrîneşti ale haiducilor de demult. E ca o legătură de dragoste între cîntecele de vitejie şi mulţimea care ascultă cu luare-aminte. Adesea, în clipe de înălţare, sunete dumnezeieşti prin măreţia şi melancolia lor se prelungesc pe strunele vechi, ca ecouri în văi, şi o lacrimă se prelinge din ochii vicleni ai lăutarului. Poezia aceasta feciorelnică a baladelor noastre populare e în adevăr sublimă. Din cîntecele acestea, din poveştile acestea în stihuri, izvorăşte ca o mireasmă a ţării, o mireasmă veche răspîndită pe întregul pămînt moldovenesc ; în ele găseşti obiceiurile bătrîneşti şi simţeşti farmecul nespus

al cernitelor ei zile. Cîntecul cel mai cu nume azi e al lui Chetraru. La partea aceea aşa de mare şi de naivă, unde un drumeţ întreabă :

Cine trece-n lunca mare
Cu trei rînduri de pistoale
Care strălucesc la soare ?
Ion Chetraru călare,
Din ţinutul Neamţului ş.a.

ascultătorii, între care s-ar găsi la nevoie o sută ca Chetraru, întovărăşesc cîntecul lăutarului cu glasuri murmurate. Iar alăuta sună mai duios, cîntăreţul lasă să-i cadă pe ochi pletele lungi şi întovărăşeşte în tact, ca într-un suspin dureros, cîntarea monotonă.

Printre toţi ţăranii de la munte, locuitorii de la Hangu se deosebesc prin bogăţia, cinstea şi liniştea lor. Satele cele multe aşezate pe amîndouă malurile Bistriţei, întinderea, numărul oamenilor au făcut nume mare acestui ţinut şi numele de hangan e un nume obştesc pe care-l poartă toţi muntenii şi chiar mocanii din Ardeal, care vin să ierneze cu turmele la şesuri.

Hanganul, cu deosebire de ceilalţi fraţi ai lui, e liniştit, cumpănit, domol la vorbă şi cu temeiu în ce spune. Aceasta se datoreşte oblăduirii cuminţi a prinţului Cantacuzino. Afară de 4½ ori 5 lei de cap, după cît ştiu, pe care vornicia satului îi orînduieşte după starea fiecăruia şi afară de cîteva clăci fără însemnătate, ţăranul e slobod să facă ce-i place, numai vechilul prinţului să aibă la cunoştinţă toate învoielile, ca omul să nu se încurce niciodată. Astfel prinţul e în acelaşi timp şi oblăduitorul şi privighetorul supuşilor lui. Ispravnicul nu se amestecă.

Vechilul orînduieşte totul.

Cînd întrebi pe un ţăran :

— Al cui eşti dumneata ?

El îţi răspunde cu oarecare fudulie :

— A cneazului.

— Şi de unde eşti, voinicule ?

— „De la Hangu“ — îţi răspunde mîndru.

Prinţul Cantacuzino e un fel de zeu tutelar al Ceahlăului. Cuvîntul cneaz e rostit ca ceva sfînt dintr-un capăt la celălalt al muntelui. E patriarhul Ceahlăului.

În munteni vezi pe băştinaşii dintru început ai ţării ; au în vinele lor sînge scitic. Trupul, trăsăturile vioaie ale feţei, fruntea mică, asprimea vorbirii şi o mulţime de cuvinte care n-au curs decît printre dînşii şi a căror obîrşie e pierdută — apoi multe obiceiuri deosebite de ale plugarilor, moravuri mai poetice, o grămadă de eresuri şi de poveşti pe care din străvechi le păstrează şi pe care le amestecă cu rînduielile şi ideile creştineşti, — dovedesc aceasta.

IV

O frumoasă şi sălbatică înfăţişare are şesul lung care porneşte de la Buhalniţa şi se pierde dincolo de satul Hangu — mărginit de doi munţi între care curge Bistriţa. Mai largă ori mai îngustă pe măsură ce munţii se depărtează ori se apropie, Bistriţa, urmîndu-şi pornirea capriciilor ei, cînd izbindu-se de o stîncă, zvîrle în snopi argintii valurile-i spumate, cînd urmînd un povîrniş mai domol, îşi rostogoleşte în solzi pînza scînteitoare ; apoi, măreaţă bătînd molcom cu undele ei ţărmurile înflorite, fuge la vale scăldînd cotiturile coastei printre ogoare, fînaţuri ori poieni, ducîndu-se să deştepte aiurea alte ecouri. De pe o piatră rătăcită în mijlocul apei, ori de pe ţărmul pe care-l

scaldă ei, mii de paseri mărunte cu penele negre lucind şi cu guşa albă, cărora oamenii de prin partea locului le zic *pescari*, se cufundă necontenit şi ies pe luciu bătînd din aripi. Domn între toate măgurile care alcătuiesc parcă în juru-i o strajă de onoare, Ceahlăul măreţ care şi-a păstrat de la daci numele de botez, cunoscut abia în cîteva colţuri întunecoase ale geografiei moderne, sub numele de muntele Pion, îşi înalţă capul pleşuv către soare şi răspîndeşte apoi în juru-i cu dragoste bogăţiile bătrînelor lui coaste înverzite, pînă la cîmpia pe care între toate parcă o iubeşte — ca pe o fiică mai mare a lui.

Stranie ursită a lucrurilor : ca şi oamenii, lucrurile neînsufleţite au aceeaşi soartă. Din pricină că vederile acestea n-au avut pictor, nici poet, pentru că itinerarii mincinoase n-au arătat artiştilor amatori cărări necunoscute spre locuri feciorelnice şi sălbatice, atinse numai de paşii sfioaselor căprioare, a sperioşilor cerbi şi a pletoşilor ciobani, din această pricină nici poeţi, nici pictori, nici călători n-au venit să le salute.

Frumos în frăgezimea şi tinereţea lui, desfăcîndu-se pe nesimţite de la poalele Ceahlăului, şesul larg al Hangului se desfăşură cu ogoare bogate, cu livezi verzi, cu sate pitoreşti, tăiat ici-colo de aţe subţiri de apă cu dulce murmur, care merg să sporească limpezile unde ale Arvei moldoveneşti. La stînga se înalţă, cu gingăşie tăiat, un runc verde, întăia treaptă a Ceahlăului, ascunzînd văilor capu-i pletos, care, văzut de la depărtare de 80 de leghe, seamănă cu zidurile fabulosului turn al lui Babel ! La dreapta Bistriţei, culmi acoperite cu păşuni, pe care pasc sute de turme, se ridică trepte-trepte făcînd loc la rîpe adînci, albiile obişnuite ale şuvoaielor mînioase, care lasă de obicei pe urmele lor sfărîmăturile smulse munţilor şi pădurilor, şi se împreunează deasupra Hangului la trecătoarea

Dealul-Doamnei — zisă așa pentru același lucru pentru care singurului drum de trăsuri care trece prin aceste ținuturi i se zice drumul domnitorului, în amintirea călătoriei pe care măriile-lor au făcut-o pe aici. Molatic și parfumat, ca o frescă [1] — legănat parcă de șuvoaiele lui, țărmurele stîng al Bistriței îmbrățișează cu dragoste largile poale ale Ceahlăului, și adună parcă capricios, la o cotitură depărtată, satul Răpciuni — unde cîteva căsuțe albe se adăpostesc la umbra brazilor care le-au văzut înălțîndu-se. Rîul, oglindind piscurile care-l înconjoară, ca un brîu înflorit și larg îi încinge mijlocul. Ușoară ca o săgeată, o plută — schelet întocmit din coastele bătrîne ale munților — se repede în salturi pe povîrnișul apei, și ecoul valurilor și ecoul glasului aspru al cîrmaciului, care duce pluta, se pierd în depărtări.

Apoi cînd soarele își grămădește focurile în văi, cînd ogoarele și fînațurile, cetinile coastelor împădurite și crucea de alamă a unei umile chinovii scînteiază, și cînd zarea se tulbură și împrăștie pe munți vălu-i de aburi, te crezi ca-ntr-un vis al închipuirii, în care, dormitînd ușor, sufletul singur parcă se bucură și se lasă dus ca de o leneșă voluptate.

Dacă nu vrai să urmezi drumul mare, ci treci podul îndrăzneț aruncat peste Bistrița aproape în fața curții boierești, dai prin frumosul sat Răpciuni, zîmbind în verdeață ; și după ce ai lăsat în stînga într-o întunecată adîncătură sihăstria de la Hangu, care în veacul nostru pozitivist nu mai e cercetată decît din nelegiuită curiozitate, apuci pe malul Bistriței și mergi în drept cu drumul cel mare care urcă și coboară, se pierde și se arată iar, urmînd frămîntările munților sterpi în care e săpat. Priveliștea se schimbă și după ce ai trecut prin vad Bistricioara mîloasă și iute, care-și cară prin țara ungurească undele, după ce ai lăsat îndărăt sătișorul Călugăreni, poteca nu mai înfățișează de o parte decît o rîpă adîncă, care se prelungește pînă la apa tăcută și rece, largă și verzuie aici, și de cealaltă parte un clin repede. Și-aici, printr-un capriciu, muntele împădurit din stînga se trage domol îndărăt, alcătuind un arc regulat, și Bistrița aruncîndu-se deodată de partea ceastălaltă, cu un vuiet adînc, încheie cercul cu zidurile înalte ale rîpei ei drepte.

Cam la trei bătăi de pușcă, în fața unei adîncituri, unde din nou cele două rîuri vrăjmașe se apropie, se zărește stînd drept, căruntă ca un turn singuratic, o stîncă uriașă, care pare că răsare din șes și se zvîrle îndrăzneață spre ceruri. O ramură săracă de tei, pe care o clatină vîntul, se cațără pe creasta ei. Înaltă de patruzeci de picioare, așezată pe o temelie rotundă, potrivit tăiată, mulți călători, ca și mine, la întîia ocolire, o vor lua de departe drept o clădire îndrăzneață, rămasă din străvechi vremuri ; dar cînd te uiți la așezarea ei în șes, departe de mai mult de 500 de pași de orice înălțime, cînd i-ai pipăit cu mîna cremenea dintr-o bucată, în crăpăturile căreia vremea a aruncat un fel de mușchi gălbui, rămîi tăcut și mic în fața mărețului uriaș ; ai de-a face parcă cu una din stîncile scăpate din mînile titanilor trăsniți, ori chiar ca un titan amenințînd iarăși Olimpul, sub o nouă formă. La treizeci de picioare de la pămînt, o muchie mai ieșită a stîncii alcătuiește ca un fel de cerdac, deasupra căruia se înalță creasta, puțintel încovoiată și încununată de o mladă ple-

[1] Textul corect : „ca o grecoaică" — deformarea se datorește ediției din 1908, în care s-au strecurat numeroase erori și transcrieri false ale originalului franțuzesc. Aici, de pildă, s-a transcris greșit și absurd *„comme une fresque"* în loc de *comme une grecque"*.

cată de tei, care a și dat pietrei numele lui, mai mult spre a face să se uite alt nume grozav, pe care ciobanii nu-l rostesc decît în șoaptă și făcîndu-și cruce ca buni creștini.

Ca un adevărat turist care a cercetat Șvițera, țara turnurilor, și ca un om care știe pe de rost pe Dumas, descălecai repede de pe cal și scoțînd din buzunar cuțitul, spre marea uimire a însoțitorilor mei și a unui sătean care se alăturase de noi, zgîriai pe zidul curat un nume necunoscut.

— Boierule, strigă țăranul zvîrlindu-și în sus căciula de oaie, nu vezi colo lîngă rădăcina teiului ceva care seamănă cu un baltag ?

— Unde, voinice ? Colo, sus ? Nu văd nimica.

— Nu se poate, boierule ; este.

— Ei, și ce lucru grozav e coada aceea de baltag ?

Săteanul mă privi c-un fel de batjocură, pe care o ghiceam sub respectul pe care țăranii îl arată de obicei boierimii — și batjocura se vădi mai ales în titlul pe care mi-l dădu el după aceea :

— Domnule, urmă el, pot să-ți spun în două vorbe istoria mănunchiului aceluia pe care eu și toți muntenii îl vedem :

A fost odată în munții noștri un voinic între voinici, groaza granițelor : ispravnicii, zapciiii, cazacii lor și toți ciocoii îi ziceau hoț, iar ciobanii îi ziceau „Vasile cel mare". După ce Vasile cel mare (pe capul lui se pusese 1.000 de galbeni) schimba citeva focuri de pușcă cu ispravnicii, după ce prăda vreun călugăr bogat și pustia cîteva sate unguresti la graniță, după ce spărgea o mănăstire și dobora cu baltagul lui ascuțit pe vreun cazac încăpățînat — venea cu tovarășii lui aici, lîngă piatra asta, și se luau la întrecere, să vadă cine-a zvîrlit mai sus baltagul. Într-o zi, bărdița s-a înfipt în capul uriașului ș-a rămas în ramurile teiului ; și acolo-i și astăzi !

Mă prefăcui c-o văd — dar ciceronele meu vedeam eu că nu mă iertase.

— Ia ascultă, voinice, începui eu iar după o tăcere lungă și tot privind stînca, după ce toate celelalte forme fuseseră împlinite, poți să-mi spui de unde a venit piatra asta pe pămîntul Hangului — căci, după cît mi-i socotința n-oi fi adus-o dumneata ?

— Ferească Dumnezeu ! strigă omul cu nevinovăție, făcîndu-și cruce.

— Atunci de unde-i ?

— Apoi cînd te-i sui pe Ceahlău, ai să vezi dumneata singur de unde a fost smulsă de o altă mînă, nu de-a mea.

— Și altceva nu mai știi despre dînsa ?

— Ba da, domnule, cum nu ?... dar... Și munteanul se scărpină după ureche.

— Ei, spune...

— Apoi asta-i istorie necurată, și popa nu ne lasă s-o spunem...

— Ia ascultă, prietine, tare aș vrea să aflu ce nu te lasă popa să spui ; uite banul ista, să-l dai popei să-ți citească o moliftă, și istalalt, ca să mă pomenești cînd îi cinsti un pahar de rachiu...

— Atuncea îngăduie să-mi fac întîi cruce, căci vedeți dumneavoastră, istoria asta i-o istorie grozavă pentru un creștin, pentru un locuitor din valea asta pe care o hrănește Bistrița...

— Bine, fă-ți cruce, dar grăbește-te...

M-am lungit în iarbă, cu capul răzimat de stîncă, cu luleaua în mînă și cu ochii îndreptați spre crîșma pitorească din Gura Largului, șuvoi lat și mînios pe vremea dezghețurilor, care se lasă în vale dintr-un gîtlej întunecos, bîntuit noaptea, zic muntenii, de duhuri necurate, care se arată drumeților întîrziați.

Daco-romanul — căci acuma-i hotărît că noi sîntem un amestec de urmași ai romanilor cu coborîtorii lui Decebal — își duse mîna la cușma ușor plesnită într-o parte la vîrf, așa cum se vede într-un tablou al domnului Asachi, primi banii, îi puse cu grijă — după ce-i privi și pe față și pe dos — în chimiru-i larg, și se pregăti în picioare să-mi spuie povestea.

Era un flăcău frumos munteanul, subțire-n mijloc, cu pieptul păros descoperit ; ochii îi scînteiau de viață și cutezare ; de pe capu-i ras de trei degete deasupra frunții mici și ușor încruntate, scăpătau plete lungi castanii, care cădeau pe umerii lui largi. Fața-i sălbatică era deschisă ca la toți oamenii de la munte, ca un zîmbet amar totuși, care nu se vede numai la munteni, ci la toți țăranii Moldovei. O pornire firească, ori o amintire le pune această pecete. Un chimir lat de piele de căprioară, cuprinzînd tot ce este trebuincios munteanului : un cuțit frumos, o lulea, o pungă și un amnar lung legat de cingătoare c-o curălușă ori un lănțujel de fier — strînge în jurul coapselor o cămașă lungă, cu mîneci largi, cusută la gît cu arnici felurit colorat și căzînd peste ițari groși. O traistă cu merinde i-atîrnă de gît, opinci, un baltag și un suman scurt, aruncat în voie pe umăr, îi întregeau îmbrăcămintea. Nu-i asta oare o îmbrăcăminte primitivă, pitorească și îndămînoasă, obiect de mirare pentru rarii călători care ne cercetează ? Căci totul e nevinovat, simplu și frumos în poporul acesta incult ; el însuși și obiceiurile-i de om primitor și cu inima deschisă, credințele-i și eresurile-i din vremi pă[illegible] amestecate cu tainele creștinismului ; viața-i aspră și zbuciumată ; bunul lui simț, cu învățăminte cuminți, pe care, deși lipsit de învățătură, i-l dau obiceiurile patriarhale ; tradițiile din vremuri mai bune și deprinderile-i libere. Nu-i oare rușine ca niște străini să-și fi aruncat mai întîi ochii asupra poporului nostru, pe cînd ai noștri petrec copiind pe străini și calcă în picioare și nu bagă în seamă o comoară așa de bogată ?

E cu neputință să dau simplicitatea energică a vorbirii daco-romanului, ale cărui plete aruncate pe spate fîlfîiau în voia unui vînt ușor, venind dinspre Bistrița. Vorbirea moldoveanului e scurtă, ca și a latinului, vioaie și înflorită, cu amestecu-i de idiome scitice. A încerca să traduci dintr-o limbă înseamnă să abați un pîrîu din albia-i de mușchi : în canalul curat săpat, apa nu mai are murmurul de altădată, nici adierile-i singuratice.

V

Cînd soarele rumenește piatra aceasta întunecată, ori o păsărică fără grijă cîntă pe o ramură subțire a teiului deșteptarea zorilor, noi trecem pe aici fără grijă, șuierînd. Dar cînd umbra umple încet-încet văile, și muntele în limba lui spune povești tainice brazilor bătrîni, iar Bistrița, înainte de a adormi, își suspină rugăciunea de sară — atuncea din coastele uriașului scapătă vuiete adînci, glasuri nelămurite, blesteme grozave, ca la o beție mare, și crîșniri de dinți, care înspăimîntă împrejurimile. Chiar Ceahlăul răspunde înăbușit ; rîsete de spaimă, ca cele ale pedepsiților din iad, deșteaptă în cutremur toată suflarea... și la lucirile focurilor, ciobanii văd tremurînd cum se înalță o stafie uriașă. Apele Bistriței fierb și bat înfiorate țărmurile cu spumă sîngerată, mugesc vînturile, brazii își încovoaie crestele mîndre, fiarele urlă-n codri, și luna pălită se ascunde dincolo de zări...

— Pentru că, vezi dumneata, domnule, piatra asta-i piatra dracului !

— Cum a dracului ? Dar atunci de ce-i zice a teiului ?

— De ce ? Odată, un cioban vrednic, cum se găsesc mulți prin părțile noastre, și-a pus în gînd să scape stînca din ghearele necuratului. Într-o bună zi, și-a luat baltagul pe umăr, și-a pus în glugă merinde pe o săptămînă — și a coborît, s-a dus în pădurile de la șesuri. De acolo a adus un pui de tei, care prin munții noștri nu se află. Și după ce a dat la pămînt brazii cei vechi, care împresurau pe atuncea stînca blestemată, s-a aburcat voinicește pînă deasupra. Cățărîndu-se de crengi, înțepenindu-se cu mînile și cu picioarele, a răsădit sus teiul — dar jos nu s-a mai coborît... Mlada a prins rădăcină, dar de atîtea veacuri, iaca așa cum o vezi, tot închircită a rămas...

— Ei, și ce s-a întîmplat cu ciobanul ?

— Nu se știe, domnule.

În vremea de demult, oamenii uitaseră înțeleapta viață a părinților, părăseau slujba Domnului și trăiau în ticăloșie și nelegiuire, uitînd pînă și de pedeapsa dintru început dată de Dumnezeu. În vremea aceea, Diavolul s-a dus într-o zi la Dumnezeu. Domnul l-a primit cu toată cinstea, așa cum se cuvine să se poarte între ei cei mari. Căci adevărat e că Dumnezeu e stăpînul cerului și al pămîntului, dar Diavolul se luptă și el pentru stăpînirea pămîntului cu vrednicie și chiar și domnește el în lume ș-o poartă cum îi place, iar Dumnezeu e stăpîn numai cu numele, și are dreptul să orînduiască mersul vremii, primăvara, vara și celelalte, în care, de altfel, și Diavolul își vîră coada destul de des. Amîndouă măririle purtau pe față pecetea grijilor și îndeletnicirilor lor. Dumnezeu era cu obrazul întunecat din pricina nelegiuirilor din zi în zi mai mari ale oamenilor, ochii însă erau plini de bunătate și era gata să ierte. Iar Diavolul sta dîrz și înțepat, zîmbind cu răutate, căci trebile lui mergeau mai bine decît oricînd și în împărăția lui furnicau ispravnicii, zapciii, ciocoii și alți oameni de toată mîna. S-au pus la masă, și după ce-au băut acolo cîteva paliciuri [1] de vin de Cotnari și de Odobești, li s-au mai descrețit frunțile, și au prins a vorbi de una, de alta.

— Doamne, zice Diavolul, umplîndu-și a patra oară păharul. Ferice trebuie să fie țara unde se face vinul ista de Cotnari.

— Nu prea, răspunse Domnul, abia acum începe să se dezmorțească, dar i-a merge mai bine după cît nădăjduiesc.

— Hei, și istlalt vin de Odobești nu-i rău, are dulce miroaznă.

Au mai cinstit ei așa cîteva butelci, după aceea au prins să vorbească politicale — așa precum se obișnuiește la mese boierești. Dumnezeu se jăluia de orbirea oamenilor, de stricăciunea tuturor de sus pînă jos, de minciună, de lene, de fățărnicie — căreia boierii îi zic „politeță" — de nerușinarea femeilor, de zgîrcenie și destrăbălare, de îngîmfarea care se razimă nu pe destoinicie, ci pe parale. Iar Diavolul dimpotrivă arăta — și știa el de ce — că toate merg strună și că tocmai omenirea e cel mai de căpetenie lucru pe care l-a făcut Dumnezeu pe lume. După cum se știe, smerenia nu prea-i partea Diavolului.

Cam amețit de băutură, a început să strige :

— Știi ce, Doamne ? Măria-ta ești prea bun, de te mai necăjești cu asemenea ticăloși...

— Da, meștere Satana, ticăloși cît vrai, dar sînt copiii mei.

— Halal copii, n-am ce zice. Dar mai degrabă-s ai mei, căci deși le-ai trimes potop, războaie și arhangheli, ei mai degrabă urmează sfaturile mele.

[1] *Palici* — păhărel mic ; capacitatea : 50 grame.

Dumnezeu a tresărit, apoi a spus cu linişte :

— Tocmai asta mă mîhneşte mai mult.

Diavolul deocamdată n-a răspuns nimic, ochii lui însă scînteiară năprasnic. Cu glas tremurător şi prefăcut, vorbi :

— La urma urmei, stăpîne, toţi oamenii aceştia sînt nişte nemulţămitori şi nişte răi. Ia uită-te cum merge lumea, bisericile cad în risipă, călugăraşii se duc şi popii nu mai cred ; duminica nu se mai înalţă tămîie la cer. Să fiu în locu-ţi, stăpîne, le-aş arăta eu — le-aş trimete iar ca-n vremurile vechi o pedeapsă, să le vie mintea la loc. Ştii, Doamne, că mie îmi place să te slujesc. Dacă binevoieşti — pot să mă însărcinez cu pedepsirea oamenilor.

Diavolul, potrivind ura pe care o are el asupra neamului omenesc cu tăcuta mîhnire a lui Dumnezeu, voia să-şi potolească ura aceasta zdrobind pe oameni. Pe puterea lui punea el mare preţ.

— Ei, stăpîne, zice iar, văzînd că Domnul tace, ce zici ? Primeşti ?

— Primesc, răspunde Dumnezeu, dar c-o tocmeală.

— Bine, să vedem.

— Dacă nu-i izbîndi, să nu ceri ajutor de la mine.

Diavolul zîmbi cu dispreţ.

— Asta — jur.

— Pe ce, jupîne Diavole ?

— Chiar pe mine, stăpîne.

Diavolul se socotea măreţ în clipa aceasta, şi obrăznicia lui spori.

— Mai mult chiar, adaose el, eu ţi-oi pedepsi pe ticăloşii aceştia chiar fără să mă slujesc de toate puterile mele.

Şi grăind, apăsa asupra vorbelor acestora.

— Da' ştii tu, jupîne Satana, că eşti cam lăudăros pe ziua de azi ?

— Se poate, dar e aşa cum spun eu.

— Nu cred.

— Cum ?

— De ce mijloace vrai tu să te slujeşti ?

— De unul singur, de potop.

— Ia lasă, dragă, oamenii nu se mai tem de apă, de cînd au iscodit vapoarele... Potopu-i lucru vechi...

— Tare bine, îl întineresc eu.

— Ia ascultă, îţi mai spun încă o dată că n-ai să faci nimic.

— Ba mă pun rămăşag că fac.

— Pun şi eu prinsoare că nu faci...

— Bine, dar pe ce ne prindem ?

— Ascultă, zice Dumnezeu, mă ştii darnic şi blajin. Toţi au slăbiciuni — şi slăbiciunile tale sînt obrăznicia şi o fudulie fără păreche. Dacă pierzi rămăşagul, ai să rămîi ca şi pînă acuma ; dacă cîştigi, uit tot ce s-a petrecut între noi şi te fac iar mai mare peste îngeri.

Atunci, cu neruşinare, Satana a slobozit un rîs prelungit ; şi oamenii de pe pămînt socotiră că a tunat în ceruri.

— Ia ascultă, jupîne Satane, ştii că eşti obraznic ?

— Mă rog de iertare, stăpîne, dar la noi în iad uiţi cum să te porţi cu lumea.

— Atuncea adă-ţi aminte de-acu înainte.

— Iartă-mă iar, stăpîne, dar pe cînd hotărîm ziua ?

— De azi în trei zile.

— Tare bine ; am două zile şi douăzeci şi patru de ceasuri fără cîteva clipe — mai mult decît îmi trebuie.

După vorbele acestea, întovărăşite de un zîmbet drăcesc, Satana şi-a luat rămas bun de la Dumnezeu, şi desfăşurîndu-şi aripele uriaşe îşi dădu drumul în văzduh, şi se duse să steie de vorbă cu nişte filozofi fără nici o para în

pungă, care cu orice preţ voiau să aducă pe pămînt bunătatea din vremurile vechi, şi mai ales rîvneau împărţirea bunurilor.

Şi-a treia zi, noaptea, era vreme de furtună şi munţii păreau că se clatină din temelii. Vuietele văilor se amestecau cu mugetele tunetului ; prin pînza luminoasă şi repede a fulgerelor, cădea ploaia cu găleata. Şuvoaiele crescute deodată se rostogoleau din măruntaiele munţilor, mînioase ; în drumul lor nebun şi rătăcit duceau bucăţi de stîncă şi brazi întregi dezrădăcinaţi de vijelie. Zgomotînd cu grozave răsunete, brazii pîrîiau în codri, dărîmaţi ca sub lovituri de secure, şi vîntul prăvălit în hău mugea cu îndrăcită mînie.

Dar încet-încet furtuna se domoleşte, ploaia conteneşte. Luna, gînditoare şi mîhnită, ca o mireasă părăsită, îsi mişca încet faţa argintată deasupra Ceahlăului şi se ascundea în dosul vreunui nour, rămăşiţă a furtunei, pe care un vînt uşor îl mînă cătră miazănoapte. Florile scuturau ca boabe de mărgăritare picăturile ploii, răspîndind mireasmă dulce şi subţire, ca după vijelie. Ramurile se ridicau încet şi glasul depărtat al şuvoaielor tăcea din vreme în vreme. Umbra uriaşă a Ceahlăului bătrîn se lungea pe vale, însă ca o înfiorare peste fire... Ici-colo raze pălite de lună străbăteau printre nouri, albeau undele fugare şi intrau iar în ascunzişul lor din văzduh. Întreaga fire, aşa de frumoasă de obicei, aşa de gingaşă, cu miresmele ei, cu zîmbetele ori cu plîngerile ei, care picurau după furtună de pe orice frunză, părea în noaptea aceea în stăpînirea unei uimiri nespuse, ca un om care ar trece nepăsător pe lîngă o femeie frumoasă.

În vremea asta, pe malul drept al Bistriţei, deasupra Buhalniţei, pe piscul Grohotişului, un cioban deşteptat de furtună îşi aţîţa iar focul, ca să-şi usuce opincile. Un cîne de la stînă, mînios, porni o plîngere grozavă de urlete,

cuprins ca de cumplită spaimă. În ţarc, oile, berbecii şi caprele se zbăteau. Ciobanul slobozi chiote lungi şi cumplite — Hu-hu ! — care alungă fiarele. Răsunetul tremurător se deşteptă în munţi ; din rîpă în rîpă, vuietul se prelungi ; dar în loc să se zvîrlă spre pădure, cînele, cu coama zbîrlită şi cu spume la gură, se ghemuia în cioban. Caprele şi oile nu mai aveau astîmpăr. Ciobanul îşi făcu cruce de trei ori, socotind în gîndul lui că nu-i lucru curat. Se uită în juru-i, şi deodată, pe nesimţite, îşi aţinti privirile, ca fermecat, asupra Ceahlăului. Luna cobora încet-încet după o stîncă, valea era cufundată în întuneric, numai fruntea pleşuvă a Ceahlăului, luminată, se desfăcea albă din umbra nopţii, care stăpînea poalele muntelui, îi cuprinsese şi coastele şi se urca încet-încet spre vîrfuri. Înspre partea văii, pe marginea stîncii care încununează Ceahlăul, era aşezat cineva negru, mare. Alene, plecat într-o rînă, cu mîna dreaptă se sprijinea de un bolovan, adus în sus, anume pus parcă acolo spre a sluji de parmaclîc aşezăturii. Ochii îi scînteiau ca focuri rătăcite pe munţi şi cătau spre vale plini de răutate. Umbra lui se zugrăvea pe stîncile mai înalte care împresură muchea spre Ţara Ungurească, creştea şi scădea pe măsură ce trupul se mişca. Şopotul izvorului limpede şi rece care ţîşnea dintr-o stîncă părea că-l leagănă mîngîietor în gîndurile lui. Noaptea era tîrzie ; se zărea geana de ziuă.

Un zgomot grozav se auzi, şi cu mîna tot răzimată de stîncă, umbra zvîcni în picioare. „Hai ! zise, a venit ceasul, am cîştigat rămăşagul ; a mea e lumea.“ Aici iar rătăci un zîmbet drăcesc pe buzele ei. „Şi poate, urmă, poate n-are să mă mai puie în capul cetelor îngereşti...“

La vorbele acestea, Diavolul (căci el era) îşi desfăcu aripile. Ridicînd dintr-o clătinătură stînca, pluti o clipă pe deasupra Ceahlăului. Se îndrepta spre gura Bistriţei — cînd o chemare ascuţită sună în văi. Era cîntecul de veghe

al cucoşului. Şi ştii dumneata, domnule, că noaptea e a Diavolului, de cu seară pînă la cîntători. Iacă aşa. Diavolul se cutremură, îşi descleştă ghearele, şi stînca pe care o vezi a căzut greu.

Trei zile şi trei nopţi a plouat cu mînie. Şuvoaiele duceau departe pe Bistriţa revărsată bucăţi de case, brazi fărîmaţi, stejari uriaşi şi trupuri zdrobite. Numai piatra a rămas pe loc şi se împotriveşte şi fulgerului, cînd trăsneşte pe vîrful ei. Diavolul îşi făcuse planul să oprească Bistriţa din cale, şi apele, crescînd într-una din clipă în clipă, să reverse şi să înece lumea.

Cîteodată, în nopţile urîte, se aşează iar pe stînca de sus... Atunci, ca la o vrajă, toate tac, şi toate focurile se sting...

Daco-romanul îşi isprăvise povestea. Eu mai stătui încă cîteva clipe în faţa uriaşului, în admirare, trăgînd din ciubucu-mi drag şi suflîndu-i în nas liniştite şi măreţe învăluiri de fum. Apoi după ce mai trecui o dată cu cuţitul peste numele pe care-l scrijilasem, de teamă să nu se şteargă prea curînd, mă zvîrlii pe cal, lăsîndu-l în seama diavolului.

Pe cînd treceam în vad Bistriţa, ca să mergem să facem cunoştinţă cu rachiul prinţului Cantacuzino de la crîşma din Gura Largului, ţăranul meu îmi zise :

— Ciudat lucru ai mai făcut şi dumneata, domnule...

— Ce lucru, măi voinice ?

— Apoi ce făceai cu cuţitul dumitale... ? frumos cuţit, n-am ce zice...

— Îmi însemnam numele.

— Şi pentru ce ?

— Pentru ca alţi călători, care-or veni după mine, să-l vadă.

— Muncă prăpădită, domnule, ori vrai să şăguieşti... De douăzeci şi cinci de ani, de cînd cunosc Piatra-Teiului, deşi trec pe-aici o mulţime de boieri şi de ciocoi, n-am văzut pe unul macar oprindu-se, dar încă să-şi scrie numele !...

Cititorule şi respectabil public, pentru că soarta, care orînduieşte aşa de ciudate lucruri cînd îşi dă osteneala, a vrut ca amintirile unui călător, îngropate în portofoliul lui, şi care nu-s cu adevărat frumoase decît în amintire, să ajungă obiect de publicare, declar, părăsind orice amor propriu, că eu mă dau frumuşel deoparte şi las pe Diavol să se descurce cu dumneavoastră cum o putea. Treaba lui ş-a dumneavoastră. — Am zis.

IAȘII ȘI LOCUITORII LUI ÎN 1840

(Fragmente)

Iașii a început de cîtăva vreme să ațîțe curiozitatea publicului european, nu în chip excentric, prin el însuși, ci ca scaun a principatului nostru și deci ca un punct al marei chestiuni a Orientului.

Pînă în 1830, orașul acesta — așa de interesant prin moravurile tuturor popoarelor care au călcat pămîntul celor două principate, de la dacul rătăcitor și sălbatic, de la romanul de pe Tibru, de la toate hoardele nomade care-și croiseră prin vechea Dacie pierdută o cale sîngerată spre a se năpusti în inima imperiului pînă la musulman, léah și ungur, pînă la grec și în sfîrșit pînă la rusul de azi care se pretinde regeneratorul nostru politic, moravuri necunoscute adaptate la moravuri cunoscute, obiceiuri barbare altoite pe obiceiuri antice, patriarhalismul pastoral topit în servitutea feodală, misterele creștinismului încrustate pe miturile păgîne, superstițiile poetice ale evului mediu încrustate în secătuitoarea necredință a veacului, tot ce-i vechi și ce-i nou, Occidentul și Orientul topite într-un tot nedespărțit, cimentate de vremi și împrejurări așa fel încît clădirea s-ar dărîma dacă ai scoate o singură piatră — Iașii, încă o dată pînă în 1830 nu era cunoscut lumii decît din buletinele armatelor imperiale rusești și, în cercurile lite-

rare, din cîteva relații scurte și nu tocmai exacte ale cîtorva călători, baronul Trott[1] și alții. Un italian, de numele căruia nu-mi aduc aminte, care petrecuse în Moldova cu nădejdea vană de a strînge repede avere, în povestirile lui amestecă amărăciunea dezamăgirilor lui personale ; consulul Wilkinson, afară de cîteva generalități, e inexact ; unul singur, un neamț cu numele Wolf, în lucrarea lui a rezumat cu discernămînt și cu gust moravuri, istorie, caracter, guvern ; dar cartea aceasta acuma e veche, și, afară de oarecare lustru local, toate s-au schimbat. Wolf era bun pentru vremea în care scria ; astăzi însă, cînd se judecă și se privesc lucrurile dintr-un alt punct de vedere, ar duce în rătăcire, fără voie, pe cetitorul care n-ar putea să-l puie față în față cu propria-i experiență.

Totuși, de la tratatul de București, din 1812, de la lupta libertății și emancipării elenice, a cărei primă scînteie pornită de pe malurile Prutului a făcut să izbucnească imensul vulcan al Eteriei, în sfîrșit de la cel din urmă război împotriva turcilor, orașul nostru ieși puțin din adîncul întuneric, din care nu l-a putut scoate nici moartea lui Potemkin.

Tradițiile populare, fragmentele informe și risipite ale cîtorva cronici vechi se contrazic fără încetare, și se contrazic mai ales cu un rest de inscripție găsită, nu de mult, pe o marmoră ciuntită, în săpăturile vechiului fort roman *Caput Bovis*, la Galați. Tradițiile duc întemeierea lui la niște vremuri foarte depărtate : Cantemir, care e autoritate în ceea ce privește Moldova, pune obîrșia lui în seama lui Ștefan al V-lea cel Mare, și vorbește astfel în capitolul [al] IV [-lea] al *Descrierii Moldovei :*

---

[1] Corect : *de Tott* (vezi ca și pentru ceilalți călători pomeniți aici de Russo, lucrarea lui N. Iorga, *Istoria românilor prin călătorii).*

„Acesta este scaunul țării, pe care l-a mutat Ștefan-vodă acolo din Suceava, ca să poată apăra țara mai bine din mijlocul ei, de către năvălirile turcilor și ale tătarilor, pentru că el prea bine vedea că nu putea să se apere așa lesne din Suceava, deoarece este depărtată de hotarul turcesc. Mai înainte de aceasta era tîrgul numai ca un sat prost, întru care abia se așezase trei ori patru gospodari. și avea și o moară în care era un morar bătrîn, căruia-i zicea Ion (sau după cum se zice în limba proastă, *Iaș*). Numele acestui om, domnul l-a dat orașului pe care l-a făcut, întru care a zidit întîi și o biserică întru cinstea sfîntului Nicolai, care este acum biserica cea mare, și după aceea și alte palaturi pentru dînsul și pentru boierii lui a clădit. Iar Radu-voievod l-a împrejmuit cu zid..."

Astăzi nu se mai zărește nici urmă de ziduri și alte înfrumusețări de care vorbește Cantemir, afară de ruinele impunătoare ale palatului domnilor noștri — care însă nu e vechi și a ars în 1827, în focul ce a distrus aproape în întregime tîrgul. Dintre biserici, vrednică de luare-aminte e Trei Ierarhi, prin îndrăzneața-i structură gotică, și prin sculpturile bizare care-i împodobesc zidurile din-afară — cu atît mai mult, cu cît asemenea monumente sînt rare la noi. Cu privire la biserica aceasta, se povestește de un fapt destul de curios :

Evlavia domnilor și boierilor împodobise Trei Ierarhii — mai cu osebire între toate celelalte biserici. Zidurile pe dinlăuntru erau bogat zugrăvite și aurite. Pe vremea Eteriei grecești, turcii, pătrunzînd cu puterea înlăuntru, îi dădură foc, socotind în neștiu...ea lor lăcomie că zidurile erau de aur masiv ; dar văzînd că aurul nu curge, stînseră ei singuri focul.

Iată acum pe ce se întemeiază cea din urmă părere, care pune în seama romanilor zidirea orașului nostru și

care ar părea probată prin restul acela faimos de inscripție găsit în ruinele cetății *Caput Bovis* :

— — — HOC GRAT — — —
— — — NUNTIA — — —
— — — (LEG : ESSENS) — — —
— — — QVARES HAN — — —
— — — C. ROC — — —

Un patriot luminat, d. Săulescu, profesor la Academia din Iași, a demonstrat că legiunea *Iassii*, tăbărînd în acest loc, s-a alcătuit aici un tîrg, care încet-încet, ca și alte orașe dace, a dobîndit de la Roma privilegiul de a fi recunoscut oraș municipal sub numele de *Municipium Iassiorum*.

Simțimîntul domnului Săulescu și acel al lui Cantemir, oricît de depărtate ar părea unul de altul, se pot totuși împăca destul de bine. E fapt cunoscut că după năvălirea popoarelor legiunile dace și dunărene au fost retrase și țara rămăsese fără apărare. Iașii, ca și atîtea alte tîrguri, se supune soartei, și așezat fiind la marginile împărăției și a Daciei, în drumul hunilor, slavilor și tătarilor, se stînse cu desăvîrșire. Așa fel Ștefan cel Mare a putut să fie întemeietorul lui. Dată fiind lipsa de istorici, dat fiind întunericul neștiinții și al barbariei, nu-i de mirare să fi rămas ca o tradiție nedeslușită numele Iaș, atribuit unui morar — nume pe care Ștefan l-a dat tîrgului său, fără să știe că așa îi zicea de veacuri. Cînd eroul leșilor, Sobieski, a pustiit Iașii în retragerea lui din 1687, se mai puteau vedea încă urme de ziduri.

Dar lăsînd feluritele păreri asupra întemeierii și obîrșiei Iașilor, și încercărilor veacurilor, cărora sînt supuse toate lucrurile omenești, după eterna lege — să aruncăm o privire asupra așezării, asupra moravurilor și locuitorilor lui, asupra amestecului de inovații altoite pe vechile da-

tini, care alcătuiesc un fel de mijlocie pitorească între moravurile asiatice şi moravurile Occidentului. Iaşii e ca maşinile acelea complicate, cărora trebuie să le cunoşti amănuntele şi resorturile ascunse, fără să-i pricepi ansamblul.

Regulamentele nouă care stăpîneau Moldova, atingerea cu armatele ruseşti, care au brăzdat Principatele, vizitele cîtorva călători, roiul acela de tineri care au petrecut în oraşele europene în mijlocul unei vieţi şi al unor obiceiuri diametral opuse obiceiurilor şi vieţii liniştite şi aşezate din patria lor au schimbat faţa Iaşilor, introducînd alte vederi, alte idei şi un fel de a privi lucrurile. Ca în orice ţară pe cale de regenerare, sînt la noi două principii care stau în luptă, o luptă înăbuşită, însă uriaşă şi necontenită, între bătrîn şi tînăr, între obiceiul căzut şi veşted şi inovaţia cutezătoare, plină de putere şi de viaţă ; o luptă pe moarte între vechi şi nou, în care biruinţa greu cîştigată va fi a celui din urmă. După părerea mea, aici e un vrednic subiect de cugetare pentru observatorul filozof : de o parte geniul unui secol care nu se sprijină decît pe amintirea trecutului, şi de alta, geniul unui secol al vremii nouă, puternic şi nervos — deşi e înfăşurat încă în scutecele copilăriei şi a imitaţiei necugetate. În punctul acesta am ajuns noi astăzi. Las pe altul mai dibaci decît mine să aleagă nuanţele şi să deducă urmările necesare şi fireşti. Tocmai în clipa regenerării noastre politice şi intelectuale a apărut printre noi d. *Girardin* [1]. Scrisorile lui au dat Europei noţiuni precise, elocvente, însă nu îndestul de întinse. D. Girardin a dat probă de mare tact, de observaţie fină, limpede, repede ca gîndul şi adevărată

[1] *Saint-Marc Girardin* (1801—1873), literat şi om politic francez. A manifestat interes pentru propăşirea Ţărilor Româneşti, ajutînd pe unii dintre tinerii luptători pentru această cauză în străinătate.

— dar domnia-sa a petrecut prea puţin printre noi, ca să poată vedea contrastul oraşului nostru bizar. Moravurile, obiceiurile noastre, caracterul nostru sau acela pe care ni-l dau împrejurările ar fi un material nou, original ; şi cu toate că pînă acum n-a apărut nimic în această privinţă trebuie să nădăjduim că va veni într-o zi un român care va umbla prin ţară, cercetînd toate pietrele, toate mănăstirile, întrebînd amintirile înmormîntate, întorcînd poalele redingotei şi anteriului, benişul şi jiletca, calpacul umflat şi pantalonul modern, spre a le întreba de taina amestecului lor şi de soarta care le aşteaptă.

E supărător pentru noi că după d. Girardin am primit vizita domnului La Battu. Puţinele lucruri care privesc Moldova — cu părere de rău o mărturisim — sînt neexacte. S-ar părea că cei opt cai care purtau repede pe d. La Battu prin principate, l-au împiedecat să vadă ceva, şi frica de friguri, alungîndu-l din Iaşi după puţine zile, l-a făcut să nu-şi mai poată revedea notele. De altfel aşa fac mulţi călători ; cîteodată proverbele au mult bun-simţ.

Iaşii se întinde domol pe spinarea uşor înclinată a unei coline lungi, îşi cufundă brîul în rîuşorul Bahluiului, mîlos în cursul lui ca şi la izvor, şi se întinde pînă în mahalaua zisă a Tătăraşilor, unde oraşul se opreşte deodată, lîngă o rîpă adîncă, străbătută de o aţă de apă gălbie şi murdară, deseori secată. Nimic mai pitoresc primăvara decît priveliştea pe care o înfăţişează de departe acest Tătăraş, faimos între toate mahalalele oraşului, din pricini pe care nu-i nevoie să le mai înşirăm aici.

Grămezi de căsuţe albe şi cochete stau împrăştiate ici şi colo, înconjurate de pajişti verzi, de grădini, de arbori ; cîteva biserici contrastînd cu micimea căsuţelor înalţă cruci argintii ; şi deasupra crestei dimpotrivă un tufiş de copaci pe verdele cîmpului stăpîneşte totul. Dacă ar fi o

punte de sîrmă peste rîpă, ar fi Friburgul[1] din partea de miazănoapte, fără sălbatica și limpedea Sarină. Orice iluzie însă încetează pe dată ce încerci a intra în dedalul acelor așa-zise străzi...

Iașii înșiși este un monstruos amestec de clădiri masive ori elegante, de palate și de magherniți împrejmuite de ogrăzi nemăsurate ; pe ulițele lui furnică lucruri de la țară, lux îmbielșugat, echipaje repezi, livrele, toalete pariziene ori vieneze, zdrențe franco-moldave, fizionomii vesele, aspre, originale, felurit îmbrăcate, ca pentru un bal mascat. Populația lui de 60.000 de suflete e tot așa de felurită ca și costumele, și un observator de moravuri, stînd la fereastră o jumătate de ceas, ar avea de observat destul ca să poată face cunoștință cu zece popoare și să călătorească totodată în Franța, în Germania și în Orient.

Ici deosebești pe ovrei cu anteriul negru dintr-o stofă căruia poporul îi zice pielea dracului, lipit de trup, cu cușma blănită de osebite forme, cu cei doi zulufi indispensabili coborînd în lungul tîmplelor și încurcîndu-se de obicei într-o barbă pe care niciodată n-o rade. Pantaloni de nanchin cu niște șușăniți care atîrnă ; colțuni și papuci, care au fost odată albi, complectează pe ovreiu [...].

Colo stă armeanul, adevărat copil al leneșului Orient, grav și tăcut ca un turc, cu picioarele încrucișate pe tarabă ; în îmbrăcămintea lui mai păstrează neprețuiții șalvari, în care la nevoie s-ar putea ascunde zece parizieni de-ai noștri, giubeaua largă și anteriul elegant și ușor. Dacă nivelarea înnoirilor a pătruns în magazia lui, stă lungit pe divan, cu un aer stîngaci, fumînd și vînzînd pașnic tutun turcesc, care aici se fumează în cantități uriașe.

Ici vezi pe lipoveni, vechi sectari pribegiți din Rusia. O ramură a lor numeroasă, fugită sub numele de rusnaci,

[1] Oraș în Elveția, pe rîul Sarina.

a populat Galiția. Sînt oameni nalți, sălbatici la înfățișare; și-au păstrat îmbrăcămintea, adică o bluză în cadriluri coborînd peste niște pantaloni largi, ziși „pantaloni căzăcești", și poartă barba „mujicilor", sînt birjari, grădinari, zidari și beau foarte mult, precum arată și o zicătoare moldovenească.

Uite dincolo neamțul, liniștit și meșter, lucrînd conștiincios, la părechea de ghete și care, neavînd bere de Ratisbona, îi place totuși să tragă planuri de război pe masa umedă și judecă campaniile lui Napoleon, deșertîndu-și paharul de vin moldovenesc. Pentru dînsul toți mușteriii sînt *măria-ta*, *înălțimea-voastră*, ori *domnul conte* și *domnul baron* ; are mare dragoste pentru conți și baroni, măcar că la noi nu se află așa ceva.

Pe ici, pe colo sînt sămănați mii de indivizi, greci, sîrbi, bulgari, neamuri corcite, care sînt băcani, pitari, hangii ori mai curînd crîșmari-bucătari, mijlocitori, în luptă de moarte cu ovreii care se amestecă în orice meșteșug, în haine bizare, împrumutînd de la un popor comanacul[1], de la altul surtucul, de ici anteriul pe pantaloni cu chingi.

În sfîrșit, vin copiii faraonilor, enigmaticii eghipteni, ori *bohemieni*, cum le zic franțujii, *gitanos*, *zingari* în spaniolește, *țigani* pe moldovenește, care au dat gata pe un tinerel fruntaș al literaturii naționale[2] ; amestecați cu sîngele indigen ori cu alte rase curate, cu fețele arse și întunecate, vorbind pe nas, cu pieptul descoperit, nepurtînd alt veștmînt decît ceea ce trebuie pentru a nu călca cele dintîi principii ale bunei-cuviinți cu femeile lor ne-

[1] *Comănac* — căciuliță de postav, cilindrică și joasă, de obicei purtată de călugări.

[2] Aluzie la Kogălniceanu, care, în tinerețe, scrisese un entuziast studiu pe această temă : *Schiță asupra istoriei, obiceiurilor și limbii țiganilor, cunoscuți în Franța sub numele de bohemieni* (în l. franceză), 1837.

rușinate și înspăimîntător de murdare, popor ciudat cu care viețuim de veacuri fără să-l cunoaștem încă, nenorocit și gol, trăind totuși vesel și fără grijă subt cortul nomad, furînd, cîntînd din scripcă prin crîșme, necunoscînd altă religie și altă patrie decît șatra și cerul. Deși reduși la o robie adesea mai mult închipuită decît reală, țiganii rătăcitori, adevărați beduini ai deșerturilor, sînt mai puțin disprețuiți decît ovreii, pe care-i disprețuiesc. Porecla umilitoare de țigani, care avea în ea tot ceea ce închipuirea castelor mîndre voia să arate mai josnic, nu mai este în zilele noastre așa de temută. Țiganii se apropie pe nesimțite de localnici ; cea mai mare parte dintre cei care locuiesc în oraș sînt potcovari, bucătari, slugi în casele stăpînilor și luătari minunați ; dacă ar fi să credem ceea ce spune d. G. — apoi sînt mai buni muzicanți decît Couna, Schultzer, Verner și alții, care desfătează Iașii. Țiganii aceștia așezați și-au uitat limba lor.

Cu căciula pe o ureche, nalt și voinic cu vorbă deschisă, pitorească și energică, vine daco-romanul, care a păstrat de la părinții lui daci îmbrăcămintea și de la romani graiul.

Odihna orașului, belșugul prăvăliei, el le disprețuiește; lui îi trebuie aer ; copil al lui Cincinatus [1], lui îi trebuie stuhul satului, îi trebuiesc boi, vaci, oi, turme mugitoare și plugul hrănitor. O pădure de păr lung, castaniu, ras ori scurt, tăiat deasupra unei frunți de mărime mijlocie umbrește un cap expresiv pe un gît mic, însă cu mușchi puternici, împlîntat și el pe un bust potrivit... În mișcări e domol ; e liniștit — însă fără milă, brut... sălbatic, ca un puhoi revărsat cînd se răscoală pentru dreptul lui ; ca un miel, cînd știi cum să-l iai ; ignorant nu din vina lui,

[1] *Lucius Quintus Cincinatus* (460 î.e.n.), consul și dictator roman, vestit pentru simplitatea vieții lui și lipsa de ambiție politică.

ci din pricina unui lanț lung de împrejurări, păstrînd totuși în ignoranța lui un bun-simț prețios și o judecată dreaptă ; adesea filozof cu atît mai surprinzător, cu cît mai puțin te aștepți la așa ceva ; ascunzînd subt învălișul acesta, care pare gros la prima vedere, simțimîntul soartei lui nedrepte ; de altfel slobod în critica lui, își strigă cu glas tare tînguirile. Să dăm cîrmuirii de azi dreptul ei : pe cunoștința caracterului și simțimintelor poporului moldovenesc a așezat orînduielile dintre proprietari și vecini, cum și la noi țăranul nu e proprietate și poate să se mute unde-i place, proprietarul care-și înțelege interesele are totdeauna grijă să se poarte bine cu muncitorul de pămînt. Îmbrăcămintea daco-romanului e simplă, ca și moravurile-i pastorale ; o cămașă lungă cu mînici slobode i se scoboară pînă deasupra genunchiului, acoperind vara izmene largi și iarna ițari strîmți încrețiți pe picior, și peste acestea un chimir lat de piele de căprioară, împodobit cu felurite alămuri, după gusturi ; un cuțit lung face parte numai-decît din îmbrăcămintea lui ; mai adaogă la asta o lulea scurtă și o pungă cu băieri ; și cele dintăi încălțări pe care le-au născocit ciubotarii pămîntești, opincile străvechi, îi apără picioarele. Pe ploaie și vremea rea, el aruncă în voie pe umeri un suman scurt, strîmt, dintr-o stofă de lînă impermeabilă, pe care o fabrică ei singuri ; iarna, ca și țăranii ruși, poartă cojocul, care e o blană de oaie, cusută și înflorită cu roș și galben.

Alăturea de daco-roman, umblă femeia lui ; după o datină moștenită fără îndoială de la vrednicile matroane romane, poartă capul îmbrobodit cu un ștergar lung, pe care biserica îl impune în clipa solemnă a cununiei, și care totuși nu ascunde totdeauna amatorilor o față albă, fragedă, obraji rumeori, ochi vii, smalțul curat al dinților și zîmbetul rușinos și cochet al țărancelor. Fetele umblă cu capul gol — drept pe care abia așteaptă să-l piardă.

îmbrăcămintea ș-a unora ș-a altora se alcătuiește dintr-o cămașă foarte curată, lungă pînă la glezne ; o bîrneață [1] le încinge mijlocul scoțînd și rotunjind sîni elastici, și prinzînd o catrință închisă la culoare, așezată cu meșteșug și așa de strînsă pe șolduri, încît le zugrăvește foarte bine toate formele bogate. Un picior cînd micuț, cînd mare, după capriciul naturii, de obicei gol, intră într-un papuc. Cercei, șiraguri de hurmuz [2], amestecate cu salbe, fac parte din găteala lor. Vă încredințez că sînt unele mîndruțe din acestea strînse în catrințe, care te pot face să-ți pară rău că în Moldova, unde sînt destule obiceiuri și frumoase privilegii, poporul n-a vrut niciodată să recunoască gingașul „drept al seniorului“.

Neamurile acestea amestecate vorbesc fiecare în limba lor : rusește, nemțește, grecește, leșește, și-n alte idiome stîlcite și barbare ale tuturor limbilor și ale tuturor timpurilor : peste toate stăpînește româneasca, limba limbilor pentru popor. Boierii cei mai de sus au dat limbii franțuzești stăpînire în saloane și în corespondențele intime ; de graiul moldovenesc se slujesc la tribunale și cu oamenii lor : iar greceasca o vorbesc numai acei care nu pricep nici franțuzește, nici moldovenește. După pilda damelor elegante și *fashionabile* [3] boierimea de a doua mînă nu vorbește decît de Balzac și Soulié [4], de Lamartine și Hugo, de Kock [5] și Dumas ; mai ales pe Paul de Kock îl adoră ! Pășind pe urmele boierimii de al doilea rang, bo-

[1] *Bîrneț* — cingătoare îngustă peste catrință.
[2] *Hurmuz* — mărgea de sticlă imitînd mărgăritarul.
[3] *Fașionabil* — care ține la modă.
[4] *Frédéric Soulié* (1800—1847), romancier și dramaturg francez, caracterizat printr-o imaginație extravagantă și un stil bombastic.
[5] *Paul de Kock* — (1794—1871), romancier francez, evocator al micii burghezii într-o manieră sentimentală și superficială, care i-au asigurat o răspîndire largă în rîndurile publicului lipsit de exigență artistică.

ierii de treapta a treia, a patra, a cincia, etc. (căci nu știu bine cîte spițe sînt la scara boierimii), n-au ajuns decît la clasici, așa încît o să auzi în Iași pe toată lumea vorbind franțuzește fără să-nțelegi un cuvînt. Cei cărora le plac echivocurile au de lucru în Iași. Gramaticii găsesc o limbă minunată cu inversiuni poetice, cu construcții îndrăznețe, neauzite, amestecată cu nemțește, grecește, rusește și moldovenește. În general noi sîntem vrăjmașii purismului. Accentul grotesc și schimonosirea de cuvinte a nemților și mai cu seamă a țiganilor și ovreilor sînt puse zilnic la bir, și de ele se leagă, cu vorbe vesele și cu două înțelesuri, o mulțime de anecdote locale, expresive, dar cu neputință de tradus. Avem și noi englejii noștri.

Între toți oamenii aceștia se amestecă, care sus, care jos, o mulțime de profesori și de artiști de tot felul și din toate țările, aducînd și ei figurile și costumele lor între aceste costume și figuri heteroclite. Dintre ei, prea puțini se întorc la penații [1] lor, pentru că pe nesimțite iau și ei înfățișarea țării și caracterul pămîntean. În sfîrșit peste toate, înconjurată de toate prestigiile aristocrației de naștere, de bogăție, de demnități, de slujbe, plutește rasa nobilă, rasă cu deosebire amfibie, care își petrece jumătate de vreme în droșcă, și cealaltă parte alene pe un divan moale.

Închipuiți-vă acum amestecul tuturor acestor rase, popoare, caste, cu culoarea lor locală, cu costumele pestrițe, cu moravurile lor particulare, cu înfățișările foarte deosebite, într-o atingere zilnică, întîlnindu-se, salutîndu-se pe uliți, grămădindu-se într-o anticameră, strîngîndu-și mîna într-un salon, fără uimire și curiozitate. Înfățișați-vă pe cazacul cu pantaloni largi și cu fireturi roșii bînd c-un țigan pe jumătate gol, pe grenadirul din oștire cu un țăran,

[1] *Penați* — divinități ocrotitoare ale căminului și familiei.

un cavaler modern în trăsură alături de o antichitate a cărei haină este un vis al închipuirii pentru alte popoare; un boier cu anteriu dînd o audienţă interesată unui ovrei ori armean. Caste, popoare, rase cu trăsături distincte, care ar merita fiecare cîte o carte ! Păcat că literatura indigenă nu exploatează mina fecundă pe care o are sub ochi şi petrece scîlciind producţiile străine ! Poate aici e momentul prielnic să strecurăm cîteva linii ale unuia dintre *Dumaşii* literaturii moldoveneşti : e o traducţie *ad-litteram* şi nimic mai mult :

„Nimic, zice d. N.[1] într-o spirituală critică a societăţii ieşene, nimic nu-i mai plictisitor decît oraşul Iaşilor pentru un călător străin, care n-ar avea un nume cu particula *de,* şi care ar fi mai ales împovărat de afaceri şi nu şi-ar putea îngădui să cultive pe locuitorii semicivilizaţi ai acestei capitale. Dar dacă călătoreşte ca poet, ca artist, dacă are avantajul să fie colaboratorul vreunui vodevil monstruos, care s-a jucat la teatrul de varietăţi ieşan, dacă numele lui a fost găsit tipărit în coada cîtorva versurele, într-o culegere ori într-un foileton în *Journal des Débats,* ce fericit muritor ! Îndată e bine primit, sărbătorit, plimbat, ocolit ; găseşte plăceri în societăţile acestea semieuropene ; se obişnuieşte să bea cafea turcească, să fumeze dintr-un ciubuc lung, vede chiar multă poezie în forma işlicului (căruia un rus, om de spirit, i-a zis *l'éteignoir du bon sens*[2]) şi în îmbrăcămintea antică, şi strigă şi el între bărbile bătrîne şi cărunte, numind *vandalism* mania grozavă a inovaţiilor care le atac[ă]. În sfîrşit, dacă e tînăr şi nu tocmai urît, n-o să se poată opri ca să nu mărturisească că străzile oraşelor Europei, trase la linie, au prea multă monotonie, pe cînd Iaşii, avînd puncte

[1] C. Negruzzi.
[2] Înăbuşitorul bunului-simţ (fr.).

nouă de vedere din zece în zece paşi, arată o admirabilă varietate. După ce a umblat pînă la glezne prin colb, cu riscul de a fi călcat de căruţe şi droşte, scapă într-o ulicioară întortocheată a unei mahalale, ajunge la o căsuţă cunoscută, unde era aşteptat, îşi scoate galoşii la scară, intră obosit, zdrobit, şi vede că i se înfăţişează tablaua cu dulceţi ! Ce bun obicei !

La epoci apropiate, trei focuri grozave au distrus Iaşii. Ar fi putut fi reclădit pe un plan nou şi regulat, dar nimeni nu s-a sinchisit, şi după a noastră părere foarte bine s-a făcut. «Ce ! să-mi clădesc o casă pe linie dreaptă, aşa ca zgomotul trăsurilor şi a gurilor-cască să-mi strice somnul de după-masă ? !» Ieşenilor le place liniştea ş-un moale *far niente*, care alcătuieşte cea mai mare parte a existenţei lor ; osteneala îi ucide. «De ce să umblu pe jos, dacă am trăsură ?» Ce răspuns poţi găsi la o judecată aşa de dreaptă ?

Oricum ar fi, bunul nostru oraş începe a-şi schimba straiul oriental ; la drept vorbind ne pare rău, căci e urît aşa, pe jumătate în haine europeneşti, jumătate cu şalvari roşii, întocmai ca ofiţerul acela pe care l-am văzut cînd cu formarea miliţiei, cu pinteni, c-o şapcă roşie, şi c-o sabie încinsă peste blana roasă."

Atîta am găsit în repertoriul indigen, cu privire la localitate.

Dacă din întîmplare faci o plimbare sentimentală pe colinele care încing Iaşii la apus ; dacă-ţi dai osteneala să urci pînă la feluritele mănăstiri, şi cu deosebire la Galata, care, o spunem cu umilinţă, ţine de Sfîntul Mormînt, dacă te opreşti la cîţiva paşi de dedesubtul ruinelor palatului Ipsilanti, căzut în zorii lui ca şi stăpînii, uimirea ce te cuprinde e mare pe cît de frumoasă e panorama pe care o desfăşoară Iaşii. Poetule, ascuţeşte-ţi creionul; artist, pregăteşte-ţi penelul... Apropiat de coborîşul repede al coli-

nei, privirea se cufundă într-o largă și nemărginită vale cu covor de iarbă, încărcată la hotarul ei din sus de bălți întinse, pe fața cărora vîntul clatină pămătufurile gingașe cu puf auriu ale unei păduri de stuh ; din vreme în vreme, zboruri de rațe și sînguratice gîște sălbatice, speriate cu nepusă masă de vreun vînător neamț, se înalță, chemîndu-se cu strigăte aspre. Mîlos, Bahluiul ieșind din balta pe care a format-o, străbate domol cîmpia, scăldînd, la dreapta și la stînga, fînețe și imașuri, pe care pasc turme de oi, de vaci și de bivoli hîzi, bălăcindu-se toată ziua în noroi ; apoi atinge din fugă poala murdară a mantiei Iașilor. Culcată alene pe colina ei, rîdicîndu-se în amfiteatru, moale și voluptuoasă într-o poză de curtizană, orientala cetate a Iașilor zîmbește cochet de departe admiratorilor săi — surîs foarte perfid cînd o cunoști de aproape — și răsfrînge fără altă simetrie decît capriciul întîmplării crucile nenumăratelor ei clopotnițe în razele soarelui ; zidurile albe, care se zugrăvesc în partea de sus a amfiteatrului desemnează orizontul ; întunecatele și pitoreștile ruine ale palatului vechi pe o esplanadă prăpăstioasă, în josul căreia se adăpostesc bordeie umile, contrastează cu înfățișarea proaspătă și curată a locuinților care le împresoară. Apoi, la dreapta, vezi cum se alungește ca un șarpe în crețuri încolăcite și fantastice un șir de coline, ale căror coaste și vîrfuri sînt ocupate de mănăstiri ascunse în vii și de căsuțe boierești. Între aceste coline, subt o înălțime sombră, ruptă brusc din lanț și înaintînd în promontoriu, se zugrăvește grațioasă și veselă *vila domneasc*. . Pe nesimțite, platoul înclinat al Iașilor și colinele acestea se apropie aicea și strîmtînd valea nu mai lasă decît o privire îngustă spre cerul albăstriu și depărtat al Rusiei. Dar nici una din toate aceste împrejurimi nu înfățișează acele grădini zîmbitoare, acele pavilioane pitorești și lămpi vesele, care fac pe cei ce se plimbă să le placă împrejurimile Vienei, atrăgînd mulțimea naivă a tîrgoveților ; aici tutul e sălbatic, cîmpenesc și incult. Rareori zărești cîte un neamț flegmatic cu pantaloni albi și haină veche, care socoate să găsească pe-aici Hitzing ori Brigitenau.

Îndeobște popoarele-copii sînt puțin pornite să se bucure de frumusețile naturii ; tot așa e și cu ieșenii, așezați mai aproape de natură decît de civilizație. Din pricina unei manii, pe cît de proastă, pe atît de ridicolă, moldovenii boieri urăsc tot ce le amintește de țară ; mania aceasta au adus-o de contrabandă, așa bănuiesc, cu multe lucruri bune de altminteri, cîteva din somitățile noastre călătoare. Cum vrai dumneata să mă plimb ? Dacă n-avem plimbări ! — Blăstăm ! Dar tot ce vă încunjoară nu e alcătuit din locuri frumoase, puncte de vedere cînd sălbatice, cînd înveselitoare ; și de păduri cu blînde taine, e adevărat fără artă, fără alei greblate și nisipite, dar cu ascunzișuri umbrite de stejari, de tei mirositori, îmbălsămate de măcieși și toporași ! Și valea sfîrșită cu iazul zis al Mitropolitului, așa de poetic, așa de plăcut în sălbătăcia lui, așa de melancolic în asfințit, cînd razele tremurătoare ale soarelui își sting în el ultimele lor focuri ! Cu mare cheltuială, stăpînirea a plantat o grădină regulată, cu boschete, cu bănci, cu pavilioane, cu drumușoare bine îngrijite, pe care picioarele delicate ale cucoanelor noastre pot să le atingă fără a-și face rău. Ei bine, cea din urmă dată cînd am fost acolo, am găsit pe un biet neamț care, fumînd tutun turcesc, era desperat că nu găsește bere *Drei König*, bucătărița unui vecin al meu și doi ori trei cavalerași, slujbași prin birouri — altă rasă cu instincte particulare între rasele și semirasele ciudatului nostru oraș. Domnitorul a deschis publicului grădina lui de la Socola, o grădină ca un trandafir de îngrijită, cu sere, cu ape țîșnitoare și răcoroase, cu izvoare care murmură, cu pîraie în cascadă. În cele dintîi zile era îmbulzeală și toată fantastica bogăție de costume se plimba grav în grupe pestrițe pe aleiele cotite ; acuma, întîlnești acolo numai tîrgoveți cu cațaveică [1] și

[1] *Cațaveică* — haină scurtă cu mîneci lungi, îmblănită.

pantaloni strîmţi urmărind cu ochi miraţi plimbările frumoaselor lebede ; somităţile puţine, care mai vin, plimbă un obraz morocănos şi plictisit, şi asta mai mult din politică decît din gust. Oare din pricina permisiunii care s-a afişat că nu e învoită plimbarea decît de două ori pe săptămînă — să se fi încetinit înflăcărarea schimbătoare a publicului ? Se poate. E şi asta în natura noastră, să părem nepăsători faţă de lucruri adese dorite, de care însă ni se hotărăşte să ne bucurăm la zile ori ceasuri anumite. De altminteri, o grădină, oricît de mare ar fi, dacă e închisă şi are margini, ne-ar expune semeţia noastră aristocratică să umble pe jos şi să se amestice cu făpturi obişnuite să se uite de jos la noi ; atingîndu-ni-se hainele, am simţit atinsă mîndra noastră demnitate şi, după cum se ştie, nu trebuie să dăm prilej *prostimii,* astăzi plecată, să se uite prea de-aproape la noi. Aşa încît boierimea a preferat grădinii publice, grădinii de la Socola, Copoul, aristocraticul Copou, pe care această boierime nerecunoscătoare îl acoperă de un ridicol care trebuie să cadă numai asupra ei, pentru că se bucură de el fără să-l înţeleagă. Copoul e o pajişte uşor înclinată, atîrnată între rîpa Cîrligului şi larga vale a Bahluiului, pe care o domineează măreţ, oprind privirea asupra oraşului, asupra colinelor înconjurătoare, cu mănăstirile singuratice ca nişte măriri decăzute, şi asupra leicei [1] întunecate a Socolei, alcătuită din coborîşurile verzi ale dealurilor. Mai mult lungă decît lată, această pajişte ţine de partea de sus a tîrgului, apoi se întinde, întîi goală şi neroditoare, şi se pierde în păduri tufoase. Ca şi gloriile în ruină, ori mai curînd ca generaţiile caduce ale societăţii noastre, care nu mai trăiesc decît din amintiri risipite, Copoul n-are nici umbrare măreţe, nici tufişuri singuratice, nici alei cotite ; ci este o cîmpie lungă cu iarbă arsă, pe care roţile boiereşti întipăresc urme numeroase sara. Şi toată această simplicitate, la sfîrşitul zilei, cînd obişnuiţii se plimbă în grupe izolate şi cînd vîntul

[1] *Leică* — pîlnie.

aduce miresme de flori şi parfumuri trecînd prin părul frumoaselor noastre cucoane, cînd lumina îndoielnică se amestecă cu azurul sombru al munţilor şi răspîndeşte aerul acela de voie bună şi de poezie cu neputinţă de exprimat, sămănînd cu energia unui om pe moarte, ale cărui puteri sporesc în clipa cînd au să tacă pentru totdeauna — Copoul îşi ridică parcă glasul şi murmură imnurile nopţii în domoala mişcare a căleştilor vieneze, care-şi măsoară umbletul după pasul pietonilor. Copoul, care împărţeşte pe şesul lui vanităţi, pretenţii ridicole, antice şi moderne, oameni mari şi boierime, femei cu sufletul înfocat şi celebrităţi ale zilei — este rînd pe rînd poetic, suav, tablou de moravuri, îmbrăcat cu haina bizară, care poate sluji de cheie caracterului naţional.

Dar pentru cea mai mare parte, Copoul este teatrul unde tînărul debutează în lume, sentimental culcat într-o elegantă caleaşcă, cu obişnuita ţigară în vîrful buzelor, cu mîna sprijinită alene pe bastonaşul elegant, şi arătînd trăsurilor care se încrucişează cel întîi pantalon al său, croit de d. Ortgier, croitor de Paris, pălăria vienezeă de la magazinul Mecouli et Comp., ori de la fraţii Bogus, aşa-zise pălării venite de la Paris, după anume comandă. Copoul mai este arena în care cucoanele noastre, mari şi mici, tinere şi bătrîne, urîte ori frumoase, se întrec în strălucirea toaletelor.

În sfîrşit, e Tuileriile, Cîmpiile Elisee, pădurea Boulogniei, bulevardele Iaşilor ! Ce de-a mai toalete proaspete, ce de-a feţe gingaşe, ce de-a mai femei graţioase, ce de-a cochete, şi cîtă caricatură, Doamne sfinte !

Locuitorul Iaşilor este — cel puţin aşa crede el — adînc blazat faţă de toate, fără a cunoaşte ce-l înconjură şi fără a se cunoaşte pe el însuşi : boala plictisului îl chinuieşte ! Şi care să fie pricinile ? Eu le găsesc : întîi în viaţa turcească, viaţa de nelucrare, de lene, în care inteligenţa veşnic doarme, viaţă care nu ştie să-şi ascuţească prin activitate şi muncă plăcerile şi zilele ei uniforme. Noi nu trăim:

noi vegetăm într-o înțepeneală letargică, între slujbe ușoare și venituri îndestulătoare, pentru a ne ține în același fatal *dolce far niente ;* al doilea, în dezastrosul ridicol de a disprețui tot ceea ce *miroase* a moldovenesc, ceea ce îndeamnă să ne jertfim plăcerea pentru amorul propriu de a arăta că totu-i rău ; al treilea, în ignoranța societății noastre care oprește energic orice mișcare involuntară a gîndirii, a mașinii. Pornind de aici, vedem că ignoranța e o lepră rușinoasă, care pătează toate treptele sociale ale țării, și amestecată cu nesățioasa iubire de argint, devine o plagă de nevindecat. Această ignoranță adîncă, răspîndită, obștească, întovărășită de toate prejudecățile rutinei. de vorbăriile fără rost, de pedantismul ridicol, înăbușă glasul celor cîțiva oameni, puțini, și a celor cîțiva tineri, care au agonisit în străinătate bogății intelectuale. Din respect pentru amorul propriu ori părul cărunt al unei rude, trebuie să taci ; pentru a nu călca cele dintăi principii de politeță, nu ai decît liberul zîmbet sardonic al celui care se respectă, cînd auzi scăpînd năzdrăvănii necontenite din gura unei cunoștințe onorate, ori a unei persoane pe care din pricina unei legături intime trebuie s-o respecți. Așa încît tinerii care nu se pot hotărî să treacă drept țicniți — sau, după termenul tehnic ieșan, drept *berbanți* — se găsesc în chip necesar într-o poziție falsă ; ascunzîndu-și simțirile și felul lor de a vedea lucrurile, prefăcîndu-și tonul, falsificîndu-și mișcările, la urma urmei ajung să se deie după curent, ajung să-și piardă una cîte una credințele nobile pe care le primiseră cu învățătura, și după o bucată de vreme, observîndu-se, văd cu mirare că nu se mai recunosc. Pe nesimțite se strică ; învățătura lor se tocește prin ea însăși, pentru că nu mai găsește ecou, și atunci caută să-și înșele gusturile. Cu aerul, respiri lenea și letargia ; facultățile adorm, ș-ajungi ca și ceilalți : mașini care umblă, beau, dorm, *vorbesc de rău* — ș-atîta tot. În sfîrșit, cu toate aceste prefaceri, la unii domoale, la alții repezi la vedere, ca decorurile de operă, dacă scapă acestor tineri oarecare semne de dezgust, vreo vorbă care să contrazică moravurile locale, vreo mișcare involuntară împotriva absurdităților în ființă, dacă-și înfrînează obiceiuri respingătoare pentru cel ce nu-i obișnuit, apoi cad în disprețul opiniei publice ; ignoranța, ca toate micimile, cu idei mărginite, strîmte și cicălitoare, atinsă în trainicul ei amor propriu, își urcă în par susceptibilitatea încăpățînată și ajunge *prețioasă :* le dă tinerilor acestora lovitura măgarului, cu o vorbă perfidă prin înțelesul care se leagă de ea și pe care o socotește chintesența ironiei fine : *franțuzul! neamțul !* Ceea ce însemnează anume că sînt rău crescuți, pentru că, la șase sute de leghe de Iași, n-au fost învățați să stea drept, țapeni ca niște caporali, înaintea tatălui, mamei, mătușei și unchiului lor ; pentru că n-au fost deprinși să-și puie buzele pe mîna celui dintăi venit, fie ea curată ori murdară, pentru că n-au fost opriți să aibă o opinie, o părere a lor ; pentru că n-a fost înăbușită în ei franchețа, dezvoltînd, în același timp, finețа și fățărnicia, care la noi sînt toată știința vieții și toată educația. În sfîrșit, ca ultimă lovitură de măciucă, bătrînii repetă cu emfază fiilor și nepoților cum că nu știu nimica. „Ați deprins și voi două-trei vorbe franțuzești și vă credeți învățați !“ Asta o spun pe tonul demnității unui mare senior ; și — bizară contrazicere ! — oamenii aceștia prețuiesc învățătura după numărul mai mare ori mai mic de limbi, pe care ajunge cineva să le vorbească ; pentru dînșii, știința și arta, cugetarea și sentimentul sînt lucruri necunoscute. Ce să zici față de așa lucruri ? Trebuie să taci, să te strîngi în tine însuți. Dar să vezi călcat tot ce-ai crezut mare și nobil, să te vezi disprețuit de ignoranță și de stupiditate, nu-i oare un martiriu ?

Nu este nici o viață în Iași. Ideile nouă, primite fără voie, introduse ca prin surprindere, și urma, încă puternică, a obiceiurilor vechi, alcătuiesc un haos nedeslușit, în care totu-i încurcat. Avem părinți și rude care au apucat

alte vremuri și trebuie să-i respectăm ; ar fi și nedrept să sfărîmi dintr-o dată afecțiunile atîtor vieți.

Societatea europeană se sprijină în primul rînd pe familiaritatea afectuoasă și pe reciprocitatea sentimentelor care există între membrii unei familii, izvor prim, din care iau ei caracterul de blîndețe, de ușoară nepăsare, de politețâ lesnicioasă și slobodă și gustul sociabilității, care e necunoscut în ținuturile mai apropiate de Orient. Părinții noștri însă au fost crescuți în maximele turcești, adică : fiul nu e prieten al tatălui său, ci i-i primul rob, pe care trebuie să-l struneascâ cu atît mai tare cu cît într-o zi trebuie să-i scape. De aici respectul acela silit, tăcerea poruncită, înțepeneala aceea impasibilă întipărită pe frunți, care se cer copiilor ; tinerii de aceea ajung falsi ori stupizi — nenorocite extremități ! Printr-o reacțiune firească, robul, la rîndul lui, devine tiran. Urmarea educației acestia este izolarea indivizilor. Ajunși în sfîrșit mari, legăturile acelea, așa de dulci de la șaisprezece ani, cu inteligența și imaginația niciodată deșteptate, cu inima goală, ei nu mai fac decît legături de interes ; oamenii aceștia fără copilărie n-au nici amintire, nici viitor ; au numai prezent, dar un prezent material, fără farmec, cu totul pozitiv. „Fă cum au făcut și părinții tăi", asta e fraza banală. Ei țin la respectul silit : „Vreau ca copiii mei să se teamă de mine ; de iubit, m-or iubi pe urmă, dac-or crede de cuviință... îmi spunea într-un rînd o mamă : De ce să nu facă și ei ca noi și ca strămoșii noștri ? Noi nu trăim în Franța, domnule." Vorbele acestea rezumă sistemul de educație domestică și pot sluji de lămurire caracterului obștesc al cetățenilor noștri.

Așa se explică monotonia aceea, singurătatea, golul spăimîntător pe care-l simți — gol, cu atît mai adînc, cu cît inovațiile au aruncat ridicolul lor asupra petrecerilor de altădată, cînd bunicii noștri, ducîndu-se călări la palat ori la judecătorie, se opreau în colțul unei uliți ca să beie la crîșmă un pahar de rachiu.

În nici un oraș din lume nu s-ar putea aplica mai bine vorba : *a căuta să-ți omori vremea*. Cei dintîi tineri veniți din Franța și Germania au pus în mișcare societatea noastră și au căutat să răspîndească o primă și slabă scînteie de lumină. Dar o societate pe care au consacrat-o veacurile nu se preface așa de repede. Boierii cei bătrîni, lume aparte, țin la obiceiurile vechi, cum ținem noi la obiceiurile nouă, cu putere, cu disperarea unei cauze amenințate de apropiată și inevitabilă descompunere. Boierii mai dincoace s-au deșteptat înaintea reorganizației subt influența vechii stări de lucruri, și mai țin la trecut, deși mai slab ; iar noi, fii ai unei epoci de civilizație, care ne-am încălzit la focarele Europei, nu ne-am eliberat încă de prejudecățile noastre de rang, de drepturi, de interese, de mică vanitate, uitate în străinătate, pe care însă cu plăcere le găsim la întoarcere ; noi mai găsim încă farmec în vechile abuzuri care lovesc și-n justiție și-n judecată, și născuți cu civilizația, noi avem o scăpare minunată în obiceiurile și deprinderile țării împotriva lucrurilor care ar putea să stînjenească bunul nostru plac. Și toți cîți sîntem, parizieni pretențioși, republicani, svițereni, cumpliți studenți de la Heidelberg și Stuttgart, toți sîntem mari reformatori cu gura, pînă ce vor veni și faptele să răspundă. Boierii bătrîni și partizanii lor privesc cu dispreț tinerimea, ca și cum ea n-ar fi chemată să-și joace rolul.

La noi nu este viață publică. Sfera plăcerilor e foarte mărginită iarna și fără nici o urmare în timpul verii. Boierii cei bătrîni, în afară de tribunale, de partida de *wist*[1] și de macaua[2] prea iubită, la care își ruinează familiile mîngîindu-și cu plăcere bărbile lungi, iar cei mai tineri răsucindu-și mustața — sînt nuli pentru societate ; se multumesc să fumeze ciubuc după ciubuc, să ia dimineața și după somnul de după prînz dulceți (minunat obicei !) și să soarbă cafeaua turcească, batjocorindu-și cu toată

---

[1] *Vist* — joc de cărți.
[2] *Macă* — bacara, joc de cărți.

energia moldovenească ţiganii şi slugile. Tinerii, dacă se intîmplă să se adune cîteodată doi ori trei, se aşează metodic în jurul unei mese de joc şi merg pe urmele babacilor ori cască, blăstămînd nevătămătorul Iaşi, care nu le poate da nici o petrecere. Trebuie să mai adăugim la numeroasele ridicole ale oamenilor noştri de duh şi faptul că învinuiesc ţara de lipsa ei de mişcare şi nu se gîndesc că chiar ei sînt cea dintîi pricină. Trufia aristocratică găseşte atîtea plăceri secrete în izolarea aceasta ! Printr-o fatalitate oarbă şi foarte convenabilă, pentru că toate familiile cu trecere sînt înrudite mai de departe ori mai de aproape, înţelegerea a fost surghiunită din oraş. Fiecare casă e o cetăţuie înarmată cu ţepi, limbile ascuţite ale tuturor partizanilor, atît femeieşti, cît şi bărbăteşti. Uşurătatea şi vorbele rele sînt îndeletnicirea cucoanelor, şi lenea, deschisă zgomotelor străzii şi noutăţilor cronicei moravurilor, partea bărbaţilor. Cîteva persoane înzestrate cu farmecele figurii şi ale spiritului, care au călătorit prin capitalele mari, au vrut să introducă şi în Iaşi *bon-ton*-ul şi manierele elegante, au vrut să formeze saloane alese. Dar într-o societate meschină şi plină de vorbării, ca a noastră, a îndrăzni să te deosebeşti de concetăţeni, ori, ce e şi mai rău, de membrii acestei vaste familii care prin ramificaţiile ei, mai mult ori mai puţin depărtate, alcătuieşte boierimea mare — a îndrăzni să arunci obiceiurile şi datinile vechi, a voi să creezi o reunire aleasă înseamnează să te pui rău cu lumea bună. Chiar aşa s-a întîmplat. Aşa, unul din aceste saloane (salonul doamnei Elena Sturza), pe cît de renumit, pe atît de vrednic de a fi cunoscut şi cercetat de ieşeni, salon care s-a declarat campionul *bon-ton*-ului şi al eleganţei europene, unde eşti primit, după cît se spune, cu toată amabilitatea şi gingăşiile cerute pentru a face onorurile unei case nobile, a fost şi este zilnic ţinta săgeţilor neputincioase ale unei invidii tare prostuţe — de asta răspund eu — mai ales pentru acei cărora prea puţin le pasă de vorbele unora şi altora. Duşmănoşii, potrivnicii, calomniatorii interesaţi, ori cei care sînt astfel numai pentru că vor să flecărească au încercat să-l dărîme prin sarcasm. Partizanii însă dimpotrivă îl ridică în slavă. În sfîrşit, între cele două partide, a treia, alcătuită din bătrîni şi din cîteva spirite indiferente asupra locului unde se adună, cu condiţia numai să-şi poată petrece seara ori să poată avea bucuria unei întîlniri — oameni care se duc oriunde, fără să îmbrăţişeze certurile vreunei coterii, l-au sancţionat în tăcere. Oamenii *vechiului regim*, adică boierii, întîi şi-au bătut joc, căci bieţii oameni habar n-aveau de croiala unei haine, de forma călcăiului ori de vîrful unei cizme, de coloarea unei părechi de mănuşi, ei care se cufundă cu atîta plăcere în blana lor orientală, cu *calpacul* istoric pe capul ras, cu picioarele în papuci de marochin galben, contrastînd cu roşul înfocat al fundului nădragilor lor turceşti, ei care preferă mănuşi de jandarm mănuşilor de la Jaquemart, numai pentru că acelea sînt mai trainice. Dar un salon ales ca acesta nu-l pot ei ierta, mai cu samă pentru că e oprit cu desăvîrşire fumul ciubucelor, care ar putea să întunece strălucirea înfloriturilor lui aurite, şi pentru că nu sînt îngăduite de loc sudălmile naţionale ; ei, care sînt buni moldoveni şi buni patrioţi, otova şi fără fasoane, sînt în neputinţă să zică cu gingăşie : „drace !" ori „*morbleu !*" Nu-i destul de răsunător şi nu-i nici logic. În privinţa asta, e drept, nu-i tocmai bine, căci sudalma e tot aşa de trebuincioasă moldovanului, ca apa peştelui, aerul paserilor şi pînea tuturor oamenilor. Străbunii ne-au lăsat moştenire Moldova cu energia ei eroică şi noi, ca drepţi urmaşi, ne silim foarte mult să împlinim diata, mai ales în ce priveşte sudălmile.

Salonul de care-i vorba poate prea e de *bon-ton*, dacă nu-i îngăduit să ne exprimăm astfel, pentru o ţară în care un fel de *lasă-mă să te las* şi un soi de patriarhalism bătrîncios alcătuiesc sulimanul moravurilor ; dar la urma urmei, aceasta e şcoala noastră de eleganţă şi existenţa ei

trebuie să facă epocă în istoria prefacerilor societăţii noastre.[1]

După pilda salonului acestuia s-au format şi altele, cu toate că în măsură mai mică, însă succesul şi faima lor a durat prea puţin. S-a întîmplat cu saloanele acestea ca şi cu oamenii : cei însemnaţi cu pecetea puterii şi geniului se rîdică, cu toate schelălăiturile ; oamenii nehotărîţi, care umblă pipăind, se poticnesc de toate haturile vieţii. Prea sfioase spre a-şi crea o stare neatîrnată, neîndestul de cutezătoare pentru a se înălţa deasupra ridicolelor banale şi a glumelor şi mai banale, căzute în faţa izbîndelor crescînde şi a influenţelor parfumate ale faimosului salon, zînele acestor semitemple au văzut cum curtea lor se risipeşte încetul cu încetul. Căci, pentru a atrage pe amatori, nu-i îndestulător să deschizi un salon şi să zici : intraţi, domnilor ; trebuie acel nu ştiu ce, care cucereşte şi te răpeşte, trebuie ca un glas dulce, un surîs amabil şi fin împărţit fără părtinire, o gingaşă mişcare a capului să te îndemne. E mare artă, fără îndoială, să ştii a primi lumea, dar, ca s-o poţi ţinea, trebuie, cred eu, talent unit cu tact foarte delicat. În multe din saloanele acestea, oricît de bine s-ar primi — recepţiunea nu e deopotrivă, şi stăpîna casei parcă ar vrea să-şi potrivească zîmbetele şi semigrimasele echivalente cu locul pe care-l ocupă oaspeţii pe scara ierarhică a societăţii, mijloc mare de a te plictisi acolo sau acasă, lipsă mare de tact, care arată un defect al sufletului ori al educaţiei în procedeele

[1] Noi, care sîntem înainte de toate patrioţi, găsim că salonul acesta e prea aristocratic, prea select, are prea puţin iniţiaţi admisibili : poate să degenereze de aceea în coterie ; un salon care ar voi să se impuie publicului ar trebui să fie nu popular, pentru că asta n-o voiţi — ceea ce de altminteri n-ar fi un rău prea mare — dar mai întins, mai liber ; ar trebui să găseşti în el pe reprezentanţii tuturor claselor ridicate ale ţării, toate părerile, toate costumele cu contrastul lor, toate numele, toate celebriăţile, în sfîrşit ar trebui să n-aibă înfăţişarea prea ţeapănă şi măsurată, care se reproşează acestuia ; credeţi-mă, manierele alese se cîştigă, însă încet-încet şi nu dintr-o dată (n. a.).

delicate, în atenţiile acelea gingaşe şi fireşti pe care sîntem obişnuiţi să le privim ca un dar al femeii. Cred că va fi mult *bon-ton* la Iaşi cînd saloanele vor fi saloane şi nu birouri de genealogie, ori case de schimb.

Diplomaţia cea mai rafinată, acea care degenerează în intrigă casnică, este codul uzual adoptat nu numai în afacerile care cer cap şi tact, dar chiar în cele mai mici relaţii, pînă la părăsire între amici şi în familie. De aceea marele nostru regenerator politic, generalul Kisseleff, zicea adesea că : „dacă e bine să te duci la Viena ori la Paris, ca să te instruieşti, ar trebui să vii la Iaşi, ca să-ţi desăvîrşeşti educaţia şi să înveţi cum să trăieşti în lume". Cei care ne-au vizitat, ori acei care trăiesc printre noi să demaşte aserţiunea aceasta, dacă pot, căci e adevărată. La cea dintîi vedere, oraşul nostru pare alcătuit numai din fraţi buni, dar cercetaţi-l mai de aproape şi pe urmă să staţi cu mine de vorbă.

Sînt trei ani de cînd caut să dezleg o problemă foarte importantă : *care este onoarea* moldovenilor, compatrioţii mei ? Procedeul algebric niciodată nu mi-a dat ceva onorabil. Am eu o mică idee asupra lucrului acestuia, dar o păstrez pentru mai tîrziu, căci, pentru a ajunge la concluzii, ar trebui să ne urcăm la o epocă anterioară epocii noastre ; ar trebui de asemenea să scrutez conştiinţa şi principiile multor oameni, dacă mai este conştiinţă şi dacă sînt principii. Şi desigur fiind moldovan şi cunoscînd codul diplomatic şi urmările lui, nici prin gînd nu-mi trece să mă laud cu secretul meu. La Iaşi, cînd vorbeşte ori cînd lucrează cineva, de la cel mai neînsemnat omuşor pînă la boierul cel mai mare, care se lăfăieşte în scaunul lui prezidenţial, mai întîi îşi spune : „Ia stai, nu sînt eu aşa de prost să mă sfădesc cu toată lumea !" frază aşa de adevărată, aşa de bine pusă în practică, aşa de obşteşte răspîndită şi întipărită pe buzele tuturor castelor, tuturor oamenilor, încît o aud rostită şi de copiii de zece ori doisprezece ani ; căci la Iaşi şi copilul e învăţat să fie diplomat,

chiar de cînd începe a silabisi dulcele cuvînt de mamă ! Așa încît noi avem diplomați de la copilul în scutece pînă la moșneagul căzut... Să nu se mire nimeni de uscăciunea boierilor noștri, care prețuiesc traiul lor lenevos și se bucură cînd văd adînci și repetate saluturi de pălării... Spre a nu face vreo stîngăcie, apoi pornesc deodată vorba despre anotimpuri, despre schimbările vremii, despre vremea urîtă și frumoasă, cei mai îndrăzneți încercînd un echivoc asupra vremii, despre holde, despre grîul turcesc, despre tăierea proiectată a unei păduri, în sfîrșit sînt un fel de termobarometre agricole de salon ori culegători de noutăți învechite mistuite de *Albina moldovenească* [1], gazetă politică, comercială și literară, altă netulburată prostie între prostiile în mijlocul cărora trăim ca într-un element trebuitor higienei noastre.

Acuma rezumați liniile pe care le-ați străbătut, priviți ca printr-o lanternă magică cum defilează rînd pe rînd toate aceste popoare, rase, caste, toate aceste clase amestecate la un loc, în costumul lor deosebit, de la bogatele blănuri de Orient pînă la pantalonul cu chingă, de la cizma ascuțită pînă la condurul turcesc de marochin roș ori galben, pînă la opincile grosolane ale daco-romanului, de la fustanela fîlfîitoare a albanezului pînă la ițarii și cămașa țăranului și o să credeți că sînteți de față la o fantasmagorie ori la o scenă a judecății din urmă, cînd toți se vor ridica în limba și îmbrăcămintea seminției lor. Fiecare, potrivit cu mijloacele, cu obîrșia ori cu afacerile lui trece ca un fulger pe pavajul grunzuros ori pășește grav : buccengiii [2], al căror număr e mare, își strigă marfa, ducînd după ei din uliță în uliță, din ogradă în ogradă, o potaie de cîni care par a avea, mai ales asupra ovreilor, aceleași prejudecăți sălbatice și brutale pe care le are poporul nostru. Ici bărbierul-băiaș în straie franco-moldovenești, cu mînicile anteriului suflecate, cu farfuria de aramă la subsuoară, c-un prosop mare cusut și înflorit în stil turcesc într-o mînă, c-o cutie de piele bătută în cuie de alamă plină cu piepteni, brice și foarfece, se duce la un mușteriu sosit de la țară, ori la unul din ruginiții noștri, care se mai rad încă pe cap. Dacă *europenismul* (cuvînt tehnic la Iași) a lovit în vechile moravuri, apoi cei mai în suferință au fost bărbierii ; de aceea au și poreclit ei drept născocire a diavolului, născocire ticăloasă, nevrednică de niște boieri tineri, bună doar, adaogă ei cu patos, pentru ciobani și prostime, moda pletelor și mania înjositoare de a-ți purta singur briciul pe obraz ; moravurile bărbierului moldovan sînt pașnice, și contrar obiceiului confraților lui din alte țări, la o parte lăsînd pe vienez, bărbierul nostru e cumpătat la vorbă. După ce a pus departe briciul, așteaptă liniștit la ușă, fumînd. Numai un bărbier, dezmierdatul și favoritul bărbilor bătrîne, pe care le spală de mulți ani, susține reputația ștergarului. Glumele lui naive și ieremiadele [1] lui asupra vremurilor vechi și bune nu mai au sfîrșit. Cînd are el curaj, apoi întreabă pe pacient : „Cucoane, vrai să-ți fac barba turcește ?“ Și Petrache, starostele bărbierilor, înșfăcă capul măriei-sale și-i trece pe gît dosul briciului ! — gingășii de mult gust, față de care bătrînii noștri se tăvălesc de rîs, astăzi cînd nu mai au a se teme de turci. De aici pornesc atingătoare amintiri ș-o familiaritate aproape egală între boier și bărbier. „Petrache, îți mai aduci tu aminte de vremea cînd eram tînăr și mă învîrteam în jurul vornicesei ? Pe-atunci mă rădeai pe cap în fiecare zi — căci tare mai era frumoasă și cu nuri...“ și aici o sudalmă, pentru a arăta admirația... „Hei ! cum să nu-mi aduc aminte, cucoane ! ? Pe atuncea era de trăit ! Cînd s-or mai întoarce vremurile acelea !“

Apoi pe ici pe colo, sus și jos, în toate părțile, se strecoară grecul cu tablaua-i uriașă pe cap, poftind plăcinte amatorilor ; ovreiași strigînd bere cu gheață, ori fructe ;

---

[1] Gazeta lui G. Asachi.

[2] *Bocceagiu, buccengiu* — negustor ambulant, care își purta marfa într-o boccea.

[1] *Ieremiadă* — plîngere, tînguire.

fetiţe întinzînd panere cu turtă dulce ; români ducîndu-se domol la tîrg în carăle lor ; neamţul cu ciubotele în mînă ; franţuzul cu redingotele şi pantalonii ; cîteva rămăşiţi din arnăuţii aceia cu amintiri eroice şi sîngeroase, cu turbanul pe ureche, cu iataganul şi pistoalele la brîu ; o mulţime de birji încrucişîndu-se, cucoane elegante oprindu-se pe la magazinurile de modă, gătite, cufundate în caleşte cu patru cai, aruncînd în dreapta şi-n stînga gingaşe surîsuri, semne uşurele cu mîna, ori un simplu salut ; toate acestea întovărăşite de zgomotul nedesluşit al glasurilor celor care se sfădesc, al trăsurilor care umblă, în sfîrşit de vuietul înfrigurat al unui tîrg mare ; toţi să prăjesc în soare, îşi şterg obrazul de pulbere şi, din vreme în vreme, se răcoresc, cînd o boare de vînt adie prin copacii care împodobesc mai toate casele. Roagă-te lui Dumnezeu, dacă eşti evlavios, ori cheamă pe dracul — ca nu cumva vîntul să steie prea mult ; căci atuncea ai fi luat într-un vîrtej de colb, care te orbeşte, îţi zbîrleşte pieptănătura, îţi pătează redingota şi-ţi strică tot meşteşugul favoritelor. Deasupra coperişurilor de toate formele a palatelor, a colibelor, a bordeielor — ca acelea ale muntenilor din Caucaz — palate fără altă simetrie decît gustul ori capriciul proprietarului, se leagănă semnele pestriţe ale puterilor — tricolorul şi steagul englezesc, rusesc, austriac şi prusian.

Cam pe la ceasurile două după-amiază, zgomotele se potolesc ; numai arare cîte o birjă mai umblă pe străzi ; băcanul intră în casă, boierul de asemenea, negustorul îşi închide prăvălia şi toţi se duc să mănînce şi să-şi facă tabietul. Somnul de după-masă intră în toate sistemele de fericire pe care şi le poate alcătui un locuitor al Iaşului. Nu te duce la un ministru ziua, dacă nu şi-a dormit somnul ; nu cere o mică îndatorire unui boier — prieten al dumitale în orice altă împrejurare — căci îi trebuie trei zile ca să dreagă vremea pierdută şi să-şi pună iar în cumpană mintea ; chiar negustorul nu-ţi vinde marfa decît morocănos şi căscînd.

Dar cînd soarele se apleacă la orizont, cînd un aer mai răcoros urmează zădufului zilei, cînd unii băcani, nu atît din filantropie, cît pentru ca să-şi cruţe marfa scoasă la vedere, stropesc pe dinaintea uşilor, atunci Iaşii îşi schimbă găteala. Zgomotele, glasurile se alină încet-încet, ori sînt acoperite de duruitul necontenit şi nedesluşit a două şiraguri lungi de trăsuri, care se salută, se anină şi se încurcă : iese tîrgul la Copou, ca să ia aer şi să asculte muzica. Ici jocheul unei caleşte cu patru cai strigă să se ferească trăsura care vine dimpotrivă ; colo, două trăsuri s-au atins, spre cea mai mare groază a cucoanelor, stăpîni şi vizitii suduie şi nu vor cu nici un preţ să ferească ; colo *fashionabili* de două zile arvonesc o birjă şi isprăvesc convorbirea moldoveneşte, cînd franţuzeasca nu le mai ajunge ; apoi tîrgoveţii, în îmbrăcămintea lor jumătate europeană, jumătate orientală, aşa de pitorească în contrastul ei, naivi în dispreţul ori neştiinţa lor faţă de gusturile noastre ; apoi ţiganii nomazi în zdrenţe, cu pletele unsuroase şi încîlcite, cu pieptul descoperit şi păros, bătîndu-se în mijlocul uliţelor cu îndîrjire sălbatică ; femeile lor, vrednice tovarăşe, cu mîinile în şolduri, rivale însemnate cu pecetea necomensurabilei superiorităţi a cucoanelor de la hală, zvîrl asupra trecătorilor nenorocoşi complimentele acelea energice, cu care limba noastră e înarmată, şi care ating de aproape sublimul.

Cît priveşte lucrul, acesta din urmă, iau martori pe moldovanii poligloţi, pe nemţii cercetători, pe italienii artişti, pe parizienii călători, care ne cunosc. Dacă literatura noastră e săracă în expresii şi-n energie, şi dacă e neîndestulătoare, atunci ascultaţi pe surugiul acesta, dac adevărat, nalt, voinic, cu înfăţişarea îndrăzneaţă şi sălbatică, cu braţele goale, cu pletele şi cu mînicile largi ale cămăşii fîlfîind în voia vîntului, ridicîndu-se în scări şi pocnind din harapnic în tact pe uliţi, aşa de tare, încît înăbuşă zgomotul scripcilor a cincizeci de lăutari.

Mai departe bulgaro-sîrbii, așezați la pămînt grecește, cu fesul lor mare, roș, pe-o ureche, cu șalvarii largi, borțiți, cîrpiți, de coloare îndoielnică, după cum e vreme de colb și de noroi, dreg caldarîmul în haosul de trăsuri care se încrucișează cu o iuțeală necunoscută nicăieri ; se perindează în sfîrșit toate tablourile de viață burgheză și elegantă, de moravuri potrivnice, cu atingerea pitorească a tuturor națiilor îmbrăcate în felul lor, care fac din orașul nostru un lucru ideal pentru cine nu l-a văzut, pepinieră înfloritoare de moravuri orientale, moi, domoale, strîns legate cu ideile de poruncă, de inferioritate, de despotism și umilire, de boierie și de supunere. Așa, bunăoară, țiganul dă înapoi înaintea dacului, dacul înaintea băcanului, acesta în fața boerinașului ori a slujbașului, slujbașul și boierinașul se pleacă înaintea unui boier mare și acesta se închină pînă la pămînt în fața unuia încă și mai mare ; numai ovreiul se dă în lături înaintea tuturor ; și, lucru ciudat, fiecare simte pe cel mai puternic decît el, fără să se încurce și în chipul cel mai simplu și cel mai firesc cu putință. Totuși de cîtăva vreme egalitatea pare a-și face loc. Ca în toate țările, parveniții sînt obraznici, poporul, cu bunul lui simț și în antipatia-i vădită împotriva lor, îi numește *ciocoi*, adică slugi ; și chiar de multe ori cei mai mulți așa încep ; puțin cîte puțin prin protecția stăpînilor și dibăcia cu care la noi se nasc, de a se tîrî, a lingusi, a sluji, ajung să dobîndească oarecare slujbe ; după asta se numesc oamenii de casă ai stăpînilor lor. Pe nesimțite își fac drum așa fel, încît după o bucată de vreme ajung să se sărute cu stăpînii lor, ori, după cîțiva ani, să le protejeze fiii. Vin apoi nemții îmbrăcați în straie de sărbătoare, ovrei, țigani care vorbesc de una, de alta, în pragurile caselor lor. Pentru a sfîrși tabloul — trec și droști cu repeziciune, cu boierul lungit și cu sluga care ține ca o lance, cu înfățișare voinicească, ciubucul.

În toate țările, femeile sînt mobilul revoluțiunilor, mai ales în ceea ce privește moda. De aceea și la noi, cucoanele au schimbat costumul grecesc, frumos, bogat și măreț. Tot așa printre ovreii noștri, așa de neclintiți cînd e vorba de uniforma lor, care e pentru ei articol de lege, și care ar vrea să moară cum s-au născut, cu tichia de catifea și cu toate celelalte rămășiți din evul mediu, ei care nu vor să înțeleagă că, reformîndu-și costumul, nu s-ar mai expune așa noroiului și injuriilor norodului, ovreii chiar încearcă și ei o revoluție. Credincioasele întru Moisi s-au împărțit în două tabere : femeile, de obicei foarte frumușele, ale ovreimii aristocrate pe care fără inconvenient am putea-o numi finanța noastră și care prin muncă și economie și deci prin galbeni a ajuns la un fel de egalitate cu boierimea noastră, — au primit de-a dreptul toaletele nouă. Totuși, după o lege a Talmudului femeile măritate sînt obligate să-și radă părul capului. Pentru a lecui inconvenientul acesta, ele se împodobesc așa de artistic cu panglici de tafta, încît nu observi șiretlicul decît foarte de aproape. Pe tafta prind deasupra frunții cu bolduri, un văl de orice coloare, dar de o țesătură prea fină și foarte delicată, care plutește capricios și fără griji, jucîndu-se cu vîntul ori dezmierdînd o ceafă minunat rotunzită, albă și cochetă, și le dă parcă un aer fantastic. [...]

Cealaltă tabără se alcătuiește din matroanele ovreimii așezate mai jos, care au păstrat costumele pe care le vedem în tablourile vechi ale școalei flamande ; corsajul roș, cu tivel de aur, fusta scurtă, șorț și diademă de mărgăritare, felurită ca formă și bogăție, moștenire de la mamă la fete, din generație în generație, din străvechi vremuri. Cînd femeia e tînără și frumușică, îmbrăcămintea aceasta îi stă bine ; dar sluțește bizar pe cele urîte și bătrîne. [...]

Dintre curiozități nu trebuie să uităm harabalele jidovești. În alte orașe, la alte neamuri, clădirile mai mult decît oamenii sînt arătate curiozității publice ; la noi, numai oamenii : arhitectura și toate artele frumoase n-au prins încă rădăcină. Într-o căruță naltă și uriașă, care are numai lărgimea drept eleganță, frumuseță și comoditate,

acoperită pe jumătate c-o pînză cenușie, la care sînt înhămați patru cai alături, împotriva obiceiului țării, cai zdraveni să-i dai jos c-un pumn nu tocmai tare, se grămădesc în fund, dinainte de capră, pe draghini, așezați în capul oaselor, culcați pe vine, în picioare, cîte zece, douăzeci, treizeci și patruzeci de indivizi [...]. Ovreiul este cel care se roagă mai mult dintre toate neamurile, se roagă în casă, în pragul ușii, se roagă și pe uliță plimbîndu-se. În vremea asta conducătorul acestei arce a lui Noe pe roți învîrte deasupra capului o biciușcuță aninată într-o prăjină și tot smucește hățurile slabe de cînepă și îndeamnă căluții cu glas ascuțit. Un ovrei ostenit, așezat pe draghină, cu picioarele atîrnate afară, își reazemă capul de coviltirul tremurător care adăpostește de ploaie ori soare pe cei dinlăuntru. În vremea asta unii cască, alții stupesc și-și suflă nasul în poalele laibărilor așa de soioase, încît au ajuns impermeabile. Ovreiul care nu și-a făcut ruga de dimineață se rîdică drept fără să bage de seamă că a călcat pe un picior ori pe un cap, se întoarce domol spre răsărit, închinîndu-se de trei ori și bătîndu-se de trei ori în piept. După aceste preliminarii, își trece pe după gît, cum ar face o cucoană cu un *boa* pe care nu-l răsucește, un șal de in foarte fin lucrat și amestecat cu matasă și fire de aur și c-o mulțime de ciucuri la capete — care sînt un fel de amulete pe care orice bun ovrei trebuie să le răsucească pe degete și să le sărute după ce le-a înnodat. După asta, scoate din buzunări două cutiuți cubice, pe care mai întîi le tot sărută cu evlavie ; pe una pe urmă o leagă la frunte, și pe cealaltă, legată cu două curălușe înguste de marochin negru, o tot împinge pe sub cămașă pînă ce o suie la subsuoara stîngă. După cît am putut înțelege de la un ovrei gras, cu care mă aflam alături într-o *brișcă* de soiul acesta, cutiuța de la frunte ar fi un simbol al *tabernacolului ;* iar celei de a doua mi-a fost cu neputință să-i descopăr emblema ; presupun însă că cuprinde numele celor douăsprezece seminții. Deseori întreruptă — rugăciunea odată terminată, ovreiul dezleagă întăia cutiuță, scoate și pe a doua din mînică, sărută iarăși curălușele anume rînduite, apoi le trece altuia, care începe de la capăt, și astfel, cutiuțele și șalul fac înconjurul întregei încărcături ; harabagiul le ia și el la rîndul lui, și-n locul lui se așează altul. Vineri seara, tîrgul strălucește de lumini, ca la o luminație, și un zgomot înăbușit ca al unui stup gata de roit iese de pe toate ulițele, din toate casele. Tot ce cîștigă meseriașul ori muncitorul cu mîna în șase zile, cheltuiește în ziua a șaptea pe mîncare bună și lumînări ; în orice căsnicie se găsește sfeșnicul cu șapte ramuri.

Dacă cineva ar avea intenția să scrie o carte asupra Iașilor, ori chiar două, nu i-ar lipsi stofă pentru asta. Noi aicea n-am arătat decît trăsăturile izbitoare, colțurile clădirii. Dacă nefăcînd altceva nimic, aș avea putința să mă ocup eu cu asta, nu-i stradă, nu-i casă, fie nobilă, fie de rînd, nu-i om care nu mi-ar pune la îndemînă un ridicol ori o lature poetică, o virtute ori o absurditate, un roman serios ori o farsă, o dramă ori o elegie. Am credința în Dumnezeu că într-o zi am să-mi dau silința, că o să pot dezvălui umbrele de pe acest tablou cam prea întunecat, în care s-ar putea crede că intră mizantropie ori fiere. Fiecare ridicol, fiecare prostie, care se vede, are latura-i poetică ; și dacă nu le-am însemnat, pricina a fost marginile puse paginilor noastre ; ele au fost piedica.

Dar dacă, după această destăinuire, s-ar găsi printre cititori unul singur care ar putea demasca adevărul observațiilor mele, dacă publicul ar avea poftă să se scandalizeze și să conchidă ceva displăcut împotriva autorului, dacă unii ar voi să găsească în ce-am spus personalități și aluziuni — atunci aș rîdica mîna împotriva judecății și, tare prin nevinovăția mea, aș zice întăi publicului : Unde vezi tu personalitate ori scandal, nu este. O privire generală asupra caracterelor, care pot fi aplicate la mii de indivizi sau la o totalitate, n-ar putea alcătui o personalitate, prin urmare nici scandal. Dar critica e prea amară, prea

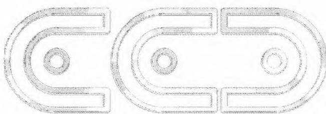
aspră ; se poate — dar dacă e adevărată, nu-ți aduc eu oare un serviciu ?

Bun și onorabil public, pe care-l stimez, fii îngăduitor de data aceasta și pătrunde-te de axioma aceea a înțeleptului : că cel care poate să audă adevărul fără să se supere a și pornit pe drumul înțelepciunii. Îți făgăduiesc și contrastul tău, în curînd. O să mai primești, nu-i vorbă încă o sfîrlă, două, dar acelea n-au să te facă să suferi prin țesătura de poezie, prin vremurile primitive, blănurile de zibelină, moliciunea orientală și toate fleacurile cu care vreau să le învăluiesc.

Dacă judeci, fii drept și amintește-ți că în proces vei fi și împricinat și judecător și că, oricare ți-ar fi hotărîrea, efectul se va răsfrînge tot asupra ta.

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

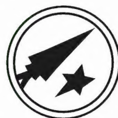
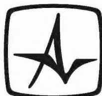
de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

